

matica hrvatska

Ogranak Matrice hrvatske u Grudama

ISSN 2303-5072

SUSRETI

God. 15, br. 15

MATICA HRVATSKA GRUDE
S U S R E T I
2021.

Broj 15.

Nakladnik
OGRANAK MATICE HRVATSKE GRUDE
Republike Hrvatske bb
88 340 Grude
www.maticahrvatska-grude.org

Glavni urednik
Mario Bušić

Uredništvo
Andrijana Mlinarević-Cvetković
Dominika Andrijanić
Iva Ante Marić
Gordana Iličić
Ivan Šimić
Jozo Marić
Ljubo Grizelj
Mario Bušić
Mladen Leko
Natalija Palac
Petar Majić
Srećko Mikulić
Srećko Tomas
Stjepan Glavaš
Tihomir Glavaš
Vinko Čuljak
Zvonimir Glavaš
Željko Andrijanić

Grafička urednica
Andrijana Mlinarević-Cvetković
Edita Grubišić

ISSN 2303-5072

15

MATICA HRVATSKA GRUDE

SUSRETI

Grude, 2021.

SADRŽAJ

Uvodnik - MARIO BUŠIĆ	9
KNJIŽEVNOST.....	11
Odabrane pjesme iz ciklusa "pjesme mrtvih pjesnika" – GORAN ĐURĐEVIĆ	13
Odabrane pjesme – MARIO GRIZELJ	19
Hereditarnost u djelima Vjenceslava Novaka – ŽAKLINA KUTIJA / NIKOLA ŠIMIĆ TONIN	24
Pjesništvo za djecu u djelu Vesne Parun – FABIJAN LOVRIĆ	38
„Platon Crkve naše – Ecclesiae nostrae Plato“ Marko Marulić o svetom Jeronimu – ZVONKO PANDŽIĆ.....	49
Rosa mystica Antuna Branka Šimića – BOŽIDAR PETRAČ	61
Odabrane pjesme – NIKOLA ŠIMIĆ TONIN	65
Odabrane pjesme – PEJO ŠIMIĆ	80
KULTURA	91
Oproštaj s fra Bernardom Marićem (1936. – 2020.) – ŽELJKO ANDRIJANIĆ.....	93
Samozatajni, radišni, dobri i pravedni profesor fra Serafin Hrkač (1942. – 2021.) – MARIO BUŠIĆ.....	101
Život – S. BERNARDINA CRNOGORAC	117
Privlačnost jednostavnosti – MIRELA PRIMORAC	139
Sunčeva djeca – MILKA TICA.....	141
Obljetnice – ŽELJKO ŠIMUNOVIĆ	154
POVIJEST	159
Plakat s fotografijama ubijenih hercegovačkih franjevaca – FRA ANTE MARIĆ	161
Četiri godine prisilnog rada i deset godina gubitka nacionalne časti zbog poziva generala Bobana na rakiju – SREĆKO TOMAS.....	170

Islamizacija na području Bosne i Hercegovine do osnutka pašaluka 1580. godine – FRA ANTONIO PETRIC.....	196
RELIGIJA.....	217
Savjet iz Nogenta – FRA PAVO FILIPOVIĆ	219
Uz 40. obljetnicu Gospinih ukazanja u Međugorju – PAULA TOMIĆ	227
UČENIČKI POKUŠAJI.....	233
Susresti prijatelja – LJUBICA BOBAN	235
Ruke – ANTE BUŠIĆ	237
Ruke – MARIJA BUŠIĆ	238
Ruke moga djeda – PETAR BUŠIĆ	239
Ruke naših majki – MARTINA GRIZELJ	240
Zagrljaj mojih ruku – ANTONIJA SOLDO	241
Ruke moje majke – EMA VLAŠIĆ	242
Jednom kad sve ovo bude jučer – PETAR ILIČIĆ	245
Jednom kad sve ovo bude jučer – EMA MIKULIĆ	246
Jednom kad sve ovo bude jučer – ANTEA SOSA	247
Usporedba modernih i mikenskih građevina – PETRA SUŠAC	248
Usporedba modernih i mikenskih građevina – SANJA VUKOJA	250
ZANIMLJIVOSTI.....	253
Uz obljetnicu, jedna razglednica (Prigodom 90 godina župe Ledinac) – MARIO KNEZOVIĆ	255
KRONIKA	261
Kronika Matice hrvatske Ogranak Grude (2020. – 2021.) – MARIO BUŠIĆ, SREĆKO MIKULIĆ	263
IN MEMORIAM	291
Čovjek u vremenu (In memoriam - Tihomir Glavaš Solarević 1951. – 2021.) – PETAR MAJIĆ	293

UVODNIK

Poštovani čitatelji!

Pred nama je Godišnjak našega grudskog ogranka Matice hrvatske, SUSRETI 15. Nije neko veliko i dugo razdoblje od 15 godina otkada smo počeli tiskati naše Susrete, ali ipak i to kratko vrijeme pokazuje našu želju i ustrajnost da naša općina ima svoj Godišnjak. Nije lako izdati knjigu, pogotovo kad se radi o periodici, o Godišnjaku, međutim požrtvovnošću sviju uspijevamo prevladati i tu prepreku, i naše Susrete susrećemo pred Božić svake godine. Bogu hvala za to!

Planetarno poznata latinska poslovica, mnogo puta ponavljana, zapravo kaže sve o ovom poslu koji radimo: verba volant, scripta manent. To nas je poticalo na objavljivanje našega Godišnjaka i drugih izdanja koja smo u ovom 15-godišnjem razdoblju tiskali.

Mnogi su autori objavili svoje rade u Susretima. Nekima je to bio prvi rad, i prva objava. Drago mi je, kao glavnom uredniku, da ste prepoznali Susrete kao nešto korisno i dobro, i da ste svi ostali privrženi pisanju i objavljivanju u Susretima, pa i u ovim nemilosrdnim vremenima koja je osvojio bezdušni materijalizam i pošast korona-virusa. Slova jesu materija, ali ono što ona opisuju duh su i duša, i vremena i mesta u kojima se mičemo i jesmo. Ovaj je naš Godišnjak zapravo ona svjetla točka, koja će ostati našim budućim naraštajima. U Godišnjaku su mahom tekstovi koji govore o našem zavičaju. Pokušali smo u njima predstaviti i naše mlade i djecu u njihovim pokušajima pisanja.

Na dobro Vam došao Božić, sveto porođenje Isusovo! Čestita Vam i blagoslovljena Nova 2022. godina Gospodnja! Živjeli!

Mario Bušić, glavni urednik

KNJIŽEVNOST

GORAN ĐURĐEVIĆ

Odabrane pjesme iz ciklusa "pjesme mrtvih pjesnika" 13

MARIO GRIZELJ

Odabrane pjesme 19

ŽAKLINA KUTIJA / NIKOLA ŠIMIĆ TONIN

Hereditarnost u djelima Vjenceslava Novaka 24

FABIJAN LOVRIĆ

Pjesništvo za djecu u djelu Vesne Parun 38

ZVONKO PANDŽIĆ

„Platon Crkve naše – Ecclesiae nostrae Plato“

Marko Marulić o svetom Jeronimu 49

BOŽIDAR PETRAČ

Rosa mystica Antuna Branka Šimića 61

NIKOLA ŠIMIĆ TONIN

Odabrane pjesme 65

PEJO ŠIMIĆ

Odabrane pjesme 80

ODABRANE PJESME IZ CIKLUSA PJESME MRTVIH PJESNIKA

Šuštanje ružina vijenca ili pjesme mrtvih pjesnika

Budući da sam još uvijek anonimni pjesnik, smatrao sam da je najbolje umjetnički probitak ostvariti na ramenima divova, stoga sam odlučio pripremiti jednu i jedinstvenu zbirku pjesama. Ta je zbirka naslovljena Šuštanje ružina vijenca ili pjesme mrtvih pjesnika. Prvu pjesmu iz ove zbirke napisao sam još kao srednjoškolac (negdje 2006. ili 2007.), a potom nastavio da bi finiširao krajem 2018. uz neke dorade 2019. što znači da su pjesme nastajale na različitim mjestima počevši od rodne mi Požege, Zadra, Pakoštana, Zagreba, Pekinga i Los Angeleza.

Ideja je bila prepjevati i osvremeniti pjesme poznatih preminulih pjesnika i dati im novo ruho. Osim identičnog naslova, u pjesmama koristim poneki stih iz originala, a trudio sam se oponašati formu (broj stihova, slogova, rimu itd.). Pjesme prate različite životne situacije pa su neke komične, ironične, sarkastične, druge su elegijskog tona, tužne i razočaravajuće, no sve prate hrvatsku svakodnevnicu, popularnu kulturu i različite socijalne i supkulturne grupe.

U ovom izboru za potrebe dragog mi časopisa *Susreti* u izdanju Ogranka Matice hrvatske u Grudama, izdvojio sam osam pjesama od kojih je pet A. B. Šimićevih i po jedna iz opusa Nikole Milićevića, A. G. Matoša i Vlade Gotovca.

Kako napisah, pjesme su osvremenjenje što znači da prate suvremenu tematiku hrvatskog i jugoistočnog europskog prostora uključujući aktualna pitanja poput Europske unije i pristupanja istoj (Ljubav), izazove tehnoloških dostignuća kao što su GMO hrana (Smrt i ja), istraživanje i osvajanje svemira (Modra elegija), robotika (Ušutkajte pjesnika), probleme društvene nejednakosti i socijalne nepravde (Utjeha kose, Povratak) i svevremenske probleme hipokrizije pred kojom pjesnici hrabro ustaju i opstaju (Pjesnici). S druge strane, sam naziv i praćenje ritma, rime, forme i načina izražavanja, direktna je poveznica s izvornikom. Ponegdje sam koristio i njihove autentične stihove. Na taj sam

način želio oživjeti naše stare i preminule pjesnike te im zapravo dati hommage u vidu njihove poezije u novoj teksturi. Ova intertekstualnost između pjesnika više generacija uključujući mene kao mladog i još živućeg autora u 21. stoljeću samo pokazuje značaj naših poetskih giganata za koje, siguran sam, nema roka trajanja.

Koliko sam uspio osvremeniti naše poznate poetske izričaje, ostavljam Vama na prosudbu i želim Vam (drage čitateljice i čitatelji) da se nasmijete, zaplačete, promislite i prođete sav dijapazon emocija čitajući ove moje pjesme.

LJUBAV

Zgasnuli smo žutu lampu

Plavi plašt je pao oko naše zastave
Vani vode primanje i hrana
Vani lete naše putovnice

Naša karta ispružena podno njenih karata

Moje ruke svijaju se žude mole

Europo, neka tvoje plave zastave
I među nama zavijore, zavijore

Kroz noć
Zvjezdice žute drage visoko šumore
Kao more

MODRA ELEGIJA

Postojala si, živo i modro, trenutak.
Sanjao sam da će doći taj čas
Još od vremena kad sam bio
Sasvim malen kuštravi dječačić
Pripremao se dugo vrijedno
Teretana trčanje plivanje
Pravilna prehrana
Sasvim disciplinirano
I gledao te svakog dana
Svake noći kad bi se ukazao
Maštalo sam o tebi
Da budem tvoj junak
Tajni prijatelj
Hodač po rubu atmosfere
Ti si bio tako daleko
Ali uvek nadohvat
Mnogi su te željeli
Jednako ili više nego ja
Ništa. Tvoj trzaj je bio brz i odlučan.
Svi su moji snovi ostali nadomak
A sve je bilo tako realno blizu
Zamišljen sam sjeo
Pravac na put ka tebi
I ne znam gdje si, ni gdje sam.
Osjećam da padam
E moj prijatelju Mjesče
Pokvari se moja raketa

UŠUTKAJTE PJESNIKA

Ušutkajte pjesnika
Više nije ono doba
Kad su bili potrebni
Sad je drugo vrijeme
Pjesme su lakše i brže
Imamo program i robota

OPOMENA

Čovječe pazi
Da ne ideš siromah
Na fakultet!

Pusti
Da cijelog tebe prođe
Strrpljivost pred referadom

Da ni za čim ne žališ
Kad budeš zadnjim novcima
Plaćao upisninu!

Na svom koncu
Mjesto da te obrišu
Prijedî sav na drugi faks!

PJESNICI

Pjesnici izazivaju čuđenje u svijetu

Oni idu siromašni i njihove oči
Velike i crvene propadaju pored ljudi

Naslonivši uho
Na licemjere što ih okružuju i muče
Pjesnici su vječno čuđenje za sve

POVRATAK

Ti i ne slutiš
Moj povratak i moju blizinu

U noći kada šumi u tvom uhu zveckanje našeg novca
Znaj:

Ne koraca mjesecina oko twoje kuće
Ja lutam s vilama pravim i plavim u tvojem vrtu

Kad koracajući cestom kroz mrtvo svijetlo podne
Staneš

Preplašen rikom mog traktora
Znaj:

To rik je moga srca radi poticaja

I kad kroz suton vidiš crnog seljaka što se primiče
S onu stranu, tebi iza leđa

Znaj:
Ja koracam nemoćan i ljut
Zbog cijene žita

SMRT I JA

Smrt nije izvan mene. Ona je u meni
Od najprvog početka: sa mnom raste
Od previše GMO hrane

Jednog dana

Ja zastanem,

A ona raste dalje

Zbog te kupovne rajčice, paprike

I zagadene vode pa stigne na rub mene. Moj svršetak

Njen pravi je vrhunac:

Kad ta hrana dalje kraljuje sama

UTJEHA KOSE

Sreo sam te sinoć. Izmorenu. Mrtvu.
Sred Kauflanda, na odjelu cvijeća,
Tamo između dvije police mirisnih svijeća,
Gotov da ti predam onu pokvarenu mrkvu.

Nisam žudio. Nisam. Zapanjen sam stao
U dvorani hladnoj, pored djevojke krasne
Sumnjajući da su cijene visoke i nejasne,
Više nego kad sam prije mjesec kupovao.

Sva je baš umorna, i oči joj, dah i ruke
Sve što poljupcem htjedoh da oživim
Pored polica i cijena, gdje nema mukte,

U trgovini hladnoj, s novčanicama sivim,
Idem prema blagajni, a ona me još sniva
Pa mi reče: dođi opet! I bez novca sam živa.

KORIŠTENE PJESME

- A.B. Šimić: Ljubav
Nikola Milićević: Modra elegija
A.B. Šimić: Opomena
A.B. Šimić: Pjesnici
A.B. Šimić: Povratak
A.B. Šimić: Smrt i ja
V. Gotovac: Ušutkajte pjesnika

Goran Đurđević

ODABRANE PJESME

LJETO

Kratki rukavi, sladoled i Celzijusa 35;
zvuči poznato, zar ne?
Kad čujemo cvrčke i zvižduk suca turnira...
Je li ljeto počelo? Znamo da je!

Žurimo na godišnje, u planine, na more...
I ti zalasci sunca u romantičnim noćima.
Druženja i radosti, smijeh i valovi...
Sve boje ljeta nosimo u očima.

Plavo je more, a i nebo je plavo,
ostale boje dušom otkrivamo.
Sve dok nam kratki rukavi ne postanu hladni;
tad ljeto je gotovo, znamo.

Miris soli, zvjezdanih neba i pijesak u kosi;
osmijeh druženja svima nam treba.
Smijeh je lijek, a ljeto nas lijeći
jer nosi nam komadiće neba.

ZVONKU BUŠIĆU – TAIKU

Svake godine u isto vrijeme,
žarke molitve uzdižu se Bogu.

Iz kršne zemlje Hercegove, molitve onih
što bez tebe moraju, a ne mogu.

Slobodu ti oduze plamen srca
što zbog suza potlačenih patilo je bolno.
A život ti oduze izdaja onih
zbog kojih si okove nosio voljno.

Nepravda, izdaja i Judine škude
kroz povijest su sudile pravednima, pa i tebi.
Ali tvoji ideali putokaz su svima
koji se na raskrižju života pitaju gdje bi.

Hrvatska će gruda uvijek za tebe disat
i Hercegovinom kršnom molitva će zvonit.
Jer molitva za plemenitu dušu je najviše
što ljudi mogu nebu poklonit.

BITI HRVAT

Kruh u žuljevitim rukama, Kristu pruženim
i krunica na prsima; da, to smo mi.

Junačko srce, junački ljudi,
suze, krv i znoj; Hrvati ponosni.

Križ Stepinčev i kruna kralja Tomislava
snaga su i ponos, dika za Hrvate.
Šahovnica u srcu, stijeg crven-bijel-plavi;
s njima se živi i umire, brate.

Vjekovima gaženi, stoljećima tlačeni, suzama umiveni;
bili smo i ostali isti.

Vjerni Bogu i Mariji majci,
Kristoliki i kao rosa čisti.

Hrvatska nas gruda rodi,
k nebu nek nas srce nosi.
Molitva nas zorom budi,
ljubav nam iz duše rosi.

ŽIVOT

Da vrijeme leti neopaženo brzo
i pomjera doba ljudskog života;
ne primjećujemo dok nas život mazi,
a za trenutak osvane stota.

Smijeh i suze kroz život nas nose,
a bora se na čelu svejedno riše.
Smijeh nas liječi, a suze čiste;
al' važno je da smijeha bude više.

Dok vrijeme teče, svatko svoje snove lovi
I ne dopušta da ga život gazi.
Živimo za radost, a ne za tugu;
i previše je imala na životnoj stazi.

Druženja i derneci, ljeto i more;
miris sreće i puna duša veselja.
Sve to u mlada srca stane,
kad je ljubav jedina želja.

Poneka suza čisti ti dušu
i dokaže da život vrijedi.
Dobro te prati, polako s tobom hodi;
ne boj se života, samo ideale slijedi.

LJUBAV

Postoji izvor sa vječnom svježinom
bez obzira koliko nas žed boli.

Ne nudi vodu za suho grlo
već dušu hrani, poj i voli.

Taj izvor je srce i nudi nam ljubav.
Nešto tako čarobno, moćno i bajno.

Sam pogled u oči koje volimo;
priznaj sebi: zar se ne osjećaš sjajno.

Kad volimo, tu nema težine,
na krilima ljubavi letimo kroz zrak.

Ništa nije nerješivo ni teško;
ne da svijetlimo nego razbijamo mrak.

Ruka u ruci, srce za srce;
smijeh zaljubljenih je molitva neba.
Kad pomisliš da imaš samo ljubav,
znaj da imaš sve što ti treba.

Mario Grizelj

HEREDITARNOST U DJELIMA VJENCESLAVA NOVAKA

Ključne riječi: hereditarnost, umjetnost, glazba, škola, duh, licemjerje, lukavost

Sažetak:

Djela Vjenceslava Novaka čitamo u djetinjstvu tijekom osnovnoškolskog obrazovanja, kao snažnu realističku prozu tijekom gimnazijskog obrazovanja i vraćamo mu se kao zrele osobe s mnogim proživljenim životnim iskustvima. Zbog čega se vraćamo tom izvoru naše nacionalne književnosti?

Mladost donosi određene prosudbe i često je opterećena sugestijama ili svojim još neizgrađenim književnim poimanjima. Mnogo pročitanih djela raznih autora različitih nazora i stavova, pitanja i odgovora „o svrsi umjetnosti, književnosti“, djela uobličenih u različitim formama, perspektiva i izražajnih htijenja, često traže nova čitanja i preispitivanja. Univerzalni općeljudski problemi i teme, koje na neki način: naslijede, uvjetovanost, kontinuitet, određenost sredinom, neki književnici isključuju na periferiju književne zaokupljenosti, tako i teme sadržane u Novakovim djelima i njegovu tezu i načelo da bismo, možda, život lakše podnosili u svom okruženju iz kojega nas je sve ono naslijedeno u nama i oko nas, dobrim dijelom oblikovalo kao osobu – lik u fikciji, književnom djelu.

Prije nekoliko desetljeća ovaj je pojам izazivao nelagodu, a hereditarnost kao ograničenje, konzervativni stav, jer su težnje i misli grabile prema individualizmu, pripadanju nekoj imaginarnoj slobodi „slobodnih ljudi“, a hereditarnost bi pri tom bila uteg. Tek zrele godine, ponovljena čitanja, otvore zatomljene osjećaje potisnute spoznaje bez straha, bez predrasuda, samouvjereni dugotrajno promišljane. Znanstvene činjenice različitih disciplina vraćaju nas „doma“ i govore dijelove teksta romana Tito Dorčić, sretni što ste se problematici vratili, tužni što se sve nije dogodilo prije. Trebala

se dogoditi sveprisutna tehnološka revolucija u svim područjima znanosti, svijet postati „Globalno Selo“, medicina i forenzika toliko napredovati kako bismo se vratili na početak. Realnost rođenja, podneblje, milje koji nas oblikuje, obitelj i podrijetlo, genetske predispozicije. Genetske prilagodbe se sporo događaju i specifične su, kao što su specifične i lokalne zajednice, sa svojim socijalnim odnosima. Nije uvijek sve moguće odbaciti, koliko god to pojedinac – lik, htio. Naša primarna matrica bori se za afirmaciju svega što je duboko u nama zadano. Vjenceslav Novak je to predočio u svojim romanima. Pojedinac izvan konteksta svoga podneblja, svojih tradicija i svojih stoljećima stvaranih predispozicija, strada. Zbog čega i zbog koga postati netko drugi, izgubiti dobar dio sebe i biti izgubljen za društvenu zajednicu?

Hereditarnost je u djelima Vjenceslava Novaka naglašena, ali je veliki broj književnika kod kojih nije u prvom planu, ali postoji. Postoje književnici koji su s puno ironije, ali ne s manje ljubavi, promišljali ljudske odnose i postupke. „Em smo Horvati“ – kaže Matoš, a posredno u svojim zrelim godinama u romanu *Zastave* Miroslava Krleže, mnogi ulomci mogu poslužiti kao primjer hereditarnosti.

Ovim ćemo radom dokazati da književnost – umjetnost riječi, riječi kao prenositelja mnogih znanja, uvjerenja, usmeno ili pisano, čuva naslijede, upozorava na realnost i ima stožerni značaj za znanost svijeta, kontinuitet opstanka, snažna potreba za pričom kojom želimo s nekim nešto posebno i bitno podijeliti, kojom želimo upozoriti i uprizoriti mogućnosti socijalnog i moralnog pada.

Vrijednost naslijeda i pripadnosti zajednici možemo svjesno obezvrijedivati, ali koliko god se trudimo, ne možemo joj odreći značenje kao niz odrednica naše osobnosti, a taj, često silan trud nas vrati izvorima koji nas ozdravljaju, u kojima smo bolji, snažniji, tamo gdje nas prepoznaju. Stoljeće od Novakovih romana znanost potvrđuje spoznaje i stavove ovoga profesora glazbe, osjećajnog pojedinca koji je *naslonio uho*, osluškivao bilo društva i konkretnog čovjeka, shvatio bit opstanka, pokušao literaturom pomoći. Njegovim djelima se vraćamo, obogaćeni iskustvima življenja i novim nadahnućem za analitičke prosudbe.

Uvod

Hrvatska je književnost u kontekstu svjetske književnosti imala neke zajedničke značajke, ali i specifičnosti uvjetovane, prije svega, povjesnim, sociološkim i snažnim političkim razlozima. Iako je najčešća riječ rabljena u dugom kontinuitetu *promjena*, a odnosila se na razna područja života, a posebno na sva područja umjetnosti, najčešće je dugo ostajala na razini htijenja, tapkala

ili se zaodijevala formalnim, napamet naučenim frazama. Stvarne promjene uvijek su bile bolne, spore za percepciju pojedinca koji ih je želio. Druga polovina 19. stoljeća iznjedrila je nove pristupe shvaćanja nekih predodžba o nastanku i promjenama života na zemlji, teorija evolucije koja nije ostavila ravnodušnim ni Vjenceslava Novaka. Vrijeme novih patenata, znanstvenih otkrića, strojeva, ubrzan razvoj tehnologije tiskanja i većega protoka informacija, dijelom su osigurali i našem piscu pristup javnosti. Povećavala se udobnost življena i mogućnosti stvaranja profita, ali i pojačalo raslojavanje. Oni spretniji tragali su za *novim vrijednostima*, buneći se protiv tradicionalnog, povezujući ga s ograničenošću. S prijezirom su govorili i pisali o svemu što nije bilo u skladu sa svim područjima koje pokriva riječ *moda*. Mode su se mijenjale, stavovi mijenjali predznake, a mnogi s osjećajem nesnalaženja, straha, otuđenosti stradali *s otrovom u duši*.

Ovaj naslov, *Otrov u duši* sveučilišnoga profesora, akademika Krešimira Nemeca ne ostavlja mjesta razmišljanju ponovnoga čitanja djela književnika. U osnovnoj školi je Novak obvezna lektira, sa surovim temama socijalne bijede, alkoholizma i siromaštva, a u srednjoj školi izvor novih pitanja. Teme morala, odgoja, ljudskih prava, propadanja i zanimljiva, a uz Novaka snažno izravno povezana: tema hereditarnosti. Značenje pojma: *biol. genetsko nasljeđivanje fizičkih svojstava od roditelja prema njihovoј djeci i potomcima; nasljednost, heredit, ali i niz fizičkih obilježja koja jedinka dobiva putem hereditarnosti.*

Površnim čitanjem mogli bismo pomisliti: *nazadnjaštvo*, no stoljeće poslije i istraživanja, zapravo život sam, nas demantiraju. *Ostani doma, radi u čemu si najbolji, za što si predodređen i bit ćeš sretan.* Sve upućuje da je profesor, glazbenik, pisac udžbenika, osoba koja aktivno sudjeluje u odgoju malo preveć kruta i da dobro ne prosuđuje, ide linijom manjega otpora, ali kada pročitamo neka njegova djela i shvatimo svu snagu toga uma i snagu duha da pronikne u najtanancije niti umjetnosti, psihologije (koja tada tek postaje znanost), moramo zastati i otvoriti se novim prosudbama.

Novakovo poimanje umjetnosti

Književnost ima veliko značenje u kulturi svakoga naroda, pokušava biti samosvojna i autonomna, ona govori i otkriva vidljivo i skriveno u svakodnevici. Njezina uloga i vrijednost na temelju koje se realizira jezik kao najmoćnije sredstvo sporazumijevanja i komunikacije kao izrazito ljudske osobine. U vječnim traženjima i pronalaženjima u kojima se našao i književnik, glazbenik i kritičar Vjenceslav Novak koji je svojim djelima obogatio hrvatsku književnost. Književnike treba razumijevati u kontekstu vremena pisao je profesor Ivo Frangeš, donositi tako istinitije prosudbe jer bi književnost trebala biti pozitivno nastojanje s plemenitim ciljem promjene na bolje. U takvu potrebu

promjene i uz sve uvažavanje postignutoga u umjetnosti uvjeren je Amadej, glavni lik manje poznatoga romana Dva svijeta. Amadej izgovara, sve ono o čemu književnik promišlja: o odgoju, o glazbi, o književnicima, o vrijednostima dosegnutim tijekom povijesti. Tako otkrivamo veliki raspon tema o kojima je Novak htio progovoriti. Opravданje za to progovaranje, ali i sumnju u odabir izraza nalazimo na stranicama romana Dva svijeta. Kolega Vesely, koji se Amadeju nekako prilijepio kao priljepak, komentira sve ono što mladi Amadej, još uvijek prepun idealja, ne uviđa. Posrnuli praški đak, pod teretom siromaštva strada. Birokracija, uštogljenost i zastarjeli način poučavanja, malograđanština i licemjerje su dio misli izgovorenih preko lika Veselya i, svjesno ponuđene, govore o aspektima promišljanja mnogih negativnih pojava u društvu i konkretno u Hrvatskoj. Njemu je suprotstavljen lik Amadeja koji na sve gleda idealistički, a zapravo književnikovo poimanje istih tih pitanja suprotstavlja na *način kako bi trebalo biti*. Potreba da ih detaljno iznese, ali i komunicira s potencijalnom publikom o potrebi pisanja s jasnim shvaćanjem kako nastaje literatura izrečena je preko lika Veselya: *Čujete li, kolego, vi bi onda mogli pisati i romane ako ste to izmislili.* Uvjeravajući Amadeja na neprihvatljiv čin ucjene informacijama Vesely *cinično, gorko, nedvosmisleno sažima svu rugobu ljudske stvarnosti, s prizvukom zlobe i prezira* u rečenicama: *Nađu se blune koje se po sterilnoj nemoći svoga duha naključaju u školi mrtve, neprobavljene nauke, a profesori ih ocjenjuju s odlikama. Takvu sterilnu neman, vičnu živinskoj pokornosti, čekaju dašto visoka mjesta; odakle njima pravo da ravnaju onime čega u sebi nemaju – duhom. Razumijete li zašto mrzim ljude, zašto moram planuti kad vidim kako se potpuna duševna nemoć koči nepojmljivom smjelošću: mi smo odabranici...* (309. str. Dva svijeta).

Procjep koji vlada Novakovim likovima je spektar različitih promišljanja, gorčine spoznaje o uvjetima življenja i fatalističkog osjećaja da se ništa ne može promijeniti. Trenutci optimizma su unutarnje borbe i svojevrsni psihološki obrambeni mehanizam koji se hrani idejom da trebaš ostati tamo gdje si niknuo, u okruženju u kojemu možeš opstati, živjeti, biti uvažavan, umanjiti mogućnost patnje i nerazumijevanja. Hereditarnost, biološku predodređenost su dugo stvarali mehanizmi prilagođavanja i promjene kako bi neka jedinka zadržala osobine koje će opet netko naslijediti. Osobine, sposobnosti opstanka dugo su se formirale, oblikovale i preoblikovale: *Djedovi su bili ribari, otac ugledan i sposoban ribar* i Tito Dorčić koji u svakoj pori svoga tijela, gena nosi ribarski zanat doveden do savršenstva, s nadnaravnom intuicijom za lov, razumijevanje podmorja koje nije nigdje pročitao, nitko ga tomu nije učio govoriti riječi i danas aktualne: Slušaj prirodu. Bez dubljega razumijevanja, površnost opstaje, ali na margini umjetnosti, na dnu ljestvice opstanka. Mnogi ulomci bi mogli potvrditi Novakovu misao o osrednjosti nasuprot misli o vrijednostima

nadgradnje na već postojeće: *U mnogočemu otkrivaao bi odvratnost, glupost i nedostojnost, u naucima, u gladovanju, u mnogim uredbama ljudskoga društva, a pogotovo u nerazumijevanju vanjskoga svijeta koji se već toliko puta srazio grubo sa svijetom njegove duše.*(309. str. Dva svijeta)

Na 403. stranici, već izmrcvaren, ali ne bez nade, Amadej dočeka odgovor nakladnika za njegove kompozicije: *Niti to što sam držao gotovo u ruci ne ide glatko i bez zapreka kako ja sebi utvaram da mora poći u životu sve što je pravedno i jasno. I opet dva svijeta: kako bi imalo biti – i kako jest. - A kakve su to zapreke! Nakladnik je voljan štampati moj ciklus kompozicija za glasovir, voljan mi je za prvo izdanje od dvije tisuće egzemplara dati honorar od hiljadu maraka čim potpišem priloženi ugovor – tek ja se moram odreći svoga imena!*

Tito Dorčić nakon jednoga stoljeća

Odabir likova, *galerija tužnih sudbina koji žive s otrovom u duši*, u Novakovim djelima odraz su njegovih karakternih osobina, njegove empatije i analitičnosti svih bitnih društvenih pitanja. Politikom se nije izravno bavio, ali se iz njegovih djela da iščitati odanost hrvatskom narodnom biću. Sve što je i sam svojim životom mogao potvrditi. O tomu su pisali analitičari Novakova opusa, ali naknadno, s velikim vremenskim odmakom. Jesu li potrebe valorizacije u ediciji Povijesti hrvatske književnosti (knjiga 4.) potaknule na novu percepciju onoga što je Silvije Strahimir Kranjčević odmah uočio i pozitivno ocijenio. Shvaćeno kao lokalni patriotizam, bez dovoljnog angažmana kritike, Vjenceslav Novak je dočekao potvrdu svoga rada, talenta, strpljive minuciozne analitike prostora, ljudi i vremena. Pišući o okolnostima stradanja Lucije u Posljednjim Stipančićima upozorava na neprihvatljivi zaostali, patrijarhalni odgoj. U tom drukčijem odgoju strada osoba koja čita, kriomice iz knjiga, literature crpi znanja i oblikuje stavove. Tako nježni, ženski karakter stoji uz bok muškom liku Amadeja. Odgoj i učenje dio su piščeve svakodnevice i on ih na različite načine uklapa u svoje novele i romane. Iskustveno i s potrebom opstanka on je prisiljen raditi više, pisati i objavljivati. Tako je na temelju svojih tužnih i ružnih iskustava spoznavao sav jad i licemjerje koji je u njemu, intelektualcu stvarao otpor skriven u karakterima njegovih likova – *Otvor u duši* (Krešimir Nemec).

Što se događa kada iskorijenjen iz svoga prirodnog miljea iščupamo život pokušavajući prisilno preoblikovati budućnost s dobrom vjerom da je sreća tamo gdje smo je mi, na temelju društvenih pokazatelja, projicirali. Titov otac Andrija na krštenju svoga jedinaca sanjari o činovničkom položaju svoga sina rušeći tako dugu ribarsku tradiciju obitelji koja je od ribarenja pristojno živjela. No, čovjek nikada nije zadovoljnim onim što ima, nego uvijek misli kako je sreća negdje drugdje. Ugled, položaj, sve ono što sam nije mogao imati na

onoj razini na kojoj je smatrao da mu pripada. Zahvaljujući na zdravici, oštro je odgovorio kumu na krštenju: *Po starinskom običaju ja se zahvaljujem na zdravici našega štovanoga starine Kuzme, jer znam da je stari i prokušani prijatelj naše kuće i da nam želi u svojoj duši dobro. Ali to mu kažem da neće doživjeti on a niti nitko drugi, ako ja budem živ, da moj najstariji sin bude ribar... Zahvaljujem se i ispijam.*

Nastavlja na kraju: *Besjede ... prazne besjede – trpko se smijao Andrija. – Činovniku osvane plaća svakog jutra pod uzglavljem, barata laganim perom zimi u toploj sobi, a čast mu se iskazuje svuda. A što jejadni ribar? Ribaru je neprijatelj bura, sunce i mjesec i svaki kamen na morskom dnu. Pa kako da zavidi činovnik ribaru? U tim besjedama ne vidim pameti.*

Prepričavati poznati tekst nije potrebno, tek treba naglasiti da je to uobičajeno mišljenje za bilo koje zanimanje koje ne pripada javnoj upravi i službi. Sve što je otac Andrija morao učiniti za sina Tita tijekom njegova školovanja zoran je primjer aktualan i danas, više od stoljeća poslije. Svakodnevno na svim razinama uočavamo iste situacije i probleme. Kao da se Hrvatska nije pomaknula niti za jedan korak. Ljudi na pozicijama koji nisu dorasli namještenju, obrazovanje koje puževim korakom gmiže, nerazumijevanje, klijentelizam. Sve je u Novakovom romanu Tito Dorčić. Ne bi naškodilo mnogim roditeljima, a i djeci da ga pročitaju. Aktualan je do srži suvremenoga života, danas u doba sofisticirane tehnologije, ali ne i sofisticiranih poimanja stvarnosti. Sve moralne devijacije su ostale. Ljudi su sa svojim iskonskim osobinama karaktera jednakopodijeljeni, prizemljeni i licemjerni. *Imaš onoliko prostora koliko ga otmeš drugima* (N. Š. Tonin) – komentar na mnoge uočene moralne devijacije. Tito Dorčić je u raskoraku poslušnosti koju dosljedno prakticira, *lukavo nadvladava sve prepreke* i pronalazi alternativna rješenja kako bi zadovoljio očekivanja oca, ali i sebe sama kada je već preduboko u činovništvo zagazio. No, postoji nešto čime ne možemo upravljati – podsvijest koja pritajeno akumulira tuge i strahove, potisnute želje i svoju vlastitu prirodu. Pribjegavanje mislima o genskoj predodređenosti je rezultat analize svoga položaja, osjećaja poniženosti, neostvarenosti svrhe življenja. Senzibilna Novakova duša je postavljala pitanja: Što da sam ostao тамо gdje sam poniknuo, bih li ovoliko pretrpio? Je li odabir posvećenosti glazbi, pisanju, umjetnosti bio za mene dovoljan razlog za ovoliko mučenje? Jesam li morao napraviti tolike kompromise, a često i šutjeti, iako su misli plakale i tražile izjašnjavanje? Sve su to pitanja koja mnogi i danas sebi postavljaju. Komfor življenja u svakodnevici nije donio komfor u mogućnosti nekažnjenog slobodnog izražavanja stavova. Za to se i danas pametni i dobri ljudi, vrijedni građani, itekako moraju boriti, a onda tko prezivi. Tito Dorčić nije. Um nije mogao podnijeti toliki teret gubitka ugleda, pogrešne sudske odluke, pravnika koji to, u pravom smislu te profesije, nikada nije mogao

postati. Sva upozorenja dobronamjernih osoba nisu pomogla. Sav intelektualni napor završio je gdje je započela priča u lovnu za ribom koja se ne da lako uloviti. Tako se stara poslovica obistinila u još jednom promašaju, a svjedočimo im u primjerima tijekom povijesti i u ovom 21. stoljeću: *Možeš kako hoćeš, ali nećeš dokle hoćeš.*

Biološke promjene i primjene u kontinuitetu života

Znamo li dovoljno o nama samima – možemo li zanemariti predispozicije nastale u kontinuitetu profiliranja pripadnika određene uže zajednice, miljea, obitelji?

Nekoliko životnih crtica koje navode na propitivanje: Možemo li gensku predodređenost u potpunosti zanemariti ili ipak uzeti s blagom zadrškom Novakova propitivanja.

Priča o Krapljanima

... Bija san ronilac puno godin. Lovija san spuge i sa ostiman i sa ronilačkom opremom. Radija san puno i na vadenju brodova. Uvik mi je bila »glava u torbi«. Bilo mi je teško kod vadenja puno brodov ali se posebno spominjen vadenja broda »Franc Jozef« koji je još prošloga rata bija potopljen u Boki Kotorskoj. Zatim vadenja jednoga francuskog razarača koji je bija potopljen u luki Bar. Hodija san doli u velike dubine, a najveća mi je bila dubina koju san postiga: 85 metri dubine - to je bilo kad san radija na vadenju trabakula »Karmen« koii se bija potopija na punti Brača.

Ronija san i u Egiptu u riki Nil. Bilo je tamo puno opasno roniti. Kalavali su nas pod vodu u kaveziman radi beštij, radi nilskih konji i krokodili. Bilo je gadno, ali najgore mi je bilo u životu kad san triba roniti u rudniku Raša. 1965. godine kad je bija poplavija rudnik Raša sve su Ijudi bili pokušali da ispumpaju vodu uz pomoć velikih pump. Ništa nisu mogle pumpe učiniti jerbo su doli bila otvorena vrata radi kojih nisu mogle pumpe raditi. Tribalo se spuštati doli. Tako nas četiri ronilca smo se kalali doli s Lifton - nidi oko 30 metri dubine. Ali smo morali još hoditi tunelon oko 350 do 400 metri da bi ta vrata zatvorili. Bilo je: ili, ili. Ili se vratiti gori sva četiri ili niko, jer ako išta zataji nema ti ko više pomoći. Uspili smo i sve je bilo - u redu, ali mogu reći da se islo doli samo »na sriću«.

Primjer u priči - Čovik je ka' spužva

Svi imamo prijatelje i poznanike. Pojedina prijateljstva njegujemo po inerciji, ništa od njih ne očekujući – ona su tu baš kao i ostale stvari kojima smo u životu namijenili ulogu rutine. Druga vrsta životnih susreta donosi nam

bitne mudre spoznaje koje nije moguće izbjjeći koliko god se trudili. Neugodne ili ugodne lekcije koje naučimo prate nas kroz cijeli život. Upravo takva je i priča o barbi Antunu s malog otoka Krapnja u Šibenskom kanalu.

Ljetovali smo tamo često kao obitelj jer nismo bili skloni zajedničkim odmaralištima, a za skuplje vrste smještaja nikad nismo imali dovoljno. Ili je barem tako to prezentirao moj otac znajući da je i sam sklon više avanturističkom nego komercijalnom ljetovanju. Želeći dokazati kako sam sjajno savladao plivanje krivo sam procijenio svoje snage i skoro zaglavio da nije bilo barbe Antuna. Pomogao mi je da doplivam do obale ponavljajući stalno da: blesavije dite nije sreća. Isto je mislila i moja stara jer sam tu svoju avanturu dobrano zapamtio kad me se dokopala. Ta je epizoda obilježila moj odnos s otokom. Krapanj ne samo da je najmanji i najniži naseljeni otok na Jadranu nego je obrastao šumom, zelenilom i mirisnim travama koje neodoljivo podsjećaju na scenografiju neke animirane bajke. I kad sam odrastao rado sam odlazio u tu minijaturnu oazu južnjačkog mira i izvorne mudrosti.

Antun je bio spužvar i naučio me prve ronilačke trikove. Govorio je da je: Čovik ka spužva, a ja sam narcisoidno mislio kako se to upravo mene tiče jer sam bio željan svih njegovih poduka. Naučio me da je na dnu mora nered ka i na kopnu jer nema plana gdje se i kada spužva bere. Dugo godina je u obitelji on ronio, a braća su mu veslala i brinula se za pumpu za zrak. Berba je bila dobra kad bi ubrao oko desetak kila spužve što je bilo dostatno i da se izdržava omanja obitelj. Antuna nisam viđao često pa teško da bi ga mogao i nazvati prijateljem, više poznanikom i učiteljem. Toliko ljubavi i istinskog zanosa prema ono malo zemlje, mora i kamena koji je on pokazivao rijetko se moglo vidjeti. Čudan čovik – rekao bi ja za njega, kao što je on za mene već prvog susreta rekao da sam čudno dite. Antun više nije živ, ali tu i tamo mi se čini kad se vjetar na Krapnju smiri da je moguće čuti njegov promukli glas i smušenu izreku: o čoviku i spužvi!

Od tada do danas Krapljani su granu spužvarstva i ronjenja razvili do savršenstva i to prvenstveno tehniku ronjenja. Dokaz da se razlikuju je činjenica da spadaju u rijetke ronioce koji završavaju u baro-komori, a intenzivno svaki dan borave tri do osam sati u moru te pri tom obavljaju vrlo naporan fizički posao. To je i psihološki jako zahtjevno. Da biste takvo nešto mogli raditi najvećim dijelom trebate imati „to nešto“ u genima i biti fizički pripremljeni. Za krapanske spužvare ne vrijedi čuvena krivulja granice sigurnosti u ronjenju, već su oni sami, svaki ronilac individualno, stvorili nove krivulje sigurnosti, na temelju tradicionalnog profesionalnog bavljenja spužvarstvom. Oni mogu obavljati i do pet uzastopnih zarona u jednom danu na velike dubine, a da pritom ne ugroze svoj život. Mnoge priče potvrđuju da su se te, stoljećima profilirane evolucijske osobine koje su proizvele različitost, genetsku predodređenost, koristile u potrazi za potonulim brodovima i spašavanju imovine i ljudi.

Iskustvo, kondicija, ljubav prema ronjenju. Ronilačka odijela, cipele od olovnih đonova dok se spuštaju u morske dubine, u svijet mrtve morske tišine, s bubnjanjem u ušima, bitkom s teretom ispod mora, bitke s morskim strujama i čestim smrtnim opasnostima, iznjedrile su zanimljive i jedinstvene ljude i karaktere, a oni su se dosljedno vraćali, a i danas vraćaju tajanstvenosti morskih dubina i zanatu spužvarenja.

Priča iz Komiže

U Komižu je za rad u tvornici za preradu ribe iz Srednje Bosne došlo 67 radnika, djevojaka. Devet ih se vratilo u Srednju Bosnu u mjesta iz kojih su došle. Ostale su se udale. Komiža je zaživjela. Mjesto se doslovce preporodilo. Polja. Vinogradi. Crkva. Turizam. Ali, žalio mi se tad prijatelj i pomalo tužno pripovijedao: *Imam tri sina i ženu koju volim. I ja i moji... Sve! I taman, kad mojoj sreći ne bi trebalo biti kraja... Ne lezi vratre, ni jedan od njih neće na more. Ne dao dragi Bog, bježe od mora i od barke moji sinovi ko vrag od križa. A moji su od kad znamo zase – ribari.*

U gradu San Pedro u Kaliforniji (danас dio Los Angelesa) živi deset puta više Komižana nego u samom mjestu. Neke procjene govore i o 20 - 25 tisuća Komižana i njihovih potomaka u Americi i svi su uglavnom ribari. **Mario Puratić**, ili kako su ga Amerikanci nazvali, **Puretic** (Sumartin na Braču, 23. lipnja 1904. - Santa Barbara, Kalifornija, SAD, 6. siječnja 1993.), bio je hrvatski izumitelj. Juraj Ivan Mario Puratić rođen je 1904. godine u Sumartinu na otoku Braču, od majke Marije File, rođ. Mateljan i oca Šimuna Marijana, u obitelji težaka i ribara. 1925. godine odlazi iz svog rodnog mjeseta Sumartin, s otoka Brača, u potrazi za boljim životom, u Sjedinjene Američke Države. Po dolasku je radio u čeličani, a kasnije i u luci u Brooklynu, a potom je godinama radio kao ribar, te je bio upoznat s tadašnjom problematikom tog posla. Kako bi olakšao vađenje mreže iz mora, što je u to vrijeme bio najzahtjevniji dio lova, izumio je dio ribolovne opreme nevjerojatne jednostavnosti, koji je promijenio način lova plivaričarskim mrežama diljem svijeta. Taj izum je u ribarstvu ekvivalent izumu struje. Zahvaljujući njemu, Peru je povećao ulov plave ribe za 300 posto. Nakon nekoliko mjeseci tijekom 1953. godine, u San Pedru stvarao je proizvod koji se kasnije 1954. godine razvio u Puratićevo vitlo. Prototip se pokazao izvrsnim. Posao za koji je prije trebalo 8 do 10 ljudi sada se mogao jednako brzo obaviti sa samo 5 ili 6 osoba, ali svejedno nitko nije bio zainteresiran za njega.

Godine 1955. je tvrtka *Marco* iz Seattlea, specijalizirana za morskou građevinu i dizajn prepoznala potencijal njegovog izuma, te su njezini inženjeri iz prototipa proizveli proizvod za praktičnu upotrebu nazvan Power blok. On ima oblik veće

kolture s aluminijskim kosturom i središnjim rotirajućim elementom, često obavijenim tvrdom gumom, koji obavlja rad. Kvaliteta proizvoda je vrlo brzo prepoznata te je do 1960. većina brodova plivaričarske flote Sjevernog mora već imala ugrađen Puretićev blok. S obzirom da služi pri lovu na plavu ribu, koja čini bolju polovicu svjetskog godišnjeg ribolovnog ulova, možemo reći da je on revolucionizirao ribarstvenu industriju. O popularnosti Puratićeva izuma možda ponajbolje svjedoči podatak da je na kanadskoj novčanici od 5 \$, koja je stavljena u opticaj 1972. godine, slika ribarskog broda, koćarice, s uređajem Power Block. Tijekom života patentirao je više od 20 inovativnih pronađazaka, mahom ribolovnih pomagala. Umro je 1993. godine u Santa Barbari, SAD. Pokopan je u rodnome Sumartinu, nakon što su njegovi posmrtni ostaci bili privremeno pokopani u Santa Barbari uslijed nemogućnosti njihove pravovremene dopreme u jeku Domovinskoga rata, 1994. godine.

Jesu li ti patenti rezultat naobrazbe, isključivo iskustva ili kreativnosti pojedinca slučajni ili se nadogradnja naslonila na dugu tradiciju koja se nekako povezala i stvorila specifičan profil koji „to nešto“ imaju u sebi.

Još jedna od autentičnih priča je: *A ča triba govorit! Podnija san svega i svašta. Bija san toliko puti na pogibelji, koji san se topija dva puta: 1941. godine na 31. Vlll. od 3.30h popodne do 7.20h ujutro pliva san u moru, ja, dva Poljaka i jedan Grego, Nik - Nikola. I tamo su nas ujutro zgrabili ribari. To je bilo vanka od Liverpula, 650 milja od kraja. Turpedira nas je Nijemac, su dva torpeda brod je sentija dolika. Dvadesetipet članova posade, ča su bili pijani, oni su isli na dno, a ja nisan pija alkohol, ja i ovi smo se spasili, i još danas živ... Da je bija naš kapo o makine, ča je bija prije, nas ne bi bila čapala podnmornica, jerbo pod punom parom mi smo mogli činiti 19 milja, ali je bija kod nas jedan Inglež, opija bi se, pa ne bi zna ča čini, pumpali bi slanu vodu, a slaku izbacili bi vanka, tako bi vozili šest, sedam milj najviše, pijanstvo je bilo krivo najviše...*

Graditeljsko prepoznavanje

Dalmacija s one strane Jadrana. Malo tko bi mogao i povjerovati, da ako sa svjetionika na Palagruži pogledate i prema sjeveru i prema jugu, možete vidjeti Hrvate. Oni na jugu, na obali Italije čak su i nešto bliže od Lastova. Na isturenoj punti poluotoka Gargano, na pola puta od Pescare prema Bariju, nalazi se mjesto Peschici (Peskići). Tu Hrvati žive, od stoljeća desetog. Mjesto su prije 1000. – te godine utemeljili Hrvati. I sve popraćeno povijesnim činjenicama. Po narodnoj predaji, a nešto je zapisano u starim dokumentima, gradić Peschici su utemeljili Hrvati oko 970. godine. U starim knjigama piše da je jedan, izvjesni Sueripolo, vođa Schiavona (Dalmatinaca) usidrio svoje lađe ispred ove pješčane plaže i tu na kamenoj litici svojim podređenima naredio graditi nastambe – kamene kućice, kao one što su napustili s onu stranu Jadrana.

Nastavili su štovati proroka Eliu (Iliju), koji je poznat kao zaštitnik bosanskih Hrvata. Ovaj svetac gotovo da nije poznat u Italiji, pa je i to jedan od dokaza da mještani ovog gradića vuku korijene iz hrvatskih prostora.

U Paklenici se cijele obitelji stoljećima bave klesarstvom i dovoljno je reći prezime da si rekao i da nisi mislio klesar, tako da imaju i svoju ulicu Ulica pakleničkih klesara.

Zaključak

O mnogim primjerima iz suvremenoga života moglo bi se pisati na velikom broju stranica i o tomu: da se dugotrajan sustavan rad u jednom području ukomponira u obilježja koja još uvijek treba istraživati. Aktivno znanje postaje pasivna predispozicija, a ona se dugotrajno razvija, evoluira neke stanice tijela i uma. Sve je to poznato i znanstveno dokazivo. O tomu treba li zakoračiti izvan svoga okruženja, danas se nepotrebno pitati. Ali, potreban je silan napor i motivacija pojedinca koji iskorači u novo, potpuno novo okruženje i profesiju. Samo rijetki dosegnu zacrtanu visoku razinu i afirmaciju. Mnogi tavore u osrednjosti nezadovoljni svime što ih okružuje, zapravo samima sobom. Promjena traži snažne osobnosti i nemametnute odluke. Ono što slomi mnoge, a slomilo je i Tita Dorčića su nerealna očekivanja, psihički strada. Amadej strada suočen sa samim sobom. Duh neukorijenjen u realnosti, smiješan do tragičnosti u svom idealizmu i posvećenosti umjetnosti. On psihički strada.

Dovoljno je kratko vrijeme pratiti medije, čitati kolumnе, vijesti, analize i sinteze pa postavljati pitanja aktualnosti Novakovih djela. Malo grebanje po planovima ekonomskih stručnjaka dovede nas bliže nego ikada do sada Novakovim temama. Dokumentarne emisije puštaju u medijski prostor primjere: *Još se moj pradida bavila kalafatom; Moji su stoljećima imali trgovinu; Moji su od davnina uzgajali koze; Moji su odnijegovali kvalitetnu lozu; Svi su moji bili klesari; Svi su moji bili ribari...*

Mnoge nove komponirane pjesme koje sluša veliki broj građana imaju riječi: ostani tu – *ovdi, na obali, kraj mora...* Jesu li svi ti pokazatelji osuđujući za žitelje ili se ta ideja slučajno zadržala do danas, mogu objasniti mnoge sociološke teorije i istraživanja. Možemo htjeti da je drukčije, ali uglavnom nije. Snaga riječi koje u svom pojmovnom značenju imaju veze s hereditarnošću sveprisutna je. Uglavnom, povezana je sa željom za nekom imaginarnom, zamišljenom srećom.

Novakovi likovi nisu izdržali, ali su suvremenom čovjeku zoran primjer promišljanja stvarnosti i nastojanjima prema boljem, uljuđenijem, čovječnijem. Hereditarnost možemo ignorirati, zanemariti, iza nje se skrivati, ali svakako o njezinim značenjima u prošlosti i sadašnjosti pozorno i analitički prosuđivati,

onako kako je u svom posljednjem, posthumno objavljenom romanu Tito Dorčić. O vječno aktualnoj temi u romanu *Dva svijeta* piše se i danas kada je kultura i kulturna djelatnost još zakonski nedovoljno uređeno područje. Hoće li sve ostati na slučajnostima postojanja Jahode, osobe iz drugoga podneblja s visokim moralnim načelima koji na temelju životnih okolnosti, sudbinske identifikacije pomaže Amadeju i na neki način ga odgaja s visokim moralnim načelima i postavljenim standardima u umjetnosti pa on s probuđenom nadom kako će mu berlinski nakladnici pomoći klikće: *Sviće! Sreća kuća i na moja vrata! Ipak mora pobijediti pravda. No, pravda ne stiže iz Berlina, a ne stiže niti iz Zagreba.*

Rezignirani redci: *Ja gubim kormilo života, u mene se vraća misao što me je toliko puta zavodljivo obletavala da je gradnja ovoga svijeta takova te je svako približavanje k onom što je nad njom nemoguće. Kultura, napredak, sve je to samo prividno, sve ostaje pri starom, tek se mijenja forma... a onda vapaj: O Bože, učini me drugačijega, jer propadam!*

Sve je davno napisano. Koliko razmišljamo o teoriji hereditarnosti, trebamo li ju potpuno zanemariti, pitaju ispražnjeni prostori naše Domovine, na koje će svatko za sebe dati odgovore. Novak nam je samo zorno predocio moguće posljedice.

Literatura - Izvori:

Vjenceslav Novak: Otrov u duši, Izbor i predgovor Krešimir Nemec, Biseri hrvatske književnosti, Sedmo kolo, Svezak 38., Mozaik knjiga d. o. o., Zagreb srpanj 2009.

Milorad Živančević, Ivo Frangeš: Ilirizam / Realizam, Vjencislav Novak, Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 4., Liber Maldost Zagreb, 1975., Str. 428. – 436.

Pet stoljeća hrvatske književnosti: Vjenceslav Novak, II., Pripovijesti, Tito Dorčić, Matica hrvatska, Zora, Zagreb 1964., Urednik Augustin Stipčević.

Joris – Karl Huysmans, Naopako, S francuskog prevela Ana Buljan, Litteris Zagreb 2005.

Joris – Karl Huysmans, Pakao, S francuskog preveo Božidar Petrač, Naklada Juričić, Biblioteka Književna blaga, Knjiga 3., Zagreb 2011.

Dragica Dujmović – Markus, Sandra Rosseti – Bazdan: Književni vremeplov 3., Vjencislav Novak, Pripovjedač, Hrvatski Balzak, *Posljednji Stipančići*, Povijest jedne patricijske obitelji, Str. 205. – 211., Predrealizam i realizam u hrvatskoj književnosti.

Nikola Šimić Tonin: Spužve, koralji i subbine, Nekad i sad, Plodovi zemlje i mora, Prilog za poljoprivredu, ribarstvo i okoliš, Zadarski list, Četvrtak, Zadar, 11. listopada 2018., Broj 6. 488., Godina XXIV., str. 26.

Nikola Šimić Tonin: Plavanjska Maja Planinka, Naši ljudi i krajevi, Plodovi zemlje i mora, Prilog za poljoprivredu, ribarstvo i okoliš, Zadarski list, Četvrtak, Zadar, 8. studenoga 2018., Broj 6. 515., Godina XXIV., str. 26.

Nikola Šimić Tonin: Krapanka, baština, str. 261. - 266., Osvit, godište XVL, br.1-2. Mostar, 2010.

Nikola Šimić Tonin: Krapanska kronika Svilčić Kalista-Omera, UDK 821. 163. 42-32., Hrvatska misao, MH Sarajevo BiH, God. XVI. Br. 3-4/12 (60) nova serija sv. 45. ISSN 1028-2246., 23., travanj 2013., str. 59. -64.

Nikola Šimić Tonin: Peschi, UDK: 821.163.42-92 / 821.163.4(497.6)-92., Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, časopis za umjetnost i znanost, ISSN 1028 – 2246., God. XXI., Br. 2-3/17(74) nova serija sv. 59., str.127.

Nikola Šimić Tonin: U ponorima vremena potrgani đerdani mladosti, UDK: 929 Hrustanović H., Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 1., 2018., 76/61., Nova serija, Str. 108. – 110.

Nikola Šimić Tonin: Ja te volim ka i mati dite, UDK: 929 Sikirić A. / 821 . 163.42 Sikirić A.(047.53)., Hrvatska misao, Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 1., 2018., 76/61., Nova serija, Str. 101. – 105.

Nikola Šimić Tonin: Poetika života težaka, Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 4, 2018., 78/63., Nova serija, Str. 129. – 130.

Nikola Šimić Tonin: Posljednje počivalište na starogradskom groblju žele kupiti i turisti, Groblje u Starigradu pepoznatljivo po položaju i izvedbi grobnica, Zadarski list, Četvrtak, Zadar, 25. listopada 2018., Broj 6.502., Godina XXIV., str. 10.

Nikola Šimić Tonin: Oruđe misli, UDK: 159.922.72-053.2., Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXII., ISSN 1028-2246., Br. 4, 2018., 78/63., Nova serija, Str. 37. – 42.

Nikola Šimić Tonin: Rijeka Gacka – inspiracija i čuvar mojih tajni i snova, Portret Dragice Rogić, žene, majke, poduzetnice u tradicijskoj kulturi, UDK: 929 Rogić D., Matica hrvatska Sarajevo, Časopis za umjetnost i znanost, God. XXIII., ISSN 1028-2246., Br. 1/19(79) nova serija sv. 64, 140 godina Matica hrvatska u Sarajevu, Str. 9. – 14.

Nikola Šimić Tonin: Na baštinskim zasadama, Djecje glazbeno stvaralaštvo, Festival dječjih klapa u Zadru, Školske novine, Tjednik za odgoj, obrazovanje, znanost i kulturu, ISSN 0037 – 6531., UDK 37 (05)“530.1“, Broj 29 (3156)., Godište LXX., Zagreb, 8. listopada 2019., Str. 30.

Nikola Šimić Tonin: Pučki kulturni tribun, Kulturna baština, HRsvijet.net, Hrvatski informativni portal, www.hrslijet.net, 26.04.2020.

Žaklina Kutija / Nikola Šimić Tonin

PJESNIŠTVO ZA DJECU U DJELU VESNE PARUN

O autoru rada:

Fabijan Lovrić, rođen u Tuzli 13. rujna 1953. godine, u Ljubačama i Kiseljaku završio osnovnu školu, u Tuzli srednju školu i Višu pedagošku akademiju, nakon čega nastavlja daljnji proces usavršavanja; u Beogradu diplomira novinarstvo. U Zadru uspješno završava Visoku učiteljsku školu / magistar primarnog obrazovanja, a u Zagrebu je odslušao i položio ispite na Poslijediplomskom znanstvenom studiju književnosti gdje radi doktorsku disertaciju. Radi kao učitelj u OŠ „Domovinske zahvalnosti“ u Kninu, diplomirani je novinar, urednik i piređivač novih izdanja, kulturni djelatnik, te je dopisnikom mnogih listova i znanstvenih časopisa, između ostalih: *The Bridge, Kolo, Republika, Osvit, Hrvatska misao, Hercegovina franciscana, Zadarska smotra, Dubrovnik, Riječ, Književna rijeka, Književne novine, Raskovnik, Priroda, Mališa, Energoinvest, Zadarski list, Zadarski regional, Hrvatsko slovo, Školske novine, Djeće novine, Male novine, Mališa, Glas komuna, Vesela sveska, Glas koncila, Naša ognjišta, Luč, Zvrk, Cvitak, Radost, Modra lasta...* Objavljuje znanstvene i stručne rade. Sudjelovao stručnim radom na *Školi učitelja 2005.* godine u Lovranu “Učenici, učitelji i roditelji zajedno na putu uspješnog odgoja i obrazovanja” (Lovran 10.-11.-12. studenoga 2005.). Za književni rad je nagrađivan te nekoliko puta bio u nazužem izboru. Posebno je istaknut na organizaciji i sudjelovanju humanitarnih akcija za pomoći djeci s posebnim potrebama: Knin, Šibenik, Rijeka, Zadar, Tuzla, Mostar, Dubrovnik, Osijek, Cukrići (Pula), Savica, Paunovac, Gunja...

Objavio preko trideset samostalnih knjiga.

Članom je: HAZU Mostar, Matice hrvatske, DHK Zagreb, Dopredsjednik DHK HB, članom Uredništva časopisa OSVIT DHK HB...

Izvorni rad

Sažetak

Cilj ovoga rada je približiti čitateljima i književnoj populaciji, napose široj javnosti: Što to jest i kako, na koji način se piše pjesma za djecu. Na primjeru pjesme za djecu, Vesne Parun, *Kukljo, Mukljo, Tanana i Glog*. Dajući životnjama odlike ljudi postiže se sarkastičan pristup temi i na lucidan način otkriva karakteristike koje ljudi često prikrivaju. Na samom početku dao sam presjek pjesništva za djecu, dječje književnosti, te interes djece za književnost, odnosno narativnu i bajkovitu, priču s puno zanimljivosti i humora.

U svemu tome, Vesna Parun je znalač pjesničkog posla i s pravom nosi naziv najbolje hrvatske pjesnikinje, od prve pojave u pjesničkom, književnom svijetu do zrelih godina.

Pjesme namijenjene djeci, užitak su za čitanje i odraslima, tako da odrasli koriste priliku kako bi svojim sinovima i unucima čitali pred spavanje kvalitetnu lektiru i tako utjecali na njihov odgoj i obrazovanje.

Ključne riječi: Književnost za djecu, poezija za djecu, Vesna Parun, jezična svježina, bajka u pjesmi, zavičaj...

Summary

The goal of this analysis is to bring readers and the literary population closer: showing what children's poems are and how they are written. The examples that will be examined are Vesna Parun's *Kukljo Mukljo* and *Tanana i Glog*. Giving animals human characteristics achieves a sarcastic approach to the topic and in a lucid way showcases characteristics that humans usually hide. In the very beginning, I give a snapshot of children's songwriting, children's literature, and the interest of children in literature related to realistic narratives and fairytales, quoting an entertaining story with lots of humor.

From her very first appearance in poem writing literature to her mature years, Vesna Parun, shows knowledge in the job of poem writing and rightfully carries the title of the best Croatian poem writer. Poems intended for children are also a pleasure for adults, giving them the opportunity to read to their sons, daughters, and grandchildren quality literature and in turn impacting their upbringing and education.

Key words: Literature for children, poems for children, Vesna Parun, language freshness, fairytales in song, homeland...

Translator: Branka T. Vignjevic, Bachelor of Science in Management Economics, Western Kentucky University, Bowling Green, Kentucky

Književnost namijenjena djeci

Iako je ustaljen naziv Dječja književnost, pa bi se moglo pomisliti kako takvu književnost pišu djeca, ipak se radi o onoj vrsti književnosti koja je djeci bliska i koju razumiju, a pišu je književnici, odrasli ljudi, koji na osnovu svog iskustva i imaginacije, stvaraju književnost koju djeca dobro razumiju i rado čitaju. Da je to tako, najbolje znaju književnici koji svoje radove šalju izdavačima, te tako, moraju znati koncepciju određenog lista i dobnu granicu kojoj je namijenjen, da bi se odlučili, što poslati. Naravno da ovakva književnost pripada velikom korpusu književnosti, ali ima i svoju kantonalnu pripadnost i zasebnost.

Pokušaji da se dječja književnost (izraz koji će upotrebljavati zbog ustaljenog naziva), izjednači s estradom, te da se tako prebac u predsoblje književnosti, mogli bi se nazvati šaljivim. Pisati za djecu je isto tako odgovorno i teško kao i za odrasle, po nekim, i teže. Zato nemamo puno Lovraka, Paljetaka, Krilića, Brlić Mažuranićki, Parun, Pilić... U dobrim ostvarenjima dječje literature nalazimo sadržaje koji mogu biti dobra lektira i djeci i odraslima, ali je isto tako jasno da su pojedina djela lijepe književnosti djeci slabo usvojiva i nezanimljiva, te moramo biti oprezni u ponudi, kako djeca ne bi stekla odbojnost prema književnosti kao nečemu teškom i nerazumljivom. Vođenjem brige o takvim odnosima, dječja književnost je u posljednjim desetljećima doživjela osobit procvat, a to je najbolje vidljivo u knjižnicama, sajmovima knjiga, na televiziji, dječjim kazalištima, novinama i časopisima namijenjenim djeci, školskim udžbenicima koji su proizvod životne prakse. Što sve pripada korpusu dječje književnosti, teško je nabrojati i razgraničiti, a s tim se slažu i književni teoretičari i kritičari. Mnoga djela su pod političkim utjecajem ušla u čitanke, neki su pisali upravo za djecu i izbor se nije mogao zaobići, a neke izvore su načinila sama djeca prema onome što najviše čitaju. Mora se priznati kako od svega navedenog ima djela velike umjetničke vrijednosti, kao i onih drugih. S toga se nameće, da je dječja književnost razigrana i jednostavna igra riječi pretočena u određenu priču koja u dječjem svijetu izaziva plemenita osjećanja i prijateljsko druženje prilikom čitanja.

Što je dječja književnost

Postojanje književnika koji pišu za djecu i o djeci, te tako i namjenjuju svoju knjigu djetetu, kao i spoznaja da i mnogi književnici koji ne pišu isključivo samo za djecu, nego neke knjige namjenjuju djeci, stavlja u prci plan definiciju dječje književnosti po kriteriju namijenjenosti književnog djela djetetu i u vezi s tim i njegove prilagođenosti. Jesu li sva djela koja su namijenjena i prilagođena djetetu umjetnički vrijedna i jesu li sva djela koja danas ulaze u fond dječje književnosti zaista bila namijenjena djeci? Ako su djela koja se nude djeci na

umjetničkom nivou, onda ona, moglo bi se reći, jednostavno idu u književnost i svejedno je tko ih čita; djeca ili odrasli. Ako pak nisu umjetnički vrijedna, onda uopće ne možemo govoriti o književnosti, jer je književnost dio umjetničkog stvaranja. Koliko je djela iz cjelokupnog općepriznatog fonda dječje književnosti starijeg vremena zapravo bilo namijenjenog djetetu? Cjelokupno narodno stvaralaštvo plod je estetskog uobličavanja narodnih osjećaja, običaja, pogleda na književnost kroz prirodne, društvene i životne slojevitosti, a u prvom redu nisu bili namijenjeni djetetu. Charles Perrault je svoje bajke pričao u salonima i koristio se njima u borbi protiv klasicističke tematike; braća Grimm gledala su u bajkama izraz narodne duše; Andersen je, doduše, često pričao priče djeci svojih prijatelja i poznanika, ali je u svojim pričama i zgodama našao najbolji izraz za sve što je nosio u sebi; Defoe nije nimalo bila pred očima djeca kad je pisao Robinsona; Kiplingova, Indijska džungla, izraz je umjetnikova doživljaja prirode; misao vodilja autorice Čiča-Tomine kolibe, bila je borba protiv ropstva; Twain je u Tomu Sawyeru, i pogotovo u Huckleberryju Finnu, opisivao svoje djetinjstvo i naslikao široku panoramu života života svoje zemlje u određenom vremenu; Saint Exupery nije pisao Malog princa isključivo za djecu... Ovakvi navodi nisu sami po sebi isključivi, odnosno pravilo, jer postoje i oni koji su svjesno svoja djela namjenjivali djeci, bar su sami to tvrdili. Kod nas, takva je Ivana brlić-Mažuranić i Lovrak, te Grigor Vitez i Luko Paljetak, Zlatko Krilić i Sanja Pilić, i mnogi drugi iz svijeta književnosti.

Što je dakle dječja književnost?

Dječja književnost je zasebna književna vrsta, koja obrađuje tematiku blisku dječjem uzrastu, tematiku o djeci i za djecu, s ciljem razvijanja njihovog mišljenja o vrijednostima humanosti, etike i estetike, kroz ispričani doživljajni svijet i njegove odnose.

Doživljavanje pjesničkih slika

U život djeteta prvo ulaze boje, šarenilo, a zatim određeni oblici kroz slike ili predmete u neposrednoj blizini. Kasnije, kada dijete nauči čitati, ovlada tim čitanjem kako bi moglo pratiti sadržaj; taj sadržaj u njemu rađa slike koje ga uzbudjuju i koje mu donose nove, još neviđene slike i oblike, koji moraju biti bliski njegovom spoznajnom svijetu, dakle; onome što već zna, što je vidjelo negdje, a sada ga pjesnik podsjeća na to. Takve su pjesme o oblacima, o moru, o kiši, rodbini... Uz slike mora postojati zvučnost i ritam, jer dijete očekuje pjevljivu pjesmu koju je naučilo kroz majčine uspavanke, a koje će se odreći, ne u potpunosti, u određenoj dobnoj granici.

Samo dijete nije analitičar, ono je konzument određene recepcije koja ga zadovoljava ili ne, i tako, doživljava svijet na sebi svojstven način, prihvatajući ga ili odbijajući. Ovdje je bitno da dijete, ovisno o raspoloženju, može pratiti i duže pjesničke tvorevine, a ne samo, kako neki autori misle, samo kraće pjesničke forme, ali; priča mora biti zanimljivo ispričana. Djeca od šest do sedam godina vole, Mačak Džingiskan i Miki Trasi, Vesne Parun, ako se to pročita s pažnjom i određenom intonacijom. Za razliku od ovog primjera, djeca prihvataju melodiozne pjesme nerazumljivog sadržaja, kao što su neke brojalice koje im pomažu u određivanju nekog poretka, kao: En – ten - ti – ni ... Kako sve to uskladiti, kako to približiti djeci, svatko tko ima ljubavi za rad s djecom pronaći će svoje odgovarajuće rješenje, a možebitne pogreške će uočiti i vremenom ispraviti. U ovom poslu, ljudi s talentom imaju više uspjeha, ali ako ne rade s ljubavlju, sam talent neće donijeti velike rezultate.

Šaljive pjesme su dječja poslastica. Jedan takav primjer je i pjesma Četka, Stanislava Femenića.

ČETKA

Jedna četka,
Etka,
Ka –
Četkala je – ala-la...
Sto šešira ujka žira,
Dva kaputa lisca žuta
I tri kape žapca
Jape...
Četkala ih,
Ala –
La...
Četka-etka- ka.

Uopće o pjesništvu Vesne Parun

Vesnu Parun se često označava kao ženskog pjesnika i ta oznaka je obično sadržavala u sebi nekakav degradirajući prizvuk. Istina je doduše da su mnoge njene pjesme potekle iz tipičnog svijeta žene i da su bile prožete emocionalnim i isповjednim tonovima, ali je također istina da je to bio bujni i složeni svijet jedne zaista snažne žene koja je često i svoje najveće klonulosti i slabosti znala kazivati na muški način. Padala je i posrtala da bi se opet smiono osovila u svojoj riječi i svojoj

gorčini. I mnogo se znala visoko uzdići iznad svih uskih osobnih opterećenja, da bi bila prije svega u pjesmi, u čistom činu stvaranja, u snazi koja je oslobođena svih prizemnih stega. (Bogišić 1982: 32).

Pored mnogih knjiga za odrasle, objavila je i desetak knjiga stihova za djecu: pjesama, stihovanih priča i romana. Taj dio njena rada imao velikog uspjeha kod mlađih čitača i neke od tih njenih knjiga su prevedene na različite jezike. Okretna u pisanju stihova, neposredna i slikovita, ona je i tu dala vrijednih ostvarenja. Znala se na profinjen i jednostavan način unositi u bogati život prirode ili u prizore iz životinjskoga i dječjeg svijeta. Možda nije na području naše poezije za djecu bila posebno nova, ali se, na svoj način, umjela približiti svijetu dječje mašte, kojem je znala ugoditi i lirskom suptilnošću i duhovitim upadicama i tečnošću pričanja. (Bogišić 1982: 30).

Jasno je kako svi ne misle isto kada je stvaralaštvo ove pjesnikinje u pitanju, ali gotovo svi kritičari, kritičari teoretičari književnosti, suglasni su oko vrednovanja njezine knjige *Crna maslina*. Ipak, Vesna Parun svojom jednostavnosću i narativnim načinom kazivanja, te određenom dozom humora, bira riječi koje oplemenjuju njezin rad. Jezična lucidnost je uzdigla do zavidnih pjesničkih visina.

U simbiozi, uspješnoj simbiozi s prirodom, uzdigla se do jedene i jedinstvene pjesnikinje hrvatskog jezičnog izraza.

U dječjoj mašti pronašla je uporište zanimljivim jezičnim bravurama, neposrednom rimom i nazivljem koje samo po sebi izaziva smijeh.

Poezija za djecu u djelu Vesne Parun

Odvojiti stvaraoca od njegovog djela, mislim da je nemoguće, zato bi biografiju svakoga književnika trebalo pisati na početku knjige, jer; i ako djelo živi duže, stvaralac je taj koji ga je poslao u svijet, udahnuvši mu prije toga besmrtnost, uronivši u njega svim svojim intelektom, grandioznošću genija i skladom ljepote. I ako sam i sam imao čast razgovarati s velikom književnicom prilikom dolaska u Tuzlu, negdje pod kraj sedamdesetih godina, sada već prošlog stoljeća, a kasnije nekoliko puta prilikom posjeta u Stubičkim Toplicama, neka moje viđenje ostane za kasniji rad, a ovoga puta bih se poslužio onim što sama Vesna Parun reče o sebi, ispisujući to u drugom licu, kao o odrazu u zrcalu kome se obraća:

Rođena je 10. travnja 1922. godine na otoku Zlarinu kod Šibenika. Djetinjstvo je provela u Zlarinu, Biogradu i Visu, a realnu gimnaziju pohađala u Šibeniku i Splitu. U Zagrebu se 1940. godine upisala na Filozofski fakultet. Studij romanskih jezika prekinuo je rat, a 1945. godine upisuje se na studij čiste filozofije. I taj je studij prekinut bolešću – tifusom i njegovim posljedicama, koje su je nagnale da se trajno posveti pisanju....

Između sedamdesetak objavljenih knjiga, te legendarne pjesme, Ti koja imaš nevinije ruke, Vesna Parun je napisala i oko dvadesetak knjiga za djecu, a njezin Mačak Džingiskan i Miki Trasi, obišli su mnoge svjetske zemlje, a mnogo su izvođeni i kao mjuzikl koji je uradio Ladislav Tulač.

Glavna literatura o Vesni Parun je: Nikola Milićević: Vesna Parun; PSHK, knj. 155; Zagreb, 1982.

Primjer u pjesmi Vesne Parun

Pripovjedni način autorice je suvremen i kreće se zgušnutim prostorom, malog, pripovjednog oblika u kojemu prevladavaju dijalog i personifikacija, a ako se svemu tome doda talentiran izraz pjesnikinje, onda efekat dobija oreol dopadnosti. Svijet doživljaja je istinit i okrenut čitateljima, zato će poetika poezije Vesne Parun, živjeti dugo u duhu svijeta književnosti kao vječiti monasi u propovijedanju svijeta bajki. Privlačnost, neposrednost, maštovitost i suptilnost, moralni kodeks koji oplemenjuje mladog čitatelja i usmjeruje etički i humanistički, odslikava se kroz poeziju koja se ponavlja i traje. Zasigurno, Vesna Parun ima zasebno mjesto u hrvatskoj poeziji za djecu, i ako sama autorica zna kako život nije poezija, ali, zna i to da bi njoj samoj život bez poezije bio pust, neshvatljiv i isprazan, jer; sve navedene sastavnice u jedinstvu umreženosti odnosa čine snošljivost i življenje. Sve rečeno, i ako postoji velik broj primjera, vidljivo je u pjesmi, Kukljo, Mukljo, Tanana i Glog:

KUKLJO, MUKLJO, TANANA I GLOG

Kukljo, Mukljo,
Tanana i Glog
na svijet su došli
u isti dan.
Na brdu je sjedio
Mjesec srebrorog.
A mali gušter
Rikiplan
Uzdahnuo je:
Eh da sam vila,
ja bih Tanani
poklonio krila!
Kuklju trubu
i zlatna konjića.
Muklju bicikl
brži od rakete.

A za četvrtog
veselog momčića,
koji je crn
od glave do pete
baš poput djeda
Džingiskana
i ne znam zašto ga
prozvaše Glog,
sa brda HlePCA,,
traj-nina-nana,
skinuo bih
Mjesečev rog!

Je li Glog čuo,
Kroz san, Rikiplana?
Ne znam. Samo se
okrenuo na bok
i zamjaukao:
Neću Mjesec!
Dajte mi brodicu
džiu-džicu!...
Ja nemam krila
ni brza konjića
ni novi bicikl
ljepši od rakete.
Al imam pamet
za strašna otkrića.
Čim poodrastem,
eto me, svijete!
Nek Tanana leti
put Himalaje,
nek Kukljo i Mukljo
pucaju na gol.
Moj brod se zove:
Kolumbovo jaje -.
Otplovit ćemo, hej,
na Južni pol!

Zaključna razmišljanja

Zasigurno je Vesna Parun, svojom lucidnošću, genijalnim talentom, najveća europska pjesnikinja dvadesetog stoljeća, i ako još piše i u dvadeset i prvom stoljeću, ali, životno određenje, uzimajući u obzir čovjekov životni vijek, najveći niz godina Parun će ostaviti dvadesetom stoljeću. Slabo koji pjesnik, a pjesnikinje su još veća rijetkost, proživi život onakav kakav je proživjela ova pjesnikinja, pjesnikinja koja je u svojoj poetici ostavila krepst za mnoge naraštaje i mnoge dobne uzraste, a sama nije bila voljena od onoga koga je ona sama najviše voljela. Ušla je u svijet punim srcem, neokaljanim grijehom, mlada, lucidna i lijepa, s temperamentom koji donose djevojke juga, a predodređeno joj bješe da nailazi na razočarenja i gorke prevare, pa i od onih koje je najviše voljela.

Nigdje nije tako bliska poveznica između književnice i njezina djela, kao što je to kod Vesne Parun. Sebe, sve svoje snove, sve neproživljene dječje igre, ona ostavlja nama i našoj djeci kako bi smo proživjeli ljepotu koju je odsanjala za nas, koju je tako dobro znala i tako dobro prepoznala umreženosti odnosa koji zadviljuju i koji će još dugo imati funkciju otkrivanja svjetova i umreženosti među njima. Svijet bajke, basne, folklora, narodnih predaja, velikih svjetskih otkrića, medijski pompeznih događanja, postadoše kulisom bajkovitog svijeta književnice koja iskaza svoje domoljublje kroz odnose kućnih ljubimaca, tog mačkastog svijeta najbližeg djeci, jer; kome nisu porasle oči kada je u polutami milovanje mačke preraslo u pocketavu iskričavost. Zasigurno, dijete nije znalo za odnose elektronskih naboja, ali je probuđena mašta dobila krila i ono je svoju začudnost moralo ispričati prijatelju. Tako i pjesnikinja Zlarina, Hrvatske, Europe i Planeta Zemlje, priča svoju začudnost nama, kao da i nas pita: zašto ti odnosi ne funkcijoniraju za sve isto? Zar nemaju sva djeca pravo na sretno djetinjstvo?

Ono što nam daruje Vesna Parun kroz svoju poetiku, nije niti mogla više.

Literatura:

- Anić, Vladimir (1996.): Rječnik hrvatskog jezika; Zagreb, .
- Biti, Vladimir (1997.): Pojmovnik suvremene književne teorije: MH; Zagreb.,
- Bogišić, Rafo; ur. 1982. Vesna Parun u Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 155. Zagreb; Matica hrvatska.
- Bošnjak, Branko: (1978.) Grčka filozofija: Nakladni zavod Matice hrvatske; Zagreb.
- Crnković, Milan: (1984.)Dječja književnost: Školska knjiga; Zagreb.
- Crnković, Milan – Težak, Dubravka: (2003.)Povijest hrvatske dječje književnosti (od početaka do 1955. godine): Znanje; Zagreb,
- Crnković, Milan: (1998.): Hrvatske malešnice (dječje pjesme pučkog izvorišta ili podrijetla): Školska knjiga; Zagreb.
- Cvitan, Dalibor: (1975.) Vječnotraž; Novi Sad.
- Dunja, Fališevac: (1995.) *Smiješno i ozbiljno, u staroj hrvatskoj književnosti.* Naskladnički projekt, ur. Ante Selak Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Čubelić, Tvrko: (1967.) Književnost: Panorama; Zagreb.
- Diklić, Zvonimir – Težak, Dubravka – Zalar, Ivo: (1996.) Primjeri iz dječje književnosti: DiVič; Zagreb.
- Hranjec, Stjepan: (2000.)Smijeh dječje hrvatske književnosti: Tonimir; Varaždinske Toplice.
- Marjanović, Voja: (1988.)Hrestomatija iz naše i strane književnosti za djecu: KIZ – Centar -; Beograd.
- Parun, Vesna: (1979.)Igre pred oluju: Spektar; Osijek.
- Parun, Vesna: (1987.)Pod muškim kišobranom: Globus; Ljubljana.
- Parun, Vesna: (1989.) Dramska djela: Mladost; Zagreb.
- Parun, Vesna: (1993.)Tronožac koji hoda: Znanje; Zagreb.
- Parun, Vesna: (1991.)Sonetni vijenci: Prosvjeta: Zagreb..
- Parun, Vesna: (1997.) Smijeh od smrti jači: Studentsko KUD – Ivan Goran Kovačić -; Zagreb.
- Parun, Vesna: (1998.) Pelin basne: Naklada Jurčić; Zagreb..
- Parun, Vesna: (2000.) Grijeh smrtni: satira: DAN d. o. o. ; Zagreb.
- Parun, Vesna: (2001.) Noć za pakost: MH; Zagreb.
- Rosandić, Dragutin – Šicel, Miroslav: (1993.) Književnost 3 : Školska knjiga; Zagreb.
- Skok, Joža: (1990.) Sunčeva livada (Antologijska čitanka hrvatskoga dječjeg pjesništva): Naša djeca; Zagreb.

- Solar, Milivoj: (1976.) Teorija književnosti: Školska knjiga; Zagreb.
- Solar, Milivoj: (2003.) Povijest svjetske književnosti: Golden marketing; Zagreb.
- Tenšek, Stanko: (1986.) Recepција сувремене хрватске дјеље поезије: Školske novine; Zagreb.
- Težak, Stjepko: (1977.) Prilozi interpretaciji lirske пјесме: Pedagoško-knjjiževni zbor; Zagreb.
- Težak, Dubravka: (2007.) *Kratki prikazi*. Biblioteka *Znanstveno pero*. Ur. Želimir Hercigonja. Hrvatsko društvo književnika za djecu i mlade. Zagreb.
- Težak, Dubravka: (2008.) *Portreti i eseji o dječjim piscima*. Ur. Dunja Pavličević-Franjić. TIPEX. Zagreb.
- Zalar, Ivo: (1994.) Antologija хрватске дјеље поезије: Školska knjiga; Zagreb.
- Živković, Dragiša: (1990.) Teorija književnosti sa teorijom pismenosti: Zavod za Udžbenike i nastavna sredstva – Beograd; Novi Sad.

Fabijan Lovrić

„PLATON CRKVE NAŠE – ECCLESIAE NOSTRAE PLATO“ MARKO MARULIĆ O SVETOM JERONIMU

Solo e pensoso i piú deserti campi
vo mesurando a passi tardi et lenti.

*Sam i zamišljen, koracima teškim i polaganim,
premjeram pustinjske krajolike.*

Petrarca, *Canzoniere*, 35

Jubilarna, tisućušestota godina od smrti sv. Jeronima (347–420), rođenoga u Stridonu na razmeđu rimskih provincija Dalmacije i Panonije, „našega pravoga Dalmatina“, kako ga je nazvao Marko Marulić (1450–1524), upravo je minula. Tim povodom želim u nekoliko teza izložiti metodologijsko i egzegečko polazište znanstvenoga (filološkoga i teološkoga) rada sv. Jeronima, potom ga ukratko promatrati kroz prizmu književnih djela njegova *devota* Marka Marulića. Na koncu će, opet ukratko, biti riječi o „slavi pustinjstva“, Jeronimovu idealu življenja, kao meditativnoj (teorijskoj), književnoj i ikonologičkoj potki (subtekstu) u Marulovim djelima. On se naime izrijekom oslanja na taj ideal i tradiciju koja polazi od Ivana Krstitelja i Jeronima, njih dvojicu uvijek promatra zajedno (*noscitur comparandus...*), a seže, da spomenem samo neka poznatija imena, sve do Bernarda iz Clairvauxa, Petrarke i najpoznatijega istraživača i izdavača Jeronimovih djela, Erazma Roterdamskoga (1466–1536), Marulova suvremenika.

Ideološka cenzura Marulova djela u „novom dobu“, od 1950., kada je uništen dio *Zbornika Marka Marulića*, pa sve do naših dana, forsirala je, u široj javnosti malo poznato osporavanje brojnih *hrvatskih*, u rukopisima sačuvanih Marulićevih djela. Ovdje se dotičem te problematike zbog obrane Marulova autorstva *Života svetoga Hjerolima, našega pravoga Dalmatina*, ali i zbog činjenice da je Marulovo viđenje sv. Jeronima u novijoj literaturi samo dijelom prepoznato, a u jubilarnoj godini sv. Jeronima tek rubno spomenuto. Tu činjenicu, kao i motive za hrvatsku književnu povjestnicu vrlo ozbilnjih posljedica selektiranja, cenzuriranja i(l) prešućivanja *hrvatskih* proznih i pjesničkih mu djelâ, ozbiljnija književna historiografija ne smije ignorirati.

Jeronim – „Platon Crkve naše“

Marulić je u svojoj *Instituciji* (I 9; 1506) formulirao ovu zadivljujuće uspjelu metaforu, koja pogaća samu srž znanstvene metode rada i zasluga sv. Jeronima kao naučitelja opće Crkve. Kao crkveni naučitelj službeno je priznat 1295., što jača širenje njegova kulta na Zapadu, tako i u Hrvatskoj. Uz Jeronima, latinski crkveni oci i Marulovi najveći autoriteti su Augustin, Ambrozije i Grgur Veliki. Platon je opet dao temeljne tekstove zapadne filozofije, tj. metafizike, spoznajne teorije, estetike, etike i politike, pa je engleski filozof i matematičar Alfred N. Whitehead (1861–1947) mogao zaključiti (u djelu *Proces i stvarnost*) kako „najpouzdanija opća karakterizacija filozofske tradicije u Europi glasi da se ona sastoji od niza fusnota (bilježaka) uz Platona“. Kako se svekolika zapadna filozofija do danas oslanja na Platona, trudi se naime promišljati pitanja čovjekova bitka i spoznaje na tragu koji je on ponudio, tako i kršćanska teologija u svojim temeljima na Zapadu duguje sv. Jeronimu ne samo biblijski tekst *Vulgata* u njegovoј verziji latinskoga prijevoda (tada još pučkoga jezika) s hebrejskoga, aramejskoga i grčkoga, nego i znanstvenu *metodu kritike teksta* uopće. Njegova metoda izdavanja znanstveno pouzdanoga (kritičkoga) teksta iz više dijelom različitih prijepisa, ostala je do danas maksima svekolike kritičke filologije na Zapadu. Uz to, Jeronim je zaslužan i za tumačenje (egzegezu) velikoga dijela biblijskih knjiga, često „brušeno“ kroz polemike s Origenovim pristašama, arijevcima, pelagijevcima i inima, čime je njegovo iskristalizirano polazište postalo i refleksijsko utočište praktički svake biblijske egzegeze na Zapadu kroz cijeli srednji vijek, a dijelom i sve do danas. Utoliko je Marulić posve u pravu s usporedbom Platona i Jeronima, dva u prijelomnom smislu vodeća uma na polju filozofije, odnosno primijenjene filologije i biblijske teologije.

Jeronimov filološki i teološki uspjeh zasniva se na *četiri temelja* njegova rada. Roditelji su mu omogućili *obrazovanje* u Rimu kod vodećega gramatičara Elija Donata, bila je to prepostavka njegova elegantnoga latinskoga izraza koji je uvježbao na svim važnijim klasičnim autorima. Drugi je temelj bila velika biblioteka, *knjige* koje je počeo skupljati još kao student. Kao eremit odrekao se svega osim knjiga. Važne su bile i *veze* s utjecajnim muževima i ženama u Rimu koji su podupirali njegova putovanja, kao i s brojnim prijateljima od Galije (Trier) do Jeruzalema. Konačno, za prvoga boravka na Istoku (372–382) usavršio je znanje grčkoga jezika, a potom se posvetio učenju hebrejskoga, aramejskoga i sirijskoga. Aktivno *znanje tih jezika*, uz književni latinski kao materinski, učinilo ga je jedinstvenom znanstvenom pojavitom toga doba na Zapadu, a kasniji život u Jeruzalemu i Betlehemu omogućio mu je stalnu kontrolu napisanoga i prevedenoga od sposobnih domaćih govornika hebrejskoga, aramejskoga i grčkoga.

Slavnim ga je učinio prijevod *Staroga zavjeta* s tih jezika na latinski, ali on nije, kako se to moglo čitati i slušati u hrvatskim medijima, zgotovio prvi prijevod Biblije na latinski jezik, takvih je, iako nesustavnih, što je upućenima poznato, bilo i prije njega (najpoznatija je *Vetus Latina*). Jeronim je, rekoh, primijenio do danas priznatu i prakticiranu inovativnu znanstvenu metodu kritike teksta, što mu je osiguralo zaglavno mjesto u povijesti filološke znanosti. Origen (185–254) je naime uz pomoć *heksaple* (šest paralelnih stupaca biblijskoga teksta, uključujući i hebrejski) polazio od *Septuaginta* (prijevoda sedamdesetorice), bila mu je božanski inspirirani tekst i to *na grčkom jeziku*, hebrejski i ine prijevode je koristio samo da bi razriješio nejasnoće, te optimirao ili tumačio tekst grčke *Septuaginta* (bilo je i latinskih prijevoda *Septuaginta*, primjerice *Vetus Latina*). Jeronim je postupio inčije. Uspoređujući sve dostupne prijevode, tako i *Septuagintu*, zbog brojnih tekstualno nepremostivih razlika i nemogućnosti etabliranja jednoga pouzdanoga teksta, izveo je zaključak, da se svako bavljenje *Starim* i *Novim zavjetom* mora oslanjati na najstariji, hebrejski i grčki tekst (*hebraica veritas, graeca veritas*). Njegovu metodu *prvih izvorâ* prihvatali su humanisti (*origo, ad fontes*), navlastito Erazmo Roterdamski tiskajući prvi put uopće *Novi zavjet* na grčkom (Basel 1516), iste godine kada tu kod Frobena u devet folio-svezaka objavljuje *Opera omnia* samoga Jeronima. Svescima toga izdanja, na dar ih je dobio od prijatelja Tome Nigera (o. 1450.–o. 1532.), humanista, papinskoga diplomata i biskupa skradinskoga („prah mu kostiju“ počiva na Poljudu), Marulić je bio oduševljen. I sam je svojeručno ispisivao razne repertoriye, kompendije i konkordancije, kako evanđeljâ i starozavjetnih knjiga, tako i

Albrecht Dürer, *Sveti Jeronim* (drvorez, 1492), Kunstmuseum Basel

brojnih klasičnih autora. O tome svjedoči popis njegovih knjiga i rukopisa iz oporuke koju je sastavio 1521. godine. Jeronimova *Vulgata* i njegova znanstvena metoda kompiliranja, uspoređivanja i tumačenja biblijskih tekstova, bile su mu osnovna pomagala pri pisanju skoro svih književnih djela.

O Jeronimovoj metodi i hermeneutici izlaganja Biblije samo nekoliko riječi. On nastoji Stari zavjet tumačiti kristološki, to čini i Marulić, što se posebno dobro vidi preko vlastoručnih rubnih komentara na Bibliji (*cum commento*) u četiri sveska iz 1489., koju je oporučio franjevcima na Poljudu. Jeronim veli: „Što god čitamo u *Starom zavjetu* to nalazimo i u *Evangeliju*, a sve što se može čitati u *Evangeliju* izvodi se iz autoriteta *Staroga zavjeta*; među njima nema disonancije, nikakve diferencije“ (Ep. 18A,7; CSEL 54, 83). Logično je zato bilo da je tumačenje *Staroga zavjeta* započeo od prorokâ, pa tako o Izaiji piše: „Ova knjiga sadrži sve tajne Gospodinove“ (CCh.SL 73, 1). Dok u komentaru na tekst proroka Zaharije svoju metodu sažimlje ovako: „U pripovijesti (*historia*) Hebreja miješao sam preneseno značenje (*tropologia*) kršćana“ (CChr. SL 76A, 748). Ovdje je spomena vrijedno Marulićevo tropologijsko tumačenje vlastite *Davidijade*, kao i činjenica da su Jeronimove *istorije* pouzdan putokaz za prepoznati izbor tema i naslovâ više Marulovi hrvatskih pjesmotvora, tako *Istorije svete udovice Judit, Istorije Estere, Suzane, Panuncija i Efrema Sirijca*.

Jeronim je »kruna harvackoga jazika«

U rukopisnom *Firentinskem zborniku* s početka 16. st., jezično nesumljivo splitskoga podrijetla, koji je 1953. u biblioteci Mediceo–Laurenziana (signatura *Ashb. 1582*) otkrio talijanski slavist Carlo Verdiani (1905–1975), a 1957. ga opisao i pripisao Marku Maruliću, te ga 1973. tiskao u Splitu¹, čitamo apoteozu sv. Jeronima i njegova *podrijetla iz hrvatske zemlje* u tu objavljenom *Životu svetoga Hjerolima, našega pravoga Dalmatina* (str. 151–175), formuliranu biranim riječima:

„Pokle Hjerolim čini čudnu pokoru četire lita u pustinji, dili se iz pustinje i pojde u grad Bethelema i učini mostir ondi gdi se Isus porodi. Tu mnogi učenici prijdoše k njemu s kimi, svet život čineći, od jutra do noći posteći, trudi se pedeset lit i šest mjeseci tumačeći Stari testament iz kaldejskoga i iz židovskoga jazika u latinski, a Novi testament iz garčkoga li u latinski. To je vsa Biblija. *Hieronimus Dalmata est. Hjerolim je naš Dalmatin, on je dika i poštenje, slava i svitlost, kruna harvackoga jazika*. Nigdar u viri karstjanskoj do današnjega dne ne najde se človik ki bi lipše i gizdavije govoril od Hjerolima. Velika rika slaja od meda izajde iz ust ovoga svetoga starca. Oh, čestita mati ka

¹ Carlo Verdiani, *O Marulićevu autorstvu Firentinskoga hrvatskog zbornika iz XV stoljeća*, Split: Čakavski sabor 1973.

ga rodi, da vele veće čestitiji jazik harvacki, iz koga tolika slatkost i svitlost u veru karstjansku pride!“

Dvije knjige, objavljene u Splitu 2020., su mi pri ruci, obje se osvrću na „krunu harvackoga jezika“. Slobodan P. Novak u knjizi *Sveti Jeronim Dalmatinac*, pohvalnu pjesmu u čast sv. Jeronima iz *Života svetoga Hjerolima* pripisuje Maruliću (str. 114) kao i Verdiani². Da je talijanski filolog bio u pravu dokazao sam 2009. u knjizi *Nepoznata proza Marka Marulića*³, te u studiji „*Magnificat anima mea Dominum*. Hrvatski prepjev i egzegeza Marka Marulića“, objavljena je u časopisu *Anafora*⁴ (2019) i na mreži dostupna (<https://hrcak.srce.hr/221420>). Knjigu pod naslovom *Kruna harvackoga jazika. Renesansni pisci o svetom Jeronimu*, uredili su Bratislav Lučin i Luka Špoljarić⁵. To je zapravo zbirka devet tekstova renesansnih pisaca o Maruliću, jedan je bio stranac, a svi drugi hrvatskoga podrijetla. Osvrćem se samo na Marulove životopise i stihovane pohvale sv. Jeronima.

Prvi je *Životopis sv. Jeronima prezbitera* (str. 25–81), prijevod je to Darka Novakovića poznatoga latinskoga djela Marulova, gdje brani i dalmatinsko podrijetlo Jeronimovo. Drugi je životopis sačuvan na hrvatskom *Počinje život svetoga Hjerolima, našega pravoga Dalmatina* (str. 83–112) iz *Firentinskoga zbornika*, koji je Lučin nazvao „Jeronim za žensku publiku“. *Firentinski zbornik*, po staroj signaturi (№ 1) to je prvi kodeks najstarije sačuvane rukopisne zbirke hrvatske proze na narodnom jeziku, jedan od nekoliko rukopisa na hrvatskom koje je Marko Marulić pisao za svoju sestru Biru i njezine sestre za samostansku lektiru (*lectio divina*), o čemu je svjedočio njegov biograf i prijatelj Frane Božićević. Radi se najvjerojatnije o prijepisu Marulova pisara (Verdiani), ne o njegovu autografu. *Život svetoga Hjerolima* Carlo je Verdiani (1973) objavio kao Marulićevo djelo, usporedno on objavljuje i inačicu toga *Života* podrijetlom iz Trogira, koji je nekoć bio u posjedu prepisivača Nikole Vitturija. Oba su prijepisa iz istoga splitskoga prototipa, a firentinski rukopis (№ 1) kao i jedan drugi (№ 21) vidio je Spličanin Julije Bajamonti (1744–1800) i bez zadrške tvrdio da su to Marulova djela. Nakon što je dakazano da je i *Život svetoga Ivana Krstitelja* iz *Firentinskoga zbornika* s egzegezom *Magnificata* Marulova autorstva, a hrvatski *Život svetoga Hjerolima*, pisan je istom rukom, počinje stihovima iz malo prije (oko 1501.) napisane Marulove

² Slobodan P. Novak, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Split: Splitsko-dalmatinska županija & Školska knjiga 2020.

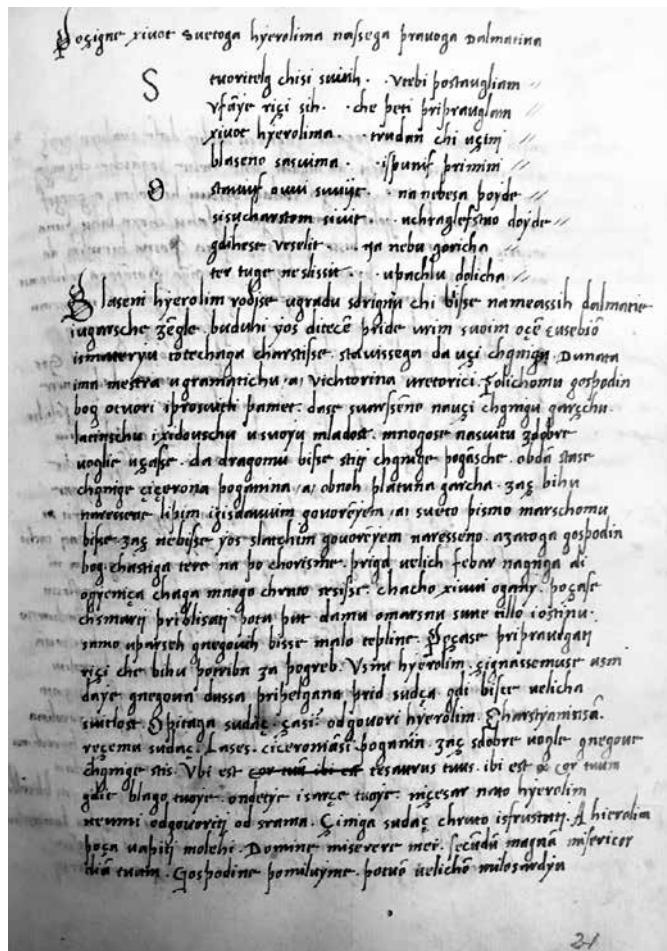
³ Zvonko Pandžić, *Nepoznata proza Marka Marulića*, Zagreb: Tusculanae editiones 2009.

⁴ Zvonko Pandžić, „*Magnificat anima mea Dominum*. Hrvatski prepjev i egzegeza Marka Marulića“, *Anafora* VI (2019), str. 7–80.

⁵ Bratislav Lučin i Luka Špoljarić (ur.), *Kruna harvackoga jazika. Renesansni pisci o svetom Jeronimu*, Split: Splitski književni krug 2020.

Suzane, završava s njegovom pjesmom u čast sv. Jeronima, sadržajno se u mnogim važnim detaljima poklapa s nesporno njegovim latinskim *Životopisom svetoga Jeronima prezbitera*, po svim standardnim metrima i parametrima kritike i atribucije teksta, to je sigurno Marulovo djelo.

Usprkos tomu, Lučin je pokušao osporiti ili barem relativizirati Marulovo autorstvo *Života svetoga Hjerolima*, donosi i tri argumenta koji bi to trebali potvrditi. Međutim, ovaj put će sâm Jeronim svojom znanstvenom metodom priteći upomoć svojemu *devotu* Marku Maruliću. Lučin naime, ne slijedeći očito Jeronimovu filološku metodu i kontrolne instancije koje je Erazmo Rotedarmski postavio kao normu humanističke filologije na Zapadu, tvrdi (str. 83–84) kako se „može pretpostaviti da je [rukopis] nastao u Zadru (ili barem da ga je pisao Zadranin).“ U svakom slučaju autor ne bi mogao biti Splićanin Marulić, što bi, po Lučinu, dokazivao i *Životopis sv. Šimuna* u istom zborniku, koji širi „slavu Šimunovu/, koji sad počiva v čestitomu Zadru“.

Marko Marulić, *Život svetoga Hjerolima*, rukopis № 1 (Ashb. 1582)

Kao prvi korak u usporednoj egzegezi i pri kritičkom etabliranju biblijskih tekstova, Jeronim ispituje etimologiju riječi, hebrejskih, aramejskih (kaldejskih), grčkih, latinskih i sirijskih. Istina, splitski i zadarski čakavski govori nisu međusobno tako udaljeni kao navedeni jezici, ali ipak, prije svega promatrano dijakronijski, dovoljno različiti da im neke osobine možemo dobro razlikovati. Splitski govor prema povijesnim rukopisima iz Marulova vremena, brojne sam već usporedio, fonematski po tendenciji, za razliku od zadarskoga, ima u to doba često pune i otvorene samoglasnike, bilo u postpalatalnom položaju (*jazik* umjesto *jezik*), bilo u realizaciji slogotvornoga *r* (*harvacki* umjesto *hervacki*), bilo inače. Realizacije staroga jata u Splitu su u nekoliko tipičnih osnova bile ekavske, npr. *vera*, *grešnik*, *telesni*, *delovanje* i sl. U gore citiranom tekstu imamo sve navedene splitske jezične osobine, npr. *vera* a ne *vira*, pa zato i u čitavom *Firentinskom zborniku* nalazimo primjere splitske a ne zadarske vokalizacije, uključujući i određeni broj tipičnih romanskih spalatizama. Osim toga, grafija kodeksa je praktički identična s onom iz inih splitskih novopranađenih kodeksa toga doba (oko 1500.), što sam pokazao u već spomenutoj studiji „Magnificat anima mea Dominum“ (*Anafora VI*, 2019, str. 62). Skoro identičan, iako mlađi prijepis, ali iz istoga prototipa, Kukuljević-Sakcinski je pronašao u samostanu benediktinki sv. Nikole u Trogiru, gdje su bili čuvani i ini rukopisi Marka Marulića, uključujući i zbirku *Vartal* koju je sakupio Petar Lucić. Jezik je bez sumnje splitski, ne zadarski, zaključio bi Jeronim. Njegov *Život* napisao je, zaključujem zato kao što je to učinio i Carlo Verdiani još 1957., da je autor Spličanin Marulić, a ne neki anonimni Zadranin.

U drugom koraku Jeronim bi propitivao okolnosti nastanka i ine realije ispitivanoga teksta. Stihovi Marulove *Suzane* stoje kao epigram na početku *Života svetoga Hjerolima*, a njegova pohvalna pjesma u slavu Jeronimovu na koncu. Tko je drugi mogao poznavati to njegovo djelo (*Suzanu*) u rukopisu, malo iza 1501. kada je nastalo, a prvi put je bilo tiskano, ako sam to dobro ispitao, tek 1856.? Onaj tko je sjedio uz Marulića u njegovoj kući ili on sam, što je daleko vjerojatnije. U svakom slučaju bez Splita (splitskoga idioma) i Marulove *Suzane* u ruci (rukopisu), ne bi bilo ni *Života svetoga Hjerolima* iz *Firentinskoga zbornika*. Što se pak tiče *Života svetoga Šimuna* (gdje bi drugdje počivao nego u Zadru?), Marulić u skoro svim svojim djelima više puta navodi riječi svetoga starca izgovorene kada su Josip i Marija prikazali dijete Isusa u hramu, a sam je imao i rano izgubio brata Šimuna, njemu je posvetio i jedan epigram na latinskom. Šimun je u Marulovojoj teologiji svakako jedan od glavnih svetačkih likova. Nadalje tvrdi Lučin (str. 89) da Marulić nikada nije povezivao Jeronima s hrvatskim jezikom, „dok se u hrvatskom životopisu (u firentinskoj i trogirskoj inačici) slave upravo Jeronimove zasluge za hrvatski jezik“. Gore citirano mjesto iz firentinske inačice izrijekom tvrdi, što je i

inače i Marulovo i Erazmovo, kao i do danas važeće znanstveno mišljenje, da je Jeronim preveo „Stari testament iz kaldejskoga i iz židovskoga jazika u latinski, a Novi testament iz garčkoga li u latinski“. U trogirskom pak rukopisu prepisivač, očito zabunom, tvrdi da je Jeronim Novi zavjet preveo „iz hrvaskoga u latinski (!),“ što čak ni glagoljaši nisu tvrdili. Za Stari zavjet, međutim, posve ispravno kaže: „iz kaldejskoga (aramejskoga) i židovskoga u latinski.“ Nema dakle nikakve osnove za tezu da bi pisac firentinske ili trogirske inaćice bio glagoljaš ili stajao u toj tradiciji, kako to želi vidjeti Lučin. Kada Marulić piše svoju prelijepu sentencu „Hjerolim je naš Dalmatin, on je dika i poštenje, slava i svitlost, kruna harvackoga jazika“, ista se nalazi i u trogirskom primjerku koji je objavio Jagić, on logički ne može protusloviti svojim izričajima u prethodnim rečenicama, nego zapravo reflektira tada uobičajenu praksu da se *zamlja* kako po staroslavenskom tako i po njemačkom običaju (*Zunge*) dolazi i u značenju *jezik*, dakle: *Jeronim je naš Dalmatin, on je dika i poštenje, slava i svitlost, kruna hrvatske zemlje*. Tomu se nema što dodati.

Ipak, najviše začuđuje da je Lučin „Hvale Hjerolima“, pjesmu kojom konča *Život svetoga Jerolima, našega pravoga Dalmatina*, iz čista mira jednostavno *amputirao* iz toga djela, iako je ona u kodeksu i u Verdianijevu izdanju (str. 170–173) sastavni dio *Života*, te ju objavio (str. 121–126) kao posebnu pjesmu, koja je inače imala nekoliko prijepisa u inim kodeksima. Umjesto da objasni zašto tu Marulovu pjesmu izuzima iz *Života svetoga Hjerolima*, Lučin zaključuje (str. 115) da „marulićevsku atribuciju ne podržava činjenica da se u pjesmi ne spominje svečevno dalmatinsko podrijetlo.“ To je posveapsurdna i nelogična argumentacija, jer sâm naslov *Počinje život svetoga Hjerolima, našega pravoga Dalmatina*, ova pjesma je tu integralni dio, kazuje o svečevu podrijetlu sasvim dovoljno. Nedvojbeno Marulove uvodna (stihovi iz *Suzane*) i zaglavna pjesma („Hvale Hjerolima“), kao i brojne paralele s latinskim *Životopisom sv. Jeronima prezbitera* iz njegova pera, nepobitno dokazuju da je Marulić autor i *Života svetoga Hjerolima*, kao i citavoga *Firentinskoga zbornika* (osim kasnijih nadopisivanjâ). U svakom slučaju Lučin je morao, da bi uopće mogao *pokušati osporiti* Marulićevo autorstvo *Života svetoga Hjerolima*, imenovati barem *jednu drugu osobu* koja je *oko 1500.*, kada je Marulić sastavio ovaj hrvatski ali i latinski *Životopis sv. Jeronima prezbitera*, koja bi uopće bila napisala *vitae* sv. Jeronima (na latinskom i/ili hrvatskom) i u njoj/njima *branila njegovo dalmatinsko podrijetlo*. Meni taj autor i njegovo djelo nisu poznati, to je doista u to doba bila *ekskluzivno* Marulova argumentacija (druga je priča pitanje autorstva glagoljice). Samo zbog te činjenice, dakle i bez prethodne argumentacije, za svakog istraživača postoji već na početku istraživanja vrlo velika vjerojatnost da je on autor i hrvatskoga *Života svetoga Hjerolima* iz Firence. Niti jedan argument diskutiranoga osporavanja Marulićeva autorstva ne prolazi dakle

kritičku filološku i hermeneutičku provjeru metodom koju je utemeljio sveti Jeronim, a preko Erazma je postala i do danas ostala neprijeporno polazište kritičke filologije. Autor *Života svetoga Hjerolima, našega pravoga Dalmatina*, ostaje dakle Marko Marulić Splićanin.

Za osporiti postojeće, vrlo čvrste dokaze za autorstvo Marka Marulića, Lučin je morao, kako već rekoh, iznijeti malo konzistentnije i logičnije argumente, umjesto mijenjati (amputirati) izvorni tekst Marulova *Života svetoga Hjerolima, našega pravoga Dalmatina*. S *Firentinskim zbornikom* on se već jednom prije suočio i pokušao ignorirati brojne stihove (samocitate) Marka Marulića iz njegove drame *Prikazan'je historije svetoga Panuncija*,⁶ koje je autor Marulić tako lijepo integrirao (posijao) u svoj *Život sv. Ivana Krstitelja*, koji u zborniku stoji upravo ispred *Života svetoga Hjerolima*, također u stariju inaćicu istoga *Života sv. Ivana Krstitelja* iz zbornika *Vartal Petra Lucića*.⁷ Zašto to Lučin čini možemo lako razabrati. Ako su brojni Marulićevi poznati stihovi iz njegove drame *Prikazan'je historije svetoga Panuncija* sustavno integrirani u *Život sv. Hierolima* i u *Život sv. Ivana Krstitelja*, dakle u rukopisima koji su nastali još za života Marka Marulića, u vrijeme kada oba ta žića (*vitae*) i drama o sv. Panunciju, nastala je nekako u isto vrijeme, nisu bile tiskane, onda su i jedan i drugi *Život* Marulićeva djela, isto tako *Firentinski zbornik* i najveći dio *Vartala*. To su, međutim, već skoro pola stoljeća pokušavali osporavati neki marulisti iz vrlo osobnih motiva, a da *Firentinski zbornik* uopće nisu vidjeli⁸. Lučin ih iz nekih razloga još uvijek slijedi i marljivo citira. Upravo zato, predmijevam, nije smio citirati poznate Marulićeve stihove nego ih je jednostavno *ignorirao ili čak amputirao*; inače bi morao priznati da su u višedesetjetnoj hinjenoj hrvatskoj književnoj „gigantomahiji“ na koncu ipak poraženi marulisti a ne Marko Marulić. *Život sv. Hjerolima, našega pravoga Dalmatina* i *Život sv. Ivana Krstitelja* iz *Firentinskoga zbornika* Maulićeva su djela, također i dvije vrlo slične inaćice istih djela koje se čuvaju u Zagrebu, kao i cijeli *Firentinski zbornik*, veći dio *Vartala* i brojna druga hrvatska djela, uključujući, između ostalog, i prve četiri drame hrvatskoga jezika.

⁶ Bratislav Lučin, „Prema kritičkom izdanju Marulićevih stihova: Judita kao orientir“, *Colloquia Maruliana* 26, 5–73.

⁷ O tome više u mojoj studiji (bilj. 4), str. 40sl.

⁸ O tome našire argumentiram u knjizi (bilj. 3) i studiji (bilj. 4).

»Biti sa sobom – esse secum«: Od sirijske pustinje do Marjana

Jeronim je stoljećima slavljen ne samo kao prevoditelj Biblije prema izvornim jezicima, egzeget i filolog, nego i zbog samotnjačkoga života u sirijskoj pustinji. I u askezi Marulić ga nastoji slijediti. Prema pouzdanim svjedočanstvima sâm je znao ponekad ići u osamu, najvjerojatnije u eremitaž na Marjanu uz crkvicu sv. Jere. Oporučno je odredio da obred njegova pokopa vodi prijatelj i splitski kanonik Rogerio Capogross, dočim je svećeniku Luki, pustinjaku s Marjana, oporučio svoju malu Bibliju (*sine commento*), koju je držao u ruci kada je stvarao svoju Juditu⁹. Identificirao sam i jednu kompilaciju pustinjakâ s Marjana s različitim Marulu poznatim tekstovima i, po svoj prilici, s njegovim crtežima.

Sirija je Maruliću bila pojam ne samo zbog sv. Jeronima. Sveti Duje je konačno bio podrijetlom iz Sirije, njegov životopis, kao i Jeronimov, napisao je i na hrvatskom (rk. **589** Male braće u Dubrovniku), i na latinskom (Farlati 1751). Opjevalo je (**Nº 21**) *Istoriju Estere* i *Istoriju sirijskoga pustinjaka sv. Efrema* (4. st.), a na hrvatski je preveo i preuređio (1514) za svoju sestru Biru pouke o životu u osami monaha Izaka Sirijca (7. st.) *De vita solitaria*. U kolofonu rukopisa Add. 10394 (**Nº 6**) oslikao je svoj monogram (gotičko **M.** u obliku lađe) i slikom interpretirao („oslikana egzegeza“: Hugo Rahner) u kasnoj antici nastali ikonografski simbol Crkve (ploveća lađa s jarbolom i jedrom na „anteni križa“, *antenna crucis*), koji je postao i simbol pustinjaka. Oni odolijevaju zovu sirena i svjetovnim izazovima, plove „punim jedrima“ kroz život. I tu Marulić slijedi Jeronima „kormilara“. Jeronim u svom, književno možda najuspjelijem pismu (Ep. 14,6) prijatelju Heliodoru (Marul sadržaj prepričava u latinskom *Životopisu sv. Jeronima prezbitera*), koji je jedno vrijeme bio kod njega u pustinji i spremao se na povratak u Italiju, poziva ga da ostane, iako zapravo zna da Heliodor odlazi zbog zadaće „u svijetu“ (biskupske službe). Jeronim hvali život u osami kao idealno sredstvo borbe protiv osrednjosti i rutine: „... kod kuće (*intus*) je opasnost, doma je neprijatelj. Pripremite vesla, podignite jedra! Antena križa neka vam je na čelima, bonaca je zapravo olujna pogibelj!“ Antenu križa Marul je ugradio u svoj monogram (usp. i njegovu *Instituciju I 9*), na čelu svojega imena (lađe), ona već plovi, jedro je puno vjetra. Slične opise antene križa donose također Ambrozije, Augustin, Grgur Veliki i Venantius Fortunatus, oci i autori koje Marul često citira, prepričava, prevodi ili prepjevava u svojim djelima.

⁹ Usp. Zvonko Pandžić, „Platon, Judita i druga Biblija Marka Marulića“, *Vijenac* 665-666 (12. 09. 2019), str. 14sl. (<https://www.matica.hr/vijenac/665%20-%20666/platon-judita-i-druga-biblija-marka-marulica-29414>)

Marulićev monogram („M.“), rukopis № 6 (Add. 10394, British Library), oslikan kao *antenna crucis*

Ideal življenja u osami opisao je i Petrarka, rado je on studirao i *Ispovijesti sv. Augustina*, u djelima *De vita solitaria* (O životu u osami) i *De otio religioso* (O redovničkoj dokolici). Poznat je njegov izričaj iz *Života u osami* da se „ne boji biti sam onaj tko je sa sobom“ (*nec metuit solus ESSE dum SECUM est*), dakle onaj koji je u stanju sam sebe spoznati. Ideal je to „delfijskoga imperativa“ koji su slijedili ne samo stoici i (novo)platoničari, nego i brojni kršćanaski autori, oci latinski i grčki, koje vrlo dobro poznaju i Marulić i Petrarka. Nije dakle uopće neko čudo da Marulić prevodi, citira i oponaša Petrarkina djela, nazvao bih ga čak i najvećim hrvatskim petrarkistom. Ovdje dajem jedan manje poznat primjer. Za sestru Biru napisao je molitvenik *Oficij Blažene Dive Marije*, gdje nalazimo prijevode himana i sedam pokorničkih psalama uz litanije i molitve. Preljepo je to djelo rane hrvatske pučkojezične poezije i proze, sačuvano pod njegovim imenom, ali do danas nije integralno objavljeno. Možda bi ga urednici uvrstili u program izdanjâ *Sabranih djela Marka Marulića* da su znali da je sedam pokorničkih psalama prepjevao i Francesco Petrarca, pa da zbog toga djela ne bi bio „okrnjen ugled“ našega začinjavca. Usput, prvo djelo koje je napisao Erazmo Roterdamski bilo je *De contemptu mundi* (O napuštanju/ preziranju svijeta), nije umanjilo ugled autora, dapače.

Najava renesanse obično se povezuje s Petrarkinim književnim *Usponom na Mont Ventoux* („Vjetrovito brdo“ kod Avignona) koji se dogodio na Veliki petak 1336. (i Lauru je fikcionalno upoznao jednoga Velikoga petka), dok Marulić svoju *Juditu* piše „sih dana svetih korizmenih.“ „Utihu nesriće“ i brojne druge dijaloške tekstove piše po uzoru na Petrarkino utjecajno djelo *Lijek protiv fortune u oba lika*. Marulić prevodi i njegove sonete (99, 365) na hrvatski, prijevod soneta 365 integrirao je u *Firentinski zbornik* (Život sv. Ivana Krstitelja). Prijepis je sačuvan i u *Splitskoj pjesmarici*, dok je prelijepu marijansku i završnu pjesmu *Canzoniera* (366) „Vergine bella“ (Djevice lijepa) prepjevao latinskim heksametrima. U svojem pjesništvu prepoznao je i slijedio Petrarku i po izboru „horizontalnih motiva“, tj. prirode, vode, lađe, jedra, kormila, mora, oluje i bonace, voća i cvijeća, itd., slično i sv. Franju Asiškoga,

kojega je također rado spominjao, *Cvjetiće* mu je na hrvatski i preveo. „Iskusi sama sebe u stvari svakoj“, savjetuje Marul svojoj dragoj sestri prepravljući *De vita solitaria* Izaka Sirijca.

Slijedeći svoga učitelja Jeronima, kao i Petrarku, on je skupljao, studirao i na marginama komentirao važne knjige, pisao i oslikavao rukopise, sve u nastojanju da dobivene spoznaje iz knjiga i primjera najvažnijih kršćanskih, ali i klasičnih autora, vlastitoga iskustva i vlastitih djela, pjesničkih i proznih, latinskih i hrvatskih, proslijedi na čitanje i slušanje onima koji su Boga i sve lijepo tražili u prirodi i samoći, u vlastitom srcu, u samospoznaji (*nosce te ipsum*), molitvi i poeziji, u lektiri i kršćanskom življenju bez zavisti i mržnje. Svojoj sestri, redovnici Biri, posvetio je najviše hrvatskih prijevoda i prerada, pjesama i molitava. Veliki broj tih djela još nije objavljen zbog ideološki osakaćena shvaćanja Marulova djela (od 1950. do danas), njegova doba i, navlastito, karaktera renesanse općenito. Ipak, ako se Petrarka smatra sveeuropskim „genijem početaka“ (Karlheinz Stierle) u praskozorje novoga vijeka, Marulić je, bez sumnje, i preko svojih neobjavljenih rukopisa, *genij hrvatskih novovjekovnih književnih početaka*, „splitski začinjavac“ (Tin Ujević) u pravom smislu te riječi.

Napisao je, između ostaloga, prvi hrvatski ep *Juditu* na narodnom jeziku inovativnim stihomjerom, dvostruko rimovanim dvanaestercem. Brojne ine njegove pjesme su prvi vrhunci hrvatske poezije. Četiri su mu drame (prerađena firentinska skazanja) prve hrvatskoga jezika, uz brojne dijaloške i dramske pjesmotvore, prepjevane psalme i himne. Autor je prve egzegeze na hrvatskom narodnom jeziku o hvalospjevu Marijinu iz Lukina evanđelja *Veliča duša m[oj]a hvalom Gospodina*, sačuvana je u *Firentinskem zborniku*, tj. u *Životu svetoga Ivana Krstitelja*. Slijedeći Vergilija, Dantea (*vulgare illustre*) i Pertrarku, bio je najzaslužniji da je od svih slavenskih praktički samo hrvatska književnost u to doba bila i renesansna u punom smislu te riječi. Autor je i prve hrvatske zbirke, zapravo prave biblioteke književne proze, uključujući tu i brojne novootkrivene prijevode i prerade. Pisac je latinskoga epa *Davidias*, kao i mnoštva inih latinskih pjesama, proznih sastavaka i dijalogova. Prvi je hrvatski laički teolog koji je napisao brojna latinska i hrvatska djela teološkoga sadržaja, slijedeći, uz već spomenutu ideju jeronimovskoga „pustinjstva“, i tradiciju „nove pobožnosti“ (*devotio moderna*). Bila su mu čitana i tiskana puna dva stoljeća u brojnim prijevodima i latinskom originalu, postala su bestselliери u cijeloj Europi (*Institucija* i *Evangelistar* prije svih). Od njega polazi i k nama u neprekinutom kontinuitetu dolazi hrvatski novovjekovni jezični i uopće kulturni identitet kroz pisano i tumačenu hrvatsku i latinsku riječ. Velika pomoć bijahu njemu, ali posredno i nama, djela *svetoga Jerolima*, *našega pravoga Dalmatina*.

Zvonko Pandžić

ROSA MYSTICA ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA

Početkom svibnja 1925. ugasio se mladi život Antuna Branka Šimića. Svibanj, cvjetni mjesec, jedan od najljepših mjeseci u godini, nazivamo i marijanskim mjesecom. U blizini marijanskoga svetišta Majke Božje, Kraljice mira u Međugorju, osobito ove godine kad se diljem svjetskih marijanskih svetišta u isto vrijeme moli krunica, čini se prikladnim reći koje slovo o Antunu Branku Šimiću i kao marijanskom pjesniku.

Marijanska pjesma u hrvatskoj pjesničkoj tradiciji tvori osobitu vrstu duhovno-religiozne poezije u njezinu gotovo tisućljetnom kontinuitetu. Prenosila se kroz pučku pobožnost i iznikla je iz pučke predaje. Dostatno je spomenuti pučku božićnu popijevku *U se vrime godišća* ili čuvenu Šibensku molitvu, ispjevanu u stilu talijanskih lauda flagelanata iz XIII. i IV. stoljeća da se stekne predodžba o visokoj umjetničkoj razini hrvatske marijanske pjesme. U hrvatskom umjetnom pjesništvu od Marka Marulića, u luku od pet stoljeća, hrvatska je poezija prožeta Marijinim likom. Već letimičnim dijakronijskim pregledom može se utvrditi ga gotovo nema pjesnika koji se nije „okrznuo“ o Mariju. Od starih klesanih i pisanih spomenika i rukopisa do suvremenoga pjesničkog izraza njegova se marijanska pjesma i pjevalo se u čast Bogorodici. Posebno je u tijeku Domovinskoga rata, u prvih pet godina hrvatske samostalnosti, nastao popriličan broj marijanskih pjesama. Kroz cijelu svoju povijest hrvatski narod je brižno osluškivao marijansku misao, oduševljeno uzdisao pred Njezinim likom, doživljavajući je, kao to prepoznaje tradicionalni rječnik, kao *ominipotentia supplex*. Marija je postala duša duše hrvatske. Marijanska svetišta diljem hrvatskih povijesnih prostora odavno postaše žarišta duhovnog života i duhovne okrjepe. Mariji se utjecalo i u radosti i u žalosti; u velikoj ranjenosti i u strašnim časovima i velikim ushitnim trenutcima. Nadbiskup zagrebački, danas blaženik, Alojzije Stepinac u teškim je trenutcima povijesti hrvatskoga naroda 1942. na završetku molitve za mir u Zagrebu molio: „Kraljice mira, moli za nas! I tko bi mogao posumnjati u Njezinu zaštitu i Njezinu majčinsku pomoć, kad nas ona sam poziva, po riječima Psalmista:

‘Dodatajte, djeco, i poslušajte me, učit će vas strahu Gospodnjem’ (Ps 33, 12). A kakav je nauk i kakvi su savjeti za postignuće mira toliko željkovanog od sveg čovječanstva? Vrlo jednostavni: ‘Zla se kloni a čini dobro, traži mir i za njim idi’ (Ps 33, 15).“

Treba li se prisjetiti i kamenih spomenika: među prvima je u Biskupiji kraj Knina Marijina crkva, zadužbina kralja Zvonimira. Kako je pisao Rudolf Brajčić: „Na završi ograde pred oltarom stajao je lik Marijin. Stajala je tu pred svetištem svoga sina, okrenuta prema puku razkriljenih ruku, vazda kao majka spremna, da dieli milostivo... To je i najstarija slika u našim krajevima, uklesana u kamen više slikarski nego kiparski. Prvo projiciranje hrvatske Marijanske duše.“

Hrvati su svoju privrženost Mariji izražavali i pjevali raznim zazivima: Kraljice Hrvata, Drevna zaštitnice Hrvatske, Najljepši ures Hrvatske, Slava Crkve Zagrebačke, Advocata Croatiae, fidelissima Mater u Remetama, Početak boljega svijeta u svetištu na Trškom vrhu, Duša duše Hrvatske u Mariji Bistrici... Prije četrdeset i pet godina, 1976, Hrvati su proslavili trinaest stoljeća svoje krštenosti u znaku Marijine godine, a hrvatski su biskupi tada istaknuli da „je osobito prikladno da našu obnoviteljsku proslavu svoga hrvatskog kršćanstva oslonimo na tu konkretnu marijansku stvarnost, pa da na obraćenjski put u budućnost krenemo s Presvetom Bogorodicom Marijom, da naša hrvatska katolička zajednica kroz ovu godinu upire svoj pogled u Nju, svoju ‘zlatnu’, u Nju, za koju davna Šibenska molitva iz XIV. stoljeća kaže: ‘Gospoje, ti si mati nevoljnih sirot, Gospoje, ti si utišenje žalosnih udovic’.“

U niz pjesnika koji su pjevali Blaženoj Djevici Mariji pripada i naš Antun Branko Šimić. U prvom razdoblju svoga pjesničkog stvaranja, u razdoblju od 1913. do 1917. nastaju nostalgično-idilično-pastoralne pjesme, pjesme zavičajnih hercegovačkih pejzaža i pjesme tople religiozne slutnje, karakteristične za onodobnu liriku kršćanskoga nadahnuća. Riječ je o pjesmama *Nedjelja*, *Radost tišine*, *Blagoslov žita*, *Hosana*, *Blagoslov* i marijanskom ciklusu *Rosa mystica* s pjesmama *Pobožna pjesma* i *Veče ljubavi*. U svojim početcima, kako je poslije Šimićeve prerane smrti u uspomenama na prijatelja i pjesnika svjedočio Ilija Jakovljević, njegov vršnjak i rođeni Mostarac, Šimić je u Mostaru došao u dodir s organizacijom katoličke mladeži te je čak naumio, kao učeni četvrtog razreda gimnazije, izdavati list „Hercegovac“ kao „glasilo hrvatske katoličke đačke organizacije u Mostaru“. Došavši potkraj kolovoza 1915. u Zagreb i upisavši se u šesti razred donjogradske zagrebačke gimnazije, Šimić, matoševac, vrlo brzo upoznao se s pojedinim književnicima i publicistima, primjerice s Petrom Roguljom i Ljubomirom Marakovićem, ali i s pjesnicima iz Matoševa kruga, Wiesnerom, Nikolom Polićem, Häuslerom, Milkovićem... „Pristaje uz taj mladi naraštaj, piše brat Stanko, u ondašnjoj hrvatskoj književnosti:

lircima što su od njega, svaki pojedini, stariji po nekoliko godina, pa i čitavo desetljeće“. Gimnazijalcem, pišući pjesme i feljtone, surađuje u časopisu „Luč“, Marakovićevoj „Hrvatskoj prosvjeti“, časopisu Društva hrvatskih književnika „Savemenik“, u „Novinama“, u „Griču“ i „Obzoru“. Oduševljen artizmom impresionističkih i simbolističkih stihova pjesnika oko Matoša i almanaha „Grič“, piše pjesme u maniri *Hrvatske mlade lirike*. To su pjesme strogih formi, vezanoga stiha, kadšto soneti, kadšto četverostisi, sestine ili osmerostisi, daleko od bilo kakvih nesklapnosti, nerada ili kaosa; nalazimo se na stabilnom tlu impresionističkoga stila i harmoničnog diskursa koji je obilježio hrvatsku modernu. No ta će faza dosegnuti svoj vrhunac, a nadolaskom njegova časopisa „Vijavica“, koji je posve iznenada i nenajavljen objavljen 1. prosinca 1917. u Zagrebu, i posve prestati. Šimić je naglo izmijenio svoj literarni i životni smjer, započeo je novo književno razdoblje, između „Vijavice“ i škole izabrao je „Vijavicu“ i ostavio se školovanja, izgubio je očevu finansijsku potporu, sav se predao književnosti koja nije donosila veće finansijske koristi te je tih godina uglavnom gladovao...

Ciklus *Rosa mystica* s pjesmama *Pobožna pjesma* i *Veče ljubavi* napisao je 1916, a objavio početkom 1917. u „Hrvatskoj prosvjeti“. U naslovu ciklusa „Rosa mystica“, „Ruža otajstvena“ ili „Roža skrovna“ prepoznajemo jedan od zaziva u Marijinim lauretanskim litanijama. U *Pobožnoj pjesmi* u tri četverostiha Šimić zaziva Mariju naslovima „Djevo Čista“, „Divna Ružo“, „Bijela Ljubavi“. Njoj posvećuje cijeloga sebe, i dušom i tijelom, cijelim svojim životom, u boli i radosti; krajolik u koji su ti Marijini naslovi smješteni, tajnovit je, purpuran (po apokrifima, Bogorodici je kao djevici veliki svećenik dao purpurnu predu da od nje satka zastor za Hram koji se po Kristovoj smrti rasparao na dva dijela), pejzaž mirisan i molitven. U drugoj pjesmi sonetne forme *Veče ljubavi* pjesnik naslućuje otajnost Marijine prisutnosti, sluti Njezin glas i korak, zaziva Njezin dolazak da ispuni pjesnikovu samoću: „Skromno veče. Zvona zvone. Zapad gori. / Ko da čujem glas Tvoj i korak u blizini. / Dođi k meni. Sam sam u plavoj nizini. / Časi mira. Zapad gori nalik zori“. To su pobožni trenutci, trenutci *Angelusa*, anđeoskog pozdrava „Zdravo Marijo“ u predvečerje kad se obično izgovara molitva Andeo Gospodnjiji koji posyešćuju misterij Utjelovljenja i Otkupljenja u Marijinu prihvaćanju Božje volje („Neka mi bude po tvojoj riječi“ Lk 1, 38). To su trenutci smirenja i pjesnikove sreće: „Ja večeras stupam sretan pored žita. / Među klasjem šuška prepelica skrita. / Žuto klasje moli čedno: Zdravo Marija! / Sam je pao na mlin starinski u doli. / Mir je pao tiho na srce što voli. / Skromno srce puno sreće i sanjarija!“ U ciklusu *Rosa mystica* Šimić doživljava Mariju kao osobu kojoj sve želi darovati i koja svojom prisutnošću ispunjava njegovu samoću.

Dvije antologijske pjesme koje su izostale iz zbirke *Preobraženja*, ali bi se u nju mogle savršeno uklopiti, objavljene 1921. u „Savremeniku“, jedna uz drugu, dotiču se biblijsko-kršćanskih motiva. Prva je čuveno Šimićevo *Raspeće* u kojoj se Marija ne spominje, druga je pjesma *Marija*. Obje pjesme ispjevane su u slobodnom stihu, prva izrazito ekspresionistički intonirana. Pjesma *Marija* prepostavlja posve određeno teološko poznavanje i poznavanje biblijske pozadine. Marija sabire u sebi Kristovu majku, pjesnikovu majku, svaku majku: cijela pjesma aludira na Gospu od sedam žalosti, odnosno na one dijelove njezina života u kojima s osobitom majčinskom osjećajnošću prebire u sebi buduće naviještene događaje. Šimić jasnim riječima nastoji iskazati Marijinu žalost podno križa s raspetim Sinom; dvaput sa sigurnošću ponavlja: „Ja znadem“ što je Marija proživiljala dok je gledala kako svoga sina postupno gubi. No u posljednje tri strofe pjesnik znade da je i unatoč velikoj boli prihvatile „svoj poziv službenice / i smjerno prignula se pred zakonom, koji tako hoće“. U pjesmi *Marija* Šimić nastoji osvijetliti i proniknuti tajnu bogomaterinstva, prispodobivši Bogorodičin lik svojoj i svakoj majci. Pjesma *Marija* pripada vrhuncima hrvatskoga marijanskog pjesništva i lirskog pokušaja pronicanja u misterij Marije, Kristove majke i njezine uloge u povijesti spasenja.

Tri Šimićeve marijanske pjesme vrlo dojmljivo svjedoče o njegovu marijoljublju, dok druge spomenute pjesme religioznih motiva jasno potvrđuju da se unatoč svim mogućim sporenjima i dvojbama o njima može govoriti i kao o iskrenim pokušajima izraza njegove specifične religioznosti.

Božidar Petrač

ODABRANE PJESME

Nikola Šimić Tonin, Busovljak, rođen 8. 1. 1962. Crkvice - Zenica, BiH. Pjesnik, pripovjedač, romanopisac, dramski pisac, pisac za djecu, pisac udžbenika, eseijist, književni, likovni i dramski kritičar. Objavio je u nakladi MH Knin: *Rukama zaustaviti vjetar* (pjesme) 2000. *Nebeska drva* (priče) 2000. *Kraljevna u kapi rose* (pjesme za djecu) 2002. *Selice i stanarice* (slikovnica) 2002. *Bilo je to jednom sve zbog kiše* (pjesme) 2004. *Kralj Zvonimir* (poema) 2004. *Host* (likovna monografija) 2006. *Posudionica snova* (pjesme) 2009. MH Lastovo; *Ustani kada kažeš Vukovar* (poema) 2010., Privlačica Vinkovci, MH Zadar; *U vatramu rata u vatramu krvi* (Domoljubna poezija) 2011. HKD Napredak Knin; *Svratište riječi* (pjesme) 2011. HKD Napredak Zadar; *Svratište riječi*, (pjesme) www.digitalneknjige.com; *Azilanti* (roman) Edicije Božićević, Zagreb 2012. *Agonija jedne iluzije* (dramski ogled o životu, radu i hrvatstvu Ive Andrića), Znanstvena knjižnica Zadar, Zadar 2013. *Engleski okvir za abmičku sliku* (roman) HKD Rijeka, Biblioteka Književno pero, Rijeka 2013. *Lik našeg druga* (monodrama) Tkanica Zagreb, Zagreb 2014. *Die Asylanten* (German Edition), eBook, *Aus dem Kroatischen Sandra Marelja-Muić*, roman, Kindle und Amazon Whispernet, Amazon.com, USA, november 2014; *Kraljeva zlatna krletka / Thagaresko sumnakuno kafezo*, (prva klasična hrvatska dvojezična slikovnica na hrvatskome i na romskome, za djecu i mladež), HKD, Biblioteka književno pero, Ilustrirao Boris Žuža, na romski preveo Veljko Kajtazi, Uredila i lektorirala Žaklina Glibo, Rijeka 2015.; *Bez naslova*, (izabrane kolumnе Gorana Bujića), HKD, Ogranak Zadar, Biblioteka književno pero, Zadar

2015.; *Der englische Rahmen für das Bild aus Abmići*, Aus dem Kroatischen übersetzt: Sandra Marelja-Muić; *Don Vojvoda*, (povjesno-esejistički roman), Hrvatsko književno društvo Ogranak Zadar, Biblioteka Književno pero, Rijeka – Zadar 2016.; *Stijeg slobode*, (zbornik Domoljubne poezije Knin – Pakoštane 2016.), Biblioteka Književno pero, Rijeka 2016. *Srebrenički kodirani kadrovi smrti*, (poema), Na njemački prevela Iskra Eterović, Na makedonski preveli Petko Šipinkarovski i Tode Ilijevski, Na slovenski prevela Andreja Hrašćanec Jezeršek Malta, Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Zadarske županije, Zadar 2016. - *Ustani kada kažeš Vukovar*, Zvučna knjiga, Knjigu čita David Sambunjak, Znanstvena knjižnica Zadar, Zadar 2015. – 1 CD (28 min.); 12 cm., 821.163.42-1(086.76).; *Šimić-Tonin, Nikola, Fotoimpresije*, Gradska knjižnica Benkovac, 29.02.2016. / Nikola Šimić Tonin; Fotografija, {predgovor Boris Žuža}. – Benkovac : Gradska knjižnica; Zadar : Art Forum, 2016. – {4} str : ilustr. u bojama ; 21 cm, 77 Šimić – Tonin, N.(083.824); *Don Vojvoda*, povjesno-esejistički roman, ISBN 9788685831201., 2016., 2017., elektronsko izdanje Media Art Content.; *Mi sanjamo u boji*, (knjiga pjesama za djecu), *Bosanska riječ* Tuzla BiH 2017., Edicija „Mala vila“; *Stijeg slobode II*, Zbornik Domoljubne poezije Knin – Pakoštane 2016., biblioteka *Književno pero*, Rijeka – Zadar 2017.; Ivan Tomljanović : „*Kainov sindrom*“ – priredio Nikola Šimić Tonin, HKD Ogranak Zadar, Biblioteka Donat, Zadar, svibanj 2018.; *Umjetnička eksplozija duha*, Kazališni, filmski i glazbeni ogledi, osvrti, kritike i... HKD Ogranak Zadar, Biblioteka Donat, Zadar 2018.; Англиска рамка за ахмиčka слика, Никола Шимиќ Тонин, Превод: Стефан Марковски и Никола Марковски, Современост, Скопје, Северна Македонија 2020.

Nagradivan:

2002. godine dobitnik nagrade Grada Knina – *Grb Grada Knina*. Prva nagrada za tekst: *Zašto je tužan Petar Pan - Mali splitski festival*, Split 2006. *Pobjednik Malog Knin-festa* s pjesmom *Mi mornari*, Knin 2007. 2009. druga nagrada, Međunarodni nat. poezijska za djecu *Magda Simin* RS. 2010., Prva nagrada za poeziju *Matičinib pjesničkib susreti u Velikoj Gorici. Druga nagrada za poetski uradak, Dani sjećanja na žrtvu Vukovara*, Vukovar 2011. *Egleski okvir za ahmičku sliku, roman godine*, HKD, Biblioteke *Književno pero*, Rijeka 2013. Druga nagrada *Matsuo Basho Award for 2013.*, Associazione Italiana Haiku (AIH), Međunarodna nagrada za haiku, Cordenons (PN) Italy, 2013. - *Prva nagrada za najbolji epigram: Ruski rulet*, XIV međunarodnog konkursa humora i satire povodom prvog aprila – Dana šale i zbilje na temu: Američki poker – Ruski rulet - ?!;, Mrkonjić Grad 2015. - *Nagrada za aforizam*, Međunarodnog konkursa/natječaja časopisa Avlija, Rožaje, Crna Gora 2015. Nagrada za umjetničku fotografiju, *Otok i more*, Međunarodna izložba fotografije, Island and sea, Internacionall exhibition of

photography, Kukljica 2015., Hrvatska / Croatia, *Diploma za tradicijsku ulicu, Honorable Mention for old street*, Umjetnička fotografija u boji iz ciklusa: *U prolazu. Stijeg slobode*, Pjesnička manifestacija domoljubne pjesme, Knin – Pakoštane 2015., posebna nagrada za doprinos domoljubnoj poeziji i organizaciji pjesničke manifestacije. *Dječja knjiga godine, Kraljeva zlatna krletka*, HKD, Biblioteka *Književno pero*, Rijeka 2015. *Roman godine, Don Vojvoda*, Biblioteka *Književno pero*, Rijeka 2016.; - *Najemotivnija ljubavna pjesma na temu konkursa*, Klub umjetničkih duša Mrkonjić Grad, na XVI javnome konkursu ljubavne Pjesme nad pjesmama, povodom Dana zaljubljenih, na temu „Nostalgija ljubavi“, u kategoriji – Afirmisani pjesnici, U Mrkonjić Gradu, 14. 02. 2017., za pjesmu *Jeleni*, pod šifrom: „*Tone 13*“; Nagrada za haiku - *Haiku, Kraj Mogile*, Gradska knjižnica Oroslavje 2017., Kategorija odrasli / domaći; *Najljepše priče sa konkursa & natječaja Planjaxovo pero 17., 2018.*, Drugonagrađena priča - dobitnik *Srebrenog PLANJAX-OVOG PERA* za priču „*Pripovjedač*„, *Struško slovo*, Stuga, Makedonija 2018., Nagrada za Haiku *Borivoj Bukva*, HKD Rijeka 2019.; Pjesnička nagrada *Avdo Mujkić* 2020.,

Dragovoljac Domovinskoga rata, živi i stvara u primorskome mjestu Drage – Pakoštane HR.

OSVIT

Ne dam
da sam
plijen
pauka tmine

iz topla pepela
noći
dani se dan
mome pragu

žice
glazbala zore
prsti
sjene glas

zvuk zvonki
osvita

*Na logorovanju, Prosika 29. travanja 2012. Zagledan u Vransko jezero... Na ribički štap
upecalo se sunce.*

MUTNE VODE BOSNOM TEKU

Mutne vode Bosnom teku.

Bosnu Bosna
plahom vodom poharala.
Iz korita izlila se
pa je plavila.

U rijeku je nogom stao
stari musliman.

Nogom stao pa se stao...
s rijekom razgovarao:

- Što učini jadna bila,
jadna ne bila:
Kuću sruši,
sve poplavi,
raskući me,
unazadi,
sve mi odnese.

- Star sam čovjek,
da bi novu kuću pravio,
ovo stvari što sačuva,
gdje bi stavio?

ATOMI TRAŽENJA NA RUBNICI SVIJETA

metafizika tla

tamo gdje si rođen
određeno je stupnjem
minutom i sekundom
geografskom širinom i dužinom
tu si rođen
tu si naučio govoriti
počeo disati
jesti s toga tla
piti vodu s toga izvora
grijati se pod suncem
na tome tlu

atomi traženja
na rubnici svijeta

metafizike tla

SPONA KOJA SE NAZVA ČOVJEK

Čitajući *Ethana Allena*

...

u životinjskom tijelu oživljen
prirodno baštini
prirodu zla
prirodu dobra
svejedno
proizvoljno uređuje
sebična
stara
smjesa
svih bića
našega uzrasta
u svemiru
u
upotpuni
skala
bića
spona koja se nazva čovjek
na kraju krajeva propustit
ne bit bolji
nego što bi bio
da uopće ni postojao nije.

JELENI IZ SNA

stidljiva dragost sastanka

proljeće pramaljeće
Jelena
srebrno gori nebo

objasnite sada
bijesnu igru jelena
Jelena

ljubav košute u travi do pasa
igrui igre u podneva ova luda užarena

pored puta tiha
protjeće voda

dodir poljupca
naša opčinjena srca

opusti se
Jelena

vodit ču te kroz izlomljena polja
dolje na rijeku
u kojoj mi twoje dojke bježe poput
uznemirenih pastrva
dolje gdje su naši jeleni sna
Jelena

pogledaj onog
s toprom ljepljivom gubicom
on u meni hoda i zavija na sunce
sada mi objasnite
Jelena
vrijeme rikanja u njive jelena

sunce se kupa u plavetnilu zvijezda

pusti da te vodim Jelena
u travi do pasa
u zelenu travu do neba
Jelena

BOŽIĆEM UOKVIRENA SLIKA

Nemoguće je ne ponijeti u sebi
tragove rodnog kraja.

Znam da kraj,
kojeg nosim u sebi,
uistinu ne postoji više,
ali ja ga svejedno
ljubomorno čuvam u sebi.

Onakvim.

Po brežuljcima rasute kućice,
daleko jedna od druge,
te male prozore,
nadostavljenе čvrste tarabe,
pod jednom glavom sve ukućane,
sačuvani mir
i svoje shvaćanje življenja.

Proljetni dani javljali su se
bistrinom neba,
toplom suncem.

Svuda naokolo šarenilom su
treperile oranice,
na ograde se naslanjale krošnje rascvalih šljiva,
raskošno rasipajući svoje latice,
bijeleći krovove kuća
i zelenu travu livada.
Ljeti, svojim mirom,
protezalo se klasje usjeva,
željno čitav svijet obgrli.

A kad za jeseni
seoskim putovima zaškripe kola
teretom bogate žetve,
krišom se jave mekane magle,
lagano uspinjući se uzoblake,
dajući im čaroban izgled.

Zima zasvjetluca,
bjelinom površine snijega,
povezujući nebo i zemlju,
uspostavlja željenu ravnotežu svemira.

Onda dolazi Božić
kao okvir na rečenu sliku,
kao velika tajna buđenja ljubavi,
kad čovjek čovjeka iznenadi,
ushićen usklikom vjere.

Na Božić,
tvrd i strog,
i otac se širi
praštanjem i dobrotom na sve,
režući komadiće pečenice
vjernome i dobrome
našem psu Žući,
uz čiju smo pomoć svi prohodali,
govoreći:
“Svakog’ svijeta stvorenje,
danас ima veselje”!

Po svima nama padala je
toplina pripadanja,
neka snaga i vjera,
kojoj se vraćalo
kada život dušmanski zaskoči.
Sve to bivalo je utočište,
skrovito mjesto,
sigurna luka,
nedohvatljiva i topla,
oživljena
svakim božićnim okupljanjem.

AFRIKA

Crna Afrika,
u po bijela dana,
zaustavljen,
crnom,
gumenom,
batinom,
crnac,
pred
pragom
teškim lancima
okovani vrata,
od strane,
bijeloga policajca,
bijele uniforme,
bijele kao zidovi
crkve za bijelce.

- Došao sam,
pomesti crkvu.

Reče.

- Uđi pometaću crni.
Bijeli policajac,
prijeteći mu zbori:
- Meti koliko voliš,
al' uhvatim li te samo,
da se unutra moliš.

U ŠOPOVOJ BOLESNIČKOJ SOBI

već dugo leži
prikovan uz krevet
u njegovoj sobi sve je tih
njom hoda bolest
vani je sunce, život, radost...
svud cvjeta – buja mladost
čuje se svirka harmonike
čuje se pjevanje grupe
grle jutro snagom pjevanja
srce se njegovo steže
očni mu kapci postaju teški
niz lice mu korite se suze
bolest ga zauzima sve više
Isus na sjedalici do njega
odloži novine
da mu čuje želje
- kako bi rado o moj Isuse
poletio vani s njima zapjevati
zdrav i sretan nazdraviti
siguran u svoje korake
veselo svud hoditi
šetnicama i prečicama znam
zar bolest i zdravlje tako nas dijeli
Dobri Bože
slušaj istinu moju moj Isuse
zdrava svi su me voljeli
bolesna bolesti prepustili
smrti izručili
i riješili se udesa moga
ili je Dragi Bog zaželio imati uz sebe
pjesnika moga kova

MAJKA TEREZA

suncem duše
poderanih sandala
išla je svijetom
ide svijetom
čini dobro
Majka Tereza

zastala s njima
gubavcima u Indiji
Njima
Majka Tereza

srcem otvorenim
jecanju ubogih
nosila melem
Majka Tereza

trulež grijeha
život nesretnih
duše krijeplja
Svetica Srca
Majka Tereza

ljubila slabe
Ljubav sijala
Vjerom Ljubavi
Majka Tereza

grlila molitvom
bol sirotinje
Majka Tereza

učenice svoje
učini učiteljicama
Vojskom Srca
Majka Tereza

trnje puta
kamene staze
spoticanja
Snagom Vjere
uzdizana
Majka Tereza

umirući neumorna
zaklopi oči
Majka Tereza

iza trepavica
živo sunce
Majka Tereza

milosrdna srca
kroz vrata Vječnosti
uđe u Vječnost
Sveta Majka Terezija

RIJEKA RIJEČI

Sve su pjesme kao rijeke. Imaju svoj izvor, svoje korito, svoj tok, svoj uvir. Pripadaju svim zemljama kroz koje protječu, kao i pjesme svim ljudima koji ih čitaju.

Pokornik rumen sunčev krug, pada na krov kuće, iz kljuna goropadne Petrove ptice...

Uz njih se živi. Uz pjesme, uz rijeke... U tišini... tišini...

One izviru. Zviraju. Uviru. Krivudaju... Tajanstveni života u nutrinama...

Protežu umorne kosti, pravcem ravnice.

Ispod ogrtača oblaka i groma, ko neukroćeni divlji konji, nabujalog gnjeva, mutni, viroviti, stresaju mostove k'o sedla sa sebe.

Imaju glavu, tijelo, trup i rep.

Baštinjena energija kraja, suslavljje, pretvornost razaznaje se kroz tokove podstruja začutno.

Stalni proročanski zov, u vrtlogu toka zaboravlja vrijeme, onkraj vidljivog, melodijski govor, vodožderina, istinu svog bića ispisujući...

Zmijugaju vode zmije, šutljive povijesti, izvlače iz svoje stare kože, ostavljaju za sobom presvučene košuljice korita.

Zdrave i plave! Brzaju i spore! Vode u rijeci, ogovaraju rijeku.

Mutne su i bistre. Radosne i žalosne, u svom toku, zapuštene, zaraštene... Mimohod oblaka nad krajolikom toka, prežu...

U njima se ko u pjesmi živi... Teško se od njih živi.

Odašalju od sebe, zahvale rukovanja, valovite geste: trava, lišća, grana, ruku ljudski, kazivanja usta... vlastitost nasilja.

Okviri... oblici... lomljivi snovi... Žive zazivaju... Mrtve oplakuju... Pothranjena, urječena, sjećanja...

Ustavlja ih se branama. Od njih, nasipima se brani ...

Pjesme ukoritljene koricama knjiga, korite se slovima... Teku obilježenim stranicama... Riječe se riječima... Predstavljaju naslovima.

I bez naslova predstavljaju se svejedno... Promocijama, promotivnih predstavljanja...

Govore: bjelinama, zarezima, crticama, točkicama, upitnicima, uskličnicima... govore...

Od kapljica vode tka se rijeka, inspirirana nebom. Osjeti se svaka kaplja duše srca...

Pjesma od slova, od riječi se na promisli tka... tužnost duše...

Riječi i potoci, pritoci, utoci, pjesmi riječi...

Radosne, tužne, lijepe, ružne, dobre, uhu ugodne, uho-parajuće, opake, zle, ljekovite, ljubavne, žučne, gromoglasne, šaptajuće, mistične, svete, čarobne, proklete, mirotvorne, ratne, ubitačne...

Prvice, zdravice, veselice, prigodne, svečarske, dobrodošlice, zakletve, blagoslova, Bogobjaznice, ljudske... naopake, narodske, književne, ispravne, krive, prave, potvrđne, negacijske, naivne, promućurne, zavodljive, lažljive, nevine, pravedne, pogrešne, učene, proste... tepalice, bajalice, budnice... uličarke, psujuće, bludne... poslovne, arhaične, tuđice, hvalisave, skromne, podle, plemenite... pijanske, kockarske, prevarantske, nakaradne, neljudske... pod zakletvom križa, pod iznudom noža... narikače, ukopnice, zadocnice...

...Riječi...riječi...riječi...

Kapi...vode...rijeke...izvori...uviri...uzvodi...

Rijeke pjesama teku: tekama, bilježnicama, sveskama, tomovima, sabranim djelima, koritima zavađenih obala dana i noći... teku...

Srdita okosita smrt, ogromnim crnim rukama... obale života grabi...

Nikola Šimić Tonin

ODABRANE PJESME

BILJEŠKE O PJESNIKU

Pjesnik Pejo Šimić rođen 15. srpnja 1952. godine u selu Foči kraj Dervente, u koju se njegov pradjet Ivan doselio iz Drinovaca u prvoj polovici devetnaestog stoljeća. Pejo je osnovnu školu pohađao u rodnoj Foči i susjednom Johovcu, gimnaziju u Rijeci, a potom se vratio u rodni kraj. Šimićev kulturni rad je iritirao tadašnju komunističku vrhušku pa mu je bilo "preporučeno da u miru" napusti Foču, što je on zbog vlastite sigurnosti i učinio.

Još kao srednjoškolac objavljivao je pjesme u desetak listova u BiH i Hrvatskoj, a priznanjem Republike Hrvatske još učestalije, tako da je objavljivao u Večernjem listu, Glasu Koncila, Hrvatskom slovu, Vijencu, Maruliću, Posavskoj Hrvatskoj, Velebitu, Svjetlu riječi, Tomislavu, Požeškoj kronici, Vinkovačkom listu, te u dvadesetak zbornika i monografija. Na pjesničkim manifestacijama osvojio je preko 10 što prvih što drugih nagrada. Zanimljivo je da je prvu književnu nagradu dobio za prozu 1970. u Rijeci. Član je Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne i Posavskog književnog kluba.

Nije ga obeshrabrio gubitak doma i zavičaja. Šimić počinje surađivati s Hrvatskim kulturnim društvom Napredak, Imotskom krajinom te ogranicima Matice hrvatske: Imotski, Posušje, Rijeka, Split, Požega, Slavonski Brod, Osijek i Grude, a u zadnje vrijeme s veteranima IV. gardijske brigade i Hrvatskom udrugom Benedikt iz Splita.

Dvije Šimićeve zbirke, nažalost, nikada neće razveseliti štovatelje njegove poezije. *RASPETA HRVATSKA* zaplijenjena je 1971. godine, a *POSAVSKI VIDICI* su spaljeni 1992. godine u Foči zajedno s roditeljskom kućom.

Njegov pravi pjesnički vrisak odjeknuo je devedesetih u vrijeme Domovinskog rata.

Djela
ZOV HRVATA BOSANSKOG POSAVLJA Zagreb, 1992. /1993. Četiri dopuna izdanja
ZEMLJO MOJA Zagreb, 1993.
U VRTLGU SNA Zagreb, 1994.
SUZA A ZGARIŠTU Rijeka, 1995.
ĆEŽNJA Zagreb, 1996.
DAH SUDBINE Zagreb, 1997.
VAPAJI Zagreb, 1999.
LICEM U LICE Zagreb, 2001.
IZMEĐU SVJETLA I TAME imotski - Posušje, 2009.
OLUJNA VREMENA Rijeka, 2011.
DUŠA MI GORI Split, 2013.
SPOZNAJA Rijeka, 2018
SVE MOJE LJUBAVI Imotski, 2018.
U NJEDRIMA NADE Rijeka, 2019.
NEBESKE VIBRACIJE Oijek, 2021.
RANJENA ZEMLJA Rijeka, 2021.

Tridesetak Šimićevih pjesama je uglazbljeno, a najveći odjek imala je pjesma *SVI SU MOJI BOŽIĆU U BOSNI u izvođenju BORISA ĆIRE GAŠPARCA* 1995. na festivalu u Međugorju.

Sve Šimićeve zbirke protkane su s četiri prepoznatljive niti ljubavi: prema Bogu, Domovini, ženi i majci.

PALOM BRANITELJU

Rodila te majka žena
Pa te majci zemlji dala
Žrtvo kame zločinačke,
Sveta zrako s oltara.

Snivaj sine Domovinu.
Neka ti je laka njena gruda.
U svom bolu zavidim ti
Previše je Pilata i Juda.

ČEŽNJA

Kad bi snovi pričat znali
Koliko moja duša pati!
Imao sam jedno srce,
Morao sam ga tebi dati.

Nit si vila s planina
Nit sirena s morskih lađa,
Već kraljica Slavonije
Koju majka jednom rađa.

Uzalud dame velegradske
I potoci rujnog vina
Kada moje srce kuca
Samo za te, Katarina.

Neka ti moja duša zbori
Da su u njoj pjesme tvoje,
U noćima punim čežnje
Ispjeva ih srce moje.

I poslige nas za sve vjekove
Stihovi će svjedok biti,
Žar ljubavi dok nas grij'o
Najljepše sam rujno vino
S usana tvojih pio.

MOLITVA ZA DOMOVINU

Egzodus i bijela kuga uzimaju svoj danak.
Majko Božja, ufanje i nado,
Kraljice mira, za pomoć te molim.
Što se poput brodolomca za slamku hvata,
Tražeći spas pod okriljem tvojim.

Razorene nade, mladost nad ponorom treperi.
U kandžama razdora Hrvatska stenje,
Daj joj snage da ne klone pod križem,
Dok se izmučena na Kalvariju penje.

U bezočnom stampedu gramzljivosti i egoizma,
Podari nam muževnost i razbor
Da svoj križ časno donesemo do kraja.
Koji smo stoljećima nosili u tami,
Sve dok napokon nismo shvatili da nema slobode
Ako se za nju ne izborimo sami.

Zrake uskrsnuća daleko su od obzora.
Stoga, sve patnje naroda moga,
Nebeska Majko, neka padnu na me.
Da imam tisuću života,
Dao bih za Hrvatsku da odagnam sile tame.

Majko Božja, molim te za crkvene i državne poglavare
Da budno motre dok psi laju a karavane prolaze
Jako je bitno kakvu ćemo krvlju izboreno stečevinu
Ostaviti pokoljenjima - koja tek stasaju i dolaze.

Ne dopusti, Rajska Djeko, da ponovo
Sedam stoljeća tumaramo bespućima,
Čekajući majku da nam iznjedri sina
Kojemu će iznad svega biti,
Tvoje ime, Bog i Domovina!

EVOLUCIJA ČOVJEKA I PSA

Znanstvena zajednica je prilično homogena
Kad tvrdi da je pas nastao od vuka.
Psi su se s tom tezom pomirili
Jer zaista kao jaje jajetu sliče.
No, niti se toga srame, niti se time diče.

Kad je evolucija čovjeka u pitanju,
Za tu istu znanstvenu zajednicu
Je kudikamo komplikiranije i teže.
Znanost i religija ukopale se u rovove
I jedni na druge danonoćno reže.

Naime religija od iskona tvrdi
Da je prvi čovjek nastao voljom
Alaha, Jahve, Stvoritelja i Boga,
A znanost je tvrdoglavu protiv toga.

Kontra religije Darwinova svita uči
Da je čovjek nastao od majmuna.
Evolucija je davno završila pa se pitam:
Ako smo zaista od majmuna postali
Kako to da su mnogi i dan danas majmuni ostali?

EMANCIPACIJA I DEMOKRACIJA

U vrijeme moje mladosti,
Često puta sam znao slušati
Kako žene drže tri nosiva zida kuće.
Činila mi se čudnom ta konstatacija
Ali vjerojatno je moguće.

Fuzioniranjem emancipacije i demokracije,
Žene na životnoj sceni sve veću ulogu imaju.
Nažalost, izbivanjem majki iz obitelji,
Nosivi se zidovi raspadaju, pucaju i klimaju.

MOĆ LJUBAVI

Tko nikada nije ljubio
I prezren bio,
Taj će cijeli život tumarat,
Ali nikada neće biti na tragu
Da osjeti kako ljubav ima
Ogromnu moć i snagu.

Ona je moćnija i jača
Od sunca i tame.
Ona je jača od ognja i vode,
Ljubav je jača od ponora, a slađa od slobode.

Ljubav je jača
Od svake mržnje i vlasti.
I kada - tada i najveći silnici
Pred njenim će tronom na koljena pasti.

JEZIK I MAČ

Ratnik pred kojega je bačena rukavica,
Najprije će pokušat upoznat izazivača.
I ako ocijeni
Da mu može skinut skalp,
A sačuvati svoj,
Tek tada će se upustiti u ljuti boj.

Junak na junaka kako-tako,
Ali puno se teže boriti
Protiv zlog jezika,
Nego protiv mača.
Jer mač ima oštrice dvije,
A koliko ih ima jezik,
Još nitko do sada prebrojio nije.

PLAVE OČI

Sve što život uzeo je meni
Od rođenja do današnjih dana,
Dale su mi tvoje plave oči
Boje mora, boje jorgovana.

Slaо sam ti poljupce i pjesme
Valovima uzburkane Save.
Hirovita rijeko, pozdravi mi
Moju sreću, njene oči plave.

Pjevalo sam ti pjesme svog života
Nadahnute iz dna duše moje.
Pjev'o sam ti ko kraljici neba,
Moje pjesme nose ime tvoje.

Stvorio si Bože sve ljepote:
Nebo, zemlju, more i planine,
Ali samo jedno remek djelo,
Plave oči, moje Katarine.

Kada krenem s ovoga svijeta
Prema paklu ili prema raju,
Vječni Bože, pokorno te molim,
Neka me njene - oči pogledaju.

PRIJATELJI I NEPRIJATELJI

Ma kakav god čovjek bio
Naći će se određeni broj istomišljenika
Koji će ga podržavati i slijediti.
A neprijatelje će steći tek onda
Kada u društvu počne nešto vrijediti.

Čovjek koji za života ne stekne neprijatelja
Znači da je toliko nebitan, sićušan i mali.
Zato bi mu kudikamo bilo bolje
Da se poklopi i šuti, nego da se time hvali.

UKRINO, LJUBAVI MOJA

O Ukrino, ljubavi moja.
Koliko sam puta u smiraj dana
Ispraćao tihe žubore tvoje,
Dok su se spokojno ljudiškali kao nebo plavi
Migoljeći kroz ravnicu u zagrljaj Savi.

Oh, kad se sjetim kako me sa zelenih krošnji
U smiraj dana opijao miris jabuka i šljiva,
Urešen zanosnim pjevom ptica s
S nebeskih visina.

Prošlo je puno vremena
Od naših romantičnih druženja.
Noćas usnuh naš stari drveni most.
Groznog li sna.
Posavsku noć probijali su urlici zvijeri
A na vjetrometini samo ti i ja.

Odnekuda bjesni čopor vukova zaposjede
Napola već srušeni most.
Laju na mene, zavijaju i reže
Otimaju se za na pola oglodanu kost.

Sijevnuše munje, zagrmješe gromovi,
Vukovi se razbježaše svaki na svoju stranu.
S mosta padaše rasklimane i trule daske,
A na tvojim mutnim valovima
Plutaju prljave i odbačene maske.

Probudih se i razmišljam,
Ti si napola usahnula rijeka a ja sjedi starac.
Ti polagano tečeš svojem ušću, u naručje Save,
A ja kročim u svoja posljednja dva kvadrata.
Povjesničari će likovati utihnuti će još dva svjedoka,
Jednog krvavog i bezumnog rata.

RANJENI PRINC S DUNAVA

Vukovare, tugo moja, prkose i nado.
Dunavski sokole slomljenih krila
Još se budim u sred noći
Pa se pitam imali kraja ljudskoj zloči?

Dok su ognjene ralje gutale posljedne obrise čovječnosti
Pogled mi se zaustavio na čoporu uplašenih zvijeri.
Imao sam osjećaj da se čak i one srame,
Jednostavno nisu mogle vjerovati
Što to rade pobješnjele sile tame?

Nebo je plakalo a zemlja podrhtavala
Nad ljudskom bestijalnosti i zlobom,
Gledajući vampire kako pripremaju krvavi dernek
Ispod izmrcvarenog tijela nad iskopanim grobom.

Vukovare moj, dok si vatio na križu
"Eli, Eli! Lema sabakthani."
Srce ti probodoše mačem,
Nadahu se da su zadnji dani.

E, malo morgen Pilati i Jude!
Dosta je bilo farizejskog škiljenja sa strane
Na krvave lešinare raščupanih krila
Dok su graktali na barut i rane.

O ranjeni prinče gordoga srca,
Dok si gorio u ognju pakla
A usne ti žedale mrvu kruha i kap vode,
Znao sam da ćeš isplivati iz krvavog Dunava
I ponosno na vodotoranj dići - sveti stijeg slobode.

MIROGOJSKA RAZMIŠLJANJA

U prohладноjesenjevečer
Utonuh u misli podno centralnogakriža,
Međutisućama svijeća
Koje gore za duše drevnoga Mirogoja.
Da nisamvjernik, sad bih se s pravom upitao:
Kakva je uopće svrha života, njihovoga i moga?

Ah vi mrtvi, osuđeni na vječnost podzemlja.
Jednog'ćusedana i ja
Pridružiti vašim kostima.
I zauvijek ostati u vonju truleži,
Međunepozvanim gostima.

A tada, volio bih izbjjeći onajotrcani igrokaz
Iznad mojabiljednadvakvadrata.
Jer tad mi više neće trebatini raskoš, ni žal,
Ni pažnja, ni suza, ni ljubav, ni dobrota.
Kada sam svegatoga bio - željan za života.

Pejo Šimić

KULTURA

ŽELJKO ANDRIJANIĆ

Oproštaj s fra Bernardom Marićem (1936. – 2020.) 93

MARIO BUŠIĆ

Samozatajni, radišni, dobri i pravedni profesor fra Serafin Hrkać
(1942. – 2021.) 101

S. BERNARDINA CRNOGORAC

Život 11

MIRELA PRIMORAC

Privlačnost jednostavnosti 139

MILKA TICA

Sunčeva djeca 141

ŽELJKO ŠIMUNOVIĆ

Obljetnice 154

OPROŠTAJ S FRA BERNARDOM MARIĆEM (1936. – 2020.)

Tužan glas prołomio se župom Grude u subotu 19. rujna. Preminuo je fra Bernard Marić, svećenik koji je 38 godina proveo u župi Grude, Dragićina i Borajna, a kada se uzmu u obzir njegove ranije župe Ružići i Gorica – Sovići, više od 40 godina djelovao je na području općine Grude. Sahrana u ponedjeljak, 21. rujna, bila je jedna od najvećih ikad u Grudama. Unatoč pandemiji koronavirusa tisuće ljudi došle su se oprostiti od svog svećenika. Na ispraćaju od fra Bernarda Marića govorili su ispred Župnog ureda Grude Ivan Šimić, ispred župljana Željko Andrijanić, fra Luka Marić i fra Andrija Nikić.

Ivan Šimić – In memoriam fra Bernardu Mariću

Drag mi je Platon, ali mi je istina još draža! U ovu bi se čuvenu i tako često citiranu maksimu, navodno Aristotelovu, dao sažeti cijeli redovnički i svećenički život pokojnog fra Bernarda Marića.

Vođen upravo tim svevremenskim moralnim imperativom, on je prije ravno pedeset godina, mimo volje svojih nadređenih, iz Ružića prešao u Grude. Bio je prvi, prvi koji je snažno, nepokolebljivo, bez zadrške, stao na stranu Božjega naroda, svjedočeći tako - po uvjerenju ogromne većine župljana i ogromne većine hercegovačkih franjevaca - za istinu i pravdu. Tim je svojim činom postao svojevrsnim simbolom „hercegovačkog slučaja“.

Puno je godina prošlo, puno je Neretvom, pa i našom slabašnom grudskom Maticom vode otada proteklo, mnogi su se tijekom tog polustoljetnog putovanja umorili, pokolebali iz ovog ili onog razloga, ali ne i fra Bernard i njegova subraća u Grudama, Čapljini, Crnču, Cimu, Tepčićima. Sveudilj uvjereni kako slijepa, ničim ograničena poslušnost nije od Boga, strpljivo su se nadali „kopernikanskom obratu“ u svojoj Crkvi, prije svega mjesnoj, vjerujući kako će oni koji se pitaju napokon poslušati glas naroda o čijem bi se dobru duša jedino i trebalo raditi.

Posebna mi je čast što je fra Bernard, Brnada, kako su govorili naši stari, i sa mnom vrlo rado bistrio ova bolna pitanja. U tom sam mu smislu zbog

njegove iznenadne smrti ostao dužnik. Prije otprilike mjesec dana poklonio mi je, naime, najnoviju zbirku pjesama fra Vendelina Karačića koja je valjda sva o tom našem „hercegovačkom slučaju“. Odmah sam video koliko mu je stalo da je što prije pročitam, jednom me čak i nazvao i pitao jesam li to već napravio. Danas, sutra, čitanje sam dovršio tek prošli tjedan, u srijedu popodne, točno onaj dan, možda i u isti sat kada je Bernard doživio kobni udar!

Zakasnio sam jedan dan da podijelim s njim oduševljenje stihovima u kojima fra Vendelin progovara (da ne kažem pjeva) o onome što Crkvu u Hercegovini tišti i razdire duže od pola stoljeća. Riječima ne mogu iskazati koliko mi je žao zbog toga! A još mi je više žao, dragi fra Bernarde, što nisi dočekao da twoja i naša žrtva, žrtva ostale tvoje okrutno kažnjene subraće, kao i skrušeni zagovori onih koji s nama barem prešutno suosjećaju, što nisi dočekao da ta ogromna, tolikim molitvama praćena, u nebo vapijuća žrtva napokon urodi plodom!

Žao mi je što nisi dočekao da lađari naše Crkve shvate da kruto slovo „za pravdu obnevidjelih“ konstitucija i dekreta naprosto nije izdržalo test vremena, da se među tim lađarima nađe trezven netko tko će samu Svetu Stolicu nagovoriti da smjerno povuče rečene kazne i dekrete jer ne uvažavaju dovoljno povjesno uvjetovano posebno stanje u Hercegovini i s njim povezana stečena prava.

Ovako pjeva fra Vendelin u toj svojoj zbirci:

Dok valovi lađu tuku i vjetrovi je biju

Lađari k Nebu oči dižu

I kaju se za neke davne čine

A nikako da shvate kako olako

Marne veslače s Gospodnje lađe

Guraju u morske dubine

U Zemlji Humskoj nema mirna plova

Lađar Kristu odane u more baca

Koji od vjere svete ne niječu ni slova

Nad tvojim se odrom i u tvoje ime, dragi fra Bernarde, nastavljamo nadati da će Sveti Stolica, možda baš papa Franjo, na nagovor možda baš novog mostarskoga biskupa Petra Palića, s onog prozora na Trgu svetoga Petra u Rimu vrlo skoro proglašiti: Želite fratre?! Evo vam fratre, narode moj vjerni hercegovački!

Poput brojnih među vama s kojima se radosno družio i susretao, i ja bih o našem fra Bernardu, „velikom do neba za vremena buduća“, čiji će raskošni tenor još dugo odzvanjati ovom našom velebnom crkvom Svetе Katarine u Grudama i onom Svetoga Jure u Dragičini, mogao pričati satima. Ali završit ću citirajući, po sjećanju, jedan davnji in memoriam kojega se uvijek sjetim kada s

ovoga svijeta odlaze meni posebno dragi ljudi. Napisao ga je svome prijatelju, također pjesniku, veliki Dobriša Cesarić.

Iza tebe su, prijatelju dragi, ostale dvije udovice: Mirjana i poezija. Sve kad bih i mogao, ne bih ih tješio: neka plaču, imaju i za kim!

Iza našega fra Bernarda ostali su brojni ožalošćeni, od rodnoga Dobriča, preko Mostara, Crnča, Ružića, Gruda, Rakitna, Borajne ... Poput Cesarića, neću vas tješiti: plačimo, imamo i za kim!

Grude, 21. rujna 2020.

Ivan Šimić

Željko Andrijanić – In memoriam fra Bernardu Mariću

Hvaljen Isus i Marija u ime župa Grude, Dragičina i Borajna i drugih u kojima je pokojni fra Bernard djelovao, te u ime njegovih nekdašnjih župljana iz župa Rakitno, Ružići i Gorica koji su zamolili da ih se spomene u ovom in memoriamu.

U subotu, prolomila se vijest Grudama da je anđeoski glas utihnuo. Pogledavalo se negdje u daljinu, u nadi da će netko reći da je naš fratar živ i da će se na broj Župnog ureda Grude javiti dobro poznati glas, da će svu svoju bol i muku okrenuti na šalu, kako je samo on znao i umio. Nažalost, dočekivao je župljane Gruda i prijatelje iz susjednih župa samo uplakani glas naših fra Ante i fra Stanka: Preminuo je naš fra Bernard. Tko poznaje našu mučeničku povijest, ovu grudu natopljenu franjevačkim znojem i suzama, zna da je fratar u Hercegovini član obitelji, da je uz roditelje prvi učitelj, da je odgojitelj, da je onaj tko usmjerava, da je onaj kome se povjerava. Fra Bernard je bio naša obitelj, naš učitelj, naš odgojitelj, čovjek koji nam je pokazivao pravi put u najtežim vremenima. U 38 godina fra Bernardova djelovanja u župi Grude svi zajedno ovdje okupljeni prošli smo puno toga. Šibale su i nas, a koliko tek njega, i bure i oluje.

Prvi put od 1970. do 1988. nosio je križ s ovim narodom.

S jedne strane nije dopustio da se dokumentirana laž pretvori u istinu, a s druge strane nije dopustio da komunistička represija oslabi vjeru kod naroda. Ostao je čvrst, nepokolebljiv i uvijek Gospodinu odan.

I 2000. godine kad je video da njegovom grudskom narodu okreću leđa oni koji to nikad ne bi smjeli učiniti, uz riječi: "Od danas je cijela Hercegovina za mene jedna velika župa", dolazi u svoje Grude. Svjestan Kristove patnje i muke, dok opet oni koji to nikad ne bi smjeli učiniti viču: "Raspni ga, raspni ga", uzima teški križ i nosi ga na svoju grudsku kalvariju znajući da na svojoj strani ima najjačeg saveznika, onog kojeg je i Krist imao prije 1987 godina, a to je dragi Bog. Uz dragog Boga, imao je fra Bernard svoj narod koji je poput

onih malobrojnih uplakanih žena iz Jeruzalema tražio načina da mu pomogne nositi taj teški križ.

I sada, kada je svoju misiju na zemlji priveo kraju, a dragi Bog mu olakšao boli i patnje rekao je: "Dosta se hodalo po ovozemaljskim putevima, vrijeme je gore hodati."

Dragi fra Bernarde, hvala ti na svemu. Hvala na ovoj kamenoj ljepotici pred kojom uplakani stojimo, a koju su nakon fra Gabrinih temelja, završile tvoje, fra Antine i fra Stankove ruke. Njih dvojicu fratara ostavljaš da nas čuvaju, hrabre i krijepe na životnom putu, a i nama ostavljaš zadatak da čuvamo njih i ovu ponosnu hercegovačku, kršćansku i franjevačku grudu. Jer kao što jedna prelijepa pjesma kaže: Rukom za ruku stoljećima tako, rukom za ruku teško ili lako, putnici svijetom tražeći istu luku, fratar i narod rukom za ruku!

Fra Bernarde, dragi prijatelju, duhovni učitelju, nakon 85 godina ovozemaljskog života, nakon 66 godina redovništva, nakon 58 godina svećeništva, nakon 38 godina u svojim Grudama ispunio si Gospodinove planove ovdje na zemlji, dobar si boj bio i vjeru na ovom škrtom hercegovačkom kamenu sačuvao. Kao vjernici, uzdamo se da dopiru danas naše misli i molitve, naše suze i jecaji sve do neba i da si zajedno sa znanim i neznanim velikanim vjere u Kraljevstvu Božjem.

Čekaju nas neka nova jutra, jutra bez tebe za klavirom i bez tvog andeoskog glasa u crkvi svete Kate, čekaju nas nedjelje, blagdani svete Kate i božićna druženja, kad se fizički nećemo vidjeti na platou najljepše crkve niti ćemo čuti tvoje propovijedi, čekaju nas prigode koje nećemo uz čašicu razgovora obilježiti.

Ali, ada se emocije slegnu, a vrijeme umanji tugu koja sada osjećamo, tek onda ćemo biti svjesni kolikog smo velikana imali u svojoj župi. Povijest, tradiciju, kulturu i istinu, sve to što si nam ostavio čuvati nam je i prenositi budućim naraštajima da jednom kada budu hodali ulicom fra Bernarda Marića znaju da si bio i znameniti franjevac, ali i najgorljiviji borac za istinu, hercegovački mučenik kojeg su mnogi lomili, ali ga nikad nisu slomili.

U jednom od naših posljednjih razgovora rekao sam ti: Puno će još vode proteći Maticom da Grude dočekaju ovakva tri fratra kao što si bio ti i ovdje naši fra Ante i fra Stanko. Tad si me znakovito pogledao, ali poznajući tvoju mudrost odgovor si namjerno prešutio i vjerujem da ćeš, kada dragi Bog omogući da se sretnemo gore, uz svoj prepoznatljivi osmijeh reći: Imao si krivu informaciju.

Poručili bi ti još tvoji župljanici: Odmori se, zasluzio si. Ali, kako je jučer bila sveta nedjelja, a dragi Bog te pozvao baš dan prije, vjerujemo da te nije zaobišla zadaća da održiš svetu misu i zapjevaš sa zborom anđela onako kako samo ti znaš, a mi ovdje uvijek ćemo se sjećati tvoga glasa jer smo u tvojoj pjesmi mogli osjetiti dašak Raja u kojeg svi vjerujemo i kojem priželjkujemo doći.

Dragi naš fra Bernarde, pjevaj s andelima i iz najlješih nebeskih visina bdij nad svojim župama i brani ih od svakoga zla.

U Grudama, 21. rujna 2020. godine

Željko Andrijanić

Fra Luka Marić – In memoriam fra Bernardu Mariću

Svoju riječ, fra Bernardu danas, upućujem u ime brojnih nekadašnjih ministranata iz naše franjevačke crkve u Mostaru za koje je, na svom prvom radnom mjestu kao svećenik, fra Bernard imao zaduženje, a potom i kao delegirani od mjesnog bratstva...

Dragi fra Bernarde, kad bismo mi mlađi fratri dolazili tebi na župu ili ovdje u Grude i štošta ti znali govoriti, kao tobože ‘teološko’ ili mudro, ti nisi baš previše tome pridavao važnosti, ali si uvijek sve komentirao, vagao, mjerio i svemu izrečenomu gledao svoj prikladni i često s humorom pomiješanim komentarom uzvratiti. I to je bio jedan od razloga što smo rado tebi dolazili i štošta ti govorili, očekujući uvijek uzvraćenu i pravu riječ i pravi odgovor.

Nažalost, danas ćemo u tome ostati uskraćeni. Ti ćeš nas sve strpljivo otslušati, i kao da vidimo, kako za sebe govorиш: ‘PA DA, I TO SE JEDNOM, BERNARDE, tebi DOGODITI MORALO!’

Smrti su obično teške i gorke, ali neke smrti iza sebe ostavljaju spokoj i mir. Upravo je tvoja smrt, fra Bernarde, danas, takva smrt. Život si živio, punim plućima si ga živio, aktivno si ga živio i nisi se štedio. Na koncu, možemo slobodno kazati kako je tvoj ŽIVOT OSTVAREN i ISPUNJEN, i kako odlaziš Onomu koji ti je život dao i podario, i kao da čujemo riječi: ‘UĐI, DOBRI I VJERNI SLUGO, U MALOME SI, ali u VELIKOM STILU, bio vjeran, stoga uđi u radost gospodara svoga’.

U svibnju ‘36. godine ugledao si svjetlo dana u obitelji Marka i Lucije Marić u Dobriču, župa Mostarski Gradac, na obalama Blata Mostarskoga i na krštenju si dobio ime Žarko.

Kako je domalo bilo ratno-poratno vrijeme, s obala Blata Mostarskoga zaputio si se u svijet, i svoj mali svijet zamijenio si temeljnim školovanjem u Klobuku, gdje si završio Osnovnu školu (1947.). Potom je uslijedila Srednja škola u Ljubuškom, pa Splitu i Visokom. Filozofski studij otpočeo si u Visokom i završio u Sarajevu.

Franjevački habit preuzeo si i obukao ‘55. godine u Kraljevskom gradu, Kraljevoj Sutjesci Bosne ponosne o kojoj si uvijek rado i s poštovanjem pričao. Tu si, kako je to bio tada običaj, preuzeo fratarsko ime fra BERNARD. Svoje Vječne zavjete dao si u ruke provincijalu fra Borisu Ilovači, u Sarajevu, ‘59. godine.

A onda si se uspinjao korak po korak do svećeništva preko redova Subđakonata i Đakonata, a svećenikom si postao koncem srpnja '63. godine u Mostaru, zajedno sa svojim sukolegama: fra Jozom Pejićem, fra Zrinkom Čuvalom i fra Bonifacijem Barbarićem, koji je danas pored tvoga odra predmolio krunicu i Bogu te preporučivao.

Odmah iza ređenja za svećenika izišao si na njivu Gospodnju. Tvoje prvo radno mjesto bila je naša samostanska franjevačka crkva u Mostaru. I tu smo te i upoznali. Ti mladi fratar, a mi djeca, ministranti, koji smo bili tvoje zaduženje. Dvije godine si u Mostaru ostao, ali dovoljno da ostaneš upamćen i po dobromu i lijepom pamćen. Mi, tadašnja djeca, ministranti, tomu smo i danas svjedoci.

Nama je djeci sv. Petra i Pavla iz grada i prigradskih naselja i sa sjevera i juga, istoka i zapada Samostan s crkvom u Mostaru bila oaza kamo smo uvijek svraćali. Svaki dan. Od 5 i pol izjutra, kad su počinjale prve mise pa sve do kave u samostanu. Tu su nas fratri, svi izreda, rado primali, rado se s nama družili. Pa i onda kad smo znali biti živahni i pogani. Fra Franjo-Franc je bio najbliže s nama, jer je bio sakristan, a od fratarstva svima nam se u sjećanje usjekao fra Bernard Marić.

Bio je jako mlad, visok, simpatičan i svi smo govorili: Lijep. Posebno je bio zanimljiv kad bi se s nama upustio u razgovor. Držao nas je sebi ravnima. Pitao nas neke stvari, hineći da ih on ne zna ili ne razumije. Tek smo kasnije shvatili da nam je davao na važnosti, da je on i te kako sve znao, samo nam je htio uzdići značaj. Usjekao se mnogima od nas u sjećanje. Nezaboravno. Sjećanje koje se nosi kroz cijeli život i s kojim se putuje u vječnost. Znali smo točno što mu sve u sakristiji trebamo uraditi. Gdje se nalazi njegova ladica s humeralom, purifikatorijem, znali smo na kojem od oltara voli slaviti misu. Znali smo da će nam i te kako pomoći ako se u latinskim odgovorima kod služenja mise zbunimo. Znali smo da će nam na diskretan način dati do znanja kad treba prenijeti misal-knjigu na drugu stranu oltara, kad treba dodati vodu i vino, kad treba zvoniti. I uvijek bi nas znao pohvaliti kako znamo lijepo služiti misu. Posebno onda kad smo i sami znali da smo grijesili. Njegov osmijeh, neponovljiv, nije nam dao da klonemo, da budemo zbog nečega nesretni.

Znao je predivno pričati na našim sastancima. Evangelje je iznosio na način kao da se to dogodilo, eto tu pred našom crkvom, u našem gradu, na Bijelom Brijegu, na Cimu, u Ilićima, Rodoču, Miljkovićima, Orlacu, Jasenici ili drugdje ... gdje smo živjeli. Isusa nam je opisivao na živ i neponovljiv način, da taj opis i danas u dušama nosamo.

Poslije kad smo neki od ministranata postali fratri i svećenici, fra Bernard nas je nastavio pratiti i uvijek bi na svoj način komentirao naše uzrastanje, naše

djelovanje, ono što smo u Provinciji radili. I to uvijek na svoj i neponovljiv način.

Iz Mostara je otišao u Crnač gdje ostaje dvije godine. Iz Crnča premješten u Ružiće, odakle je već bio na raspolaganju župljanima Gruda, da bi '71. godine i došao u Grude i ostao do '88. godine. Potom je prešao u susjednu župu Gorica-Sovići, do početka Domovinskog rata, kad preuzima župu Rakitno i ondje ostaje do 2000. godine. Tada opet dolazi u bratstvo fratara i župno zajedništvo sv. Kafe u Grudama, gdje ostaje sve do svoje smrti. U franjevačkom bratstvu skromno i Bogu zahvalno proslavio je i svoju Zlatnu misu zajedno sa živućim sukolegama.

Kako je vrijeme dalje odmicalo, sve se više zamjećivalo na fra Bernardu da, spremajući svoje papire na radnome stolu, polako priprema i svoj odlazak u vječnost.

Kroničari će sve i potanko bilježiti i kronike slagati. Ali ono što u svojim komentarima, a bezbroj je tih komentara ovih dana, koje su Gruđani i drugi dragi ljudi poslali kao svoj komentar na život i smrt fra Bernardovu, jest najbolji pokazatelj kako smo u fra Bernardu imali prijatelja i fratra, Božjeg čovjeka i svećenika. Bio je uvijek dostupan i njegovo radno vrijeme nije imalo ograničenja. BIO JE STUP I STOŽER, VERTIKALA, VJERNOSTI BOGU I LJUBAVI PREMA SVOMU I NAŠEM HERCEGOVAČKOM VJERNIČKOM PUKU. U tome teško da će ga netko nadmašiti.

Dragi fra Bernarde, hvala ti za sve dobro tvojega života, koje si s ljubavlju činio i učinio. Predajemo te i izručujemo milosrđu Oca nebeskoga koji će ti, jamačno, udijeliti časno mjesto u društvu svojih svetih i vjernih. Pokoj vječni daruj mu Gospodine...

Grude, 21.9.2020.

Fra Luka Marić

Fra Andrija Nikić – In memoriam fra Bernardu Mariću

U Svetom pismu стоји порука: „Zbroj naše dobi sedamdeset je godina, ako smo snažni, i osamdeset...“ (Psalam 90,10.).

Na obavijesti o fra Bernardovom završetku ovozemaljskog života napisano je da je preminuo u 85. godini ovozemaljskoga života. Dakle, Gospodin je fra Bernardu, ne bez razloga, dodao još pet godina.

Svoje godine fra Bernard je proživio je u zapadnoj Hercegovini. Dječačke i đačke na Dobriču, studentske na učilištima, a fratarske i svećeničke u Mostaru, Crnču, Ružićima, Grudama, Gorici, Rakitnu i ponovno u Grudama.

“Taj je dolazak u Grude Božji puk pozdravio pljeskom. Drukčije i nije moglo biti. Muke Božjega puka i njegovih svećenika, ujedinjene s Kristovim mukama, tvore veličanstveni liturgijski čin”, zapisao je fra Bernard.

U roditeljskoj kući, među fratrima i s vjernim pukom fra Bernard je naučio da su Bog, narod, i fratar obilježili povijest Hercegovine posljednjih osam stoljeća, te je Hercegovina oaza katolike vjere. Tu je fra Bernard pronašao svoje mjestu i, svjedočio da bi bio ništarija kada bi se toga odrekao.

Rastanak u Crnču 12. svibnja 1968. duboko se urezao u njegovo biće. “Taj dan, zapisao je, sve da hoću, ne mogu zaboraviti..... potpuno sam... s torbom u ruci... iza Mise toga dana osjećao sam se potpuno nemoćan pred tim uzbudjenim svijetom. Ne shvaćam potpuno tu tako duboku reakciju kod svijeta. Svijet ima zdraviji i istančaniji osjećaj za pravdu... Kod svijeta je misao prirodna i slobodna, zaključak intuitivan.” Tijekom desetljeća to ga je učvršćivalo da je kao fratar postao gorostas i jedinstveni svjedok nepokolebljive povezanosti s vjernim pukom, svjedočeći vjernost Bogu. Stoga se može reći da je „kroz naklonost puka prema fratrima progovorila Crkva u Hercegovini. Fratrima i puku nametnute su okolnosti u kojima je sve zahtjevniye uspravno živjeti.“

Upravo su se na to neki uzastopno tijekom njegova svećeničkog i franjevačkog života i rada obrušavali. On je pismeno odgovarao. Ta pisma su protkana duhom intelektualne jedinstvenosti i svjedoče poznavanje teologije i brojnih drugih znanosti, te, začinjena narodnom mudrošću, zapanjuju i oduševljava. Iz fra Bernardovih pisama, koje bi trebalo prikupiti i objaviti, moguće se upoznati kakvi strojevi su slani da ga isčupaju iz Hercegovine i presade tamo negdje preko velikog oceana ili u Zapadnu Europu.

I nisu uspjeli!

I na fra Bernardov patnički život mogu se primijeniti riječi sv. Pavla: »Dobar sam boj bio, trku dovršio, vjernost sačuvao. Za budućnost mi je spremljen vijenac pravednosti koji će mi u onaj Dan dati Gospodin, pravedan sudac, i ne samo meni, nego i svima koji čeznutljivo čekaju njegovo pojavljivanje.“ (2 Tim 4,7-8)

Fra Bernard je konačno u Grudama i nitko ga više iz Gruda ne može ukloniti. On je živio i ostavio trag koji će, dobri ljudi, na više načina za povijest ovjekovječiti. Pokoj vječni daru mu Gospodine.

Grude, 21. rujna 2020.,

fra Andrija Nikić

Priredio Željko Andrijanić

SAMOZATAJNI, RADIŠNI, DOBRI I PRAVEDNI PROFESOR FRA SERAFIN HRKAĆ (1942. – 2021.)¹

Uvod

Godine 2015. izšao je Zbornik u čast fra Serafinu Hrkaću pod naslovom koji opisuje upravo njega: AD LABOREM INDIGENTIA COGEBAT. Osobno sam potakao izdanje toga zbornika jer je Profesor to zaslužio, a to je zapravo bilo najmanje čime smo mu se mogli odužiti, mi njegovi učenici, prijatelji, kolege. Imao sam tu čast da sam fra Serafina poznavao od 1989. godine. Naime, dočekao nas je u Visokom na hodniku Franjevačkog samostana, nas nekoliko četrnaestogodišnjaka iz Hercegovine koji smo došli u visočko sjemenište. Tada mi je pokazao sliku iz vojske (JNA). Na toj su slici bila dva lijepa mlada čovjeka, upitao me je pozanjem li ikoga, a ja sam rekao da ne znam tko je na slici. On mi je kazao: „Ovo je tvoj čaća, a ovo sam ja!“ Moj pokojni otac Jerko Bušić je s njim služio vojsku u Resenu u Makedoniji, davne 1963.-1964. godine.

Fra Serafinu sam bio asistent na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Mostaru (kasnije na Pridoslovno-matematičkom i odgojnih znanosti) više od 15 godina. Tu sam zapravo upoznao pravoga i dobroga čovjeka, radišna, stroga i pravedna profesora od kojega se moglo naučiti mnogo i za život i za struku! Suradnja Ogranka Matice hrvatske u Grudama i Instituta za latinitet u Mostaru iznjedrila je plemenita djela svezana u korice nekoliko vrijednih knjiga, od kojih ovdje spominjem sljedeće:

Serafin Hrkać, Fr. Ludovicus Lalich, Dictionarium latino-italico-illyricum, (priredio i napisao pogовор Serafin Hrkać), Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude - Mostar, 2007., str. 528.

Serafin Hrkać i Mario Bušić, P. Antonii Xderich a Vinkovacz, Tractatus in libros de anima, (priredili), Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude-Mostar, 2012., str. 106.

¹ Ovaj je rad izšao i u časopisu Vitko, u izdanju Matice hrvatske - Ogranak Široki Brijeg.

Serafin Hrkać i Jelena Ostojić, Nicolaus Modrussiensis, De bellis Gothorum, (priredili, predgovor napisao Serafin Hrkać), Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude-Mostar, 2014., str.126.

Serafin Hrkać, Hrvatsko-grčki rječnik, Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude-Mostar, 2014., str.194.

1. Životopis Serafina Hrkaća

fra Serafin Hrkać

Serafin Hrkać rođen je u Izbičnu, u općini Široki Brijeg. U Matici krštenih rkt. Župnog ureda župe Izbično² pod rednim brojem 43. za godinu Gospodnju 1942. stoji sljedeće:

18.08. 1942.	2. IX.	Serafin	Frano Hrkać	Izbično
		suk.	Janje Bondža	Mostar

Preslika Matice krštenih

Serafin, rođen 18. VIII. 1942.;

kršten 2. IX. 1942.;

zakoniti sin oca Franje Hrkaća i majke Janje rođ. Bondža;

vjera: rimokatolička;

kum na krštenju: Božo Pavković.

² Sve podatke i fotografije je piscu ovoga rada dao bivši mjesni župnik župe Izbično pok. fra Franjo Mabić.

Zaselak Hrkać gdje je rođen fra Serafin Hrkać

Popis obitelji³

„a“ Miško Hrkać pok. Mate, rođ. 1871.

„b“ Frano iz „a“, rođ. 1. 7. 1914.

„b“ Janja Bondža, rođ. 1922.

Grgo iz „b“, rođ. 1940.

Serafin iz „b“, rođ. 1942.

Miljenko iz „b“, rođ. 1944.

Jago iz „b“, rođ. 2. 8. 1948.

Mladen iz „b“, rođ. 19. 12. 1950.

Anica iz „a“, rođ. 1924.

Ilka iz „a“, rođ. 1927.

626	
a)	Miško Hrkać + kate
a)	Miško 1871
b)	Frano iz „a“ 1. 7. 1914
b)	Janja Bondža 1922
b)	Grgo iz „b“ 1940
b)	Serafin iz „b“ 1942
b)	Miljenko iz „b“ 1944
b)	Jago iz „b“ 2. 8. 1948
b)	Mladen iz „b“ 19. 12. 1950
b)	Anica iz „a“ 1924
b)	Ilka iz „a“ 1927

Preslika „Popis obitelji“

Osnovnu školu, niže razrede od I. do IV., pohadao je u rodnom mjestu Izbičnu i Crnču. V. i VI. razred završio je u Crnču školske godine 1953./1954.

³ Izvadak iz Stanja duša župe Izbično, br. 26, koje je prigodom blagoslova kuća godine 1957. sastavio pok. župnik fra Milovoj Bebek, o obitelji Hrkać iz koje potječe i fra Serafin. Podatke je dao pok. fra Franjo Mabić.

i 1954./1955., a više razrede Osnovne škole VII. i VIII. razred na Širokom Brijegu školske godine 1955./1956. i 1956./1957.. Gimnaziju je pohađao u Sinju i u Dubrovniku gdje je i maturirao. U Franjevački je red stupio 16. srpnja 1960. godine, te je otada proboravio godinu dana u Novicijatu na Humcu.

Filososko-teološki studij pohađao je u Sarajevu i u Rimu.

U Sarajevu na Teološkom fakultetu studirao je od 26. X. 1961. do 22. VI. 1966. godine.

U međuvremenu je odslužio vojsku u „JNA“, i to u Resenu u Makedoniji od 1. IV. 1963. do 12. IX. 1964. godine.⁴

Za svećenika je zaređen 11. X. 1966. godine.

Fakultet klasične filologije pohađao je u Rimu od 1966. do 1971. godine, te je te godine i doktorirao disertacijom: **Vita et opera humanistae Nicolai Modrušiensis – De mortalium felicitate dialogus / editio critica, fontes et analysis philologica / (Život i djela humanista Nikole Modruškog – Dijalog o sreći smrtnika)**. Ova je doktorska diploma nostrificirana na Sveučilištu u Zagrebu gdje je Serafin Hrkać promoviran u Doktora znanosti 1976. godine.

Dr. sc. Serafin Hrkać predavao je grčki i latinski jezik, logiku i povijest filozofije u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Poljudu u Splitu od 1971. do 1973. godine, a od 1973. do 1987. u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom predaje klasične jezike latinski i grčki. Od godine 1987. profesor Serafin Hrkać živi i radi u Franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu. Tu je knjižničar u knjižnici Franjevačkog samostana i kustos samostanskog muzeja. U to je vrijeme također profesor klasičnih jezika (latinskog i grčkog) i talijanskog jezika u Novicijatu u Franjevačkom samostanu na Humcu kod Ljubuškog, te jedno vrijeme i u Franjevačkom sjemeništu na Humcu.

Od 1992. godine predaje latinski jezik na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, a od 1994. filozofiju odgoja, etiku i filozofiju religije na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Mostaru (danas Filozofski fakultet i FPMOZ). Uz nastavnu djelatnost profesor se Hrkać bavi prevoditeljskim i istraživačkim radom iz filologije, filozofije i leksikografije. Suradnikom je u mnogim stručnim časopisima.

Drugi je doktorat postigao 1996. na Sveučilištu u Sarajevu disertacijom: „Izlaganje o univerzalijama u djelu Antuna Žderića“ – „Enchyridion in universam aristotelico-scoticam logicam“.

Na Pedagoškom, a poslije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru on je redoviti profesor i bio je prvi pročelnik Odsjeka za studij filozofije, čiji je inicijator utemeljenja. Također je inicijator i utemeljitelj Odsjeka za studij latinskog jezika i njegov pročelnik. Serafin je inicijator utemeljenja Instituta

⁴ Serafin Hrkać je služio vojsku skupa s ocem pisca ovoga teksta, Jerkom Bušićem u Makedoniji.

za latinitet Sveučilišta u Mostaru i njegov ravnatelj. Institut za latinitet je osnovan 2004. godine. Profesor Hrkać je imenovan za prvog voditelja poslijediplomskog studija „Jezici i kulture u kontaktu“ 21. I. 2005. koji je započeo raditi pri Pedagoškom fakultetu, a uspješno nastavio s radom i na Filozofskom fakultetu. U toj je prigodi prof. Hrkać održao dva predavanja na Okruglim stolovima pred međunarodnim forumom.⁵ On je bio predsjednik Počasnog odbora za obilježavanje 25. obljetnice Sveučilišta u Mostaru, a za 35. obljetnicu Sveučilišta, 24. XI. 2012. godine, dobio je „Priznanje za jačanje i razvitak Sveučilišta u Mostaru“ koje mu je u toj prigodi uručio tadašnji Rektor prof. dr. sc. Vlado Majstorović. Godine 2014. dobio je i javno priznanje Zlatna plaketa “Grb Grada Širokog Brijega”. Svoje posljednje dane svećeničke službe proveo je u samostanu na Širokom Brijegu.

Redoviti je član Hrvatskog društva za znanost i umjetnost od 2000. godine.

Prof. dr. dr. sc. Serafin Hrkać 2002. godine izabran je za Dopisnog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, u Odjeljenje humanističkih znanosti. Godine 2008. Izabran je za redovnog člana ANU BiH.

Fra Serafin Hrkać je preminuo u sveučilišnoj kliničkoj bolnici u Mostaru u utorak, 13. Travnja 2021. Godine, u 79. godini života, 61. godini redovništva i 55. godini svećeništva.

Sweta misa zadušnica proslavlјena jese u crkvi Uznesenja BDM na Širokom Brijegu, u srijedu 14. travnja 2021. u 14 sati, a potom je bio sprovodni obred i ukop na groblju Mekovac na Širokom Brijegu. Tijelo pok. fra Serafina bilo je izloženo u crkvi Uznesenja BDM na Širokom Brijegu u srijedu 14. travnja od 12.30 sati. Počivao u miru Božjem!

<p style="text-align: center;">— 6 —</p> <p>17) Otpušten iz JNA: <i>12/9/5042</i> <i>12.9.1964</i></p> <p>18) Cim pri otpustu iz JNA: <i>300/4446</i></p> <p>19) Očena:</p> <p style="margin-left: 20px;"><i>Disciplinovan, odnos prema drugovima i vojniciima i zadatacima bio mu je dobar. Naučenja prepoštujući po izvješću dobro i na ravne. Obrazu je vanredno voladeljivo. Tekarao veliko i secesorajući i uspešno u sportskom polju.</i></p>	<p style="text-align: center;">— 7 —</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="5" style="text-align: center;">BROJ</th> </tr> <tr> <th>Kape</th> <th>Bluze Pantalone</th> <th>Šinjela</th> <th>Rubla</th> <th>Cipele Cizama</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2</td> <td>3</td> <td>3</td> <td>3</td> <td>42</td> </tr> </tbody> </table> <p>20) Vožnja – klasa određen putuju, obutev rubla, obuće</p> <p>21) Data svrđenja obaveza u V. Poti</p> <p style="text-align: right;">Komandant</p> <p style="text-align: center;"><i>14.05.1963. Žup.</i> <i>srđan Šećen</i></p> <p style="text-align: center;">VOJNA POSLOVNA BIH RESEN 01-61924</p>	BROJ					Kape	Bluze Pantalone	Šinjela	Rubla	Cipele Cizama	2	3	3	3	42
BROJ																
Kape	Bluze Pantalone	Šinjela	Rubla	Cipele Cizama												
2	3	3	3	42												

Preslika dijela vojne knjižice Serafina Hrkaća gdje se nalaze karakteristike vojnika

⁵ Predavanja koja je prof. Serafin Hrkać tada održao nose naslove: „Višejezični latinski rječnici“ i „Latinizam kod južnih Slavena“.

Fra Serafinova majka pok. Janja

Fra Serafin predsjeda Mladoj misi s fra Berislavom i fra Gabrom

Fra Serafin

Pok. fra Mladen Hrkać na svojoj Mladoj misi s kolegama fra Slavkom i fra Stojanom te s bratom fra Serafinom. Uz drugu svijeću je fra Teofil Leko.

2. Bibliografija Serafina Hrkaća⁶

Serafin Hrkać, Stanislaus Škunca: Aelius Lampridius Cervinus poeta Ragusinus (saec. XV) coll. Seminarium di stusi superiori, Sezione storia e filologia, vol. IV, Edizioni francescane, Romae 1971, str. 204., Encyclopedia moderna 26 (časopis za sintezu znanosti umjetnosti i društvene prakse), Zagreb 1974., str. 113-114.

Serafin Hrkać, Nicolai Modrušiensis De mortalium felicitate dialogus – editionem criticam curavit Seraphinus Hrkać, Dobri Pastir, Sarajevo, 1975., str. 141-200.

Serafin Hrkać, Nikola Modruški, O sreći smrtnika (prijevod), Nova et vetera, Sarajevo 1985., str. 43-69. Oba navedena rada su ponovno tiskana u Magnum miraculum homo, Zagreb, 1993.

Serafin Hrkać, Nikola Modruški, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 3-4, Zagreb 1976., str. 145-156.

Serafin Hrkać, M. Maruli Delmatae Davidias, Zagreb (JAZU 1974. XVI+473), treće izdanje, Nova et vetera 2, Sarajevo 1977., str. 274-275.

Serafin Hrkać, Filozofski rukopisi na latinskom jeziku franjevačke biblioteke u Kraljevoj Sutjesci”, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 7-8, Zagreb 1978., str. 257-288.

Serafin Hrkać, F. Petrić, Nova sveopća filozofija, Zagreb 1979. (prijevod knjiga XII-XIV i XV-XXII).

Serafin Hrkać, Zvonimir K. Šojat: De voluntate hominis eiusque praeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić (c. 1448-1520) – Studium historico doctrinale et editio Tractatus: ‘Fridericus, De animae regni principe’ LIEF Vicetiae 1972. str. 240.“, Nova et vetera 1 (revija za filozofsko-teološke i srodne discipline), Sarajevo 1979., str. 303-304.

Serafin Hrkać, I. Šugar: Glossarium botanicum latino-croaticum et croatico-latinum, Zagreb 1977. (ed. Liber str. 258), Nova et vetera 2, Sarajevo 1979., str. 373-374.

Serafin Hrkać, Fojnički filozofski rukopisi na latinskom jeziku, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 15-16, Zagreb 1982., str. 125-166.

Serafin Hrkać, Biografija desetorice profesora: N. Dugonjića-Vrhovčića, A. Franjića, S. Franjkovića, B. Grebenarevića, A. Grgića, S. Hrkaća, A. Kristića, A. Malića, M. Momčinovića i Š. Šimića), Franjevačka klasična gimnazija u Visokom 1882.-1982., Visoko, 1983.

⁶ O životu i bibliografiji Serafina Hrkaća detaljno je napisano u: Mario Bušić, Curriculum vitae i bibliografija Serafina Hrkaća, Ad laborem indigentia cogebat. Zbornik radova u čest Serafinu Hrkaću, Mostar-Grude, 2015., str. 13-25.

Serafin Hrkać, Cursus triennalis universae philosophiae Aristotelico-Scotisticae, auctore p. Antonio Xderich, Prilozi 29-30, Zagreb 1989., str. 193-199.

Serafin Hrkać, Introductio in universam Aristotelis philosophiam Dubrovčanina Blaža Šimića, Prilozi ...31-32, Zagreb 1990., str. 211-217.

Serafin Hrkać, "Manuskript fra Petra Karapandžića 'Logica'", Mostariensia 1, Mostar 1994., str. 50-55.

Serafin Hrkać, Filozofski manuskripti na latinskom jeziku u Bosni Srebrenoj, Mostar 1998., str. 225.

Serafin Hrkać, Filozofija I - pro manuscripto, Mostar 1995., str. 299.

Serafin Hrkać, Filozofija II – pro manuscripto, Mostar 1995., str. 111.

Serafin Hrkać, Izlaganje o univerzalijama u djelu Antuna Žderića 'Enchyridion in universam Aristotelico-Scoticam philosophiam', Mostar 1998., str. I-XXIX, str. 101-395.

Serafin Hrkać, Uspostava sustavnog školstva u Bosni Srebrenoj (Bosna Argentina) u 18. stoljeću, Zbornik radova XI., Mostar (Sveučilište u Mostaru – Pravni Fakultet) 1998., str. 253-275.

Mirjana Urban, Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salviatis) – od 16. do 20. stoljeća u hrvatskoj literaturi, Dubrovnik 1998. Lektori za hrvatski jezik: Anton Česko i **Serafin Hrkać**, str. 174.

Sto godina Antuna Branka Šimića, Mostar (Institut za hrvatski jezik, književnost i povijest i Pedagoški fakultet) 1998. Uredništvo: **Serafin Hrkać** i Stojan Vrljić, str. 131.

Mostarski dani hrvatskog jezika – zbornik radova, Mostar (Institut za hrvatski jezik, književnost i povijest i Pedagoški fakultet) 1999. Uredništvo: **Serafin Hrkać** i Stojan Vrljić, str. 322.

Serafin Hrkać, Lexicon C.I.C. – latino-croaticum / croatico-latinum et abbreviations (Rječnik Kanonskog prava latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski i kratice), Široki Brijeg 1999., str. 144.

Serafin Hrkać, Filozofski rječnik latinsko-hrvatski, Mostar 1999., str. 176.

Serafin Hrkać, Fra Franjo Marušić, Logica minor a. 1741. scripta, Mostar 1999., str. 95.

Serafin Hrkać, Platonovi spisi – prototip suvremenog mišljenja; Jure Zovko, Ogledi o Platonu, Zagreb 1998., Zbornik radova XII., Mostar (Sveučilište u Mostaru – Pravni fakultet) 1999., str. 373-374.

Serafin Hrkać, Filozofski opus fra Filipa Lastrića, Zbornik o fra Filipu Lastriću Oćevcu u povodu 300. obljetnice rođenja, Sveučilište u Mostaru – Pedagoški Fakultet, Mostar 2000., str. 29-40.

Serafin Hrkać, Rječnik latinsko-hrvatski - fojnički manuscript, Mostar 2000., str. 180.

Serafin Hrkać, Rhetorica p. Martini Mikulić, Mostar 2000., str. 102.

Serafin Hrkać, Philosophiae notiones, Mostar 2000., str. 101.

Serafin Hrkać, Bernardo Zane, Princip individuacije – De principio individuationis, (prijevod s latinskog jezika), Zbornik radova XIII., Mostar (Sveučilište u Mostaru – Pravni Fakultet) 2000., str. 111-121.

Serafin Hrkać, O fenomenu iseljavanja – Slavica Juka, Migrant kao socijalni fenomen Mostar (Pedagoški Fakultet Sveučilišta u Mostaru) 2000., Zbornik radova XIII., Mostar (Sveučilište u Mostar – Pravni Fakultet) 2000., str. 305-306.

Zbornik o fra Filipu Lastriću Oćevcu u povodu 300. obljetnice rođenja, Mostar (Sveučilište u Mostaru – Pedagoški fakultet), Uredništvo: Šimun Musa, Ivo Pranjković i **Serafin Hrkać**, Mostar, 2000., str. 186.

Serafin Hrkać, Epikurovi fragmenti, (prijevod s grčkog jezika), Motrišta 19., Matica hrvatska Mostar, 2001., str. 138-141.

Serafin Hrkać, Latinska gramatika – fojnički rukopis, Zbornik – Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas, Sveučilište u Mostaru – Pedagoški fakultet – Institut za hrvatski jezik, književnost i povijest, Mostar 2001., str. 171-223.

Serafin Hrkać, Fra Bernardin Nagnanović, Kratka povijest Bosne Srebrenе – (kritička obrada i prijevod s latinskog izvornika), Matica hrvatska Čitluk, Čitluk, 2001., str. 64.

Serafin Hrkać, Metaphysica p. Antonii Xderich, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Zagreb 2001., 231-285.

Ivan Sivrić, Rasprave i antirasprave – mali ogledi o Hrvatima s ovog svijeta, Mostar (Matica hrvatska Mostar – Biblioteka (P)ogledi, knjiga IV.) 2001. Recenzenti: **Prof. dr. sc. Serafin Hrkać**, Prof. dr. sc. Ante Markotić, str. 259.

Sabrina Horović, Kazneno pravo – Posebni dio, Mostar (izd. Sveučilište u Mostaru – Pravni fakultet u Mostaru) 2001. Lektor: **Prof. ddr. sc. Serafin Hrkać**, str. 244.

Vesna Markić, Gospodarska društva, Mostar (Sveučilište u Mostaru – Pravni fakultet u Mostaru) 2001. Lektor: **Prof. ddr. sc. Serafin Hrkać**, str. 262.

Serafin Hrkać, Summulae sive logica parva p. Antonii Xderich, Prilozi za istraživanje hrv. fil. baštine, Zagreb 2003., str. 303-386.

Serafin Hrkać i D. Lasić, Concordantiae verbales opusculorum s. Francisci et s. Clarae Assisiensium – Spisi sv. Frane i sv. Klare – latinski i hrvatski tekst (prijevod s latinskog jezika), Mostar 2003., str. 522.

Acta franciscana Hercegovinae, svezak II. (1700-1849) – priredio Bazilije S. Pandžić, urednik **Serafin Hrkać**, Mostar-Zagreb (ZIRAL) 2003., str. 632.

Acta franciscana Hercegovinae, svezak III. (1850-1892) – priredio Bazilije S. Pandžić, urednik **Serafin Hrkać**, Mostar-Zagreb (ZIRAL) 2003. str. 493.

Fra Martin Mikulić, Hercegovina 1903. – Šematizam franjevačke provincije. Urednik: **dr. dr. sc. fra Serafin Hrkać**, recenzenti: dr. dr. sc. fra Bazilije Pandžić i **dr. dr. sc. fra Serafin Hrkać** (s latinskog preveli Šime Demo i Pavao Knezović; uvod i bilješke napisao Pavao Knezović), Mostar (FRAM) 2003., str. 194.

Serafin Hrkać, Tractatus brevis in libros Aristotelis De mirabili mundo coelique machina p. Antonii Xderich a Vinkovacz, Prilozi za istr. hrv. fil. baštine, Zagreb 2004., str. 175-235.

Hercegovina franciscana, Časopis za duhovnost, znanost i umjetnost, Uredništvo: **dr. sc. Serafin Hrkać**, dr. sc. fra Ivan Ivanda, mr. sc. fra Robert Jolić, dr. sc. fra Tomislav Pervan, mr. sc. fra Miljenko Mića Stojić, Godina I, broj 1, Mostar, 2005. (Također je Serafin Hrkać jedan od urednika i ostalih brojeva ovoga Časopisa – Broj 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, ...)

HUM, Časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Uredništvo: Boris Berić, Ruggero Cattaneo, Božo Goluža, Slavica Juka, Antun Lučić, Anto Mišić, Vladimir Pandžić, Stipe Botica, Mirko Gojmerac, **Serafin Hrkać**, Antun Karaman, Mile Mamić, Šimun Musa, Robert Sullivan, sv. 1., Mostar, 2006. (Također je Serafin Hrkać jedan od urednika i ostalih brojeva ovoga Časopisa – sv. 2, 3, 4, 5, 6, 7, ...)

Serafin Hrkać, Fr. Ludovicus Lalich, Dictionarium latino-italico-illyricum, (priredio i napisao pogовор Serafin Hrkać), Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude - Mostar, 2007., str. 528.

Serafin Hrkać, Popis obitelji iz XVIII. stoljeća, Godišnjak Matice hrvatske Grude, br. 1, Grude 2007., str. 62-78.

Šime Demo i Pavao Knezović, Čerigajski Andeo, lektori: **ddr. fra Serafin Hrkać** i dr. Pavao Knezović, recenzenti: dr. fra Bazilije Pandžić i **ddr. fra Serafin Hrkać**, RECIPE, Knjiga 1., Mostar, 2007.

Akad. fra Serafin Hrkać i dr. sc. Pavao Knezović, Latinisti Hercegovačke franjevačke provincije, Franjevci i Hercegovina, Zbornik radova s istoimenoga znanstvenog simpozija održanog 6. listopada 2009. U Mostaru u prigodi proslave 800. obljetnice utemeljenja Franjevačkog reda /1209.-2009/, priredio: dr. sc. fra Robert Jolić, Mostar 2009.

Serafin Hrkać i Mario Bušić, P. Antonii Xderich a Vinkovacz, Tractatus in libros de anima, (priredili), Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude-Mostar, 2012., str. 106.

Fra Rufin Šilić, Krist i Crkva, Njihov odnos prema nauku svetoga Bonaventure, (priredio: fra Josip Vlašić), RECIPE, Knjiga 13., Lektura i korektura latinskog teksta **fra Serafin Hrkać**, Mostar, 2013.

Serafin Hrkać i Jelena Ostojić, Nicolaus Modrušiensis, De bellis Gothorum, (priredili, predgovor napisao Serafin Hrkać), Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude-Mostar, 2014., str.126.

Serafin Hrkać, Hrvatsko-grčki rječnik, Matica hrvatska Grude i Institut za latinitet Sveučilišta u Mostaru, Grude-Mostar, 2014., str.194.

Zaključak⁷

Tko zna kojim slučajem se fra Serafin u Rimu upoznao s dotada skoro nepoznatim pisanim djelima Nikole Modruškog, hrvatskog biskupa, diplomate i pisca iz 15 stoljeća, ali je očito da je pripremajući ga za prezentaciju hrvatskoj javnosti, posebno „Dijalog o sreći smrtnika“, on sam izabrao svoj osobni put k sreći. Ne dopustivši da ga duhovni i civilizacijski monumenti Rima, sjaj slobodne Europe, nove znanstvene spoznaje i neslućene mogućnosti, odvuku u stanje iracionalne besmrtnosti, odluči se, poput mnoge svoje starije franjevačke subraće, vratiti, živjeti svoj redovnički život i životnu sreću potražiti u svojoj domovini, sa svojim napačenim hrvatskim narodom.

Sva zrna znanja i znanstvenih spoznaja, koja je fratarskom marljivošću skupljao u rimskoj katoličkoj metropoli, zasadi u plodno domaće tlo i nesebično podari sjemeništarcima i gimnazijalcima u Splitu i Visokom, novacima na Humcu i Mostaru, bogoslovima u Sarajevu i već četvrt stoljeća studentima na Pravnom i Pedagoškom, te kasnije na Filozofskom i fakultetu Prirodoslovno-matematičkom i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru. Zrnska proklijanje i stalno rastu donoseći goleme plodove. S njima uzraste i ovaj skromni, mali, samozatajni fratar do najvećih znanstvenih i akademskih visina i zaslужnih društvenih priznanja. Sa zadovoljstvom može primjetiti da njegova Hercegovina nije više ona zaostala, nepismena, potirana, izolirana nego sve više poprima oblike uljuđenog i obrazovanog slobodnog svijeta.

Hvala ti dragi Božel! - fra Serafin svojom franjevačkom poniznošću svakodnevno zahvaljuje Gospodinu u misnom slavlju, meditacijama i molitvama. Taj sjajni profesor, znanstvenik, istraživač, prevoditelj, knjižničar, leksikograf i pisac filologije i filozofije usprkos svim akademskim titulama i društvenim priznanjima ostao je, prije svega, onaj tihi, skromni, uporni i uzorni hercegovački fratar, propovjednik i ispovjednik, brat i prijatelj. S iskrenim zadovoljstvom zahvaljujemo mu na dosadašnjem radu i životu,

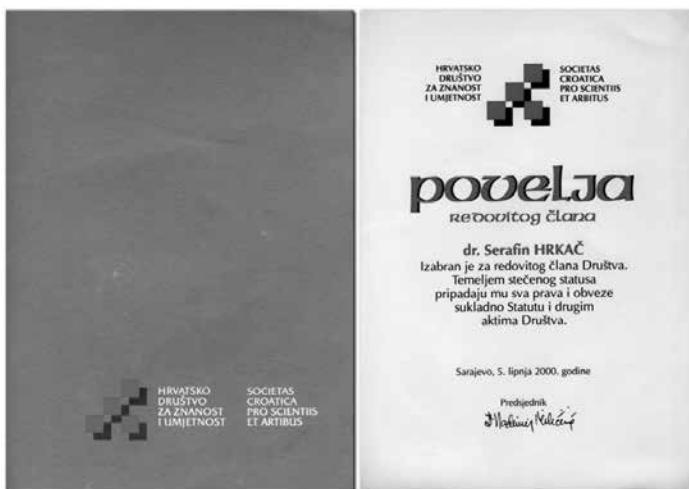
⁷ Vidi u: Mario Bušić, Curriculum vitae i bibliografija Serafina Hrkaća, Ad laborem indigentia cogebat. Zbornik radova u čast Serafinu Hrkaću, Mostar-Grude, 2015., str. 20-21.

uvjereni da će neograničenog povjerenja u Božju providnost i čvrsto povezan sa svojom provincijskom zajednicom i sudbinom svoga hrvatskog naroda na kraju moći reći da je svoj ljudski i redovnički život proživio u zadovoljstvu i SREĆI SMRTNIKA.

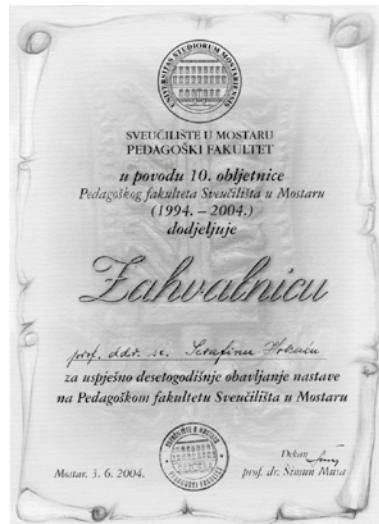
Literatura:

- Pismohrana župnog ureda župe Izbično.
- Pismohrana fra Serafina Hrkaća.
- Šematizam Franjevačke provincije Uznesenja Bl. Dj. Marije u Hercegovini 1977., Mostar, 1977.
- 30. Kršni zavičaj, Zbornik, Glavni i odgovorni urednik Ivan Žarko Ilić, Humac, 1997., str. 223-224.
- Robert Jolić, Novicijat hercegovačkih franjevaca, RECIPE, Knjiga 3., Mostar, 2009.
- Robert Jolić (priredio), Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine, Mostar, 2012.
- Ad laborem indigentia cogebat. Zbornik radova u čast Serafinu Hrkaću, Mostar-Grude, 2015.

PRILOZI

Povelja izbora za redovitog člana Hrvatskog društva za znanost i umjetnost

Zahvalnica Pedagoškog fakulteta Sveučilišta u Mostaru

SLOBODNA DALMACIJA

MOSTAR: UVODI SE I POSLUDIPLOMSKI STUDIJ NA PEDAGOŠKOM FAKULTETU

Studij humanističkih znanosti

Uvjet upisa je projekat ocjena iznad 3,5, poznavanje stranog jezika i preporuka dvojne znanstvenika, a studij će organizirati u četiri semestra.

Nafta Hrkć, predsjednik Sveučilišta Mostar, ova prva posludiplomska studija na pedagoškom fakultetu predstavlja novi korak u razvoju naše visokoškolske institucije.

„Ovo je zapravo prijedlog za buduće studije, ali i potrebu za razvojem naših humanističkih znanosti, ali i razvojem naše kulturne i znanstvene tradicije. Ovo je novi korak u razvoju naše znanstvene tradicije, ali i novi korak u razvoju našeg kulturnog i znanstvenog bogatstva. Dug je naš studij i komparativne klasice, ali i upravo u prethodnim godinama, kroz razne programne akcije, stvorili smo temelje za ovaj novi studij. Uz ovaj novi studij, možemo uvesti i novi program, a to je sigurno sveobuhvatni.“

„Ovo je zapravo prijedlog za buduće studije, ali i potrebu za razvojem naših humanističkih znanosti, ali i razvojem naše kulturne i znanstvene tradicije. Ovo je novi korak u razvoju naše znanstvene tradicije, ali i novi korak u razvoju našeg kulturnog i znanstvenog bogatstva. Dug je naš studij i komparativne klasice, ali i upravo u prethodnim godinama, kroz razne programne akcije, stvorili smo temelje za ovaj novi studij. Uz ovaj novi studij, možemo uvesti i novi program, a to je sigurno sveobuhvatni.“

MOSTAR: SEMINAR OSCE-a ZA SKUPSTINSKE ZASTUPNIKE U fokusu Zakon o sukobu interesa

Uznesene su primjedbe na primjenu Zakona o sukobu interesa s obzirom na činjenicu da je u skupštini općine Mostar, u kojoj su i župan Željko Šimac i gradonačelnik Dragan Petković, učestvovali i predstavnici OSCE-a, učestvovao je i predstavnik OSCE-a Miro Palamara, a predstavnik Županije Mostar i pred. dr. Šime Maček.

Jeden od glumaca u 'Yaku...': Vlastko Matenović (djep) i redatelj predstave Goran Karanović

KLUB IZ MAGIČICA, PREDSTAVA GORANA KARANOVIĆA, PRIVUKLA MOSTARKE

bih

PETAK 2. srpnja 2004. 21

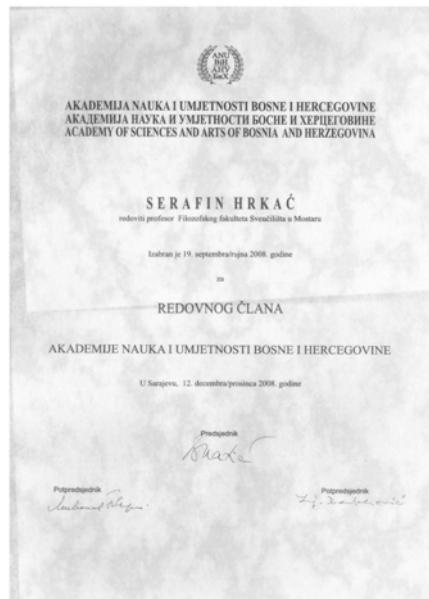
Isječak iz lista Slobodna Dalmacija

Diploma doktorata znanosti sa Salezijanskog sveučilišta iz Rima

Potvrda izbora Serafina Hrkaća za Dopisnog člana
Akademije nauka i umjetnosti BiH

Potvrda izbora Serafina Hrkaća za Redovnog člana
Akademije nauka i umjetnosti BiH

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMA

O DOKTORATU FILOZOFSKIH NAUKA

REKTOR UNIVERZITETA I DEKAN FILOZOFSKOG FAKULTETA UNIVERZITETA U SARAJEVU,
PECATOM UNIVERZITETA I SVOJIM POTPIŠIMA POTVRDUJE DA JE

Hrkać (Frane) Serafin

2. GODINE U IZBICOM, LIŠĆU, BOSNA I HERCEGOVINA, KOJI JE DIPLOMIROAO 1971. GODINE NA
ANSKE KNJIZEVNIH U RIMU, DOBRANIO DOKTORSKU DISERTACIJU, PRED KOMISIJOM U SAST.
ĐOVIN PROFESOR FILOZOFSKOG FAKULTETA U SARAJEVU, AKADEMII DR VLADIMIR PREMEC, I
FA U SARAJEVU I DR BRANKO DESPOT, REDOVNI PROFESOR FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČ
JINE NA FILOZOFSKOM FAKULTETU U SARAJEVU POD NASLOVOM IZLAGANJE O UNIVERZALIJAMA
IN UNIVERSAM ARISTOTELICO-SCOTICAM LOGICAM I TIME ISPUŠNO SVE PROPIRANE USLOVE ZA

DOKTORA FILOZOFSKIH NAUKA

TE MU SE NA OSNOVU TOGA IZDAJE OVA DIPLOMA

298. godine

UNI

Pro

Diploma doktorata znanosti Univerziteta u Sarajevu

Sveučilište u Mostaru

*u povodu 35. obljetnice
dodjeljuje*

Priznanje

ddr. sc. Serafinu Hrkaću

*redovitom profesoru Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Mostaru*

*za jačanje i razvitak
Sveučilišta u Mostaru*

REKTOR

prof. dr. sc. Vlad Majstrovic

Mostar, 24. studenoga 2012.

Priznanje Sveučilišta u Mostaru Serafinu Hrkaću

Mario Bušić

ŽIVOT

(*Igrakaz u pet činova*)

Osobe:

JURE	svekar
RUŽA	svekra
MARKO	Jurin i Ružin sin a Anitin muž
ANITA	Markova žena
PERO	Markov i Anitin sin
MAJA	Markova i Anitina kći
ANTE	Katičin muž
KATICA	Antina žena
TOMA	pijanac
IKO	pijanac
TANJA	
JOSIP	
MERI	skupina djece
SANJA	
STIPE	

I. ČIN

(*Na pozornicu dolazi: Tanja, Josip, Meri. Odmah nakon dolaska, počinju s nekom igrom. Nakon kratke igre, osjete da dolaze i drugi. Kada ih vide da dolaze, počnu govoriti.*)

TANJA: (*iznenadeno.*) - Evo, dolaze Sanja i Maja! (*Svi gledaju.*)

JOSIP: - Eno i Pere!

MERI: - I Stipe!

JOSIP: (*maše.*) - Požurite! (*Oni trče.*)

TANJA: (*upire prstom.*) - Vidi, vidi kako trče!

JOSIP: - Jesu brzi!?

SVI: (*dolaze na pozornicu.*) - Evo nas!

MERI: - Sad ćete se i vi s nama igrati!?

SANJA: - Što ćemo igrati?

TANJA: - Laštika!

STIPE: - Što ćemo mi raditi, ako ćete vi ženske preko toga preskakati?

MERI: - Vi ćete nas gledati!

PERO: - Imamo koga gledati!?

JOSIP: - Mi ćemo vam smetati u igri.

MERI: - Ne ćete smetati!

MAJA: - Dobro je Meri rekla: - Gledajte nas. - (*Pravi se važna.*) Ta, nismo mi tako ružne da nas ne možete gledati!?

SANJA: (*prkosno.*) - Jesmo lijepe! Svi nam govore da smo lijepe curice!

MERI: - Ljepše smo nego vi muškarci!

JOSIP: - Jeste ljepotice, nema što!?

PERO: - Nu, dobro! Neka ljepotice zaigraju, a mi ćemo ih gledati!

STIPE: - Dobro, ako to žele, neka im bude! Gledatelji su već na gledalištu i neka igra počne! (*Smiju se. Djevojčice se dižu i počinju igru. Nakon kratke igre, Josip nastavi.*)

JOSIP: - Zaista, znate lijepo poskakivati, ali sada biste mogli ipak nešto gdje bismo i mi muškarci mogli sudjelovati.

TANJA: - Tako je, Josipe!

MAJA: - Možemo pjevati!

MERI: - Izvrsno! Pjevat ćemo!

STIPE: - A, to nije tako izvrsno.

SANJA: - Zašto, Stipe?

STIPE: - Ma, nisam ja neki pjevač.

MAJA: - Naučit ćeš s nama!

STIPE: - Mislim da ne ću.

JOSIP: - Hoćeš, hoćeš! Naučit ćeš igrati i pjevati, ako se budeš družio s ovim našim ljepoticama.

PERO: - Neka ga Maja uči!

STIPE: - Ne treba! Svi ćemo zajedno pjevati.

TANJA: - Maja ipak najbolje pjeva! Neka ona započne, a mi drugi polako za njom.

SANJA: - Pokušajmo! (*Svi počinju pjevati božićnu pjesmu.*)

JOSIP: - Čini mi se da nije tako ni loše!?

MERI: - Sigurno da nije.

PERO: - Neka sada pokušaju samo Maja i Stipe!

STIPE: - Ma, kako ču ...?

TANJA: - Pokušaj!

JOSIP: - Evo, ja ču! (*Pjeva ali sasvim pogrešno. Svi se smiju.*)

STIPE: - Dobro i ja ču pokušati s Majom. (*Maja i Stipe lijepo pjevaju. Na kraju im plješću.*)

SANJA: - Zaista ste lijepo pjevali!

MERI: - A sada?

PERO: - A sada moramo ići kući!

JOSIP: - Zašto?

PERO: - Čini mi se da je mama govorila da ćemo ići na selo djedu i baki, čestitati im Božić.

STIPE: - Zar niste išli na selo?

JOSIP: - Mi smo to već učinili. Djedu i baki smo i darove odnijeli.

PERO: - I mi smo bili, ali moramo ponovno ići. Mama je rekla da je nestalo krumpira i još nečega, pa ćemo ponovno ići čestitati. Baka će sigurno reći da ponesemo...

MERI: - Možda i ne će!?

PERO: - Mama se nada da hoće!?

SANJA: - Ako se ne sjeti!?

PERO: - Ne znam!? Može se dogoditi, ali baka nas voli. Uvijek nas grli i ljubi i sve bi nam dala.

TANJA: - A, volite li vi baku?

MERI: - Tko baku ne voli!?

PERO: - Seka i ja je volimo! Voli je i tata, a mama, onako. Ne znam? Ona više voli onu drugu baku. Ne znam, tako mi se čini. Moram ići. Ljutit će se mama što nas dugo nema. Idemo, Majo!

SVI: - Idemo i mi!

JOSIP: - Kada Pero dođe sa sela, ponovno ćemo se ovako igrati.

SVI: - Svakako! (*Djeca odlaze.*)

II. ČIN

(*Na pozornicu dolazi Anita. Uzima papir, umotaje neke stvari i nastavlja.*)

ANITA: - O, Bože, Bože! Uvijek neka žurba, a da čovjek uopće ne zna kamo žuri. Evo, htjela ja to ili ne, prisiljena sam na to. Nije mi drago ali moram ponovno ići na selo i ponovno glumiti da jedva čekam da ih vidim, da dođem i tako. Ma, što govoriti!? (*Stanka.*)

A, to nije istina. Prisiljena sam na sve to, jer inače ne bih mogla živjeti u gradu. Što bismo jeli i pili, a kako bismo se pred prijateljima pokazali da nam ništa ne manjka, da nam nije sela!?

Ma, ne sela kao sela, nego naših koji žive na selu. O svemu mora brinuti, a to nije lako. Evo nema ni Marka! Dogovorili smo se što treba učiniti, a sada ni njega ni djece? Znam da se djeca zaigraju, a Marko ostane sa svojim društvom, a ti moja Anita čekaj i misli što ćeš i kako ćeš. (*Stanka.*)

Kada dođe, sjest će u automobil i svirat će i reći: - Zar još nisi gotova!? - Takvi su ti muškarci. Ma, nisu svi, ali je većina!

(*Dotrče djeca: Pero i Maja.*)

PERO: - Mama!

MAJA: - Evo nas, mama!

PERO: - Hoćemo li ići k Baki na selo?

ANITA: - Gdje ste vi, djeco?

MAJA: - Malo smo se igrali i pjevali!

PERO: - Hoćemo li ići na selo?

ANITA: - Hoćemo, djeco! Moramo ići čestitati Božić!

MAJA: - Mi smo već čestitali Djedu i Baki. Je li, mama?

ANITA: - Istina je. Ali, djeco draga, ići ćemo ponovno. Slušajte me i ništa me više nemojte pitati.

PERO: - Gdje je tata?

ANITA: - Tata će doći.

MAJA: - Što ćemo ponijeti Djedu i Baki?

ANITA: - Djeco moja! Ni sama ne znam što? Lako bi bilo ponijeti, kada bismo imali što! Ipak će mama nešto naći.

PERO: - Meni je čudno da ponovno idemo čestitati. Reci nam, mama, zašto?

ANITA: - Mami nije lako vama o tomu govoriti. Idemo i gotovo!

PERO: - Mama, ja znam!

ANITA: - Zašto, sine?

PERO: - Znam, zašto ćemo ponovno ići na selo.

MAJA: - Znam i ja!

ANITA: - Djeco!

PERO: - Sigurno smo sve pojeli i potrošili što nam je baka posljednji put dala, pa zato moramo ponovno ići da nešto donesemo!?

ANITA: - Vidi ti njega!?

MAJA: - I ja to mislim, mama!

ANITA: - Pazite djeco! (*Pokazuje umotano.*) Ovo ćemo ponijeti Didu i Baku. Ti ćeš, Pero, ovo dati! (*Pokazuje i stavљa u jednu vrećicu.*) Lijepo ćeš ih poljubiti i reći im : - Jedva sam čeka' ka' ū ponovo doć' k vam da vas vidin. – (*Glumi.*)

PERO: - Tako i mislim, mama! Ja ne trebam glumiti. Ja volim svoga Djeda i Baku! Već znam da će Djed reći: - Vidiš, kako se dica site svog' dida! Kad vas vidin kako mi lipo restete i kako ste mi kršni, srce mi `oće iz grudi iskočit.

ANITA: (*mazi ga.*) - Tako je, sine! Ti onda reci: - Dide, to je twoja i Bakina zasluga. - Mi jedemo sve domaće: krumpir što ste nam posljednji put dali, kupus, suho meso, jaja, domaće kokoši i drugo. Zato ovako zdravo izgledamo.

PERO: - Dobro, mama. Reći ū tako!

ANITA: - Vjerujem da će nam Djed i Baka nakon toga ponovno svega dati.

MAJA: - Može li kod Bake nestati krumpira i pršuta?

ANITA: - O, djeco moja! (*Grlji ih!*)

MAJA: - Može li, mama?

ANITA: - Može se i to dogoditi. Sve je moguće!

PERO: - Ja mislim da ne može!

ANITA: - Kako misliš, sine, da ne može?

PERO: - Lijepo! Zato što Djed i Baka mnogo rade, a tko radi, taj svega ima.

ANITA: - Kako to misliš? Zar tata i ja ne radimo?

PERO: - Radite, ali ... (*stanka*) ne znam? Meni se čini da ti i tata mislite da ste pametniji ako manje radite.

ANITA: (*začuđeno.*) - Kako ti to zaključuješ?

PERO: - Lijepo! Ovako: Baka popije ujutro jednu kavu i ide raditi, a ti, mama, jednu s ovom `priateljicom`, jednu s onom, jednu s tetom Dragicom, drugu s tetom Katicom i tako svaki dan do jedanest sati. A tata, malo na posao malo u kafić, potom na karte i kako možemo imati kao Djed i Baka? Meni je did Jure pričao da se mora raditi da bi se nešto imalo. Bez rada, čovjek ne može imati.

ANITA: - Sine! Mama treba i kavicu popiti!

PERO: - Sigurno da treba, ali treba više raditi, a ne samo čekati kad će nam netko dati ono što trebamo. Umjesto da mi dajemo Djedu i Baki, mi stalno gledamo što će oni nama dati.

MAJA: - Mama! Meni je žao Djeda i Bake!

ANITA: - Smirite se, djeco! Kako sam već rekla! Ovo ćemo (*pokazuje*) mi ponijeti da ih razveselimo. Ti ćeš, Pero, dati ovaj keks, a ti, Majo, ovu kavu! Zar to nije lijepi dar od nas?

PERO: - Ma, kakav je to dar!? To nije ništa prema njihovu daru nama!

ANITA: - Ma, daj, Pero, smiri se!

PERO: - Kada bi ti, mama, voljela Djeda i Babu makar malo, sve bi bilo drugačije!

MAJA: - Ja ih najviše volim, pa Pero, tata, a mama zadnja.

PERO: - Zato mama voli samo onu drugu baku.

MAJA: - Tatina je ona prava baka gdje je naša kuća. (*Čuje se kucanje.*)

KATICA: (*slobodno ulazi i zove.*) - Anito!

ANITA: - Tu sam!

KATICA: - O! Spremate se nekamo?

ANITA: - Ići ćemo na selo, da ...

KATICA: - Čini mi se da ste bili prije nekoliko dana?

ANITA: - Djeco! Možete vi malo izići vani igrati se, dok tata dođe i dok se mi spremimo!

PERO: - Dobro mama! Idemo, Majo!

MAJA: - Izvrsno! (*Djeca odlaze. Na pozornici ostaju Katica i Anita.*)

ANITA: - Moja Katice! Bili smo u selu, ali, u povjerenju ti govorim, moram ponovno ići, jer sve što mi gore dadnu, dobro mi dođe.

KATICA: - Razumijem te!

ANITA: - Nikada dosta? Hoćeš li popiti kavu?

KATICA: - Hoću! (*Stanka*) Težak je život i zahtjevan, draga moja!

ANITA: - Vidim.

KATICA: - Ne daj se! Moraš svakomu pokazati da si sretna i zadovoljna!

ANITA: (*zamišljena.*) - Moja Katice! Lako je tebi govoriti, kada si od početka uredila svoj život kako treba. Od nikoga se nisi dala zavesti. Ostala si dama i prava kršćanka.

KATICA: - Istina, ali je za sve to trebalo mnogo hrabrosti i odričanja, te odbaciti lažne pomoćnike i savjetnike!

ANITA: - To si dobro rekla.

KATICA: - Nikada nije kasno ispraviti loše navike.

ANITA: - Istina je! Razmišljat ću o tome.

KATICA: - Gdje je Marko?

ANITA: - Negdje se zadržao. Dobro je da nema nikoga da nam smeta u razgovoru.

KATICA: - Marko nam ne bi smetao? Držim da je dobar čovjek?

ANITA: - To je istina, ali ne smiješ mu sve priznati. Muško je to. On i kada ne postupi pametno, misli da je pametniji nego bilo koje žensko. Zato je bolje tu njegovu pamet ne isticati. Dosade oni i njihova pamet. Znaju oni za sebe, moja Katice! (*Dolazi Marko.*)

MARKO: - Evo, ponovno kava! Da mi je znati koja je to po redu?

ANITA: - Dragi, ako hoćeš znati, druga. Držim da to nije previše! Bit će ipak toliko uljudna, pa te ne ću pitati koliko si danas pića popio i cigareta popušio.

MARKO: - To ti je pametno! Zašto bi me to i pitala?

ANITA: - A, zašto ne bih? (*Dolaze djeca.*)

DJECA: - Mama!

ANITA: (*dize se.*) - Evo djece! Uzmimo stvari i možemo odmah ići! Što prije idemo, prije ćemo se vratiti.

KATICA: - Sretan put i brzo se vratite!

ANITA: - Hvala!

MARKO: - Jeste li spremni?

PERO: - Spremni smo, tata!

ANITA: - Idite k automobilu i čekajte nas!

DJECA: - Idemo!

ANITA: - Ti se, Marko, toliko veseliš kada ideš na selo, kao da si dijete.

MARKO: - I još više. Tko se ne veseli kada ide k majci? Mogu ti, gospodo, reći da se zaista veselim. I nema te žene koja bi mogla utrnuti moju ljubav prema roditeljima. Ali, draga, to ne znači da tebe ne volim. (*Nježno je zagrlji i nastavi.*) Ti si moje sunce! (*Šaleći se nastavi.*) Istina svjetlost nekada potamni, ali se put ipak nazire.

ANITA: - Dobro, dobro Marko! Znam da se voliš šaliti, ali vrijeme je da pođemo!

MARKO: - Čekam, gospodo!

ANITA: - Idemo! (*Odlaze.*)

III . ČIN

(*Na pozornicu dolaze Ruža i Jure.*)

RUŽA: (*iznenadeno.*) - Još ih nema!?

JURE: - Doći će!

RUŽA: - Možda su se predomislili, pa ne će ni dolaziti!?

JURE: - To sigurno nije! Ne brigaj se! Doći će oni radi sebe, a ne radi nas.

RUŽA: - Nemoj tako, moj Jure! Mislim da Marko i nevista dolaze samo radi mene i tebe.

JURE: - Samo ti tako misli! Jesi naivna. Ma, tko voli nas stare!?

RUŽA: - Voli nas naš Marko i dica, a nevista kako 'oče.'

JURE: - Dobro ti govoriš, Ruže! K'o da je važno ,oče li nas nevista volit'!?

Kako joj drago: ,oče-ne će!

RUŽA: - Ako nas poštuje, znači da je odgojena pošteno, a ako samo biži k svojin, a za nas ne mari, onda tu nema sriće.

JURE: - Uostalom, naša je, bila ,vaka ili ,naka!

RUŽA: - Šuti! Nemoj da te 'kogod čuje! Reci da je dobro i gotovo!

JURE: - Nego Ruže, ono, šta se vele privija, nije mi drago. Stid me sela. Pa, ima ima neke cipale bez peta. Stoji u njimon samo na dva čavla. Bojim se da slomi vrat 'odajuć i nabadajuć' di će stat. Unda` namaže usta crvenin, metne na oči one čale, pa ti ne znaš kuda gleda!?

RUŽA: - Vidi ona na ono, Jure, vidi!

JURE: - Vidi vraka crnoga!

RUŽA: - Kako i' nema!? Počela sam se zabrinjavat. Da nismo čuli da namiravaju doć', ne bi' bili u brigi.

JURE: - Tako je kad svakoga ispitivaš" oče li naši gori iza brda?

RUŽA: - Nemoj tako, moj Jure! Neka dica dođu! (*Stanka. Osluškuje.*) K'o da se čuje avuto. (*Ponovno osluškuje. Uzbudeno.*) Oni su! Evo i', Jure! (*Čuje se sviranje automobila. Na vrpcu treba snimiti oglašavajući zvuk automobila i toga trenutka upriličiti da se oglasi.*) Zvuk je njihova avuta. Oni su! (*Ushiceno.*) Oni su! Evo naše dice!

DJECA: - Baba! Dide ! (*Trče.*) Evo nas!

RUŽA: - Ma, ,ko je reka' da ne će oni doć'?

PERO: - Došli smo Vam 'opet čestitat' Božić. (*Djeca ljube djeda i baku.*)

MAJA: - Morali smo doć', jer nam je nestalo kumpira i mesa.

MARKO: - Hvaljen Isus!

ANITA: (*na očima su joj crne naočale. Namazana je i nakićena. Digne glavu i svisoka.*) - Lijep pozdrav. (*Pruža ruku.*) - Dječice, dar za baku i dida!

PERO: (*daje djedu kutiju keksa.*) - Ovo je za vas, dide!

MAJA: - Ovo je od mene!

RUŽA: - O, kako su moja dica mislila na dida i baku!

ANITA: (*svisoka. Mota sa sobom.*) - Vas djeca vole!

- MAJA: - I tata vas voli!
- JURE: - Drago nam je ako je tako. Sjedite! Siguro ste umorni od puta, a i gladni?
- MARKO: - Ma, nismo gladni!
- PERO: - Gladni smo, Dide!
- JURE: - Sidi ti, Pero, kraj svoga dida! (*Svi sjedaju.*) Kaži ti Didu, šta van je majka pripremila za Božić!
- MAJA: - Ništa, Dide! Sve smo ono pojeli što smo posljednji put odnijeli od Vas. Mama je nešto dala i svojim prijateljicama.
- ANITA: (*strogo.*) - Brbljavice mala! Da te nisam više čula!
- PERO: - Maja istinu govori. Je li, tata?
- MARKO: - Ne znam? To mama zna!?
- RUŽA: - Neka ste pojeli! Ima u bake svega! Neka ste mi živi i zdravi!
- MAJA: - Dide, kako to da Vi uvijek imate svega?
- JURE: - Ima, ima, Bogu 'vala! 'Di je Božji blagosov, tu ima svega!
- MAJA: - U mame nema uvijek.
- ANITA: - Majo!
- RUŽA: (*Baka na stol stavљa branu. Djeca jedu.*) - O, kako mi slatko jidete!? 'Ajde, Marko, jidi i ti! I ti nevista! Jidite!
- ANITA: (*Uzme samo malo i govori.*) - Mi smo jeli kad smo pošli, pa nisam ni gladna.
- MAJA: - Nismo jeli, Bako! Mama samo tako govori.
- ANITA: - Majo! Ti si danas kao papiga! Djeca su se malo opustila ovdje, pa govore što god im dođe na pamet.
- MARKO: - Zna baka šta su dica.
- RUŽA: - I previše, sine! Dica su najiskrenija bića na svitu. A, recite vi meni, dico moja, idete li vi doli u crkvu? Jeste li se ispovidili i pričestili za Porođenje Isusovo!? Maja je još mala, ali vas troje?
- PERO: - Maja i ja idemo u crkvu, kada nas druga dica zovnu.
- MAJA: - Mama i tata nikada ne idu. Samo na Božić!
- PERO: - Kako će tata ići, kada ni mama ne ide!? Tata hoće da bude kao neki njegovi prijatelji koji ne vjeruju u Boga.
- MAJA: - Baka ide u crkvu, a mama ne ide. Kako to?
- PERO: - Lijepo! Zato što baka Ruža voli Boga i nas. A mama... (*Počne govoriti pa pogleda mamu i prestane.*)
- MAJA: - Pero svašta priča.

JURE: - Slušam ja, dico, vaš razgovor! Nije mi drago to čut'. Ta, ne živimo samo zato da jidemo i pijemo! Triba i na dušu mislit, Boga se bojat' i zapovidi njegove vršit'.

MAJA: (*Mazi se oko Dida.*) - O, dragi moj Dide! Molim Te, reci mami i tati da i oni idu u crkvu s nama. Reci im, Bako!

PERO: - U našoj ulici ima mnogo mama i tata, koji sa svojom djecom idu u crkvu. Samo naša mama i naš tata ne idu. I još neki koji s njima piju kavu!

MARKO: - Pero! Ne moraju Did i Baka znati sve!

PERO: - Neka znaju!

RUŽA: - Žao mi je ako je tako kako dica kažu. Ali treća Božja zapovid mora nan uvik bit' prid očiman. *Spomeni se da svekuješ dan Gospodnji!* Sine! Majka te je učila kako triba kršćanski živit'. Marko, sine! Siti se majke i majčini' riči!

JURE: - Koliko vas u tom gradu ima iz naši' kršćanski obitelji, mogli ste cili grad prominit i učinit da svi budu pravi kršćani, a ne da oni nište vašu viru i 'suju vaše svetinje!

RUŽA: - Dobro, Jure! Popravi' će se! To su se oni malo zaboravili.

JURE: - Vidi ti nje! Uvik i' brani!

ANITA: (*svisoka.*) - Znate, mi u gradu mnogo radimo. Nemamo vremena.

JURE: (*malo oštire.*) - Čin ste zauzeti? Linošću!

RUŽA: - Polako stari! Triba mlade malo i razumit!

JURE: (*malo blaže.*) - Dobro, znan da imate posla, ali ja mislin da mi kršćani moramo znat' 'ko smo i šta smo i da nediljon moramo slušat misu! Mislim da je to ono najosnovnije u našoj viri. Nije mi drago, Marko, da se ne brigаш o svojon viri!

MARKO: - Ma, čaća! Dica idu u crkvu.

JURE: - Dobro, idu dica, a ne idete ti i nevista!

MARKO: - Ić' ćemo i mi, čaća!

MAJA: (*Mazi se uz djeda.*) - Kazat ču ja tebi, Dide, hoće li mama i tata ići.

JURE: - Zaboravio si, Marko, kako san vas k'o dicu učijo čitat one lipe riči iz Svetog pisma. Živit' u svitlu vire pravi je život, a ne u tami lažnoga svita.

PERO: - Ti, Dide, sve znaš! Tako i mi učimo na vjeronomaku.

JURE: - Ruže! Di mi je Sveti pismo?

RUŽA: - Ma, dobro, sadan Jure! Pusti! Drugi ćeš put čitat'.

JURE: - Ne, ne drugi put. Sadan, sadan! Drugi put more biti kasno!? (*Daje mu Sveti pismo.*) Slušajte šta sveti Pava' piše (Efežanin,: 5, 8-20.) (*Čita.*

Svi pozorno slušaju. Kada otac završi čitanje, nakon nekoliko trenutaka, Marko nastavi.)

MARKO: - Bili su to lijepi dani. Kada smo se nas petero djece okupili oko tebe i slušali priče, čitali Svetu pismo, molili, pjevali, bilo je radosno. Ali 'ko ocu ti mogu reći da danas ni'ko nije skupa. Svatko traži neko druženje s tuđim a ne sa svojim. I kod mene je tako. Znam da to ne vodi k dobru. Vama roditeljima hvala za ovaj današnji razgovor. (*Stanka.*) Bit će Marko što je i bio!

RUŽA: - Tako, moj Marko! Lipo, sa svojom ženom i dicon, u crkvu, pa će i oni koji ne idu poć za vami.

MAJA: (*Okrene se prema majci.*) - Eto, mama i ti sada moraš slušati Baku!

ANITA: - Mislim da mi ne ćemo moći stići, jer često dolazimo k vama!

RUŽA: - Ako ne stignete u gradu, undan ćemo svi zajedno ići kad dođete k nami. Svejedno, imamo i mi i crkvu i svećenika, 'vala Bogu. Misa je misa, di god je slušali.

JURE: - Kad san se prošlu nedilju vraća' iz crkve, gledan sve one koji su došli iz grada: peku, jidu, piju isprid kuća a u crkvi nijednoga. Ma, k'o da su došli gori samo se najist i napit! Mislin da su gladni, kad' onako slatko jidu k'o da se nisu ništa ožitili ima godinu dana. A svi se 'vale da in je u gradu dobro. Ma, da su k'o kršćani slušali svetu misu, vidili se s domaćin ljudin, popričali i nakon toga s čašicom i razveselili. Neka, to je sve lipo. Ali kada vidiš da žive samo za jiće i piće, čoviku se smuči. A i vi mlade žene (*gleda nevjestu*) samo tirate tu vražju 'modu' i jedna drugoj solite pamet s nepotribnim stvarin. Samo dragi Bog zna kuda to sve vodi.

RUŽA: - Dobro, moj Jure, ali nada nas ne ostavlja. Posluša' će dica nas. Popravi' će se. Ositi' će oni da život nije nimalo lak i da brez Boga ništa nema Ma, nisu oni tako ni loši ..., ali ositit će oni?

JURE: - Samo i' ti brani! Dok je nas stari', ništa oni ne će ositit!

MARKO: - Drago mi je šta smo ovako otvoreno razgovarali.

ANITA: (*gleda na sat.*) - Mi bi' ubrzo morali ići. Dan je na izmaku.

MARKO: - Polako, gospodo! Ići ćemo!

RUŽA: - O, ne ćete mi samo tako otić! Triba baka svoju unučad darovat' za Božić. Kako su oni mislili na svoga Dida i Baku!

MAJA: - A, što ćete nam dati, Bako?

JURE: - Nač' će baka nešto za svoju dicu!

MAJA: - A, što, Dide?

JURE: - Ne znan, vid'it ćemo.

RUŽA: - A i Did se mora pokazat za Božić! Kako ste vi njemu čestitali i kutiju keksa donili!

ANITA: (*namješteno.*) - Ma ne, ne, ne treba ništa!

MAJA: - Treba, Bako! Mama je rekla da nam sve treba što god nam dadnete.

ANITA: - Ti si, Majo, zaista, prava mala brbljavica. Ona voli mnogo pričati.

MAJA: - Rekla si, mama!

MARKO: - Ma, pustite! Djeca k'o djeca!

(Baka puni košaru, a Did daruje djecu.)

JURE: (*vadi iz džepa 200 E*) - A, mislio je did na svoju dicu! Dodi Pero!

(Pero, radostan, dođe k Djedu.) Drži, i nemoj izgubit!

PERO: - Hvala, Dide! (*Gleda eure i veseli se. Ljubi Dida*)

JURE: - Dodi ti mala! (*Pruža i Maji.*)

MAJA: (*radosna nastavi.*) - Ti si, Dide, najbolji did na svitu! (*Ljubi ga.*)

ANITA: - Reci: Hvala!

MAJA: - Znam ja, mama, što treba reći. Zato sam ga poljubila.

RUŽA: (*Pokazuje nevjesti što je stavila u košaru.*) - Evo, imaš tu šarene slanine,

pa moreš sa zeljon skuvat.

ANITA: - O, to djeca vole!

RUŽA: - Unde imaš pršuta, suvog mesa, malo bravetine i tako. Možda niste ljubi-

telji toga, ali neka vam se nađe!

ANITA: - Marko voli suho meso!

RUŽA: - A, ovo su kobasice, jedna tuka, domaća kokoš!

ANITA: - Marko voli i kobasice, a djeca su mi stalno spominjala tuku.

MAJA: - Kakvu tuku, mama? (*Anita kao da ne čuje što Maja govori.*)

RUŽA: - A ovo je ostalo: luk, kapula, sir, jaja, mliko i kiseli kupus!

ANITA: - O, djeca vole domaću hranu, a i Marko.

PERO: - A ti, mama!?

JURE: - Jesi li in nalila vina i rakije?

RUŽA: - Jesan, jesan, Jure! Ne brigaj se!

JURE: - Čudilo bi me da si to zaboravila!?

RUŽA: - Evo, Nevista! Nek' van bude s blagos'ovon!

ANITA: (*pogleda svisoka.*) - O, mamice! Niste trebali toliko!

RUŽA: - Neka, neka, Nevista! Želin da van ovi' sveti' danâ ništa ne vali. Mi imamo svega, 'vala Bogu! Radimo, a Bog nan trud blagos'iva. Samo ti nosi!

MARKO: - Ti si mama, velika mama! Svakom daješ i uvijek imaš!

RUŽA: - Iman, sine, Bogu 'vala! Jadan ti je oni ko drugon ništa ne da!

ANITA: - Zahvaljujemo na svemu, mamice!

RUŽA: - Ne zaboravi se svratit' u ostavu, sine! Sve što je kraj vrata, metni u avuto!

MARKO: - Dobro, mama! Sretni Vam blagdani i hvala Vam na toploj roditeljskoj riječi i na svemu drugom. (*Jedni drugima čestitaju Božić.*) Idemo!

SVI: - Hvala! Zbogom!

JURE: - Sritan van put! Polako vozi, Marko!

RUŽA: - Ne zaboravite šta smo razgovarali! Jopet dođite!

MAJA: - Doći ćemo, Bako, kad ovoga nestane!

ANITA: - Majo!

SVI: - Zbogom! (*Mašu rukama jedni drugima. Djed i Baka mašu malo dulje, kao da gledaju za njima. Baka briše suze.*)

JURE: - Jesi žalovita!? Plačeš, k'o da ne će doć za godinu dana! A doć će prije vego misliš!

RUŽA: - Neka dođu! To su naša čeljad i dica!

JURE: - Ma, neka i', ali zato ne tribaš plakat'.

RUŽA: - Ma, znan Jure, ali milo mi je kad odlaze!

JURE: - Čudne ste vi babe! Pusti neka iđe svak svojin puten! Nego, mogli bi mi sadan malo otić k Nikoli i Jeli, da ti malo sve to zaboraviš i da te žalost mine!

RUŽA: - A, je si pametan, moj Jure! Svašta se dositiš! To bi bilo dobro! Znaš šta, Jure? Ponit ču in malo ovi' svoji' kolača i re' ču in: - Kušajte! Ovo nan je nevista donila! -

JURE: - Dositljiva si i ti, Ruže! I ti se svašta sitiš!

RUŽA: - Neka selo priča kakvu nevistu Jure ima! A mi šutimo! Crnoj zemlji ne kazuj kakva je. K'o da su njijove bolje!? Sve je to bida i jad. Svaka bi se gospodila i živila u gradu a svekar i svekrra neka za nji' rade i što god imaju da in šalju. (*Stanka.*)

Oni potroše na se, za pušenje i one boje za ruke i usta i još šta ti ja znan. Ništa ne misle unaprid a život brzo iđe dalje. A, reć' ču ja Marku da ne more to više kako oni misle.

JURE: - Dobro, Ruže! Uzmi kolače i nastavi tamo kako znaš!

RUŽA: - 'Oću, moj Jure! Vidi' ćeš! Znan ja kako ču sa selon pričat. Sve naše priče stignu i do grada. Zaključaj kuću!

JURE: - Ma, ne će ni'ko ...!

RUŽA: - A, ne znam ja!?

JURE : - 'Ajde, 'ajde, Ruže!
(*Odlaze.*)

IV. ČIN

(Na pozornicu dolaze djeca i nose torbe. Jedva nose. Pokazuju umor. Dolazi i mama s torbama.)

- PERO: - Sav sam se oznojio! O! Kako je ovo teško!
- MAJA: - I moje je! Vidi, vidi, Pero, kako mama nosi! (*Gledaju prema ulazu.*)
- ANITA: (*sve stavlja na pod i odpuhuje.*) - Isteglo mi je ruke!
- PERO: - Gdje je tata?
- ANITA: - Sad će doći. Spremit će krumpir i vino u ostavu.
- PERO: - Sad kad imamo svega, u gradu je lijepo živjeti! Je li, mama?
- ANITA: - Pero, tebi svašta pada na pamet.
- MAJA: (*gleda po stvarima.*) - Did i Baka su nam svega dali!
- ANITA: - Zaista, svega su nam dali!
- PERO: - Uvijek nam daju, a ti, mama, njih sveisto ne voliš!?
- ANITA: - Tko je rekao, djeco, da ih ne volim!?
- MAJA: - Voli ih mama. Zato im je dala kutiju keksa i kave! (*Sjedaju.*)
- PERO: - Meni se čini da se ti, mama voliš što prije vratiti sa sela u grad!?
- MAJA: - Neka voli!
- PERO: - Majo! Ti si mala, a mala djeca trebaju šutjet!
- MAJA: - Evo tate!
- MARKO: - I, jeste li zadovoljni s koncem tjedna!?
- PERO: - Zadovoljni smo, tata, ali čini mi se da je mama najviše!?
- TATA: - Nu, dobro! Ni vas dvoje nije loše prošlo!?
- MAJA: - Meni je Did dao 100 Eura!
- PERO: - Meni je pedeset!
- MAJA: - Nije nego sto, kao i meni! Vidjela sam. Tata! Pero laže!
- ANITA: - Pero, moraš biti iskren!
- PERO: - Ma, šalim se, mama!
- MARKO: - E, nakon svega, mi kao obitelj moramo ozbiljno popričati!
- Znam, djeco, da ste vi mali, ali ne toliko da ne čete razumjeti što tata želi reći. Kao otac, moram neke stvari reći, jer me na to potaknuo moj Otac i Majka, a vaš Djed i Baka, djeco! I sami ste čuli, a vjerujem da je Pero mnogo toga i razumio!? Meni je tako bilo neugodno, kada me otac, u ovim godinama,

potiče na vjerske dužnosti i čestit život. Imao je pravo, kada me je zbog toga ukorio.

PERO: - Tata! Meni je uvijek bilo čudno što ti i mama niste kao drugi, oni dobri roditelji, koji sa svojom djecom idu u crkvu, šalju ih na vjeronauk, u kući čitaju Sveti pismo. Da samo vidiš, tata, kako se sada spremaju za Božić! U nas nije radosno kao kod njih!? (*Kratka šutnja.*) Ti i mama ste добри, ali.....?

MARKO: - Dobro, Pero, saslušaj tatu, a i mama!

MAJA: - I ja će slušati!

MARKO: - Od ovoga Božića i kod nas će biti sve drugačije. Ma, sve! (*Svi šute.*) Ići ćemo svake nedjelje zajedno u crkvu na svetu misu.

PERO i MAJA: - Izvrsno, tata!

MARKO: - Nas troje ćemo se sada za Božić isповједити, pričestiti, a na Badnji ćemo dan postiti.

MAJA: - I ja će!

MARKO: - Zajedno ćemo čitati Sveti pismo, pokušat ćemo zajedno moliti, kao što je s nama djecom molio moj otac. (*Anita je veoma zamišljena. Pero zapazi da Anita šuti, pogleda je, pa nastavi.*)

PERO: - Mama! Zašto šutiš? Što si zamišljena?

ANITA: (*mahne rukom.*) - Ma!?

MARKO: - Što znači to 'ma', ovdje pred djecom?

ANITA: (*malo povиšenim glasom.*) - Ma, nije moguće sada drugačije živjeti!?

MARKO: - Kako to misliš, gospođo, da nije moguće? (*Naglo se digne.*) Uostalom, zašto mi ne bismo mogli promijeniti svoje loše navike!? Želim odgovor. (*Stanka.*) Znači i dalje ćemo ostati daleko od Boga, vjere, crkve, bez revnog kršćanskog života i svega onoga kako su nas roditelji, svećenici, časne sestre i vjeroučitelji učili na vjeronauku. Kada god dođem kući, moram se stidjeti svojih roditelja koji su me odgojili u strahu Božjem, a ja sam sve one vrednote, kojima su me učili odbacio od sebe. (*Malo zapovjednički.*) Zato ćemo ubuduće drugačije živjeti, gospođo, drugačije! Je li ti jasno!?

ANITA: (*Mahne rukom.*)

MARKO: - Samo ti maši (*sjeda*), ali bit će onako kako ja kažem! Čudim se sebi da i dosada to nisam učinio! A nisam zato što sam slušao tebe i one koji misle kao i ti. (*Dije se.*) Ići ćeš sa mnom (*strogo*), klečat ćeš, moliti i pjevati, svetoga mi ... (*Gleda je i vrti glavom.*) Dosta toga privijanja i glume. (*Kratka stanka, potom s blagošću nastavi.*) Ma, šalim se, draga! Zaista mislim da se treba početi brigati kako djecu odgojiti da postanu pošteni i čestiti ljudi, pravi kršćani i Hrvati, domoljubi, a ne gubiti vrijeme s onima koji uništavaju i ono malo dobra što je u tebi ostalo. (*Sjeda i malo blaže govori.*) Anita! Nemoj me

pogrješno shvatiti, ali moraš se otrijezniti i trgnuti iz svega što nije za dobro naše obitelji! To govorim sebi a ne samo tebi.

ANITA: - Znam, Marko, ali nemam vremena za sve. I nedjeljom trebam spremiti ručak.

MARKO: - Gospođo, odsada ču ja nedjeljom kuhati ručak, a isto ćemo zajedno ići u crkvu. Sve se može, kad se hoće, gospođo! Ma sve! Samo lijene žene ne odu na svetu misu i ne spreme ručak. Koja tako govorи, nije prava domaćica a ni kršćanka. Jer, da je njoj stalo do mise, našla bi ona vremena za Boga i za svoju obitelj!

ANITA: - Tako ti, Marko misliš?

MAJA: - Mama! Tata dobro govorи! (*Svi šute nekoliko trenutaka.*)

ANITA: - Nu, dobro, Marko! Nemoj se na mene ljutiti! Ipak, (*stanka*) ti si meni važniji od bilo koga, a moja djeca iznad svega. Priznajem da sam pravila velike propuste, ali isto tako držim da ne mogu sve najedanput popraviti.

MARKO: - Nitko nije rekao najedanput, ali treba jednom početi!? Uostalom, čemu ovako i živjeti? Život ide dalje, a da nikoga ništa ne pita. (*Stanka.*)

PERO: - Jeste li se, napokon, dogovorili?

MARKO: (*grli ga.*) - Jesmo, sine!

PERO: - Mama!

ANITA: - Sve je dogovoren!

MAJA: (*radosna.*) - Mama će ići u crkvu!

ANITA: - Hoću! Hoću! (*Kratka stanka.*) Pokušat ču!

PERO: - Možemo li Maja i ja ići malo vani poigrati se?

ANITA: - Idite! (*Kada djeca podu, vide jednoga pijanca, koji ide prema ulazu u kuću. Pero ustrašen nastavi:*)

PERO: - Tata, vidi jednoga pijanca! (*Svi gledaju.*) Dolazi našoj kući!

MARKO: - To je Toma! (*Toma pijan ulazi na pozornicu.*) E, moj Toma! I tebi je more do koljena!

TOMA: (*čudno se smije i samo što ne padne.*)

ANITA: - Sjedi, Toma!

MAJA: - Evo još jednoga! (Dolazi Iko, teturajući sad lijevo sad desno. Na glavi ima kapu.)

MARKO: - To je Iko!

IKO: - Nisam ja Iko, nego Peša! (*Smije se sam sebi i sjeda na pod.*)

ANITA: - Idite vi, djeco! Ništa ne brinite. Ljudi se malo razveselili. (*Djeca odlaze igrati se.*)

MARKO: - Kako ste, vas dvojica?

TOMA: - Jesi li to ti, Marko?

MARKO: - Jesam, jesam, Toma!

TOMA: - Znam, nego tko si nego Marko!

IKO: - Ma! (*smije se sam sebi.*) Nije on Marko, koliko ja znam on je Stipiša Perišin.

MARKO: - Po vama! Mogao sam biti i Ivan, Luka, Šimun, ...?!

TOMA: (*buncajući.*) - A, to ne, ne, ne! Ne daj Bože da si Ivan, Marko! Neka si ti Marko! (*Smije se.*) Pa, pa, znam ja da si ti Marko, a žena ti je Ruža! (*Malo se zamisli.*) E, Ruža, tako je! Sve Toma pamti! Sve!

MARKO: - Toma! Nije Ruža nego Anita!

TOMA: - Ma, sigurno Anita, pa velim Anita (*smije se*), a mislim na Ružu.

MARKO: - Toma, Anitu!

TOMA: (*buncajući.*) - Pa, svejedno Anita ili Ruža, isto je. Je li tako, gospojo?

ANITA: - Tako je, Toma!

TOMA: (*vidi da ga ne časte pićem, pa nastavlja.*) - Marko, ja sam žedan!

MARKO: - Ne bi se reklo da si žedan, Toma!

TOMA: - Jesam, jesam, Marko! Žedan sam!

MARKO: - Anita! Daj mu čašu vode!

TOMA: (*buncajući diže se.*) - Ja moram dalje, a ti sa svojom Ružom pij vodu! (*Hoda i kao da će pasti.*)

ANITA: - Polako, Toma!

TOMA: - Zašto polako!? More Toma i brzo. (*Spotakne se.*)

MARKO: - Možeš, možeš, Toma!

ANITA: - Vidi se! Podi s njim, Marko! Ne možemo čovjeka tako pustiti sama. Odvedi ga kući! Može naići tko s automobilom sličan njemu i prega zit će ga!?

MARKO: - Dobro govorиш! Čekaj, Toma! Ići ćemo zajedno!

(*Uhvati ga ispod ruke i odlaze. Na pozornici ostaje samo Anita.*)

V. ČIN

ANITA: (*nešto radi po sobi.*) - Hvala Bogu da sam, napokon, ostala sama! Kad-kad treba biti sam i malo o sebi razmišljati. (*Sjeda i glasno o svemu razmišlja.*) Što nisam doživjela ovih dana? I ovaj me je put zadivila moja svekrva kao i toliko puta dosada. Uvijek me je nastojala zaštiti. Bila je na mojoj strani. Tako je pazila da me ne uvrijedi. (*Dije se.*) A ja? Ja to nisam zaslужila? Nisam!

Toliko sam puta bila hladna prema njoj, a ona mene uvijek brani, premda zna da nemam prava. Htjela sam biti netko i nešto, ali...? (*Stanka.*) Ma, što sam ja uopće htjela a i mogla postati s ovakvim praznim životom!? Stidim se sama sebe. Moja svekrva, puna životnoga iskustva, sve zna. Puna je vjere, Boga, ljudskosti, kulture a i veselja što nas vidi. Ona zna samo voljeti i za nas se žrtvovati. Pred njezinom dobrotom i brigom, osjećala sam se toliko jadnom da sam se, kako rekoh, stidjela same sebe. (*Sjedne i zamisli se.*) Zašto sam prema njoj bila takva? Nemam razlog za to. Krive su moje poznanice. (*Stanka. Uzdišući nastavi.*) Ne, ja sam kriva. Nisam ih trebala slušati! Sad mi je za sve žao. I Marka mi je žao. Njemu sigurno nije pravo što sam tako postupala prema njegovim roditeljima. (*Stanka.*) On će mi to oprostiti! Moj svekar (*zamišljena*) veoma mnogo radi, radi. Tako se veseli našoj djeci, a ja... (*stavlja glavu među ruke i nekoliko trenutaka tako stoji*), a ja tako prema svemu hladna! Što mi sve nisu dali? Nikada nisam osjetila da od mene nešto očekuju, osim lijepi riječi i da budem dobra ne vjesta i majka. (*Stanka. Digne se nakon nekoliko trenutaka.*) I bit ću! Iznenadit ću ih! Sve ću učiniti da postanem sasvim druga žena. (*Malo dulja stanka.*) Mnogi će se pitati je li to ona Anita!? (*Stanka.*) Bože moj! Kako sam bila naivna!? Naivna? Glupa! S kim sam se družila? (*Šeta. Nakon nekoliko trenutaka, začuje se kucanje. Ona kao da ne čuje.*)

KATICA: - Anito!

ANITA: - O, Katice! Uđi!

KATICA: - Došli ste! Kako je bilo na selu?

ANITA: - Kao i uvijek! Mnogo dobrote, ljubavi i ljudstva, koje me progoni.

KATICA: - Što to govoriš, Anito?

ANITA: - Istinu ti govorim! Uvijek ostajem zadivljena tim plemenitim osobama koje me, mogu reći, godinama hrane, a ja sam uvijek ostajala daleko od njih. To sebi ne mogu oprostiti! Ne mogu!

KATICA: - Pa, dobro da si to sama sebi priznala, ali ne moraš sad od toga sebi nanositi bol!

ANITA: - Patim godinama, ali nisam to htjela priznati ni sebi ni Marku, ni bilo komu. Odsada će Anita drugačije živjeti? Hoću, Katice!?

KATICA: - Dobro je da o svemu razmišljaš. Ne daj se smesti, Anito! Mi živimo u gradu ...

ANITA: - Mi ti, moja Katice, živimo u jadu, a ne u gradu!? Tako sam i ja mislila. Zasitila sam se svega tobož' gradskoga: vlasulja, mazanja, cipelâ s visokim potpetnicama, minica i da ne spominjem. Ali mogu ti reći da je život sasvim nešto drugo. Ovih sam se dana sjetila svoje majke koja mi je govorila, a, nažalost, nisam je poslušala: - Dite moje! Udaješ se. Upanti da ti se srića ne će vedit na kosi, cipali, ton kratkon robi, nego na tvon licu! Srića iz duše poviruje i na licu se čita.

KATICA: - Moja Anita, nisi ti jedina tako radila. Takvih ima....

ANITA: - Znam, ali žao mi je da sam ja među njima. Dala sam se zavesti. Bilo je dana kada za roditelje svoga supruga nisam htjela ni čuti. Razloga za moje takvo vladanje nije bilo. Naprotiv, bila sam zavisna o njima, jer su hranili mene i moju djecu, a i danas nas hrane.

KATICA: - A, što Marko o tomu?

ANITA: - Što će? Sve mu je jasno. Moj Marko voli svoje roditelje, a i oni njega. Što sam ja čangrizava i što uvijek brojim, to je moja sramota i moja poteškoća. Zašto bi on radi mene mrzio svoje roditelje? (*Digne se.*) Kad ja počnem brojiti, on samo pjevuši po kući i kada vidi da sam pri kraju, pita: - Jesi li gotova! - Što ćeš mu!? (*Stanka.*) Inače me voli! Mogu ti reći, i ja njega! Istina, nekada voli koju čašicu popiti, ali nije to ništa što bi me moglo zabrinjavati.

KATICA: - Takav je i moj Ante! Govore meni moje neke tobož-prijateljice. 'Vaki ti je, 'naki ti je, te: vidile smo ga ovd' e i ond' e.

ANITA: - A, što ti?

KATICA: - Ništa! Znam da to nije istina. Mora čovjek nekamo malo izići. Nego, one žele meni poljuljati brak. K'o da ja i moj Ante ne znam da je brak svetinja. Čudi me da žene u tu svetinju tako olako diraju? Ni ne pomišljaju da je to sveti sakrament, a prave se nekim prijateljicama!? Ne dam da mi se itko mijesha u obitelj. Neka trpim! Znam da trpim za svoju obitelj. Mogu biti ovakva i onakva, ali brak je za me svetinja.

ANITA: - Imaš pravo, Katice! Od tebe uvijek naučim nešto pametno! (*Čuje se kucanje.*) Slobodno! (*Dolazi Ante, lijepo obučen.*)

KATICA: - O, to je moj dragi!

ANTE: - Dobra večer, dame!

KATICA i ANITA: - Dobra večer!

KATICA: - Tko je rekao da mi nije lijep, zgodan i dobar!? Još da je pozdravio s Hvaljen Isus i Marija, bio bi još i ljepši i draži! Je li, dragi? (*Malo se vrti oko njega. On kao da nije čuo.*) Dobro si se dosjetio gdje bih mogla biti?

ANTE: - Sjetio sam se da si ovdje! Nego, kako to da nisi spremna kada smo se dogovorili da ćemo prošetati?

KATICA: - Samo nakratko sjedni s Anitom, a ja ću biti spremna, za nekoliko trenutaka.

ANTE: - Požuri!

KATICA: - Žurim! (*Odlazi.*)

ANTE: - Gdje su djeca i Marko?

ANITA: - Marko je odveo Tōmu kući i još se nije vratio, a djeca se igraju. I Vaša, zar ne?

ANTE: - Ne, ne igraju se. U kući su. Slušaju božićne pjesme i pripremaju svoje nakite za božićno drvce. Rekao sam da završe posao dok se mi vratimo. Potom ćemo svi u crkvu na božićnu devetnicu i ispovijed, a nakon povratka zajedno ćemo okititi božićno drvce.

ANITA: - Veoma lijepo, gospodine Ante! Vi ste uvijek bili prava kršćanska obitelj!

ANTE: - Nastojali smo biti pravi svjedoci Kristova Evanđelja. Uvijek sam kao otac govorio djeci a i Katici onaj navod iz Svetoga pisma. Pronaći ću ga, jer želim da ga i ti čuješ.

ANITA: - Mi u kući nemamo Svetu pismo.

ANTE: - E! To je žalosno, gospodo! Kakva je to kršćanska kuća a da nema svoju najsvetiju knjigu, u kući, a ima mnogo drugih nepotrebnih stvari? Gospodo draga, ja tu svetinju nosim sa sobom u džepu, a ti je nemaš u kući!? (*Vadi iz džepa Novi zavjet i čita.*) Ovako piše sveti Pavao Efežanima: - Dakle, stojte čvrsto! 'Opašite svoje bokove istinom', obucite oklop – pravednost', obujte noge 'spremnošću za Radosnu vijest - mir!' U svemu uzmite veliki štit - vjeru; njime ćete moći ugasiti sve goruće strijele Zloga! Prihvativate kacigu - ono čim se spasava - i mač Duha, to jest riječ Božju... - (Ef 6, 4-17) (*Stanka.*)

ANITA: - Veoma lijepo i dirljivo! (*Radosno.*) Moram vam se pohvaliti, gospodine Ante, da smo mi odlučili obnoviti svoju vjeru i početi živjeti kao zauzeti kršćani, onako kako su nas roditelji odgajali.

ANTE: - O, drago mi je čuti tako lijepe vijesti!

ANITA: - Moram priznati da smo se bili sasvim ohladjeli i zanemarili svoju vjeru, ali odsada će biti sve drugačije. Večeras ćemo i mi na božićnu devetnicu i na sv. ispovijed. (*Stanka.*) Odlučili smo. Veoma bih se ražalostila kada bi nas bilo što pokolebalo, u našoj odluci. (*Uzdahne.*)

ANTE: - To je lijepo čuti od tebe, Anito! Što tako uzdišeš?

ANITA : - Bojim se!

ANTE : - Čega se imaš bojati? Trebaš iz svega glasa zapjevati, ako ti je Bog dao milost da se vratiš vjeri i da ne živiš životom koji ne dolikuje jednoj krćanki, a ne žalosno uzdisati.

ANITA : - Znaš li da se od vjenčanja nisam ispovjedila ni pričestila.

ANTE : - To nije za pohvalu, a sada je milosni čas sve to popraviti.

KATICA: - Evo me! Jesam li brza?

ANTE: - Mogu ti reći da i nisi kako misliš!?

KATICA: - Kako mi ovo stoji, Anito? (*Vrti se i pokazuje što je odjenula.*)

ANITA: - Izvrsno, Katice! Lijepo!

KATICA: - Hvala!

ANTE: - Idemo!

KATICA: - Anita! Vidimo se večeras u crkvi!?

ANITA: - Ne brini! Doći ćemo!

ANTE i KATICA : - Bog! (*Odlaze*)

ANITA: (*sama za sebe.*) - Brine me da nema djece a ni Marka. Gdje bi mogli ostati ovako dugo?

DJECA: (*radosna dotrče.*) - Mama!

ANITA: - Gdje ste se vi toliko zadržali?

MARKO: (*iznenada dođe.*) - Tu smo!

PERO: - Mama, svi idu u crkvu. Hoćemo li i mi ići na božićnu devetnicu?

ANITA: - Dogovorili smo se i tu više nema dvojbe. Ići ćemo ne samo na božićnu devetnicu nego i na božićnu ispovijed.

PERO: - Mama! Ideš li i ti ili se šališ?

ANITA: - Ne šalim se, sine!

PERO: (*veselo.*) - Izvrsno mama! O, draga mamice! (*Ljubi je.*)

MARKO: - Božić ne će više biti kao dosada, samo u iću i piću. Božić treba doživjeti u duši kao pravo svjetlo, slobodni od svega a osobito od grijeha!

PERO: - Tako je, tata odkad' ja to znam. Mi smo to učili na vjeronauku. Ti, tata, prije nisi nikda tako govorio.

MARKO: - Jesam nekada davno. Ali? Nu, dobro! Sad idemo u crkvu! Kada se pomolimo, ispovjedimo i pričestimo, kod župnika ćemo kupiti *Sveto pismo* i nastojat ćemo ga ubuduće zajednički čitati i svoju vjeru obnavljati. Potom ćemo svi, pjevajući kititi božićno drvce i tako, u duševnoj radosti, dočekati Isusovo rođenje! Je li dogovoren? Maja će ostati kod kuće i sa svojim prijateljicama pripremit će nakit za božićno drvce.

MAJA: (*vrti se oko tate.*) - Hoću, tata! Sada će doći moje prijateljice i dok se vi vratite, sve će biti spremno. (*Pogleda prema ulazu, te će iznenadeno:*) Evo dolaze! (*Dolaze Meri i Sanja.*)

MERI i SANJA: - Hvaljen Isus i Marija! Evo nas, tete Anita!

ANITA: - Izvrsno! Pomozite Maji, a mi ćemo se brzo vratiti!

MAJA: - Ne brini, mama!

PERO: - Dame! Doviđenja! (*Maše im.*)

ANITA: - Idemo! (*Odlaze.*)

(*Dok se oni vrate iz crkve, djevočice prebiru nakit za drvce. Nakon nekoliko vremena, zapjevaju božićnu pjesmu. Pri završetku pjesme, iz crkve se vraćaju Marko, Anita i Pero.*)

PERO: - Koji to sastav pjeva!?

MAJA: - Sastav djevojčicâ! Je li tako, tata!?

MARKO: - Izvrsno ste pjevale!

PERO: - Smijemo li se mi pridružiti vašemu sastavu?

DJEVOJČICE: - To bi bilo izvrsno!

PERO: - Pričekajete samo trenutak. Pronaći će pjesmu i dat će tati i mami da i oni s nama pjevaju i tako svi s pjesmom dočekamo blagdan Isusova rođenja i Bogu zahvalimo što se u srcima naših roditelja, nakon mnogo godina, ponovno nastanio mali Isus, u sv. isповijedi i sv. pričesti. Neka i sve druge obitelji obasja božićno Svjetlo, da bi našle pravi put!

ANITA: - Ako želite doživjeti božićnu radost, dopustite da Božje svjetlo uđe u vaše srce, preko svete isповijedi i svete pričesti! Kada čovjek počne mijenjati sebe i kada se osloboди grijeha, istom tada doživi pravi Božić. To sam osobno iskusila. Pokušajte to i sami, pa ćete se uvjeriti.

Zahvalimo Bogu, kličući, pjevajući i radujući se Božiću!

(*Svi pjevaju: Raduj te se narodi... i time igrokaz završi.*)

(Svršetak!)

S. Bernardina Crnogorac

PRIVLAČNOST JEDNOSTAVNOSTI

Crkva Bezgrješnog Začeća Blažene Djevice Marije u Tihaljini ponosi se jednim od najljepših Marijinih kipova na svijetu. Jedan je i od rijetkih kipova na kojem je Marija prikazana trudna. Ove godine na Blagdan Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije navršava se 50 godina od njegovog blagoslova. Od 80-ih godina dolaskom fra Jose Zovke na župu, unatoč još uvijek komunističkom zelosu, Tihaljina postaje hodočasničko mjesto u čijem je centru Majka Božja. Tihaljski kip Bezgrešnog začeća i danas privlači mase hodočasnika, pa u ljetnom periodu rijetko prođe dan da se ne slavi i do deset misa na stranim jezicima. Najčešći posjetitelji su Poljaci, općenito slavenski narodi a potom Talijani, Španjolci, Portugalci... Nerijetko časne sestre koje djeluju u župi pronađu brojne molitve, zahvale, fotografije, krunice koje ostave hodočasnici uz kip, nadajući se uslišanjima i Marijinom zagovoru. Mnogi stranci su Tihaljsku Gospu prozvali „Majkom milosti“, vjerojatno zbog brojnih obraćenja koja su se ispred njega dogodila. Međutim, Tihaljska Gospa nosi naziv „Bezgrešno začeće“. Danas je logo mnogim Marijanskim udrugama, hodočasničkim agencijama. Na većini slika tog kipa stoji natpis Medugorje pa hodočasnici često misle da se taj kip nalazi u Međugorju. Premda ima bezbroj kopija kipa, niti jedna nije približno vjerna originalu. Zanimljiv je i podatak da nema nikakvu materijalnu vrijednost, izliven je od jeftine plastike. Fra Jakov Lovrić koji je zajedno sa svojim narodom podigao crkvu, tražio je da kip ne bude skuplji od vrijednosti jedne krave. Koliko se u to vrijeme živjelo u siromaštvu, a unatoč tome pomagala se Crkva Božja govoril i jedna anegdota iz fra Jakovljeva života: na kraju napornog dana fra Jakov je htio nešto pojesti, uzeo je komadić preostalog kruha i kad je vidio da je nejestiv odluči ga dati svome „ćuki“ ,koji nakon što ga je onjušio okrene glavu ne htijući taj zalogaj. Potom se fra Jakov predomisli, uze ga ispred životinje i na kraju pojede.

Poznato je i da su za taj kip novac skupljale siromašne seoske djevojke. U prošlosti je postojala svijest kod ljudi da kip Bezgrešne mogu dostoјno kupiti samo nevina jednostavna dječja srca. I kao što Marija u vrijeme svoga zemaljskog

života nije plijenila pažnju nekim statusom, moći ili bogatstvom, tako ljepota i privlačnost ovoga kipa nisu posljedica njegove materijalne i umjetničke vrijednosti. Hodočasnike iz svih krajeva svijeta privlači njegova jednostavnost. On dočarava ono što je Marija doista bila: ponizna službenica Božja. On predstavlja ono što Marija doista jest i što će biti: Majka Božja i majka naša („Ženo evo ti sina, sine evo ti Majke“). Njena majčinska zadaća nije ništa drugo doli okupljanje svoje djece oko svoga skuta. Njen kip u već spomenutoj crkvi u gotovo nepoznatom malom selu, može biti simbol onih vječnih vrijednosti koje su danas u svijetu blještavila i moći zaboravljene. Jednostavan kip, privlači jednostavne duše.

Mirela Primorac

SUNČEVA DJECA

LEGENDE O HRVATIMA

I.

IME HRVAT

U davno doba bi mnogo plemena. Živjeli su u prostranim šumama punim divljači, bistrih jezera, rijeka i potoka. Obradživali su polja, napasali stada, odlazili u lov i branili se od neprijatelja. Štovali su više bogova. U određene dane, kroz godinu, iskazivali im zahvalnost. Nakon završene žetve slavili su god najdražem Svevidu, Svjetlom Bogu, praocu svjetlosti i blage topline. Prinosili mu žrtve paljenice, raznovrsno zrnevlje, dragocjenosti od dragog kamenja, ribljih kostiju, svete lipe i hrasta, te palili veličajne kresove nebeskog sjaja.

Svake godine gozbu je pripremalo drugo pleme. Te godine dođe red na sedam plemena koja su živjela u zajedništvu. Poglavar im bi časni muž Kluk. On Kluk imao je i četiri brata po krvi: Lobela, Kosenca, Muhla, Hrvata i dvije sestre Tugu i Bugu. Lobel bi lovac nad lovcima. Znao je razaznavati i slijediti tragove divljači, postavljati zamke, odapinjati strijele i štaviti raznovrsne kože od kojih je njegova sestra Tuga izrađivala najudobniju odjeću. Tuga je bila i dobra vidarica. Poznavala je mnoge ljekovite trave i vidala svaku bolest. Kosenc, šutljivi mudrac, bi vrstan kovač. Njegova kovačnica bila je uvijek ispunjena znatiželjnicima koje je on poučavao mnogim vještinama. Mladići su od njega učili kako baciti koplje kako odapeti strijelu te kako preskočiti preko visoke bojne motke. Muhlo bi poljodjelac. On je najbolje znao zasjeći brazde u zemlji te orati i sijati raznovrsno zrnevlje. Hrvat, najmlađi im brat, bi drvodjelac. Skupljaо je oko sebe prpošne dječake i učio ih djelati lukove i strijele te malene pračke. Za svoju dušu izdjelao je sviralu od grane svete lipe, dvojnicu, kojom je budio i usnule vile u visokim gorama. Najmlađa im sestra bi Buga. Buga, kojoj su braća tepala *mala grlica*, bi i miljenica bogova. Resila je božanska mudrost i proroštvo. Ona je znala sve molitve za plodnost polja za blagost vremena za dobro ljudi i životinja te za otklanjanje svakog zla i napasti.

Na Svevidov god, u ime sedam plemena, žrtvena jela prinese poglavar Kluk sa svojom braćom i sestrama. Kluk darova pretile ovnove i volove, Kosenc razne vrste riba, Lobel mnogu divljač, Muhlo nekoliko mjera svih vrsta žitarica, Hrvat krčage pune slatkine medovine, Tuga najslađe pogače urešene likovima sunca, zvijezda i mjeseca, Buga, koju su zvali i Proročica, molila je zahvalnice dragom Svevidu, zahvalnice koje su istjecale iz njegina plemenitog srca.

Nakon što su Svjetlom Bogu Svevidu prineseni darovi, najmudriji i najsvetiji žreci, iz svih plemena, izidioše pred slavljenike. Oni su prema staroj navadi, prije blagovanja, obrednim imenom imenovali dobročinitelje svetkovine. Tajnu imena čuvali su sve dok se ne oglasiše zvuci roga. A onda pred Kluka, Lobela, Kosenca, Muhla, Hrvata, Tugu i Bugu, dostojanstveno istupi sveti starac Spitama Svjetli. Njegova duga brada, sijeda kosa i najsvečanija odora, odavali su sklad boga i čovjeka. Božji i zemaljski izabranik polako podiže nebu najdivnije urešen štap. U zraku kao da zapisa riječi koje i izgovori:

- Neka je blagoslovljeno svih sedam plemena i njihova djeca: Kluk, Kosenc, Muhlo, Lobel, Hrvat, Tuga i Buga. Od danas pa navijek neka im je ime Hrvati što će reći Sunčeva Kuća, jer među njima je Bog Svjetla. -

I sveti starac zašuti pa se u tišini okrenu na sve četiri strane svijeta te zazva ime i moć najdražeg Svevida.

Svidi se i omili to počasno ime Hrvati svim plemenima, ime na svečanom godu darovano, osobito poglavaru Kluku i njegovoj braći i sestrama. Uz zvuke roga i dvojnica prihvatiše ga kao najmiliji dar boga i ljudi. Najsretniji, među sretnima, bi najmlađi Klukov brat Hrvat. Ta, njega je majka još od rođenja, iz milja, prozvala Sunčevu Dijete ili Hrvat. U znak zahvalnosti svom zaštitniku Svevidu, Bogu Svjetlu i najsvetijem žrecu Spitami-Svjetlom, Hrvat je zanosno svirao na svirali dvojnici. Takvoj zahvalnosti neizmjerno se radovao Bog Svevid i u svojoj radosti obećao Hrvatima, svoju zaštitu i ljubav u sve dane njihova života.

I dok je Svevid s nebeskih visina sipao blagoslov na svih sedam plemena, dolje na zemlji bujala je radost. Muževi su zanosno pjevali najdraže prigodnice, a žene od žute pšenične slame marno izradivale kipiće dragog im Boga Svevida te ih darivale najmilijima u želji da ih Svjetli Bog štiti od svakog zla i uroka.

I dok su Hrvati jelom, pilom i pjesmom slavili najdraži blagdan Svevidu u čast, plameni jezičci gutali su grane svete lipe šireći ugodan miris. Crvenožuti odsjaj božanske svjetlosti rasipao se licima najvjernijih Svevidovih poklonika budeći svojim veličajnim plamsajem spomen na sveto obećanje vječne borbe svjetla protiv tame, Svevida, Svjetlog Boga protiv Crnoboga, Zlog Boga. A kao znak dragovoljnog saveza sa Svjetlim Bogom, svi Hrvati prigeše koljena i padaše ničice zemlji šapćući ime Svevidovo i obećavajući mu sebe i sve svoje u vječni zalog za njegovu zaštitu.

II.

BUGIN SAN

Kad uvidješe bogovi nebeskih visina da Hrvati najsrčanije štuju Svijetlog Boga Svevida, silno se uvrijediše. Najpovrijedenija bi Morana, zla božica zime, vječne tame i smrti. Ona naprsto nije mogla podnijeti izrečene hvale Svijetlom Bogu Svevidu. Srdžba je nagna da skuje ljuti plan osvete svim Hrvatima, Svevidovim štovateljima. U te dane, nebeskim dvorima Morana je rasipala svoju mržnju utkanu u poguban naum. Kikotala se i režala pakosno vitlajući ubojitim bićem. Razgonila je vjetrove na sve četiri strane svijeta i čarala ponavljajući bez prestanka:

- Svom silinom udarit će na sedam plemena koje sveti starac prozva Hrvati. Ta oni štuju samo Svevida. I s njim su sklopili savez borbe protiv mene i moje tame. Eee, pa ja će im se osvetiti. Moru će na njih baciti. Izgnat će ih iz zemlje koju ljube. Prognat će ih pa neka vječno zazivaju svog dobrog boga. Prognat će te Hrvate pa neka kao izgnanici zauvijek lutaju tuđim zemljama. Hrvati, Svevidovi miljenici, a prognanici. Aaa, što na to kažete? Prognanici, vječni prognanici od danas ste vječni prognanici.

I bi kako i obeća Morana. Obruši se ona srdžbom svojom na sve Hrvate. Snijegom i ledom zavi svu prostranstva. Bolest i glad baci na zemlju. Smrt zahara zavlačeći se u sve kolibe i staje odnoseći nevine žrtve.

Svjetli Bog Svevid zabrinu se za svoje miljenike. Stade nagovarati Moranu da povuče svoju kletvu. Ali ledeno srce zle božice nisu mogli rastopiti ni najsvjetlijii traci iz srca Svijetlog Boga. Što ju je Svevid više nagovarao, ona je sve više čarala i harala bez prestanka. Uvidje Svevid da Moraninu zlu nema kraja pa se uhvati u boj s njezinom odlukom te pred ledenim licem božice tame obeća:

- Ti prognaj ih. Ja će ih štititi. Neka postanu prognanici i neka zaborave iskon zemlju, kako si ti u svojoj zlobi odlučila, ali imena Hrvati, koje dobiše na mojoj svečanosti, obećavam, nikada neće zaboraviti. Odvest će ih daleko od tvoje mržnje, zla božice Morano. Štitit će ih i zbog vjernosti im ostat će zauvijek moja djeca, Sunčeva Djeca, djeca svjetla. Zemlja u koju će ih napučiti bit će Sunčeva kuća, moja kuća, upamti to zla božice uroklijiva pogleda i još uroklijivijeg srca.

A onda iduće olujne večeri, dok su dogorijevala zadnja drva na kamenom ognjištu prostrane kolibe, Svjetli Bog Svevid uđe u tihu san najmlađe proročice svih sedam hrvatskih plemena, Klukove sestre Buge. Kao jeka od planina u snu govorio joj:

- Ja Svevid sam, Bog Svjetla i blage topoline. Ljubavlju prema meni rasrdili ste Moranu, božicu zla i tame. Stoga, ona i baci prokletstvo na vas. Naum joj je uništiti vas. Dijete moje, prije no što se to dogodi izidite iz ove zemlje. Podite

tamo gdje rijeke silaze. Slijedite ih. Ja ču vas štititi. Dovest ču vas do dalekog kraljevstva i poglavara mnogobrojnih plemena koja su vam slična i u čijim srcima i ja imam stan. Tu čete zastati i ojačati za novi put. Kad dođe vrijeme, pozvat ču vas dalje. U vašu zemlju, zemlju sunca, planina i ravnica. Ona se stere uz obale velike vode. Pogledaj, To će biti vaša zemlja. A sad, podite. Ne podete li, skončat čete svi. Ne posustajte. Bit ču s vama.

I još, pokaza joj Svevid strahote koje se imaju dogoditi ne pođu li. Pokaza i iščeznu.

San o neopisivoj ljepoti nove zemlje i strah od skončanja ne krenu li na put, nastani se u dušu mlade proročice. I što je mećava više pritiskala zemlju, Buga je sve više nagovarala braću i sestru da krenu, sa svojim plemenima, u obećanu zemlju. Dvojila braća o putu u nepoznato, dvojila, a Buga nije gubila vrijeme. Svim plemenima obznanjivala je u snu joj datu objavu. Nagovarala ih da povjeruju proročanstvu te pođu na put spasa.

I tako zemlja puna sunca na obalama velike vode uđe i u san svih hrvatskih plemena. Oni povjerovaše svakoj riječi svoje proročice Buge. Zasanjaše tako silno pa pokrenuše i poglavara Kluka. Nakon dugih nagovaranja i Kluk odluči:

- Budi volja Svevida, svevišnjeg tvorca svijeta. Izabrali smo ga dragovoljno za svog zaštitnika pa ako je seoba njegova odluka, seliti nam je, seliti...

I seoba otpoče.

III.

SVEVIDOV PUT

Kroz duboki snijeg, sedam hrvatskih plemena sa sedmero braće: Klukom, Lobelom, Muhlom, Kosencom, Hrvatom, Tugom i Bugom zasijeće put nade, put spasa. Vođeni poglavarovom Klukom Hrvati su uporno slijedili rijeke. Udarani mećavom, moreni ledom, probijali su se kroz usjeke negostoljubivih planina. Teška drvena kola natovarena hranom zapadala su često u duboke smetove. Mučno ih izvlačili najjačim volovima i konjima. Najteže je bilo pješacima. Obuća od goveđe kože razmakala im se u susnježici, raspadala i spadala s promrzlih nogu. Nemoćna djeca su kroz suze dozivala majke, a one su samo uzaludno širile ruke vapijući nebu i Svetlom Bogu Svevidu da ih izvede s puta smrti.

Ispred ispaćenih plemena jahao je na još uvijek snažnom konju Vrancu, Muhlo, ponosan mlad stjegonoša. Barjak mu s nasmiješenim likom bogotvorca Svevida vio se visoko na stijegu. Oprezan junak je, pozorno kao mačka žrtvu, motrio biljege zabodene u snijeg. Te drvene štapove u bojama postavljali su plemenski glasnici koji su prtili put i označavali smjer prohoda. Najedanput na najvišem snježnom nanosu, Muhlo iznenada primijeti crveni biljeg koji

je značio da put vodi prema toplijim krajevima, prema jugu. Ispuni ga silna radost pa on podbode konja i natjera ga u brži hod. Ubrzo zatim iza njega ostadoše visoke jele s čijih se vrhova stresao snijeg. Kroz snijeg, koji je prštao na sve strane, Muhlo uoči granicu leda. Pred očima mu sinuše besnježni prostori.

A nakon još tri dana hoda, Hrvati radosnim usklicima pozdraviše zelene dubrave. Žurno se utaboriše u zaklon između dva brda i otpočeše pripreme za odmor. Kada se dobro okrijepiše, poglavar Kluk s Lobelom, Kosencem, Muhлом, Hrvatom, Tugom i Bugom zađe duboko u goru kako bi upoznali zemlju u kojoj su se zaustavili.

Zelena prostranstva pucala su u daljine. Široke krošnje visokog drveća, u čijim njedrima su se glijezdile ptice i sunce, prkosile su prolaznosti. Znatiželjni se Kosenc osami od braće i sestara. Zađe duboko u šumu. Odjednom, pred njim se ispriječi golem hrast. U debeloj mu naboranoj kori Kosenc spazi vješto urezan lik bogooca im Svevida. Silno se obradova, skoči s konja i golim rukama dotaknu dragi lik. Svevidova snaga kao da se pretoči u Kosenca i on se u tren oka nađe pred braćom i sestrama. Radostan objavi im da u tim šumama žive štovatelji Svjetlog Boga Svevida.

I dok su se Kluk, Lobel, Kosenc, Muhlo, Hrvat, Tuga i Buga radovali Svevidovom liku urezanim u hrast, vjetar nanese svirku pastirske.

Dvojnica!

Svirala!

Kao i naša!

Hrvat, zasviraj i ti - kao vjetar zavitlaše braća i sestre svoju radost.

Hrvat u tren izvuče dvojnicu te vješto uzvrati jednakom svirkom. Dvije svirke pastirske, s jedne i s druge strane gore, stopiše se u jedinstvo.

- Svevidov put! - kliknu žrec Spitama Svijetli.

A nakon susreta s pastirima Hrvati saznaše da došli su do zemlje imenom Velika ili Bijela Hrvatska. Zemlja, Velika ili Bijela Hrvatska bi zemlja golemog prostranstva i kraljevina plemenitog kralja Sama. Dobri kralj Samo prihvati hrvatska plemena u svoje kraljevstvo kao rođenu djecu. Darova im i dio zemlje u kojoj Kluk, Lobel, Kosenc, Muhlo, Hrvat, Tuga i Buga sa svojim plemenima zaživi.

Kralj svih Hrvata, kralj iz mog sna - pronese Buga svoju radost.

No, to radovanje bi samo zakratko, jer njezin san se imao tek rasanjati...

IV.

POZIV CARA HERAKLIJA

I srodiše se Hrvati s novom postojbinom - Velikom ili Bijelom Hrvatskom. U kraljevstvu tom odlučni muževi naučiše još mnoge ratne vještine. Iskazaše se s braćom svojom Bjelohrvatima, Samovim bojovnicima, u okršajima s nasilničkim plemenima.

Mudrost i odanost resila je hrvatske poglavare. Stoga kralj Samo imenova Kluka, Lobela, Kosenca, Muhla i Hrvata banovima, a sestre im Tugu i Bugu banicama.

Banica Buga svejedno bi potištена. Tiha joj sjeta vraćala u misli san o sunčevoj zemlji na obalama velike vode koju joj objavi sam Bog Svevid. Za mirnih večeri okupljala bi plemena i podsjećala na snoviđenje. Daljine su je neprestano mamile.

A, tamo u daljinama razbojničko pleme Avara rušilo je i palilo ostatke rimske kulture. Harali su, ubijali, otimali i odvodili u roblje. Zaprijetiše silinom svojom i samoj carskoj prijestolnici u Carigradu.

Tada, bizantski car Heraklije odluči okončati s Avarima. Za pomoć, u naumu svom, odabra kralja Sama i njegove ratnike. Carski savjetnici, mudraci i iskusni ratnici bili su jedinstveni sa željom svog gospodara. Ta znali su, kralj Samo i ratnici mu za svaku su diku i čast.

Heraklijevi se izaslanici preobuk'oše u trgovce kako bi nesmetano došli do kralja Sama. Obilju darova pridružiše i darovnicu, izrađenu od najfinije volujske kože, na koju su pismoznanci zlatnim slovima urezali:

- Ja, car Heraklije, u ime bizantske carevine, darujem pokrajину Dalmaciju onima koji pokore Avare i protjeraju ih daleko od moje prijestolnice.

Nakon duga putovanja Heraklijevi glasnici dospješe do Samova kraljevstva. Kralj i dvorjani mu ukazaše im dobrodošlicu. Iz razgovora, uz božansku medovinu, Samo saznade što te putnike dovede k njemu pa i on otpoče svoju priču. Ispriča im kako u njegovu kraljevstvu odnedavna živi sedam hrvatskih plemena koji dođoše iz daleke daljine. I još im reče da vrsni su poljodjelci i pastiri. No, jednak tako vješti su ratnici što su i iskazali u odlučujućim bitkama s nasilničkim plemenima. Na kraju razgovora kralj Samo reče:

- Ne mogu vam dati svoje ratnike, jer se i sam štitim od avarske nasrtaja. Ali, možda bi sedam hrvatskih plemena pošlo s vama, zbog zemlje koju darujete.

I kralj Samo pozva poglavara Kluka te mu upriliči razgovor s Heraklijevim izaslanicima. Poglavar Kluk razborito sasluša prvog Heraklijevog povjerenika Severusa te odluči sutra govoriti sa svojom braćom i sestrama, plemenskim starješinama te svetim starcem Spitamom-Svjetlim, kako bi donijeli najmudriju odluku.

A kad pade noć banicu Bugu u snu pohodi Duh Naš, duh pradjedova. Riječi mu bijahu bolne. Reče:

- Bugo, kćerce mila, sutra kad zarudi sunce pod starom lipom okupit će se mnoštvo. Pridošli neznanci povest će vas u zemlju sunca koju ti Bog Svevid u snu pokaza. U krajeve koji bit će zauvijek vaši. No, kćeri moja, zbog prokletstva zle božice Morane ta nova zemlja traži svoje žrtve. Žrtve otkupljenice. Prva žrtva bit će za plodnost novoj zemlji, druga za jarko sunce, a treća za veliku vodu. Tako mora biti, dijete moje

Buga se trže od preteške more. U polusnu zašapta:

- San. To je samo san. Mora.

Prve zrake sunca zađoše joj u oči pa je rasaniše uz zvuke roga. Ona skoči obuzeta snom pa poče potvrđivati sama sebi:

- Rog! Zov na sveopći sabor pod starom lipom kako mi i reče Duh Naš. Istina je. On mi se javi. Navijesti put do zemlje iz mog sna, do Sunčeve kuće na obalama velike vode! Do Sunčeve kuće!

- Do Sunčeve kuće - zasmija se Sunce Buginu snoviđenju pa blago obgrli svih sedam plemena i obasja im put do nove zemlje do svoje kuće, Sunčeve kuće.

V.

PRVE ŽRTVE

Razigrani zvuci roga razlijegali su se planinskim visovima. Kresovi u čast Bogu Svarogu, tvorcu svijeta, iskrili su nad mnoštvom. Žreci su prisezali svevišnjem i zahvaljivali mu na ukazanoj milosti. Radost se konačno dogodila hrvatskim plemenima.

Heraklijevi izaslanici, što donijeli su carev poziv, bili su najzadovoljniji. Ta Hrvati su prihvatali progon Avara i put u obećanu im zemlju.

I seoba iz Vlike ili Bijele Hrvatske otpoče. Pođe sedam hrvatskih plemena s banovima Klukom, Lobelom, Kosencom, Muhlom, Hrvatom te banicama Tugom i Bugom.

U početku seobe prolazili su pitomim krajevima. Mirna plemena dočekivala ih kruhom i solju. Najrječitiji ban Muhlo izgovarao je naizust nježne zahvalnice radujući se kao maleno dijete dobroti neznanaca. No, njegova radost bi zakratko.

Nastupiše i prve nedaće. Barbarska im plemena priječila put te ih napadala i iz zasjeda. Hrvatski ratnici pojačaše oprez. No, nepoznati krajevi i još neznaniji divlji ratnici uvukoše ih u klopku. Avarske horde iznenada zametnuše krvav boj. Strijele i oštra kopinja rezali su zrak. Udarci teških mačeva stapali su se s urlicima nesretnika.

Ban Kluk, hrvatski poglavac i vješt ratnik, posijeće mnoge zlotvore. I kad boj gotovo okonča, sasvim iznenada, pogodi ga otrovna strijela. Zari mu se u vrat. On se samo zanjha pa iskliznu iz sedla. Suton leže bojišnicom. Zadnje zrake sunca rasuše se mrtvim licem, prvog među prvima, hrvatskog poglavara bana Kluka.

- Bog sunca, odvede ga - tješila je banica Tuga ucviljeno pleme, braću, sestru i samu sebe.

- Prva žrtva bogu sunca, druga bit će bogu zemlje, treća bogu vode. Za sunce, zemlju i vodu iz mog sna - snatrla je i strahovala proročica Buga. Proroštvo joj, na žalost, i ispunio se već potkraj zime. Ban Lobel, s najboljim lovcima, podje u planinu kako bi obnovio zalihe hrane. U potrazi za najboljom divljači zadoše duboko u planinu. Iznenada nadio se pod jednom strašnom liticom koja je sezala gotovo do neba. U podnožju joj stajao je, mirno kao ukopan, tajanstven jelen. Ravnomjernim pokretima glave prizivao je i mamio bana Lobela. Lobel zategnu luk i odape strijelu. Strijela zapara liticu. Jelen vitorog odskoči, a na mjestu gdje je stajao ukaza se crn ponor. Niz strminu zavalja se snijeg, zemlja i kamenje uz strašnu lomljavu. Prestraši se Lobelov konj Vranac, propre se na stražnje noge i svom silinom izbacici gospodara iz sedla. Tijelo bana Lobela skotrlja se u crni ponor.

- Bog zemlje uze svog miljenika - prepoznala je Buga i u strahu iščekivala treću žrtvu.

Teška tuga pritisnu sva hrvatska plemena. Strah ih nagna da počekaju dok ne okopni snijeg i stišaju se vode pa da onda krenu na svoj put. Dan za danom i otputi se i zima.

Zaproljeći. Napokon osvanu sunčan dan. Pralje pohitaše na rijeku da isperu sve što bi kalno. Mlade žene zapjevaše pozdrav proljeću i suncu. Pridruži im se i Buga. Raskopča bijelu zobuncu i iz dubokog našivka izvuče dvojnicu. Spomenak joj na mrtvog brata Kluka i Lobela. Zasvirali žalobno. Pralje utihnu. Prepuštene zvukovima i ne primijetiše dijete što se zatrčalo u rijeku. Spazi to Buga. Ispusti dvojnicu. Skoči i zapliva dubokom vodom.

Rijeka je nosila sićušno tijelo djevojčice odvlačeći sve više za sobom i banicu Bugu. Valovi zaigraše oko nje. Iz vrutka, na oči sviju izroni silni bog Vodan u pratinji vila Rusalki. Ispruži ruke, dohvati Bugu, zavi je u svoj zeleni plašt pa zaroni u duboku rijeku. Za njima zadoše i vile pjevajući tihu svadbenu pjesmu.

Nad rijekom se podiže bijela magla. Iz nje izroni sijedi starac zaognut plaštem sjajnjim od sunca. Dubok glas uđe u srce svakog Hrvata. Duh Naš tada govorio im:

- Djeco moja, danas ste otkupljeni. Prve žrtve su prinesene, a želje bogova zadovoljene. Kluk, Lobel i Buga sad stolju sa Svevišnjim Svevidom. Vama je

darovano vrijeme za put dalje. Podite dolje do obala velike vode. Ti krajevi bit će zauvijek vaši. Uz vas sam, miljenici moji!

Silna svjetlost iz plašta sijedog starca sažeže maglu. Duh Naš izgubi se u visinama.

Skamenjeni Hrvati podigoše glave i uspraviše koljena. Svevid, Svijetli Bog ili Sunce, rasvijetli im srca. I oni krenuše dalje, dalje do Sunčeve kuće na obalama velike vode.

VI.

SUNČEVA KUĆA

Nakon duga i mukotrpna puta Hrvati dodoše do Danuve ili široke rijeke. Drvodjelci učiniše splavi pa se otisnuše prema drugoj obali, nadomak zemlji u koju su i krenuli. A kada na nekoliko dana hoda iza sebe ostaviše Dunav, zaustaviše ih visoke planine. Crni vrhovi i još crnji usjeci izazivali su pomutnju i strah među hrvatskim plemenima. Mnogi su žalili za širokim prostranstvima što su ih ostavili u Samovoj Bijeloj ili Velikoj Hrvatskoj. Izbiše i prvi sukobi. Banovi Hrvat, Kosenc, Muhlo te banica Tuga počeše ih umirivati besjedama o ljepotama zemlje u koju imaju tek doći. Rječiti su bili i Heraklijevi izaslanici. Najglagoljiviji bi Severin, Heraklijev prvi izaslanik. Govorio im o krajevima sunca, vinograda i vina koje božanstvenije je od same medovine, stogodišnjim maslinama, hrastovima, gorama borova i jela, bistrih rijeka i potoka, planinama i pašnjacima te plodnim poljima. Ipak, o moru rečenom Jadransko, Severin iskiti najljepše. Reče:

- Na vodama mu plove lađe pune raznih čudila. Trgovci iz dalekih krajeva donose svakojaka blaga; tkanine, kovine, začine i miomirise. Brodovi što brode Jadranom maleni su, okruglasti i s velikim jedrima. Ribarski čunovi prepuni su mreža kojima ribari s morskih dubina izvlače svakojake ribe. Lađe nadlijeću prekrasne bijele ptice širokih krila, galebovi što ures su mora sinja. More je blagodat višnjih bogova! Blagodat!

Umireni tako, Hrvati nastaviše put juga. U daljini, vidjeli su, planinski vrhovi probijaju modrilo neba. Planine i gore. Guste gore. Hrastovi, bukve, borovi i jele bijahu gospodari širokih prostranstava. Svakojako bilje resilo je proplanke. Toplo je sunce rasipalo svoje svijetle zrake umornim licima, zagrijavalо ih i vraćalo im radost. Ushićeni tako, kliktali su:

- Zemlja sunca!
- Zemlja svjetla!
- Zemlja blage topline!

Muževi smišljali kako načiniti tvrde drvene kuće, a žene ubirale ljekovite trave hvaleći se jedna drugoj:

- Našla sam i svete lipe i jasena, veprovine, kadulje, ive trave i majčine dušice, stolisnika i perunike! Našla sam...

- Ima i divljači svih vrsta - prekidali ih lovci i zadovoljno trljali brade. Radovali su se sluteći kraj seobe. No, pravo veselje priđe tek s hrvatskim glasnicima. Od usta do usta prinosilo se:

- Još dan hoda do mora!

- Još dan hoda do mora!

A onda pred radosno mnoštvo istupiše banovi Kosenc, Muhlo, Hrvat i banica Tuga. Podigoše svijetle mačeve nebu te objaviše da bliži se kraj njihove seobe. Pozvaše sva plemena da se spomenu mrtvih i prinesu žrtve zahvalnice svim bogovima.

Posljednje zrake sunca probijale su se iza vrhova visokih planina blago milujući zemlju. Večernjica, Danica je žmirkala licem sumraka. Blaga noć polako je uvijala umorne putnike u san. Na zelenim ležajevima meke trave odmaralo se sedam hrvatskih plemena. Svoje tuge i radosti pridavali su zemlji udišući mirise tek rascvalog vrijeska. Svjetli Bog Svevid, motreći ih, zadovoljno se smješkao u svojim dvorima. Njegova Sunčeva djeca, nakon svih nedaća seobe, odmarala su se u svojoj zemlji, Sunčevoj kući. Od zadovoljstva, grohotan mu smijeh uzdrma planine. S druge strane neba razbudi usnule ptice i natjera ih u svečan let. Banicu Tugu iz sna trže neko čudno kliktanje. Sanjivo protrlja oči, rukom pređe preko lica, strese rosu i pogleda u visine tiho šapćući:

- Sokol. Ne. Čudna ptica. Bijela i širokih krila. Da nije galeb, što Severus reče?

- Ako je galeb, onda mu je i more blizu - odvrati joj dječak Svanimir koji ču njezin šapat.

A onda oboje se iskradoše iz rosnih ležajeva i zaputiše uz liticu. Korak po korak uspinjali se pridržavajući se za golo stijenje. I kad Tuga posljednjim naporom obgrli vrh litice pred njom izroni:

- More, more !

Zanjiha se Tuga u zanosu i gotovo skliznu niz strminu. Svanimir kao divlja mačka skoči na vrh kamena i dočeka se rukama, a onda uspravi sićušno tijelo te kliknu:

- Velika voda!

- Diše! - dodade Tuga.

- Propinje se kao konj! - vidio je dječak

- I pjeni! - primijeti banica.

- Mooree, moooree, moooreee! - vrati im jeka glas.

A u podnožju litice nastade metež. Neviđena radost obuze Hrvate. Staro, mlado i nejako penjalo se uz hrid. Na samom vrhu dočeka ih veličajna, dugo

sanjana slika, zemlja na obalama velike vode. Ban Hrvat istupi pred mnoštvo riječima:

- Braćo moja, evo zemlje na obalama velike vode! To Sunčeva je kuća! Sestrice Bugo, istina je, mi Sunčeva smo djeca! Neka najviši vrhovi ove zemlje, sad ču reći Lijepe Naše, budu na spomen tvom snoviđenju. Od danas pa zauvijek Velebit neka se kaže. Primi nas Velebite i ti, more sinje, primi djecu svoju, Sunčevu djecu!

- Primi, primi Sunčevu djecu, Sunčevu djecu - ispunjavalo je svaku škrapu što ponosno se izdizala nad morem.

Velebit, u znak odobravanja, strese snijeg sa svojih vrhova pa ponudi Hrvatima svakojako bilje, šume, bistre vode i raznoliku divljač. A i more, ta modra nepregledna vječnost, primi Hrvate na obale svoje nudeći im blagost ribara, dobrodušnost vinogradara, marljivost poljodjelaca i odanost pastira.

Zagrljše Hrvati Sunčevu kuću, oporost sivog krša, blagost zelenih ravnica i veliku modru vodu. Prigrljše Hrvati svoju Sunčevu kuću spremni u njoj živjeti i jedni drugima se u ljubavi darivati.

VII. PORGA SVJETLONOŠA

Stoljećem sedmim okonča seoba Hrvata. Prisegom cara Heraklija pokrajina Dalmacija postade im novom zemljom. No, ne bi im ona darovana nego od bogova otkupljena smrću bana Kluka, Lobela i banice Buge te mačem izborena u krvavim bojevima s moćnim i nasilničkim Avarima.

Nakon dolaska Hrvata Dalmacija opet zaživi. Žitelji rimske i ilirske krvi, koje Avari izgnaše na jadranske otoke, počeše se vraćati u stare krajeve. Nastanjivali su Dioklecijanov grad jer Salona bi do temelja razrušena. Sjedinjeni tako dugogodišnjim borbama protiv nasilničkih plemena Iliri, Rimljani i Hrvati su sve više sklapali prijateljstva.

Poljodjelci su zasijavali polja, obrađivali vinograde i maslinike. Pastiri ispunile pašnjake najboljim stadima. Drvodjelci počeše gradili lađe i brodove, a zidari i klesari podizati kuće zidanice.

U početku Hrvati bijahu nevješti mnogim poslovima. No, zahvaljujući mudrošću poglavara im Hrvata od starosjeditelja naučiše sve što im bi neznano.

Među prvima koji su učili od Ilira i Rimljana bi mladić Porga. Mladi je Porga, sin bana Hrvata, znao mnoge vještine. Najbolje je bacao kopljje, odapinjao strijele te vitlao mačem. U novoj zemlji naučio je i bacanje kamena s ramena. Osim toga, Porga je bio poznat i po svojim lutanjima dalmatinskim krajevima. Tako jedanput, umoren ljetnom žegom i dugim putom, zastade uz izvor podno jednog velikog kamena. I tek što sjede dogodi mu se strašna nezgoda. Ugrize ga

zmija otrovnica, poskok. Nasmrt se prestraši Porga. Brzo je razmišljao o tome što mu valja učiniti. No, otrov je bio brži. Omami Porgu i zatonu ga u santanje.

Mrtvao tako Porga, mrtvao sam i nepomičan. Tek u zalaz sunca, mlada pastirica Vida nađe ga gotovo obamrlog. Brzo uoči što mu se dogodilo pa iz svoje pastirske torbe izvadi ljekovite trave i zavida mu zmijski ugriz. Iscrpljen od puta i otrova, Porga nije imao snage vratiti se kući. Pastirica ga Vida povede u svoj skromni dom. Njezina božanska ljepota, i još božanstveniji um, zatraviše ga. U dan kada više nije mogao tajiti, prizna joj svoju ljubav.

Zadivljena Porginom iskrenošću, Vida mu uzvrati svojom istinom. Očitova mu svoju ljubav, ali jednako tako i prznade da zbog svoje kršćanske vjere ne može poći za njega poganina.

Silno se ražalosti Porga. Povuče se u osamu i poče razmišljati što će učiniti da dobije Vidu za svoju ženu. Mislio, mislio i na kraju odluči postati kršćanin. Naum svoj povjeri ocu Hrvatu. Zatečen takvom odlukom rođenog jedinca ban Hrvat izli na njega srdžbu svoju:

- Što reče, sine Porga? Ču li dobro? Ti kršćanin hoćeš biti? Spalila te munja Perunova! Zar izdat ćeš vjeru pradjedova? I to zbog pastirice. Što sam u stare dane dočekao? Svevide, pravedni bože, kršćanka mi gnijezdo razara!

- Oče, ma što ti rekao, spreman sam za Vidinu ljubav odreći se svega.

- Vjere naše?

- Vjere sam se već odrekao.

- I mene staroga oca?

- I tebe ču, ako tako mora biti. Oče, istina je. I nisi li me baš ti naučio da je muž samo po istini muž? Ja muž želim biti i po istini živjeti. Oče, molim te, oprosti mi i blagoslov svoj mi daj.

- Zar je toliko ljubiš?

- Volim je više od svih nebeskih i tebe zemaljskog boga.

- Onda rečeno je sve. Sine Porga, tko ljubi oprošteno mu je sve. Dijete moje, i ja bih možda zbog ljubavi silne bio kao i ti, ali star sam za mijene. I moji bogovi su mi previše. Idi, uzmi pastiricu Vidu za svoju ženu i primi tog kršćanskog boga dragovoljno, ali ne zaboravi na Svevida, Svjetlog Boga i moga i tvoga.

- Obećavam. Čuvat ču spomen na bogove pradjedova. Krist, moj bog, je milostiv. Neće se ljutiti, ako u čast Svediju i dalje budem kresove palio.

- Idi, sine. Bogovi naši oprostit će ti. Sad se s njima ne bi ni snašli ovdje. Ban Hrvat drhtavim prstima izbrisala suzu što mu se sli niz lice pa pruži ruke svom sinu jedincu u zagrljav i nastavi:

- Svaki naraštaj nosi svoje. Moje vrijeme prolazi. Porga, sin moj jedinac kršćanin. Tako mora biti. Nova zemlja, novi ljudi, nova vjera. Kršćanska vjera,

kažeš Porga, vjera je ljubavi i svjetla; pa nije li nas i naš bogootac Svevid tome poučio?!

- I on i ti. Oba ste me naučili ljubavi i svjetlu. Oba. Sad me to uči i Vida. Svi mi, oče, pripadamo jedinom Svijetlom Bogu Svevidu našem ili Svevišnjem Vidinom. Oni su jedno oče, jedno - uzdahnu Porga pa se preko očeva ramena zagleda u maslinu. Stara maslina zadrhta, a kroz krošnju joj prosijavaše dva traka svjetlosti dva traka iz istog izvora iz istog Sunca prosipajući svoju svjetlost na svoju Sunčevu djecu ili Hrvate i svoju Sunčevu Kuću ili Lijepu Našu, Hrvatsku.

Milka Tica

OBLJETNICE

Kada razmišljam o obljetnicama, komemoracijama i slavama u svezi HVO-a ili Herceg-Bosne tada se pomiješaju osjećaji tako da ne znam jesam li ponosan i sretan ili žalostan i razočaran. Kao suvremeniku i sudioniku tih obljetničkih događaja i zbivanja u glavi mi zarati ponos i sreća sa tugom i razočaranjem.

Kad se sjetim kako smo devedesetih godina složno kročili putovima slave prožmu me osjećaji sreće i ponosa. Misli se vraćaju u slavne dane kada su ponajbolji hrvatski sinovi, ponosno i odvažno, stali na branik Domovine. Pod hrvatskim stijegom stupale su najvjernije sluge Domovine i bili čuvari njenog neprocjenjivog blaga. Ponosan sam što smo na tom putu vraćali staru slavu Domovini i stijegu pod kojim smo se borili. U prenesenom smislu bili smo pastiri, ali u pravom smislu bili smo i ostali hrvatski sokolovi i ponosni ratnici spremni na krvavi boj u ime slobode i odbrane svoga doma i naroda. Sretan sam, kad se sjetim, da nismo ratovali za tuđinca i tuđe interes. Ponosan sam što su nas tom dolinom smrti vodili i sigurno proveli najveći hrvatski sinovi. Ponosan sam i sretan što se u toj borbi, za uzvišene ciljeve, ni najmanje nismo ogriješili i što nismo okaljali ime i znakovlje koje nosimo. Sretan sam i što smo svaku bitku dobili, vjeru i ljubav prema Domovini sačuvali. Dakle to je ono ushićenje, sreća i ponos koji nažimalje grudi svakog vjernog i poniznog sluge Domovine i gane ga do suza radosnica.

Onda se opet prisjetim prijatelja i braće suboraca koje svoj život položiše na rosnim poljanama i planinskim vrletima diljem Domovine braneći i čuvajući svoje blago. Kad se sjetim što je ostalo iza onih koji padoše na bojnom polju spopadne me mješavina tuge i razočaranja. Ostade samo pokoji humak i pokoji spomenik. Humci su to koje, u ovim bespućima, posjećuju samo njihova ožalošćena rodbina i braća po oružju. Zimi ih prekrije snijeg, ali zato u proljeće na njima, u svoj svojoj ljepoti, procvjeta na tisuće cvjetova. Iza njih ostadoše još uspomene i sjećanja rodbine i preživjelih ratnika.

A što ostade preživjelim? Ranjenima dijelovi tijela ostaše raskomadana na bojnom polju. Osta im i bol kao podsjetnik na gelere i olovna zrna u osakaćenim tijelima. Promašenima osta ranjena duša u naoko zdravom tijelu. Zajedno dočekaše i doživeše poniženje omalovažavanja i izdaju idealu za koje su oružjem glasovali na bojnom polju. Uzalud se danas pitaju zašto šaptom pade njihova Herceg-Bosna? Uzalud se pitaju zašto se ponovi nedaleka povijest Blajburga, te prodaja i predaja hrvatske vojske. Drugo vrijeme, a ista sudbina.

I onda se misli vraćaju i na one jugo-konvertite koji su se sračunato priključili pokretu i one koji uopće nisu htjeli sudjelovati. Tada i danas razum mi govori da su ovi račundžije i ovi dezterti vukovi koji samo vrebaju priliku kako bi se okoristili i zasitili blagom kojeg čuvamo. Dlaku su promijenili u ljudski oblik, ali narav i čud zvijeri se ne mijenja. Dakle tako, u ono vrijeme, te prodane duše i odane jugo-hulje trasiraše put u korist štete onih koji padoše na bojnom polju, ali i onih koji ostaše živi poslije rata. Što se njih tiče „vuk je sit, a šuša cila“ kako kaže naš narod. Ako je vuk sit, a šuša cijela zaključujem da je pojeo čobana, a kad nema pastira vukovi kolo vode.

Gorske zvijeri ne obilaze svete humke pali vitezova, ali zato se goste i drže trivijalne i isprazne govore prigodom obljetnica oko spomenika žrtvama. Njihovi unutarnji vukovi su toliko gladni da i sada glođu preostale kosti kako bi dokrajčili ono što je dušmanima ostalo. Vođe vučjih čopora rade ovo na način da, u svojim govorima, besramno ističu svoje „zasluge i domoljublje“ i grješno se kunu u ljubav prema hrvatskom narodu. Bez imalo srama preživjelima u oči lažu da će čuvati dignitet Domovinskog rata, braniti prava branitelja, izboriti se za treći entitet, za kanal na Hrvatskom jeziku, za promjenu izbornog zakona, za blagostanje i dostojanstven život. Već godinama nižu lažna obećanja bez konkretnih učinaka. „Acta, non verba“ rekli bi stari Latini ili ti „djela, ne riječi“. Poslije njihovih govorova odvratan sam sam sebi i pitam se što ja radim u toj kaljuži nemoralu i razvrata?

S druge pak strane nemoćan sam da se suprotstavim ovom prostitutiranim nemoralu i stanem u obranu istine, ponosa i dostojanstva. Pitam se što, kao pojedinac, mogu učiniti protiv ovih prijeratnih, ratnih i poratnih hulja da učinim dovoljno, a ne pretjeram? Što poduzeti da istinu učinim velikom, a da sebe ne činim, ni malim, niti se uzvisim? Kako ih pitati za koliko srebrenih škuda su prodali Herceg-Bosnu ili koliko košta litra prolivene hrvatske krvi? Dali, možda, ove lešinare pitati di su bili kad se strahovalo za vlastiti život i opstanak, kad se vrisak i smrtni hropac ranjenika ledio u žilama prijatelja, a njihova krv prskala po uniforma suboraca? Gdje su bili kad je carevac oganj vrućeg olova i s nebesa se sasipao po hrvatskoj mladosti? Gdje su bili kad je trebalo okusiti umor promrzlih ratnika, mirisati barut, gaziti po krvi suborca, suočiti se sa smrću, prevladati strah i ne uzmaknuti pred neprijateljem? Kako ih

pitati otkud vam sada pravo da svojom nazočnošću, te ispraznim i trivijalnim govorancijama šamarate mrtve, ranjene i ponižavate preživjele ratnike? Od kud vam pravo na vodstvo i vlast kad niste bili spremni pomoći u najvećoj potrebi? Nije vam narod dao to pravo, već ste ga priskrbili svojim podlostima i makinacijama. Kako im kazati da hijenama i huljama ovdje nema mjesta, već da je ovo mjesto rezervirano za ucviljenu rodbinu poginulih, preživjele ratnike i iskrene domoljube? Kako im kazati da na ovim žrtvenim spomenicima smiju govoriti samo vođe koji su nas vodili kroz olujna i morna ratna vremena? Kako im kazati: „**U ime Boga odstupi sotono**“!?

Tisuće kako, a nigdje odgovora. Eto to su moje more i problemi zbog kojih se, oko ovih obljetnica, misli roje i stvara konfuzija u glavi. U suštini to je problem i mog napačenog i obespravljenog naroda koji i danas pokorno služi konvertiranim vukovima u ovčjoj mješini. Pitam se kako ljudima vratiti izgubljeni ponos i dostojanstvo? Mudri ljudi kažu da se svaki problem može riješiti, ako nađeš pravog čovjeka koji ga hoće i zna riješiti. Jeli moj hrvatski narod našao pravog čovjeka koji mu hoće i zna riješiti problem? Ja mislim da nije i da je ovo pogrešan put do cilja i da je cilj ovoga puta tek traženje puta do našeg cilja. Drugi je problem što je ovaj put, kojim hodimo, posut trnjem i pun tjesnih i surovih klanaca. Na ovaj opasan put, po mrkloj noći, ne kreće se bez dobrog svijećnjaka i lustracije. Tek nakon rasvjetljavanja nećemo se pitati kud ode mrak?

Uz 29. obljetnicu osnutka HVO-a.

U Grudama, 8. travnja 2021. godine Gospodnje

Željko Šimunović

POVIJEST

FRA ANTE MARIĆ

Plakat s fotografijama ubijenih hercegovačkih franjevaca161

SREĆKO TOMAS

Četiri godine prisilnog rada i deset godina gubitka

nacionalne časti zbog poziva generala Bobana na rakiju170

FRA ANTONIO PETRIC

Islamizacija na području Bosne i Hercegovine

do osnutka pašaluka 1580. godine196

PLAKAT S FOTOGRAFIJAMA UBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA¹

Već dulje vrijeme osjećam potrebu objasniti nastanak plakata s fotografijama ubijenih hercegovačkih franjevaca ne osjećajući pri tome nikakva lažnog sebeljublja. Moram se vratiti u osamdesete godine prošlog stoljeća. Naime, u ono vrijeme kad sam kao mladi kapelan bio na Širokom Brijegu. Znao sam o samostanu već dosta toga, ali sam iz dana u dan učio o njemu sve više. Bila je prava sreća za mladog hercegovačkog franjevca, da su tada na Širokom Brijegu živjeli još preostali živi fratri profesori s Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu. Bili su to fra Vojislav Mikulić (1898.-1991.), fra Vencel Kosir (1899.-1984.), fra Mladen Barbarić (1898.-1988). Oni su nam u večerima kad smo se družili u samostanskoj zbornici znali pričati o tim vremenima. Fra Vencel me svako malo zvao u svoju sobu, da na strojopis tipkamo imena ubijenih fratara. Zaključao bi vrata i tiho izgovarao njihova imena. Sjećam se da ga je jako zanimalo kad su ubijeni fratri u Mostarskom Gracu, prije širokobrijeških, 6. veljače, ili poslije, 8. veljače. Fra Mladen je pričao s velikim ushitom o svojim gimnazijskim danima, druženjima s Antunom Brankom Šimićem, anegdote iz gimnazijskog i sjemenišnog života, te o svom profesorskom djelovanju.

Fra Vojislav je možda i najviše o svemu tome pričao. I kad sam nakon nekih godinu, dvije stekao njegovo povjerenje, mogao sam u njegovoj sobi s njim zavijati njegovu škiju iz Grljevića i pričati o svemu. Nekad 1985. mi je pričao o fra Bruni Adamčiku. Nikada do tad nisam čuo za toga fratra, osim što sam njegovo ime pisao, kad bi to s fra Vencelom radio. Fra Vojislav mi je govorio:

Kad se vratio iz Bratislave i donio svoj aparat za fotografiranje, ja sam svoj mogao komotno u Lišticu baciti.

Za kratko su napravili u gimnazijskoj zgradi u potkovlju laboratorij, i tu su sami razvijali filmove koje su fotografirali. Fra Vojislav mi je govorio:

Trebao bi iz Arhiva iz Mostara donijeti fra Brunine negative.

¹ Članak je izišao u Hercegovina franciscana 2021.

Objašnjavao mi je da su u jednoj kartonskoj kutiji. Ja sam izvrdavao zbog velike zauzetosti na vjeronauku i drugih aktivnosti na terenu župe. Nakon dvije, tri godine mog „oglušivanja“, fra Vojislav se naljutio. Nije mi dao više svoje škije.

Nekad 1987. godine sam krenuo u Mostar u samostan, našao fra Andriju u Arhivu, i sve mu prenio što mi je fra Vojislav rekao. Fra Andrija mi je pokazao gdje se nalaze negativi. Bili su uistinu u kartonskoj kutiji. Jedva je stala na zadnje sjedište moje „volcike – žabe“ na 6 volti. Mislio sam te negative razvrstati s đacima, ali sam odmah navečer primijetio da to ne ide baš tako – bio je još komunizam.

Filmove sam razvrstavao u svojoj sobi, te sam u pomoć pozvao fotografa Krunu Hrkaća i profesora Predraga Penavića. Za Hodočašće mladeži 1990. Kruno je u svom crno-bijelom laboratoriju izradio stotinjak fotografija s različitim područja koje je fra Bruno Adamčik fotografirao. Bili su izloženi u novoj zgradi za vjeronauk, danas Galeriji.

Ja sam dobio premještaj u Goricu 1991., a negativi su ostali kod Predraga koji ih je razvrstavao, popisivao, te s Jozom Ćavarom, također fotografom, prenosio na papir, kako bi ih lakše mogao prepoznavati. Najviše im je u tom pomogao gvardijan fra Svetozar Kraljević. Napravili su još jednu izložbu za Hodočašće mladeži i Gospojinu, te su se na tim fotografijama prepoznali ljudi iz Rakitna.

Kad sam određen za pročelnika Povjerenstva za pripremu kauze mučenika (2004.), pomislio sam da bismo najprije trebali uraditi plakat s fotografijama svih ubijenih fratara. Stalno sam bio u vezi s Predragom Penavićem, kod kojega su bili negativi, te sam ga pozvao, sastali smo se u Provincijalatu s provincijalom fra Slavkom Soldom (2005.). Profesor Penavić predao je Provincijalu negative, k tomu i sav iscrpni popis kojeg je na tim negativima napravio u pisani obliku i na CD-u. Profesor Predrag Penavić, poznatiji svima na Širokom Brijegu kao Gaga, iznimno je poštivao povjerenje koje je dobio, i na njega odgovorio uistinu vrijednim dugogodišnjim radom. Radi raspoznavanja fotografija hodao je po Hercegovini i po našim fratarskim kućama. Ja sam po tome o digitaliziranju negativa razgovarao s Marko Mikulićem – Mašijom. Marko je bio spremан to raditi, i počeo je raditi, ali mu je aparatura bila slaba. Doznali smo da Jure Zovko – Juka na Širokom Brijegu ima moćan stroj za digitalizaciju. Jure je to učinio brzo i kvalitetno. Tako su sada u Fototeci naše Provincije svi fra Brunini negativi i CD-i s digitalnim preslikom istih.

Fra Silvio Bruno Adamčik

Bruno se rodio 30. prosinca 1908. godine u Konjicu. Pučku je školu završio u Konjicu, a onda je bio na prijamnom ispitu na Širokom Brijegu, da bi se

upisao na Franjevačku klasičnu gimnaziju i učio za fratra. Položio je prijamni ispit, i od mnogih koji su te godine aplicirali na Gimnaziju on se našao prvi na popisu od 14. dječaka koje objavljuje u svom dopisu provincijal fra Didak Buntić.² Zanimljivo je da mu je prezime napisao s „e“ – Adamček. Po svršetku prvog razreda Silvio Adamčik je otpušten na sjednici profesorskog zборa s o. Provincijalom 28. lipnja 1921.³ No, Bruno je ipak na popisu II. razreda slijedeće godine.⁴ To objašnjava Ljetopis za školsku godinu 1921./22.:

„*Od 3 – 7. septembra bilo je upisivanje i popravni ispit. Provincijal je opet primio Adamčika, što prof. zboru nije bilo pravo.*“⁵

Bruno (Silvio) Adamčik stupa u Novicijat s još devet braće 29. lipnja 1926. Zamolili su provincijskog poglavara fra Ljuju Bubala da ih primi u Red male braće. Uz njegovo su ime ispisani njegovi roditelji Ivan i Matija r. Bakula koji žive u Konjicu.⁶ Njihova zajednička izjava glasi:

„*Mi potpisani kandidati ovim izjavljujemo da stupamo u franjevački Red potpuno slobodnom voljom i da smo pripravni redovničke dužnosti vršiti prema odredbi redovničkih poglavara.*“⁷

Kao klerik u VII. razredu gimnazije imao je slijedeće ocjene na kraju prvog tromjesečja za školsku godinu 1927./28.: Vladanje 5, Vjeronauk 5, Hrvatski 2, Latinski 2, Francuski 3, Zemljopis 3, Povijest 3, Matematiku 3, Fiziku 3, Filozofiju propedeutiku 3, izostao je 3 sata i nema neopravdanih sati. Razrednik mu je bio fra Radoslav Vukšić.⁸ Na kraju školske godine 1928./29. fra Silvio Bruno Adamčik se prijavio za polaganje velike mature. Ispitni je odbor fra I.(ime oca Ivan) Silviju Bruni Adamčiku 20. lipnja 1929. priznao da je s uspjehom položio maturu i time ostvario uvjete za visoko školovanje.⁹

Po položenoj maturi ide na studij teologije u Mostar. Prvu je godinu upisao akademske godine 1929./1930., koju je uspješno završio. Drugu je godinu upisao 1930./1931., treću godinu 1931./1932., te akademske godine 1932./1933. završava zimski semestar, a nakon toga nastavlja studij u

² SP SV 53., folija 185., Mostar, 17. 8. 1920. D. Buntić. Provincijal

³ Fra Ante Marić, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, Sv. 2., str. 58., Recipe 8., Mostar, 2011. godine.

⁴ Isto, str. 60.

⁵ Isto, str. 74.

⁶ SP SV 69., folija 16.

⁷ SP SV 69., folija 271.

⁸ Isto, str. 277.

⁹ Isto, str. 381.

inozemstvu.¹⁰ Studij završava u „... Breslau u Njemačkoj, danas Wroclaw u poljskoj od 1932. – 1933.“¹¹

„11/12 (1932.) u Mostaru redio biskup 6 klerika: fra Brunu Adamčiku, fra Juliju Kožulu, fra Andelku Nuiću, fra Teofila Peharu, fra Ferdu Skoku, fra Vendelina Vasilju.“¹²

Školske godine 1933./1934. fra Bruno je određen za profesora na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu.¹³ Fra Bruno je već uvelike počeo sudjelovati u gimnazijskom životu, i to na onom području gdje je do izražaja dolazio nastup učenika. Bilo da se radilo o kazališnim predstavama, bilo o zborskem nastupu. Zanimljiva je jedna crtica iz toga života. Naime bila je profesorska sjednica te su mnogi đaci opomenuti zbog vladanja i učenja:

„(11. 3. 1934.) Fra Bruno Adamčik želio je da se opomene ne čitaju odmah sjutra nego da se ostave iza nedjelje, jer će tako đaci mirnije pjevati zbornu misu u nedjelju 18/III., proslava 1900-godišnjice presv. Euharistije.“¹⁴

Fra Bruno Adamčik je bio jako kratko na Gimnaziji, da bi onda otišao na studij glazbe u Bratislavu. Taj se studij za Provincijala i za Ravnatelja Gimnazije odužio. A ni sam fra Bruno nije znao da će biti toliko dug. Uglavnom, fra Bruno je molio provincijala fra Matu Čuturu da mu da jednu, pa još jednu godinu.¹⁵ Tako se na Gimnaziju vratio tek školske godine 1940./1941. On je na

¹⁰ Pavao Knežović, Studij bogoslovije u Hercegobvačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945., str. 823., Recipe 11., Mostar, 2012.

¹¹ Robert Jolić, Leksikon hercegovačkih franjevaca, str. 35., Recipe 9., Mostar, 2011.

¹² Fra Ante Marić, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, Sv. 2., str. 592., Recipe 8., Mostar, 2011.

¹³ SP SV 100., folija 409.

¹⁴ Fra Ante Marić, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, Sv. 2. str. 647., Recipe 8., Mostar, 2011.

¹⁵ Ta je jako zanimljiva komunikacija sačuvana u Arhivu Provincije. Fra Bruno je 17. travnja 1939. trebao biti određen za profesora na Gimnaziji. No on 5. svibnja šalje Provincijalu pismo da ne može, jer mu studij traje još godinu dana: „Ova godina ovdje kakova je bila to već i sami znate. Čovjek nije štono se kaže ni minute mogao sjeti i študirati kako treba. Česi morali ostaviti Slovačku a baš to bilo na moju štetu, jer katedra moga profesora ostala je prazna do dana današnjega. Na konzervatorijumu profesori su ostali svi, pa tamo nijesam mnogo štetovao. Kako sam već i govorio, da moj predmet na konsrvatorijumu traje 5 godina tak to znači, da ni s tim nijesam još gotov. Baš sam jučer bio u Brnu, što se tiče moga doktorata i dogovorio sam se s tamnošnjim profesorom što se tiče dizertacije i ispita. (...) Preko praznika sam obećao profesoru, da ću radnju završiti. Već bi sam se sad na to dao, ali radi ispita na akademiji ne mogu. Fra Branko mi piše, da ste me mislili pozvati ove godine ali da ste se smilovali mislim poznajući prilike, pa ste me još jednu godinu ovdje ostavili, pa vam od svega srca zahvaljujem ... (SP SV 126., folija 558. – 559.) Uz to fra Bruno šalje i „Potvrdenie“ Dramske akademije iz Bratislave 7. lipnja 1939. da je redovan student IV. godine i da mu je potrebna do konca studija još jedna godina. (SP SV 126., folija 169.) Na ovo mu pismo Provincijal odgovara 10. svibnja 1939 (sl br. 357/39): „Vi ste imenovani nastavnikom na našoj gimnaziji. Definitorium

popisu profesorskog zbora školske godine 1940./1941. na 21. mjestu (zadnji, jer je i najmlađi), a kao suplent predaje „kompoziciju i glazbenu znanost, klavir i pjevanje. Ima državno odobrenje za rad u školi II. Br. 25.729/41. od 4. 4. 1941. godine.¹⁶ O tome svjedoči i Ljetopis Gimnazije:

*14 V (1940.) bio je glavni trogodišnji sastanak starještinstva Franjevačke provincije u Mostaru, na kojima je izabran za provincijala m. p. o. prof. dr. K. Pandžić, nastavnik ove škole, a za provincijske vijećnike prof. dr. A. Nuć i prof. dr. F. Paponja, nastavnici ove škole. Za nove nastavnike u slijedećoj školskoj godini imenovani su prof. dr. M. Čuturić, Adamčik fra Bruno i Čorić fra Didak.*¹⁷

Evo ih sada skupa, na istom poslu, fra Mato i fra Bruno. Fra Bruno ostaje na Gimnaziji do njenog skončanja. U tim je godinama 1940./1941., 1941./1942., 1942./1943. i 1943./1944. bio odanim profesorom, koji je vodio zborove, brinuo se o glazbenim zbirkama i neumorno radio na glazbenoj kulturi i uzdizanju ne samo sjemeništaraca, već i vanjskih đaka i puka.

Bio je fra Bruno i na sjednici za školsku godinu 1944./1945. koja nikad nije održana. Gimnaziju su i fra Brunu su partizani krvavo smakli:

„Ova školska godina na širokobriješkoj gimnaziji nikada nije završila – ostala je otvorenom ranom na tijelu Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM. Svjestan strašnog ratnog meteža, o. provincijal fra Leo Petrović trebao je donijeti odluku treba li objaviti rok za održavanje prijamnog ispita za upis u novu školsku godinu ili ne. Stoga je 30. VII. 1944. održana sjednica profesorskog zbora kojoj je nazočio i o. provincijal. Zajednički je odlučeno da se ne poklekne i da se otpočne s nastavom:

definivit. Ja Vam mogu samo dati dopust, da možete eventualno tamo ostati do svrhe kolovoza ove godine. Do toga vremena izvolite se uputiti na određeno mjesto.“ No slijedeće fra Brunino pismo je smekšalo Provincijalovo srce. Osobito nakon što mu je Provincijal prigovorio da gore „hoda i fotografiše“. Fra Bruno piše: „Primio sam Vaše očinsko pismo u kojem me zovete, da bih sam se već vratio kući. Vratiti se, to nije teško, ali kad još nijesam gotov to je malo neugodno. Zato sam naumio, da kao vjerno i odano dijete opet zaklopam na očinsko srce, da bi se smilovalo, kad sam se već dao na tu glazbu, pa da bih sam ju i svršio. I ja bih sam imao radost, kad bih sam već bio gotov, te se već po stare dane s tim nemučio, ali kad je nemoguće, što ja mogu.“ (...) I na koncu toga pisma piše: „Oni misle a i ja da ćeete to učiniti, jer poznam Vaše očinsko srce, koje nas ima rada. (...) I akademiju muzičku i doktorat muzičke znanosti, kad biste mi molbu uslišali za ovu godinu bih sam učinio, a tako bi još jedan protroka bio doktor. Protrka i fotografuje, ali tako samo svečano. Mora se nešto činiti i na prijateljstvu između Slovaka i Hrvata. Vi kao dobri Hrvat ne sumnjaj da se tomu i ne veselite... Sve je na svijetu dobro znati.“ (SP SV 127., folija 170. i 171.)

¹⁶ Isto, str. 270.

¹⁷ Isto, str. 249

Sjednicu otvara ravnatelj o. dr. R. Vukšić s molitvom. Prisutni su: M. p. provincijal o. dr. L. Petrović, ravnatelj o. dr. R. Vukšić, o. T. Kožul, o. M. Čosić, o. D. Burić, o. B. Pandžić, o. D. Čorić, o. V. Mikulić, o. dr. F. Paponja, o. V. Primorac, o. B. Adamčik, o. dr. O. Knezović, o. R. Zlopaša, m. p. o. dr. K. Pandžić, o. dr. D. Šimović, o. N. Pehar i o. L. Rupčić. Odsutni su: o. dr. M. Dragičević /govori sv. misu na Uzarićima/, o. dr. A. Nuć /otišao u Crnač/ i o. R. Radišić /otišao u Grljeviće/ ...

Dnevni red: 1/ novicijat, 2/ početak škole, 3/ primanje u sjemenište, 4/ ispraznjenje prostorija za školu sa strane njemačke vojske, 5/ pokrov gimnazijske zgrade, 6/ školarina šk. god 1944/45. i 7/ prehrana sjemeništaraca.¹⁸ Nekoliko dana poslije ove sjednice provincijal fra Leo Petrović je odaslao svim župnim uredima dopis, gdje između ostalog stoji: „Dne 25. kolovoza održat će se prijamni ispit za kandidate franjevačkog Reda u našoj gimnaziji na Širokom Brijegu.“¹⁹ čak je naveo i što se treba platiti za cijelu godinu: „po 100 kg pšenice, 100 kg kukuruza i 10 kg slanine.“²⁰

Fra Bruno je početkom 1945. određen u Sarajevo na novu Bogosloviju svih franjevačkih provincija izgrađenu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.²¹ No, tu mu je zapravo krenuo put bez sna. Sa stotinama tisuća hrvatskih vojnika i civila nestao je negdje u Sloveniji u svibnju 1945. godine. Partizani su ga ubili na Križnom putu, za grob mu se do danas ne zna. Na žalost ne znamo ni za članove fra Brunine obitelji.

Mali dječak, sin dimnjaka Ivana iz Konjica, sirotinja, nesigurnim je korakom krenuo put svog redovničkog i svećeničkog poziva. Izucio je sve škole, stekao najveće znanstvene glazbene titule, skončao je u 37. godini života. Krvavo su ga partizani smakli. Ponosan i svjestan, na smrtnom je času svirao najljepšu melodiju na lutnji svoje odanosti Bogu, Redu i Domovini.

Kako se fotograf fra Bruno odužio svojoj Provinciji

Godine 1944. na 14. travnja pod službenim brojem 205/44 fra Bruno je od provincijala fra Lea Petrovića dobio dekret/pismo: „U prospektu za proslavu stogodišnjice samostalnog djelovanja naših otaca u Hercegovini predvidjeno je, da se skupljaju svi svjetlospisi /fotografije/ naših pokojnih članova – ukoliko je to moguće – i da se sačuvaju likovi svih naših živućih članova u ovoj godini. (...) obidjite sve naše župe i one, koje smo prije služili, snimite skupine

¹⁸ Isto, str. 407. – 408.

¹⁹ Isto, str. 409.

²⁰ Isto, str. 409.

²¹ Usp. Robert Jolić, Leksikon hercegovačkih franjevaca, str. 35., Recipe 9., Mostar, 2011.

župljana sa odnosnim župnicima. (...) Naše skupine: samostana, rezidencija, župa, gimnazije, teologije i novicijata neka su posebno snimljene (...)“²²

Slično je pismo/dekret napisao ravnatelju Gimnazije 11. srpnja 1944 (481/44), gdje između ostalog veli: „Odluka je bila, da pomogućnosti imamo snimke svih naših članova, svih naši djaka, bilo studenata bilo pak gimnazista. (...) Bit će ove snimke za poznije fratre zanimive u mnogom pogledu: Ratni su dani, naša je 100-godišnjica.“

Fra Leo kao da je slutio. I na žalost doslutio. Mnogi su fratri kroz cijelo vrijeme olovnih komunističkih vremena skupljali svete uspomene na našu ubijenu braću. Tako je netko od fratara, možda fra Vojislav, ili netko drugi, skupio brižno sve fra Brunine negative. Prigodom obnove Knjižnice (od 2005. godine) pronađeno je još dosta fra Bruninih negativa. I oni su digitalizirani.

Provincijske su uprave zaduživale pojedinu braću baš za fotografije, da ih skupljaju, sređuju, da ih prepoznaju i ispisuju njihov sadržaj. Zasigurno je to radio fra Andeo Herceg, fra Andrija Nikić, i na osobit način fra Ante Tomas, koji je i najviše radio na ovomu plakatu, i koji to još uvijek revno i stručno čini.

Provinsijal fra Mato Čutura je (1939.) prigovarao fra Bruni da „fotografiše“, fra Bruno mu odgovorio da i to može nekad valjati, i onda je za nekoliko godina (1944.) provincijal fra Leo zapovjedio fra Bruni da fotografira svu braću.

Fotografija pamti – nju valja čuvati

U svom je albumu napisao fra Leo Petrović: „Ovaj je album odregjen za sakupljanje fotografija hercegovačkih franjevaca, osobito starijih. Umoljava se svaki pregledavaoc, da ne bi pojedine komade istrgavao ili ih zamazavao. U Mostaru 12. 9. 1911. fra Leo Petrović.“

Fratri su čuvali fotografije. Pomisliti je samo koliko su stare danas fotografije na plakatu s ubijenim fratrima koji je priredilo Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika hercegovačkih franjevaca 2006. godine. A kolike još i starije, i jako stare, čuva Fototeka Hercegovačke franjevačke provincije i o njima skrbi.

Mnogi su fratri i vjernici radili na ovom plakatu. I prije 1944. kad je fra Bruno dobio dekret da fotografira sve fratre. Mnogi su ljubomorno i brižno čuvali fotografije ubijene braće i onda kad se nije smjelo. Fra Andrija je Nikić publicirao 1992. godine knjigu „Hercegovački franjevački mučenici 1524. – 1945. godine.“ U tom pregledu ubijenih nije imao 9 fotografija. Fotografije su svih fratara nađene. Najkvalitetnije su one koje je fotografirao fra Bruno, baš te 1944. godine kad je dobio zapovijed za to. Zahvaljujući umještosti pojedine braće i pripravi u Fram-Ziralu uspjeli smo prepoznati i onu najmlađu braću sa

²² SP SV 142., folija 288.

zajedničkih fotografija, koji su imali tek 19. ili 20 godina kada su ih partizani ubili.

HERCEGOVAČKI FRANJEVCI ŽRTVE KOMUNISTIČKOG ZLOČINA

1942. – 1945.

The portraits are arranged in a grid:

- Row 1: Fr. Franjo Obreza (1942-1945), Fr. Ivan Šimunović (1942-1945), Fr. Mihajlo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Josip Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Mihajlo Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945)
- Row 2: Fr. Franjo Obreza (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Mihajlo Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Mihajlo Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945)
- Row 3: Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945)
- Row 4: Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945)
- Row 5: Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945)
- Row 6: Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945)
- Row 7: Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945)
- Row 8: Fr. Boško Škvorac (1942-1945), Fr. Franjo Škvorac (1942-1945), Fr. Vlastimir Škvorac (1942-1945), Fr. Boško Škvorac (1942-1945)

Slavko Živković, arhiv Francuskog samostana u Mostaru. (...) Nisu su preprečeni, da i u mostarskom kraju neće biti organizovana postrojba za učenje i učešće. Međutim, 11. aprila TSK.

Doprinos je dozvoljen, upravo dozvoljen, da se u Mostaru obaveštava da će 1945. godine organizovati mirovni forum načelnika četiri opštine, u Mostaru, 1945. godine, učestvovali svi u proslavljanju. (M. L. 1. 1.)

NEDJELJA I UPUTA DNEVNIKA, LUGOVSKA VIKI, PREDSTAVNIČKI PISMENI LIST, 1945. godina, str. 10.

Fra Brunina fotografска ostavština

Sada Fototeka Hercegovačke franjevačke provincije čuva originalne negative i 29 CD-ova na kojima je skenirano 613 fra Bruninih filmova s 9.188 snimaka. To su negativi koji su iz Arhiva doneseni na Široki Brijeg 1987. godine. Sada su opet u Mostaru u Arhivu. U knjižnici je nađeno također fra Bruninih negativa i na njima 1.968 snimaka. Ukupno dakle 11.156 snimaka. Ova fotografска građa zahtjeva jedno pravo i stručno istraživanje, te publiciranje fotomonografije s najboljim fra Bruninim snimkama. A njih i te kako ima. Pogledamo li samo kako je prof. Predrag Penavić napravio popis, vidimo koje je to bogatstvo. Tu imamo: 67 fratarskih portreta, od toga 27 portreta ubijenih fratara; potom 141 fratar u različitim grupama, s fratrima ili s narodom, u različitim pastoralnim ili nekim drugim aktivnostima, i svi prepoznati; potom je donosio imena fratara prema broju negativa i broju snimka na tom negativu; doneseni su brojevi negativa i snimaka pod zajedničkim nazivom – Crkva, Borak, Benat, Gimnazija, Fratarska mlinica, Klaustar Samostana, Konvikt, Samostan, Široki Brijeg, Zrakoplovi, Zanimljivosti, Trgovine, Teretni auti, Tenkovi, Motorkotač, Ljekarna, Autobusi, Luksuzni auti, Gostionice, Duhanska stanica; širokobriješke obitelji – Adam Topić, Banožići, dr. Jure Grubišić, Draškići, Jure Zovko – Coto, Luka Slišković Mokro, Mikulić Gecan, Paradžici, Penavići, Rade Galić; mlade svete mise fra Svetislava Markotića i fra Andrije Topića. Tu je snimak Kongresa hercegovačkih franjevaca na Širokom Brijegu 4. rujna 1940., gdje je dan potpis pod sliku od 120 fratara, s rednim brojem i po abecedi uz pripadajući redni broj s fotografije. Ima jako mnogo fotografija profesora s njihovim razredima, koje je fra Bruno fotografirao za monografiju stogodišnjice samostalnog života hercegovačkih franjevaca koja na žalost nikada nije tiskana. Njene su autore na čelu s ocem provincialom fra Leom Petrovićem krvavo ubili Titovi partizani.

Vrijednost plakata s ubijeni hercegovačkim franjevcima

Otkad se god porodila ideja za plakat, krajem 2005. godine, do njene realizacije 4. 2. 2006. u Ziralu, valjalo je svih tih godina od 1987. prepoznavati sa starijim, sada već umrlim fratrima, naše ubijene fratre. A njih živih, koji su poznavali ubijene fratre i nije bilo mnogo. Bogu hvala da je to učinjeno. Zato je ovaj Plakat izvučen i otisnut na B₁ formatu i na 350 gramskom kunstdrucku jedno malo čudo truda fratra od fotografiranja ubijenih fratara do tiskanja plakata s njihovim fotografijama. Dragi Bog je video naš trud, i On će mu biti uzdarje. Ovaj je plakat grunitovnica naše Zajednice, njeno najveće bogatstvo.

Fra Ante Marić

ČETIRI GODINE PRISILNOG RADA I DESET GODINA GUBITKA NACIONALNE ČASTI ZBOG POZIVA GENERALA BOBANA NA RAKIJU

Uvod

Čitatelj će se vjerojatno zapitati otkud ovakav naslov? On proizlazi iz jedne nevjerojatne presude iz 1945. u Varaždinu. Tako je presuđen tadašnji sudac okružnog suda u Varaždinu, koji je ujedno od veljače 1945. bio član stegovnog suda I. stupnja pri velikoj župi Zagorje. Bio je to Drinovčanin **Blaž Tomas (1895. – 1975.)**. U obrazloženju presude istaknuto je da je tako presuđen, jer je u mjesecu travnju 1944., kada je general Boban došao u Varaždin s istim razgovarao ispred suda, kao i s časnikom Mrakom, te njih dvojicu pozvao k sebi u stan i ponudio ih rakijom. Možda se pitate kako sam došao do ovih podataka. I to je zanimljivo. Naime, dan nakon veličanstvene proslave 150 godina od obnove Župe sv. Mihovila Drinovci, koja je bila 1. kolovoza 2021., sjedio sam s prijateljima u Kavani A B Šimić, koja se nalazi u rodnoj kući nenadmašnog hrvatskog pjesnika Antuna Branka Šimića u središtu Drinovaca. Rekapitulirali smo dojmove s proslave od prethodnog dana i s ponosom smo zaključili da je proslava protekla u izuzetnoj atmosferi, vrlo dostojanstveno, od svečane mise, domjenka na školskom igralištu iza mise, pa do veličanstvenog koncerta Marka Perkovića Tomsona, održanog na stadionu „Boljava“, tog istog dana navečer počevši od 9:00 sati, pred velikim brojem gledatelja. U organizaciju i pripomoć uključio se veliki broj Drinovčana, pa i onih koji žive izvan Drinovaca, a osobito je bila milina gledati kako su zdušno pomagali mladi Drinovčani. Ipak, svi su željeli istaknuti osobu neiscrpne energije i velikih organizacijskih sposobnosti, drinovačkog župnika fra Josipa Mioča.

No, moj istraživački duh želio je doći do još nekih spoznaja iz prošlosti Drinovaca i Drinovčana. Imao sam neka saznanja iz života Blaža Tomasa, na primjer da je završio isusovačku gimnaziju u Travniku, tri godine bogoslovije u Sarajevu, te da je bio prvi Drinovčanin sudac. U članku (poglavlju) pod naslovom „Don Ilijan Tomas (1901. – 1942.)“, objavljenim 2005. u knjizi *Svjedoci vjere*

i rodoljublja, don Željko Majić, prema svjedočanstvu Blaževe nećakinje Janje, kaže: „Drugi Perin sin i don Ilijin brat, Blaž, pošao je u sjemenište, no nije izdržao. Završio je pravni fakultet, dobio namještenje u Varaždinu, oženio se s Rumunjkom i imao samo jednoga sina. Kada je došla komunistička vlast, i njega je zatvorila, jer je, navodno, primio Rafaela Bobana na ručak.¹ To mi nije bilo dovoljno i zapitao sam rođaka Tihomira (Tiju) Majića Žurića, može li me povezati s nekim od potomaka iz obitelji u kojoj je potekao Blaž Tomas. Ubrzo je došao Danijel Tomas (1975.), praučnik od Blaževa brata Nikole, koji je rođen one iste godine kada je Blaž umro. Objasnio sam mu da bih želio barem neku fotografiju od pokojnog Blaža, bilo pojedinačnu ili skupnu i razmijenili smo brojevе telefona. U roku par dana Danijel mi je poslao broj telefona od Blaževe unuke Tanje Tomas Jukić, koja je vrlo brzo poslala dvije fotografije od njenog „dida Blaža“. U razgovoru s njom molio sam da mi, ako ima, pošalje još nekih podataka o svom djedu i njihovoј cijeloj obitelji. Nakon par dana dobio sam skenirane presude koje su vezane za Blaža Tomasa, a bile su neposredno nakon Drugog svjetskog rata pa sve do 1956. Osim toga dobio sam skeniran i in memoriam pod naslovom „Eduard Tomas, dipl. ing. šumarstva (1926-2008)“, iz Šumarskog lista, god. 132., br. 7-8, Zagreb, (2008.), str. 388., za kojeg do tada uopće nisam čuo kao ni da je Blažev sin.

Ovdje treba dodati da je Blažev mlađi brat don Ilija Tomas 1942. od strane četnika-partizana na zvjerki način likvidiran, kao župnik župe Klepci, te da je njihov nećak don Vladislav Tomas (1921. – 2017.) krajem 1944. u Drinovcima od novih partizanskih vlasti bio lažno optužen za organizaciju ubojstva jednog partizanskog kurira i bilo je odlučeno da ga se likvidira. Uspio je to saznati neposredno nakon te odluke i odmah je pobjegao preko Sarajeva u Zagreb i tako je spasio život. No, od tada pa do demokratskih promjena 1990. imao je velikih problema s komunističkim vlastima u obnašanju svoje svećeničke službe, jer kontinuirano je 45 godina praćen od OZN-e, UDB-e i drugih jugoslavenskih službi, koje su mu stalno pravile razne poteškoće u obavljanju njegove svećeničke službe. Ovime sve ovo poprima dodatnu dimenziju i ovi ljudi kao članovi jedne drinovačke ugledne obitelji zavrjeđuju da se nešto više kaže o njihovom velikom doprinosu uljudbi, domoljublju i vjeri u Hrvata.

Zahvalan sam susretljivosti mog rođaka, a osobito Danijela Tomas i Tanje Tomas Jukić, jer bez njihovog doprinosa ne bi bilo ni ovog članka.

¹ ŽELJKO MAJIĆ, „Don Ilija Tomas (1901. – 1942.)“, u: Božo GOLUŽA, *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005., str. 430.

Rođenje i školovanje Blaža, don Ilije i don Vladislava Tomasa

Petar Tomas (1848. – 1923.) i Kata, r. Majstorović (1854. – 1931.) imali su u razdoblju od 1878. do 1901. devetero djece: Katu (1878. – 1962.); Krunoslava-Stipana (1883. – 1884.); Nikolu (1884. – 1956.); Anicu (1887. – 1896.); Jozu (1890. - ? Amerika); Maru (1893. – 1918.); Blaža (1895. – 1975.); Anicu (1898. – 1942.); don Ilija (1901. – 1942.). Uočava se da je dvoje djece umrlo u dobi do devet godina, tj. u dobi ranoga djetinjstva. Dvojica mlađih sinova Blaž i Ilija su završili pučku četverogodišnju školu u Drinovcima i nastavili školovanje i završili fakultetske studije, što je u to vrijeme za Drinovce bila rijetkost.

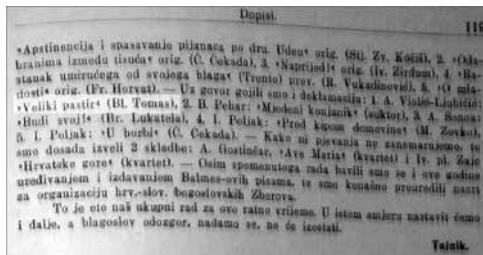
Blaž se u I. razred Narodne osnovne škole u Drinovcima upisao 1903./04., kojeg je završio s uspjehom „I. red“, a tako je završio i II. razred 1904./05. Zanimljivo je da je 1905./06. ponavlja II. razred i završio ga s uspjehom „I. red s odlikom“. Dakle, nije morao ponavljati II. razred, ali je htio postići najbolji mogući uspjeh za to vrijeme „I. red s odlikom“. To pokazuje da je imao namjeru nastaviti školovanje ili u franjevačkoj gimnaziji na Širokom Brijegu ili u Isusovačkoj gimnaziji u Travniku, a u oba slučaja za upis se tražilo najbolje đake. Treći razred završio je 1906./07. uspjehom „I. red s odlikom“ (slika 1.). Razrednica iz 1907./08. nije sačuvana, ali je sačuvana iz 1908./09. iz koje je vidljivo da je Blaž Tomas tada bio upisan među 12 „opetovničara“. To su bili oni đaci koji su predali zamolbe za upis u gimnaziju, ali su za slučaj da ne budu te godine primljeni ponavljali i usavršavali znanja iz školskog gradiva da lakše u narednoj godini mogu položiti prijemni ispit u gimnaziji. No kod Blaža je upisana napomena da je primljen u Isusovačku gimnaziju u Travniku.² Tako je Blaž Tomas bio drugi Drinovčanin, nakon mons. don Andrije Majića, koji su upisao u Nadbiskupsку klasičnu (isusovačku) gimnaziju u Travniku.

<i>Tomas</i>	<i>Blaž</i>	septembar	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 2 1 3 2 1 1 3 1
		oktobar	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
		novembar	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
		decembar	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
		jansar	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
		februar	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
		mart	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
		april	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
180		maj	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1
		jun	1 1 1 2 1 2 1 1 2 1 2 1 3 1 2 1 1 3 1

Slika 1. Isječak iz Razrednice za školsku godinu 1906./07. Narodne osnovne škole u Drinovcima

² Arhiv Županije zapadnohercegovačke (AŽZH), Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1904./905.; Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1906./907.; Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1908./909.; Arhiva Osnovne škole Drinovci (AOŠD), Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, šk. god.: 1903./1904.; Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, šk. god.: 1905./1906.

U izvorima je nađeno da je Blaž Tomas u školskoj godini 1911./12. završio IV. razred Travničke gimnazije, a uspjeh je bio „I. red napretka“.³ U školskoj godini 1912./13. završio je V. razred, dobrim uspjehom⁴, u 1913./14. VI. razred, dobrim uspjehom;⁵ u 1914./15. VII. razred, uspjehom „I. red“ te je s uspjehom završio VIII. razred gimnazije i položio ispit zrelosti 1916.⁷ Nadalje, bio je polaznik Vrhbosanske bogoslovije, koju je upisao 1916./17., ali nije zaređen za svećenika.⁸ Mala sjemenišna Kongregacija Gospe od Anđela pozdravljena i sv. Ivana Berchmansa, utemeljena u Travniku 2. veljače 1901., osnovala je 14. veljače 1912. svoju literarnu sekciju i prvi predsjednik bio je Blaž Tomas, koji je „postao sudac i svjestan katolik“.⁹ Budući da je ovo objavljeno 1932., jasno je da je Blaž Tomas sucem postao najvjerojatnije u tridesetim godinama 20.-tog stoljeća. Osim toga, kao polaznik V. razreda gimnazije deklinirao je rad „Krajiškinja“ od Arnolda, u sklopu rada literarne sekcije kroz školsku godinu 1912./13.¹⁰

Slika 2. Blaž Tomas, lijevo kao sudac u zreloj dobi i desno u trećoj dobi, a u sredini preslika dijela teksta iz časopisa *Luč*, god. XI., br. 2., Zagreb 1916./17., str. 117-119. u kojem se Blaž Tomas navodi kao autor referata i deklinator

³ Biskupijski arhiv Mostar (BAM), Izvještaj o seminarcima u travničkoj gimnaziji iz mostarske i trebinjske biskupije, Školska godina 1911./2., br. 34., 22. VIII. 1912.

⁴ BAM, Ravnateljstvo nadbiskupskog sjemeništa u Travniku, Izvještaj o godišnjem uspjehu seminaraca 1912./3. iz mostarske i trebinjske biskupije, br. 408., 22. VI. 1913.

⁵ BAM, Izvještaj o vladaanju i napretku seminaraca biskupije mostarske-trebinjske u šk. godini 1913./4., br. 463., 22. VII. 1914.

⁶ BAM, Izvještaj o napretku seminaraca biskupije mostarske-trebinjske u školskoj godini 1914./5., br. 463., 31. VII. 1915.

⁷ Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb (AFFDI), Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku, za školsku godinu 1915./16., str. 12. i 16.; Josip PREDRAGOVĆ, Travnički zlatni jubilej, Sarajevo, 1933., str. 73., br. 274., 1916.

⁸ Marko HRSKANOVIĆ, Odgojitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije (Travnik – Sarajevo 1890. – 1990.), u: Pero SUDAR, Franjo TOPIĆ, Tomo VUKŠIĆ, *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890. – 1990.*, Sarajevo – Bol, 1993., str. 471.

⁹ NEPOTPISANO, „Travničke đačke kongregacije“, *Vjesnik Marijinih kongregacija*, god. VIII. (1932.), br. 1., str. 20.

¹⁰ TAJNIK (Ivan KULIER), „Naš rad“, *Travanjsko smilje*, god. VI. (1912./13.), br. 5., str. 158. – 159.

Vrhbosansku katoličku teologiju (današnji Katolički bogoslovni fakultet) upisao je 1916./17. U toj akademskoj 1916./17., zimski semestar, Zbor duhovne mladeži vrhbosanske imao je 20 sjednica, a 10 radnji (teološkog, filozofskog, sociološkog i drugog sadržaja) čitano je, a među njima čitana je i radnja Bl.[Blaža] Tomasa, pod naslovom „Sredovječne agrarne prilike“. Osim toga uvežbavali su i deklamiranje, pa je, među ostalim i B. Tomas deklamirao pjesmu „Veliki pastir“ od A. Violić- Ljubičića.¹¹ U godini 1918./19. Zbor duh. mladeži Vrhbosanske, otpočeo je s radom tek pred Božić, a održali su 34 sjednice, na kojima su iznosili obilno i raznovrsno gradivo, s redovitim popratnim kritikama. Među radnjama bila je i radnja od Blaža Tomasa, polaznika III. studijske godine, pod naslovom „Bog – konačna svrha čudorednog reda“, a održao je i predavanje pod naslovom „Odnošaj između crkve i države“.¹² Očito je da je Blaž Tomas pored izvršavanja redovitih studijskih obveza, bio i vrlo aktivan u Zbor duhovne mladeži vrhbosanske. Po svemu sudeći da je krajem akademske 1918./19. napustio studij teologije i kasnije je završio studij prava i postao sudac.

Don Ilija Tomas, Blažev mlađi brat, slijedio je brata u školovanju. Najprije je od travnja 1909. počeo pohađati Narodnu osnovnu školu u Drinovcima, da bi I. razred završio škol. god. 1909./10. uspjehom „I. red“. Četvrti razred završio je škol. god. 1912./13. vrlo dobrim uspjehom (slika 2.).¹³

Tomas	septembar	1	2 0 3	2 3 2 3 2 2 3 2 3 3 2 . 2 2	✓
Ilija	oktobar		0 0 2	2 3 2 2 1 2 4 1 2 1	✓
ime i prezime	novembar		2 3 2	2 3 2 2 2 3 . 2 2 2 2	✓
rođen 19. 1. 1909.	decembar				
Drinovci	januar	1	2 1 3	2 1 2 2 2 1 2	✓
Pčela, ličak	februar				
4. razred	mart	1			
Drinovci	aprili				
	maj				
	jun				

Slika 3. Isječak iz Razrednice za školsku godinu 1912./13. Narodne osnovne škole u Drinovcima

¹¹ TAJNIK, Zbor duhovne mladeži vrhbosanske u Sarajevu, *Luč*, god. XI. (1916./17.), br. 2., str. 117. -119.

¹² NEPOTPISSANO, Izvještaj o radu „Zbor duhovne mladeži vrhbosanske“ u Sarajevu za zborovu godinu 1918./19., *Luč*, god. XIV. (1919./20.), br. 9. – 10., str. 248. - 250.

¹³ Arhiv Županije zapadnohercegovačke (AŽZH), *Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1908./09.; Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1909./10.; Razrednica Narodne osnovne škole u Drinovcima, školska godina: 1912./13.*;

U Nadbiskupsku klasičnu (isusovačku) gimnaziju u Travniku Ilija se upisao škol. god. 1913./14. i tu je završio: I. razred 1913./14., dobrim uspjehom¹⁴; II. razred 1915./16.¹⁵; III. razred 1916./17., uspjehom „I. red.“¹⁶; IV. razred 1917./18., uspjehom „I. s odl.“¹⁷; V. razred 1918./19.¹⁸; VI. razred 1919./20., uspjehom „I. red“¹⁹ VII. razred 1920./21., vrlo dobrim uspjehom²⁰ i VIII. razred 1921./22., te je proglašen zrelim.²¹

Jasno je da je Blaž kao šest godina stariji bio uzorom Ilijii, a sigurno mu je bio i velike potpora u gimnaziji u Travniku, jer dok je on pohađao I. – III. razred, Blaž je pohađao VI. – VIII. razred. Pošao je Ilija Blaževim stopama i na Vrhbosansku teologiju, premda je Blaž tada 1922./23. već bio napustio teološki studij. Zanimljivo je da je Ilija imao određenu nelagodu i svojevrsnu bojazan da neće biti dobro primljen, ako bude poslan na studij i smještaj u sjemenište koje je njegov brat napustio i nije postao svećenik. Tome svjedoči prepiska između Ilijie, tadašnjeg mostarskog biskupa fra Alojzija Mišića, provincijala Isusovaca iz Zagreba i drinovačkog župnika. U Ilijinim dopisima uočava se i pravnički stil, a to je vjerojatno utjecaj njegova brata Blaža, koji je tada već bio završio studij prava u Zagrebu. Kao primjer izdvajam dio iz Ilijina pisma od 17. kolovoza 1922.: „U prvom redu dužnost mi je da Vam se zahvalim na očinskoj brizi, koju ste oko mene imali, ne bi li ste mi ugodnije nauke učinili. Kad već nije moguće da drugamo pođem, ja sam se s pomoću Božjom odlučio poći u centralno bogoslovsko sjemenište u Sarajevo. Je li mi poteško, je, ali ljubav prema mome idealu svladala je sve i ja sam se, kako rekoh, odlučio poći tamo, kao gojenac Vaše biskupije. Pošto je godina ova s iznosima vrlo slaba ne će mi biti moguće, da mi kuća priskrbi novaca za sve najpotrebnije stvari kao n. pr. stručne knjige i t. d., to bi molio, ako je moguće, za jednu malu svoticu, koju

¹⁴ BAM, Izvještaj o vladanju i napretku seminaraca biskupije mostarske-trebinjske u šk. godini 1913./4., br. 463., 22. VII. 1914.

¹⁵ AFFDI, *Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku, za školsku godinu 1915./16.*, str. 15.

¹⁶ BAM, Izvještaj o godišnjem uspjehu seminaraca biskupije mostarske-trebinjske u školskoj godini 1916./7., br. 578., 14. IX. 1917.

¹⁷ BAM, Izvještaj o godišnjem uspjehu seminaraca biskupije mostarske-trebinjske u školskoj godini 1917./18., br. 691., pisan 31. VII. 1918., a stigao 26. VIII. 1918.

¹⁸ „Izvještaju o srednjim školama u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918./19.“, Sarajevo, 1920, str. 96.

¹⁹ BAM, Izvještaj o godišnjem uspjehu seminaraca biskupije mostarske-trebinjske u školskoj godini 1919./20., br. 710., 27. VI. 1920.

²⁰ BAM, Izvještaj o napretku sjeminaraca mostarske biskupije u Travniku koncem školske godine 1920.-1921., Travnik 26. VI. 1921., 799, 1. VII. 1921.

²¹ BAM, Izvještaj o rezultatu školske godine 1921./22., Profektura nadb. sjemeništa u Travniku, 785, 28. VI. 1922.

da mi doznačite prema tome, kada Vam bude najzgodnije.“²² Iliju se studija svojski prihvatio i sve je završio u rekordnom roku, te je za svećenika zaređen u Sarajevu 29. lipnja 1925., a mladu je Misu slavio u Drinovcima, 5. srpnja 1925., i to u „Dubravi na otvorenom prostoru, u blizini granice drinovačke i goričke župe“, kada se ujedno slavila 1000. godišnjica hrvatskoga kraljevstva.²³

Bio je kapelan u Ravnu (3 mjeseca, 1926.), župnik na Trebinji (1926. - 1928.) i u Klepcima (1928. - 1942.), gdje je pod njegovim vodstvom sagrađena lijepa crkva. Ubijen je na zvјerski način, od strane četnika, s 20 rana na licu i tijelu u noći s 30. travnja na 1. svibnja 1942.²⁴ Nepotpisani autor napisao je članak za *Kršćansku obitelj* o ubojstvu don Ilije Tomas, u kojem između ostaloga kaže: „Mladi idealni svećenik mostarske biskupije, u naponu životne snage i poleta ubijen je na grozan način od četničko-komunističke bande u svojoj župi Klepcima.“ Autor je naveo da je „Hercegovina dala za obranu domovine sve ‘što se muškim opasalo pasom’, [a] četničko-komunističke bande počele su žestoko navaljivati na istočnu Hercegovinu.“ Nadalje, autor je naveo da je „navala četničko-komunistička u noći od 30. IV. na 1. V. bila tako jaka, da su poturili obranu i primakli se samom župskom stanu.“ Don Iliju je u zadnji čas „pokušao pobjeći sa svojim stričevićem²⁵, ali bježeći po nesreći slomio je nogu. Stričević ga je uzeo na ramena i bježao s njime, ali vidjevši don Iliju da bi tako mogla oba zaglaviti i da neće moći pobjeći, rekao je stričeviću neka ga ostavi u jednoj kupini, a sam da bježi i spasi bar sebe. Tako je i bilo. Krvolična komunističko-četnička banda našla je teško ranjenog don Iliju i ubili su ga na najgrozniji način: na čelu su mu sjekirom načinili znak križa, u nos su ga zbuli bajunetom, a isto tako u lijevu stranu usta, kako prikazuje naša slika [slika ?], desno su mu uho odrezali, svega ga nožem isprobadali i dvije mu najteže rane kraj srca zadali. Svega su mu zadali 20 što većih što manjih rana i najposlijе bacili ga u rijeku Bregavu, gdje je i nađen. Tako je svršio i naš don Iliju u najstrašnijim mukama, koje mogu izmisliti i učiniti samo istočnjačke četničko

²² BAM, *Prisvjetli gospodine!*, broj 801, Tomas Ilijia, Drinovci, 1. VII. 1922.; *O. Provincijalu Isusovaca – Zagreb.*, broj 801, 2. VII. 1922.; *Presvjetli g. biskupe!*, broj 915, Zagreb, 22. srpnja 1922. i 25. srpnja 1922.; Pn. gosp. Ilijia Tomas, abituirient, Drinovci, broj 969, 10. kolovoza 1922.; *Veleč. žup. uredu, Drinovci*, broj 970, 10. kolovoz 1922.; *Prisvjetli gospodine!*, broj 1005, Tomas Ilijia, Drinovci, 17. kolovoza 1922.

²³ Ivan TOMAS, *Božji svjedoci* (objavljeno pod pseudonimom dr. Ivo Humski, Hrasno, 1971., kao posebni otisak članka objavljenog pod istim naslovom u mjesecniku *DUMO i njegov narod*, vjesniku župe Hrasno – Hercegovina, broj 12 - lipanj 1971., potpisano Ivo Dumin), str. 26.

²⁴ Željko Majić, „Don Ilijia Tomas (1901. – 1942.)“, u: Božo GOLUŽA, *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005., str. 429–468.

²⁵ Bio je to Petar (1912. – 1982.) sin don Ilijinog brata Nikole i Ruže rođene Bandić.

komunističke zvijeri.²⁶ Nakon 1990. i demokratskih promjena u Klepcima je 2002. pokraj obnovljene župne kuće, podignuta lijepa grobnica – sarkofag, u koju su preneseni don Ilijini posmrtni ostaci.²⁷ Međutim, neprijatelji katoličke vjere, Hrvata i uljudbe su tijekom svibnja 2020. devastirali taj spomenik (slika?). Dakle niti mrtvom don Iliji ne daju mira!

Slika 4. Lijevo članak iz *Kršćanske obitelji* o ubojstvu don Ilije 1942., a desno spomen-grob don Iliji Tomasi u Klepcima devastiran u svibnju 2020.

Don Vladislav Tomas rođen je 1921. u Drinovcima, od oca Nikole, (brata od Blaža i don Ilije) i majke Ruže, rođene Bandić.²⁸ Majka Ruža umrla mu je već 1925., kada je imao tek četiri godine i otac se ponovo oženio. Vladislav kao sedmogodišnji dječak odlazi kod strica don Ilije i u Klepcima završava osnovnu školu (1928.-1932.). Don Ilija ga je poslao u Nadbiskupsку veliku (isusovačku) gimnaziju u Travnik, gdje je pohađao I. - VIII. razred 1932./33. - 1939./40., te je položio viši tečajni ispit 1940.²⁹ Zanimljivo je da je u ljetopisu iz 1936./37., str. 8., navedeno da je 11. svibnja 1937. održano javno tjelesno vježbanje, zapravo natjecanje, a među odlikovane je uvršten i Vlado (Vladislav) Tomas, koji je kao polaznik V. razreda osvojio treće mjesto u bacanju kugle od 5 kg rezultatom od 12,21 m. Filozofsko-teološki studij pohađao je u Sarajevu (1940. - 1944.). Za to vrijeme kao bogoslov je nosio iz Drinovaca duhan i prodavao ga u Slavoniji, te je na taj način pomagao prehranjivati sedmoročlanu

²⁶ NEPOTPISANO, „† Don Ilija Tomas“, *Kršćanska obitelj*, God. XXV. (1942.), br. 5-6., str. 145-146.

²⁷ Željko Majić, „Don Ilija Tomas (1901.-1942.), u: Božo GOLUŽA (prir.), *Svjedoci vjere i rodoljublja: Zbornik radova o stradalim biskupijskim svećenicima u Hercegovini*, Mostar, 2005., str. 429-468.

²⁸ AŽD, *Matica krštenih*, sv. II., str. 177.

²⁹ AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: *Izvještaj za školske godine 1932./33., str. 16.; 1933./34., str. 18.; 1934./35., str. 22. i 23.; 1935./36., str. 22.; 1936./37., str. 8. i 26.; 1937./38., str. 22.; 1938./39., str. 25.; 1939./40., str. 26. i 29.*

obitelj u Drinovcima. Zareden je za svećenika Mostarsko-duvanjske biskupije, 29. lipnja 1944. u Sarajevu. Mladu je Misu slavio u Drinovcima, 15. kolovoza 1944., a imao je na svečanom objedu čak 350 uzvanika. No, u jesen 1944. partizani su osvojili Drinovce i dogodilo se da je netko ubio partizanskog kurira. Pala je sumnja da su to organizirali don Vladislav i drinovački kapelan fra Slobodan Lončar. Na sjednici komiteta brigade koja se nalazila u Drinovcima, zapovjedio je komandant Ante Barbir da se njih dvojicu svećenika mora likvidirati za odmazdu ubijenog kurira. To je don Vladislav doznao i odlučio pobjeći, a poručio je i fra Slobodanu Lončaru da mora bježati. On Vladislav kaže: „Ugovoren je bio sastanak i polazak kod moje rodne kuće. To je bilo na Mladence, četvrti dan Božića 1944. Fra Slobodana smo čekali do 21 sat. Nije se pojavio i mi smo krenuli na put preko Blaževića do Alagovca do čovjeka koji nas je trebao prevesti preko vode jer je Drinovačko polje bilo pod vodom. (...) Pobjegao sam od smrti, a kolega moj svećenik, kapelan u Drinovcima fra Slobodan Lončar ubijen je kod Ljubuškog, nakon mog odlaska 7 ili 8 dana. Tijekom 20 godina nisam dolazio svojima kući od straha, čak ni pokojnom ocu na sprovod. Čekao sam da nestane one generacije koja me je kanila ubiti.“³⁰ Dakle, pobjegao je uz niz peripetija do Zagreba, gdje je nastavio studij teologije. Kada su partizani 9. svibnja 1945. došli u Zagreb, don Vladislav se u prvo vrijeme skrivaо kod obitelji Andrije Bandića.³¹ O istome posvjedočio je i dr. sc. Mladen Bandić,³² dipl. ing. građ., prof. visoke škole u Zagrebu, kada smo s njim porazgovarali. Na taj način se zapravo spasio od sigurne smrti i nakon prvih racija don Vladislav se vratio studiju na bogosloviji.³³ Po završetku bogoslovije zamolio je i odobreno mu je da ostane kao svećenik u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Sam je posvjedočio da se iz bojazni za život sve do 1965. nije usudio vratiti u rodni kraj, jer tu je jedne jesenske večeri 1944. od lokalnih novih partizanskih vlasti bio „presuđen“ na likvidaciju. Kao svećenik počeo je djelovati kao kapelan najprije u Budrovcu, te u Kloštru Podravskom, a od 18. kolovoza 1946., nakon što su 12. kolovoza 1946. partizani strijeljali prethodnog župnika, došao je za župnika u Hrvatsku Dubicu i kao takav ostao je do 1988., dakle punih 42 godine. U tom razdoblju pastoralno je 20 godina držao i Bosansku Dubicu. Od 1988. do 1998. bio je u Zagreb rektrom crkve

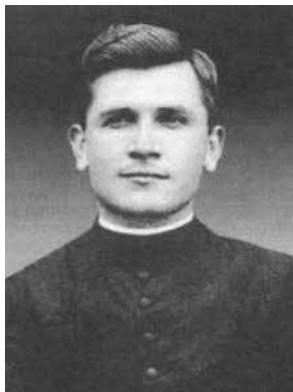
³⁰ VLADISLAV TOMAS, Život u vjeri, nadi i ljubavi, 2. promjenjeno izd., Zagreb, 2014., str. 17-18. i 31.

³¹ AŽD, *Matici krštenih, knjiga II.*, str. 74.: Andrija Bandić, rođen je 3. II. i krštenom 4. II. 1910., kao zakoniti sin Mate Bandića i Ande, rođene Kondža iz Ružića. Krstio ga je župnik fra Vjenceslav Bašić, kum je bio Mato Tomas iz Ploca, krizmao se u Beogradu 17. VI. 1928. od o. Iv. Radića. Inače je rođak od don Vladislavove majke Ruže rođene Bandić.

³² Dr. sc. Mladen Bandić, prof. v. šk., rođio se 1944. u Zagrebu, kao sin Andrije Bandića i Anke (Anice), Perine, rođene Eljuga, prema osobnom razgovoru u Zagrebu, od 26. V. 2013.

³³ V. TOMAS, Život u vjeri, nadi i ljubavi, str. 20.

Krista Kralja na Mirogoju, a tada je umirovljen. No, i nakon umirovljenja don Vladislav je obavljao svećeničku službu i po potrebi pomagao svojoj subraći. Kardinal i zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić imenovao ga je 1984. počasnim kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog, a sisački biskup Vlado Košić ga je 2012. imenovao začasnim kanonikom Stolnog kaptola Sv. Križa u Sisku, jer je Hrvatska Dubica u kojoj je župnikom bio 42 godine, od osnivanja Sisačke biskupije 2009. došla pod upravu te biskupije. Proglašen je 2014. počasnim građaninom Hrvatske Dubice.³⁴

Slika 5. Lijevo don Ilija Tomas kao župnik u Klepcima, a desno njegov nećak don Vladislav Tomas

³⁴ VLADISLAV TOMAS, Život u vjeri, nadi i ljubavi, 2. promijenjeno izd., Zagreb, 2014.; <https://www.novska.in/vijesti/zivot-u-vjeri-nadi-i-ljubavi>, Željko Gašparović, „Život u vjeri, nadi i ljubavi“, (20. 08. 2021.); M. C., „Uz 70. obljetnicu misništva preč. gosp. VLADISLAVA TOMASA, nekadašnjeg župnika u Hrvatskoj Dubici i začasnog kanonika Sisačkog Kaptola“; <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/aktualnosti/vladislav-tomas-ako-bog-ne-blagoslovi-tvoj-rad-uzalud-ti-je-sav-trud>, (20. 08. 2021.), Davor Trbušić, „Vladislav Tomas: Ako Bog ne blagoslovi tvoj rad, uzalud ti je sav trud“; <https://www.md-tm.ba/clanci/zagreb-preminuo-don-vladislav-tomas>, (20. 08. 2021.), „Zagreb: PREMINUO DON VLADISLAV TOMAS“; <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/aktualnosti/preminuo-nestor-zagrebacke-nadbiskupije-prec-vladislav-tomas>, (24. 08. 2021.), Preminuo nestor Zagrebačke nadbiskupije preč. Vladislav Tomas; <https://www.biskupija-sisak.hr/index.php/arhiv/4365-pokopan-pre-vladislav-tomas>, (20. 08. 2021.) „Pokopan preč. Vladislav Tomas“; Emisija „Od Krista pozvani“ na Hrvatskom katoličkom radiju, ur. Svetlana Đuran, 2013.; Vlado ČUTURA, „Padao sam pod križem, ali sam se i pridizao“, *Glas Koncila*, br. 2, 13. I. 2008. str. 16.

Bili su smetnja neprijateljima svake hrvatske države, hrvatskog naroda i njegove vjere

Iz prethodnih redaka jasno je da su braća Blaž i don Ilija Tomas, kao i njihov nećak don Vladislav Tomas bili smetnja neprijateljima svake hrvatske države, hrvatskog naroda i njegove vjere. Za don Iliju, koji je dao ono najviše što je imao – svoj život, to je nedvojbeno očito i to nije potrebno argumentirati. Ovdje se opisuju neki detalji iz života Blaža i don Vladislava Tomasa, koji su dosad bili nepoznati ili manje poznati, a koji jasno pokazuju da su i oni bili smetnja neprijateljima svake hrvatske države, hrvatskog naroda i njegove vjere.

Sudac okružnog suda u Varaždinu Blaž Tomas, koji je ujedno od veljače 1945. bio član stegovnog suda I. stupnja pri velikoj župi Zagorje, bio je nakon završetka Drugog svjetskog rata od strane novih partizanskih vlasti uhapšen i presuđen od Okružnog suda za zaštitu nacionalne časti za okrug Varaždin.³⁵ Moram priznati da sam čitajući ovu presudu prvi puta čuo da je takav sud postojao. U pokušaju pronalaska nešto više podataka o njemu našao sam na znanstveni rad Zdravka Matića, „Djelovanje suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj 1945. – osrvt na srednjodalmatinski okrug i presudu Mati Podrugu iz Dicma“ sa Hrvatskog vojnog učilišta „Dr. Franjo Tuđman“ iz Zagreba.³⁶ Među ostalim Matić navodi:

„Završetkom Drugog svjetskog rata i pobjedom partizanskog pokreta trebalo se obračunati s državnim neprijateljima i narodnim izdajicama. Pod posebnim povećalom bili su imućni Hrvati koji su u vrijeme Narodnooslobodilačke borbe (NOB-a) bili pasivni i/ili neutralni promatrači te se nisu priključili ni jednoj strani u ratu, već su ostali do kraja neutralni. Najveću cijenu platili su bogati Hrvati diljem Hrvatske koji su se bavili privatnim obrtom ili su bili vlasnici niza nekretnina i posjedovali veliku imovinu. Trebalo je cjelokupnu imovinu podruštveniti, provesti eksproprijaciju i nacionalizaciju na temelju zakona. U tu svrhu formiran je Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj koji je imao upravo takvu intenciju – locirati, identificirati, uhititi i procesuirati sve koji su apstinirali od Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a) i NOB-a te koji su na bilo koji način bili prokazani kao državni neprijatelji. Uslijedio je cijeli niz sudskih postupaka u kojima su pojedinci bili osuđeni i kažnjeni na dugogodišnje zatvorske kazne uz gubitak građanskih prava i konfiskaciju imovine. Bili su to sudovi protiv „kulaka“ koji su kao takvi označeni kao državni neprijatelji Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ). Obračuni

³⁵ Arhiva obitelji Tanje Tomas Jukić, unuke od Blaža Tomasa.

³⁶ ZDRAVKO MATIĆ, „Djelovanje suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj 1945. – osrvt na srednjodalmatinski okrug i presudu Mati Podrugu iz Dicma“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, god. LX., 1, Zagreb, 2018., str. 351-383.

s državnim neprijateljima i narodnim izdajicama često su bili zasnivani na suspektnim dokazima i svjedočenjima, što je odbacivalo vjerodostojnost tako izricanih presuda na promatranim sudovima. Sud je djelovao 4,5 mjeseca, ali je uspio osuditi više od stotinu osoba diljem Hrvatske zbog raznih, najčešće izmišljenih kaznenih djela. Cilj je bio oduzeti imovinu i predati je državi na upravljanje. (...) Zločinom ili prijestupom smatrana se svaka suradnja s okupatorom ili njegovim pomagačima, a oblikom takvih suradnji smatrana su se politička, propagandna, kulturna, umjetnička, privredna, administrativna i druga suradnja s okupatorom i domaćim izdajicama. (...) Sud za zaštitu nacionalne časti je prema Odluci imao ovlasti kazniti svako održavanje prisnih i prijateljskih odnosa s pripadnicima okupatorske vojske i vlasti.“

Iz presude od 1. kolovoza 1945. (slika ?.) izdvajam:

„k r i v j e :

a/ što je u mjesecu ožujku ili travnju 1944., kada je zloglasni ustaški zapovjednik Boban došao [u] Varaždin s istim razgovarao kao i sa ustaškim oficirom Mrakom, te njih dvojicu pozvao k sebi u stan i ponudio ih rakijom dakle podržavao prisne i prijateljske veze s pripadnicima okupatorske vojske, (...)

radi čega se

k a ž n j a v a :

a/ **gubitkom nacionalne časti u trajanju od 10 godina.**

b/ **prisilnim radom u trajanju od 4 godine** sve to u smislu čl. 3. a/ i b/ O z.n.č.

Početak kazne računa se od dana nastupa.

(...)

Činjenica da je optuženi pozvao k sebi zloglasnog ustašu Bobana i to baš u vrijeme, kada je NOB bio u svom najjačem razmahu, teško tereti optuženog. Sam čin optuženog naišao je na najgori prijem od strane javnosti. Da optuženi nije osjećao jake simpatije za ustaški pokret a prema tome i samome Bobanu, sigurno ga ne bi pozivao u svoj stan i tamo nudio rakijom.^{“³⁷}

Ova presuda toliko je absurdna, da su to počele „uviđati“ i nove partizanske vlasti. Naime, Okružni narodni sud u Varaždinu je, nakon ukinuća Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj i povodom Ukaza o pomilovanju, 14. rujna 1945. donio Rješenje kojim je presuđenom Blažu Tomasu oproštena jedna polovina kazne od 4 godine prisilnog rada.

³⁷ Prepis K 50/45, Da je ovaj prepis vjeran svom izvorniku, potvrđuje: Kotarski savez poljoprivrednih zadruga SOJ Varaždin.

Blaž Tomas je stvarno i odslužio kaznu od dvije godine prisilnog rada, i to u Kazneno-popravnom domu Lepoglava. Vidi se to prema Otpusnici od 1. kolovoza 1947. (slika ?:), a to je dan kada se napunilo dvije godine od izrečene presude.³⁸

Daljnji korak u preinačenju izvorne presude Blažu Tomasu bila je presuda Okružnog suda u Zagrebu od 4. studenog 1949. Tom presudom kazna Blažu Tomasu gubitka nacionalne časti u trajanju od 10 godina preinačena je u kaznu gubitka gradjanskih prava u trajanju od 2 /dvije/ godine.³⁹ Apsurdnost ove presude je u činjenici da je Blaž Tomas već izdržao kaznu gubitka nacionalne časti u trajanju od 4 godine, tri mjeseca i tri dana, a ovom presudom je dobio takvu kaznu u trajanju od dvije godine.

Vrlo zanimljivo je rješenje Okružnog suda u Varaždinu od 29. ožujka 1956. kojim se Blažu Tomasu „dozvoljava sudska rehabilitacija i briše se osuda iz presude Okružnog suda za zaštitu nacionalne časti za okrug Varaždin u Varaždinu od 1. VIII. 1945. broj K.50/45., kojom je imenovani radi krivičnog djela iz čl. 2. t. 3. i 9. O.z.n.č. kažnen gubitkom nacionalne časti u trajanju od 10 godina i prisilnim radom u trajanju od 4 godine, uslijed čega se osudjeni Tomas Blaž imade smatrati neosudjivanim.- Po pravomoćnosti ovog rješenja brisat će se osude iz Kaz. evidencije.“⁴⁰ Konačno, nakon skoro punih 11 godina, sud u socijalističkoj Jugoslaviji shvatio je koliko je absurdna i neutemeljena presuda Blažu Tomasu od 1. kolovoza 1945. pa ju je ukinuo, odnosno naredio brisanje te osude iz kaznene evidencije. Time je Blaž Tomas doživio sudsку rehabilitaciju i osobnu satisfakciju, nakon 11 godina što izdržavanja kazne, što trpeći ljudi presuđenog dugogodišnjeg uspješnog suca i uglednog građanina. U tom smislu ovo rješenje je za pozdraviti. No, ako se proanalizira što je za Blaža Tomasa, tada uspješnog sudskega djelatnika u društvu, koji očito nije imao nikakve krivice, jer je to priznao i sud u socijalističkoj Jugoslaviji. Jedini pravi zaključak je taj da je Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj imao zadataću da na svaki način osudi i diskreditira sve one ljudi koji su za vrijeme NDH bili zapravo neutralni i obavljali su svoju profesionalnu djelatnost, koja je bila nastavak njihove djelatnosti i prije postojanja NDH. Glavno je bilo te ljudi maknuti s pozicija na kojima su dotad djelovali, kako bi

³⁸ Prepis. Kazneno-popravnom domu Lepoglava, broj 99681/47., dne 1. kolovoza 1947., Mat. broj 696.. Da se ovaj prijepis točno slaže se svojim izvornikom potvrđuje Zadružni centar u Varaždinu, u Varaždinu, dne 15. listopada 1947.

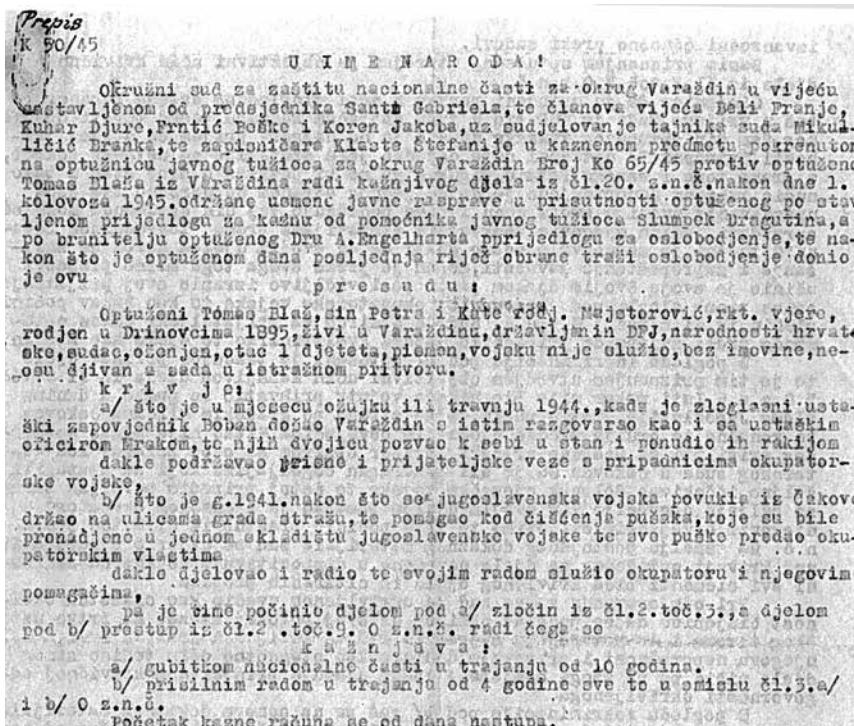
³⁹ Prepis: Broj Kr. 685/949, Da je ovaj prepis vjeran svom izvorniku, potvrđuje: Kotarski savez poljoprivrednih zadruga SOJ Varaždin, personalni referent: /Šebrek Elizabeta/.

⁴⁰ Kr. 48/55-7, KV. 150/56., RJEŠENJE, Okružni sud u Varaždinu, dana 29. ožujka 1956., Zapisničar: Medved Anica v.r., Predsjednik vijeća: Marinović Dr. Pavao.

na te pozicije doveli druge podobne ljude, upitne stručnosti i upitnih ljudskih i moralnih kvaliteta, da o domoljubnim osjećajima i ne govorimo.

Iz naprijed citiranih presuda, rješenja i otpusnica saznaje se da je Blaž Tomas pred početak rata u staroj Jugoslaviji bio na mjestu suca kotarskog suda u Čakovcu, a od 3. kolovoza 1941. do kraja Drugog svjetskog rata bio je sudac Okružnog suda u Varaždinu, te je od mjeseca veljače 1945. bio član stegovnog suda I. stupnja pri velikoj župi Zagorje. Nakon izdržavanja kazne prisilnog rada u Kazneno-popravnom domu Lepoglava, bio je od 16. listopada do 8. prosinca 1947. namješten kao korespondent kod Zadružnog centra u Varaždinu. Od tada pa do 31. svibnja 1950. bio je namješten kao planer i kao pravni referent kod Kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga u Varaždinu. Od 1. lipnja 1950. pa do 1956. bio je namješten kod NOK⁴¹ Varaždin kao pravni referent.

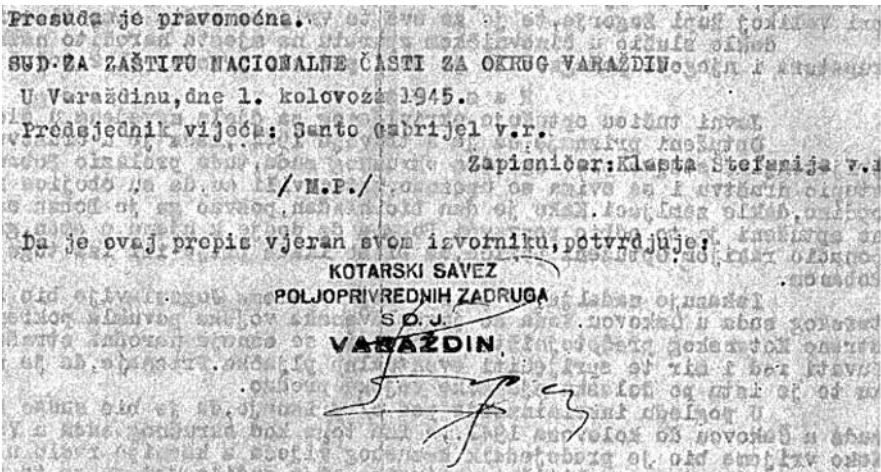
Doznaće se da je Blaž bio oženjen i da je imao jedno dijete. Prema in memoriamu za Eduarda Tomasa saznaje se da je on sin od Blaža Tomasa i Marije, rođene Nitsch. Rodio se u Resiti, Rumunjska,⁴² 21. siječnja 1926. (slika ?)⁴³

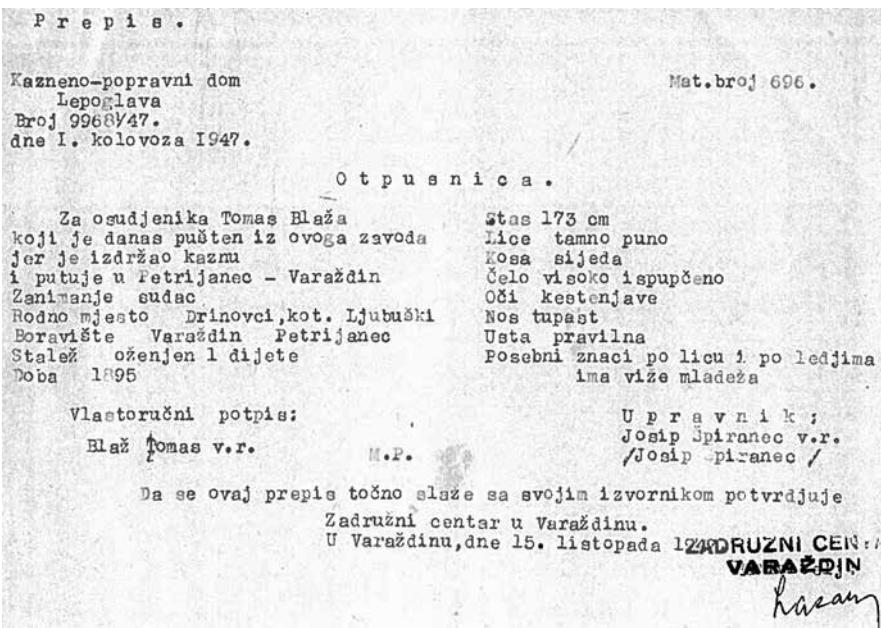
⁴¹ NOK je vjerojatno Narodni odbor kotara.

⁴² To je grad u kojem je rođena Blaževa majka Marija rođena Nitsch.

⁴³ OBITELJ TOMAS, „Eduard Tomas, dipl. ing. šumarstva (1926-2008)“, Šumarskog lista, god. CXXXII., br. 7-8, Zagreb, 2008., str. 388.

Slika 6. Presuda Blažu Tomasu Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 1. kolovoza 1945.

Slika 7. Otpusnica Blaža Tomasa iz Kazneno-popravnog doma Lepoglava od 1. kolovoza 1947.

Činjenica da je Eduardu Tomasu in memoriam objavljen u časopisu Šumarski list, koji već 145 godina izlazi u Zagrebu, dovoljno govori i značaju profesionalne karijere Eduarda Tomasa. Izdvajam da je Eduard osnovnu školu završio u Pakracu 1936., što onda govori da je tada Blaž Tomas radio kao sudac u Pakracu. Franjevačku klasičnu gimnaziju završio je u Varaždinu 1944., što je i logično jer je tada otac mu Blaž bio sudac Okružnog suda u Varaždinu.

Diplomirao je 1951. na Šumarskom odsjeku Poljoprivrednog fakultetu u Zagrebu. Radio je 1951. kao glavni inženjer u ŠG "Ribnica", Zenica (BiH). Od lipnja do kolovoza 1952. godine bio je zaposlen u ŠG "Šamarica" Zagreb, Šumarija Krapina, kao zamjenik upravitelja. Od 5. kolovoza 1952. stupio je na dužnost upravitelja Šumarije Donja Stubica, koja je postala Ekonomski jedinicu ŠG "Macelj" Krapina, a od 1963. Ekonomski jedinicu ŠG "Zagreb". Vodio je pošumljavanje devastiranih područja Zagrebačke gore. Isto tako, vodio je izgradnju nove zgrade Šumarije u Topličkoj cesti u Donjoj Stubici, a kasnije i druge zgrade Šumarije u Kolodvorskoj ulici u Donjoj Stubici. Od proljeća 1971. radio je u upravi ŠG Zagreb kao šef proizvodno-tehničke operative. U ljeti 1973. stupio je na dužnost direktora OOOUR-a Šumarije Donja Stubica. Zajedno sa suprugom Theom,⁴⁴ profesoricom stranih jezika, tada direktoricom Osnovne škole u Donjoj Stubici, s kojom je bio u braku od 1953., ostavio je trajni trag u stubičkom kraju. S obitelji se 1976. godine preselio u Varaždin. Od 1986. radio je u ŠG Varaždin, kao koordinator Službe taksacije. Početkom 1991 prešao je u UŠ Koprivnica, JP "Hrvatske šume" za taksatora, s koje pozicije je 1. travnja 1991. otišao u mirovinu. Tijekom svog radnog vijeka sudjelovao je na mnogobrojnim stručnim usavršavanjima, seminarima i tečajevima, između ostalog i na usavršavanju u organizaciji FAO u Austriji i Njemačkoj te tadašnjem SSSR-u. Na tim putovanjima u mnogome mu je pomoglo i vrhunsko poznавanje stranih jezika. Govorio je njemački, mađarski, talijanski i francuski jezik. Bio je dugogodišnji član Hrvatskog šumarskog društva. Umro je 2008. i pokopan je na gradskom groblju u Varaždinu.

Kćerka od Eduarda Tomasa, Tanja Tomas Jukić (slika ?), voditeljica je, odnosno direktorka je financija u tvrtki Autocesta Zagreb-Macelj d.o.o. U ime te tvrtke član je Stručnog odbora za financije Hrvatske udruge koncesionara za autoceste s naplatom cestarine (HUKA) u Zagrebu, a također i Hrvatske udruge korporativnih rizničara u Zagrebu.

narod Varaždin. Novi Maredi, Ivanić, Lošinj i Čakovec, te je također nastavio na ovajman stručnoj radnici, tako da velo odgovornost radnici imao je da učini što može da se učini. Preduzeće je svoju plesnicu i ljudstvo.

Prestanju posjedinju šumarske inspekcije u Zagrebu optinila Varaždinska županija, te je također nastavio na ovajman stručnoj radnici, kao konzervator Muštar Varaždin. Preduzeće 1991 preuzeo je u UŠ Koprivnica, a 1996. godine je učinio i taksatora, a koji preuzeo godine 1. 4. 1997., učinio je mirovinu.

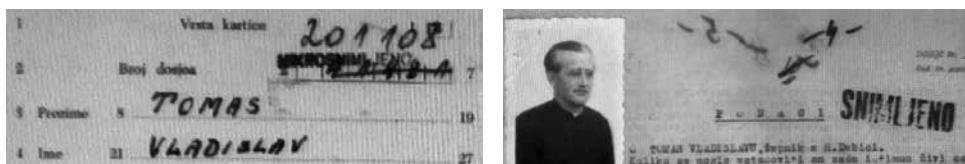
Tijekom svog radnog vijeka stručnjak je na univerzitetskim

Slika 8. Eduard Tomas, dipl. ing. šumarstva (1926. – 2008.) i desno njegova kćerka Tanja Tomas Jukić

⁴⁴ Radi se o Thei Tropper – Tomas, prof., suprudi od Eduarda Tomasa, s kojim ima kćerku Tanju Tomas Jukić, udanu za Tomislava Jukića s kojim ima sina Filipa. Umrla je 21. srpnja 2019. u 92. godini života. Pokopana je na gradskom groblju u Varaždinu.

Kolika je smetnja neprijateljima svake hrvatske države, hrvatskog naroda i njegove vjere bio don Vladislav Tomas, svjedoče dokumenti iz dosjea Službe državne sigurnosti (SDS) u Zagrebu, gdje su objedinjeni i dokumenti zloglasnih OZN-e i UDB-e. Dosje ima broj 201108 (slika ?), a sadrži 55 listova tipkanih tekstova. Ti tekstovi su jednim dijelom, od 1. do 3. stranice, samo sažetci iz opsežnijeg materijala koji je imao najmanje 124 stranice. Kada se tome doda 52 stranice dokumenata iz navedenog dosjea, onda proizlazi da su pisani materijali praćenja don Vladislava Tomasa sadržavali najmanje 176 stranica. Nije ni čudo jer je sustavno praćen od 1944. do 1989. (zadnja zabilješka o njemu u dosjeu bila je s datumom 20. lipnja 1989.), dakle punih 45 godina! Dokumentacija je prikupljana od brojnih doušnika i svjedoka vezanih uz neke istrage vezane uz don Vladislava Tomas, te jasno raznih izvješća OZN-e, UDB-e, SDB-a (SDS-a) i drugih tijela vlasti. Ubilježeno je ukupno 10 doušnika različitih kodnih imena, 7 saslušanih u istražnom postupku (zamislite, vezanom uz prikupljanja dobrovoljnijih priloga od vjernika za oporavak crkve!), te 4 svjedoka iz njegovih rodnih Drinovaca, koji su svjedočili o tome kako se don Vladislav ponašao u Drinovcima 1944., kad su partizani u listopadu osvojili Drinovce, tadašnje središte istoimene općine.

Slika 9. Izvadci iz dosjea o don Vladislavu Tomasu

U dosjeu se nalazi i sljedeći tekst: „Dana 14.II.1947 godine došao je k popu Vladislavu Tomasu neki nepoznati mladić koga je pop predstavio da je njegov bratić koji svršava školu u Zagrebu za šumarskog savjetnika. Pop je preporučio Mici Smiljanić iz Dubice da sa ostalim djevojkama njegovom bratiću prave društvo, jer da on u Dubici nikoga ne poznaje, a dana 17.II.47.g. otpustovao je pop sa svojim bratićem u Zagreb, a prije polaska rekao je narodu da neće biti cijelog tijedna u Dubici već da mora na put. Dana 24.II.47.g. povratkom iz Zagreba pop je sa svojim „bratićem“ išao apotekaru Šepcu i šumaru Valentiću Ernestu i po povratku govorio je sa bratićem i u razgovoru rekao je šta oni meni mogu.“⁴⁵ Očito je da je spomenuti bratić od don Vladislavova, sin od njegovog strica Blaža Eduard Tomas. U to vrijeme Eduardov otac Blaž je bio u Kazneno-popravnom domu Lepoglava na izdržavanju kazne prisilnog rada, a

⁴⁵ HDA, dosje SDS-a br. 201108 Tomas Vladislav, *Ministarstvo unutrašnjih poslova FNRJ, Opunomoćstvo uprave drž. bezbjednosti za kotar Kostajnicu, br. 322, 17. VI. 1947. god., predmet: Tomas Vladislav, rkt. župnik u Hrv. Dubici, dosje.*

to znači da su njegov sin i supruga izgubili svoj obiteljski oslonac suca Blaža, a upitno je kako se Eduard financirao na studiju šumarstva u Zagrebu. Nije teško zaključiti da mu je u pripomoć priskočio rođak don Vladislav. To što ga vodio u ljekarnu moguće je da su nabavljali neke lijekove, koje je Eduard nosio ocu u Lepoglavu, a kod šumara su možda razgovarali o provedbi praktičnog dijela nastave iz šumarstva, koju je Eduard trebao obaviti tijekom studija šumarstva.

U izješću UDB-e iz Mostara od 29. prosinca 1959. stoji: „Od rodbine ima strica Blaža, koji kao sudija službuje sada negdje u Slavoniji...“ U jednoj rečenici pola istine pola laži. Istina je da je Blaž bio stric od don Vladislava, ali je neistina da je tada (1959.) radio kao sudac negdje u Slavoniji. Očito je mostarska UDB-a htjela prikriti činjenicu da je Blaž Tomas 1. kolovoza 1945. bio osuđen na četiri godine prisilnog rada i 10 godina gubitka nacionalne časti, pa premda je 1956. rehabilitiran više nije mogao biti sudac. U istom izješću navedeno je da don Vladislavov brat Petar i zet mu Rudo Glavaš održavaju redovne veze s njim i da skoro svake godine dogone mu veće količine vina.⁴⁶ Naveli su da im on kao protuuslugu šalje točkove za zaprežna kola i drugi materijal koji oni prodaju po selima na području općine Grude i na taj način rekompenziraju vrijednost ustupljenog vina. Vrlo je zanimljivo da je mostarska UDB-a u ovu priču uplela i dr. don Ivana Tomasa čuvenog urednika i spikera Hrvatskog programa na Radio Vatikanu od 1954. do 1962., jer su naveli: „Pošto se na Tomasa gleda kao na svećenika zagrebačke nadbiskupije postoji mogućnost da on održava posredne veze izmedju Dr. Tomas Ivana, spikera Radio Vatikana, koji je sa njim u nekim rodbinskim vezama i svećenika mostarske biskupije, što mi nismo bili u mogućnosti provjeriti. Smatramo da je potrebno obratiti pažnju na njegove eventualne veze sa Dr. Tomas Ivanom, posebno obzirom na činjenicu da je Dr. Tomas, veoma aktivan u svom neprijateljskom radu protiv FNRJ.“⁴⁷

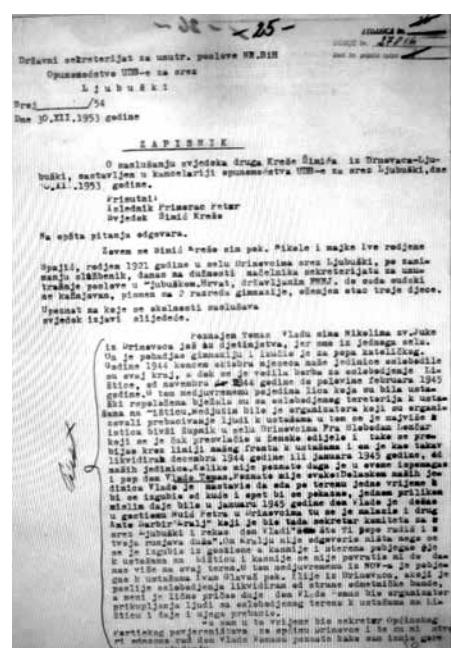
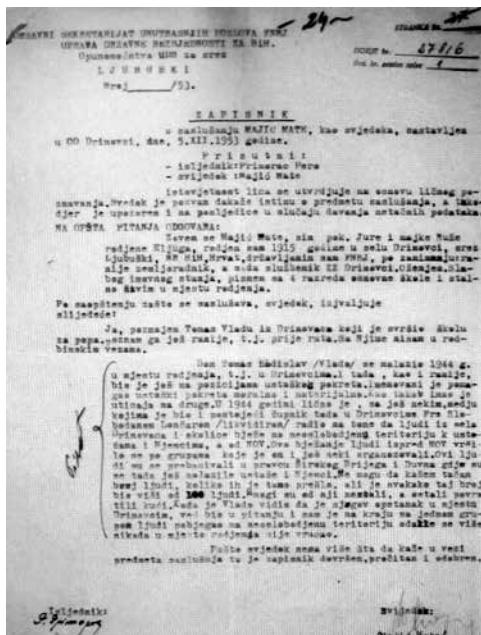
Dosjei sadrže i izješće UDB-e iz Mostara od 29. prosinca 1959. U njemu je navedeno da nakon rata sve do tada don Vladislav uopće nije dolazio u rodno mjesto, te da se pričalo da se bojao represije od novih jugoslavenskih vlasti. Doslovno se kaže: „Ta njegova bojazan je bila i opravdana, naročito neposredno poslije oslobođenja, obzirom na činjenicu da je u to doba prema onom dijelu katoličkog klera koji je saradjivao sa neprijateljem za vrijeme rata, posebno u Hercegovini preduzeto niz represivnih mjera, a svi saradnici okupatora i njegovih pomagača su izvedeni pred sud i sudjeni. (...) Komentirajući njegov

⁴⁶ U Tomasovom dosjeu u više navrata je navedeno da su mu brat Petar i zet Rudo Glavaš slali vina. To pokazuje da su oni vodili uzajamnu brigu jedni o drugima.

⁴⁷ HDA, dosje SDS-a br. 201108 Tomas Vladislav, Mostar, 29/12-1959 godine, TOMAS VLADISLAV, str. 6-7.

slučaj, neki seljaci iz sela Drinovaca, kao Pandžić Petar i Akmadžić Milan govore: 'Tomas ne smije doći u Drinovce zbog toga što mnogo majki plače na njega, jer im je odveo muža ili sina, pa su u Sloveniji ostavili kosti, umjesto da danas žive sa svojim porodicama'. U ovom izvješću još se navodi: „Tomas se sa neprijateljskim oružanim formacijama preko Zagreba povlačio kroz Sloveniju do Dravograda gdje je zarobljen i upućen u jedan od naših zarobljeničkih logora. Za vrijeme dok se nalazio u zarobljeničkom logoru, tadašnji Mjesni narodnooslobodilački odbor Drinovci je na traženje Uprave logora za Tomasa dao pozitivne podatke, zahvaljujući okolnostima da su u to vrijeme u organima vlasti bilo[i] našli utočište i neki neprijateljski elementi. Na osnovu tih podataka došlo je do njegovog puštanja iz zarobljeničkog logora, te tako prema njemu neposredno poslije rata nisu preduzimane nikakve represivne mјere.“

Još dvojica Drinovčana svjedočila su na istu temu. Mate Majić Eljugačić je 5. prosinca 1953. rekao (slika ?): „U jesen 1944 godine lično je, sa još nekim, medju kojima je bio i postojeći župnik tada u Drinovcima Fra Slobodanom Lončarom /likvidiran/ radio na tome da ljudi iz sela Drinovaca i okolice bježe na neoslobodjenu teritoriju k ustašama i Njemcima, a od NOV. Ovo bježanje ljudi ispred NOV vršilo se po grupama koje je on i još neki organizovali.“

Slika 10. Preslike iz dosjea o Vladislavu Tomasu: zapisnici o saslušanju svjedoka Mate Majića i Kreše Šimića

Krešo Šimić, tadašnji načelnik sekretarijata za unutrašnje poslove u Ljubuškom, je 30. prosinca 1953. izjavio (slika ?): „Medjutim bilo je organizatora koji su organizovali prebacivanje ljudi k ustašama u tom se je najviše istica bivši župnik u selu Drinovci Fra Slobodan Lončar koji se je čak presvlačio u žensko odijelo i tako se probijao kroz linije našeg fronta k ustašama i on je kao takav likvidiran decembra 1944 godine ili januara 1945 godine, od naših jedinica. Koliko mi je poznato daga je u ovome ispomagao i pop don Vlado Tomas. (...) U vezi napred izloženog neznam više ništa da kažem, nego jedino daje NOV digao motor kotač iz Vladine kuće kad se je Vlado nalazio ubjegstvu 1944 godine. Motor je bio Marka NSU 120cm./Kubika/, a koje je bilo vlasništvo njegovog strica don Ilije Tomasa koji je kao ustaša likvidiran 1941 god u Klepcima kao koljač, na terenu sreza Čapljine.“

Očito je u izjavama ovih svjedoka niz netočnosti i laži. Sva četvorica govore da je don Vladislav sudjelovao u organiziranju prebacivanja Drinovčana krajem 1944. iz Drinovaca (kada su u Drinovce na vlast došli partizani) i teritorij koji je još bio pod vlašću ustaša, te da je i on pobjegao s jednom grupom, po Mati Majiću: „Kada je Vlado video da je njegov opstanak u mjestu Drinovcima, već bio u pitanju i sam je na kraju sa jednom grupom ljudi pobjegao na neoslobodjenu teritoriju odakle se više nikada u mjesto rodjenja nije vraćao.“ U izvješću UDB-e iz Mostara od 29. prosinca 1959. navedeno je da su Petar Pandžić i Milan Akmadžić govorili: „Tomas ne smije doći u Drinovce zbog toga što mnogo majki plače na njega, jer im je odveo muža ili sina, pa su u Sloveniji ostavili kosti, umjesto da danas žive sa svojim porodicama“. To izvješće čak potvrđuje da je don Vladislav imao razloga da se boji za svoj život, jer: **„Ta njegova bojazan je bila i opravdana, naročito neposredno poslije oslobodjenja, obzirom na činjenicu da je u to doba prema onom dijelu katoličkog klera koji je saradjivao sa neprijateljem za vrijeme rata, posebno u Hercegovini preduzeto niz represivnih mjera, a svi saradnici okupatora i njegovih pomagača su izvedeni pred sud i sudjeni.“** Jedino su zaboravili reći da su mnogi i likvidirani. No, Krešo Šimić je u svjedočenju izrijekom naveo da je fra Slobodan Lončar likvidiran pod optužbama da je organizirao prebacivanje ljudi k ustašama, za što su optuživali i don Vladislava. Neki podaci iz dosjea o don Vladislavu mogu se vidjeti na slici ?.

Iz podataka Opunomoćstva UDB sa mjesa Ljubuški, koje je potpisao opunomoćenik major Vlado Endenović vidioše, da je Tomić sa čitavim vrijeđem okupacije bio na dužnosti ustашkog sresa i sa to vrijeme uvezen sa ustашkim pokrećem kada su ustasci rukovodili. Nema podataka da je učestvovao u Karlovici bločinima. Oslobođenje zatogio ga je u rodnom mjestu i odmah u prvim danima organizirao je jednu grupu teritorija (oko Izo), koju su pobjegli sa oslobođenog terena u uporištvo Sovjeti Srijedog. Od ovih seljaka vratio se natrag oko do, dok su ostali, kao i Tomić povlašili se pred nastupanjem naše Armije.

Dana 26.VII.1958. godine Tomić je podnio molbu za putovanje u Zapadnu Njemačku. Molba mu je odbijena, jer je Tomić htio posjetiti u Njemačkoj ustашkog emigranta Lodenca. (vidi str. 107.)

SBBADIS
Don 27-7-1961. Prod. M.

Iz podataka nepoznata izvora pisanih u "ostaru 29.XII.1959 - godine, za Tomića je navedeno, da je u drogoj polovici 1944 godine, došao u svoje rodno mjesto Drinovce sa Teološko g fa kulteta u Zagrebu. On je u svom rodnom kraju organizirao omiljence, koji su odazivali na neoslobodjeni teritorij i javljali se u neprijateljske formacije. Tako je Tomić poškom - 1945 godine, iz svog sela odveo oko 100 mladića u neprijateljsko uporište. On je zajedno sa tim mladićima stupio u vojne formacije, pa je kao takav povlačio se sa neprijateljem - povlačio se u pragu Dravogradu, gdje je i zarobljen i stavljen u logor. Uprava logora tražila je njegove podatke i njegovi odbor iz njegovog kraja dao mu je pozitivne i ako to nije odgovaralo istini, pa je na osnovu tih podataka pušten kući.

Slika 11. Izvadci iz dosjea o don Vladislavu Tomasu

Nije teško zaključiti da je don Vladislav spasio život svojim bijegom sve do Zagreba. To proizlazi i iz svjedočanstava fra Ratimira Kordića, koji je bio drinovački župnik od 1944. do 1949. On je zapisao: „Jednog dana dođe neki čovjek iz Kamenica i želi vidjeti fra Slobodana. S fra Slobodanom je na hodniku ukratko završio razgovor. Fra Slobodan mi je, vrlo uznemiren, rekao da ovaj čovjek traži od njega da i njegova sina upiše u zeleni kadar. On nije imao nikakva pojma o tim zbivanjima, a eto onaj čovjek dolazi da mu upiše sina u zeleni kadar. **Očito se radilo o podvali od strane partizanskih doušnika.** To je na njega djelovalo vrlo mučno, i čudio se odakle to pada ljudima na pamet. (...) U petak predvečer, 9. veljače 1945. došao je u župni stan terenski oficir Krešo Šimić i rekao nam da ima nalog za pretragu fra Slobodanove sobe. Nakon pretrage Krešo nam je priopćio da se večeras – po nalogu Ante Barbira – fra Slobodan ima sprovesti u Soviće Barbiru na preslušanje.“ Nakon što je doznao da je fra Slobodan Lončar bio zatvoren u Ljubuškom, fra Ratimir je 13. veljače 1945. uz pomoć Petra Nuića Rexa otišao u Ljubuški da odnese hrane fra Slobodanu i da vidi Barbira. Nisu mu dozvolili posjetu zatvora, a tek kasnije je saznao da je u to vrijeme kad su oni došli u Ljubuški, fra Slobodan Lončar već bio likvidiran.⁴⁸ Očito je da bi tako skončao i don Vladislav da nije uspio pobjeći tada iz Drinovaca.

⁴⁸ Ratimir KORDIĆ, *Fratar narodni neprijatelj*, Zagreb, 1995., str. 54. - 65.

Uostalom o tim vremenima posvjedočio je i sam don Vladislav u više intervjuja i u autobiografskoj knjizi *Život u vjeri, nadi i ljubavi*. On kaže da je pred Božić 1944. u Drinovcima netko ubio partizanskog kurira i da je pala sumnja da su on i drinovački kapelan fra Slobodan Lončar ubili jednog partizanskog kurira. Nove vlasti su donijele odluku da ih treba likvidirati i don Vladislav je odlučio bježati čim je saznao za tu odluku. Nadalje, on kaže da nije bježao iz Zagreba i da nije bio uhapšen niti stavljen u logor, već da se po završetku Drugog svjetskog rata skrivaо kod obitelji Bandić u Zagrebu, a kad su prošle prve racije, vratio se sjemenište i na studij teologije, koju je završio u jesen 1945. u Zagrebu. Bila je to obitelj Andrije Bandića koja je bila potpomognuta od polubrата Ivana Bandića da iz Drinovaca iseli u Zemun, a onda kad je počeo rat su preselili u Zagreb. Don Vladislavova majka Ruže, rođena Bandić, je rođakinja od Andrije Bandića. Ovo je autoru ovog teksta osobno posvjedočio dr. sc. Mladen Bandić, prof. v. š. u Zagrebu 2014. Dakle, UDB-ini svjedoci nisu govorili istinu.

Vrlo teške optužbe izrekao je Krešo Šimić na račun don Ilije Tomasa. Rekao je da je „kao ustaša likvidiran 1941 god u Klepcima kao koljač, na terenu sreza Čapljine.“ Prva netočnost je da je don Ilija likvidiran 1941. Bilo je to 1. svibnja 1942. Kvalifikacija don Ilije kao zločinca i koljača potpuno je neutemeljena. To je dokazao mr. don Željko Majić svojim istraživačkim i analitičkim poglavljem pod naslovom „Don Ilija Tomas (1901. – 1942.)“, objavljenim 2005. u knjizi *Svjedoci vjere i rodoljublja*. Govoreći o klevetama i lažima Viktora Novaka⁴⁹ i Vuka Draškovića⁵⁰ mr. don Željko Majić ispravno konstatira da „njihovo pisanje nije motivirano istinom nego opravdanjem vlastita zločina pripisujući ga žrtvi“. To vrijedi i za druge klevetnike. U tom članku don Željko je citirao dio iz *Uspomena* od don Jozе Zovka, koji između ostalog kaže: „Duboko sam uvjeren, da on [don Ilija Tomas] na svojoj savjeti ne nosi odgovornost za ničiji život ni direktno ni indirektno, ni propustom i još manje kakvim činom. Sve što u tom smislu piše Novak, jest izmišljotina, neistina, laž i kleveta. On nije ni usmeno ni pismeno pozvao pravoslavne na prijelaz na katolicizam. Ukoliko su pravoslavni uslijed nasilnih prilika k njemu dolazili i molili za prijem, primao ih je, odnosno davao im potvrde o prelazu, ali samo s namjerom da im se pomogne u onim časovima.“ Don Željko je zaključio: „A neosporna je istina – to će, uvjeren sam, i ovaj zbornik pokazati – da su naši svećenici, ubijeni za vrijeme Drugog svjetskog rata i nakon rata, bili Božji svećenici, pravi mučenici. Don Ilija kao druga svećenička ratna žrtva i po načinu mučenja i po vremenu

⁴⁹ VIKTOR NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948.

⁵⁰ VUK DRAŠKOVIĆ, *Nož*, Beograd, 1982.; VUK DRAŠKOVIĆ, *Molitva prva*, Beograd, 1985.

mučenja stoji među prvima. Jer narod ga pamti kao čestita čovjeka i savjesna svećenika!“⁵¹

O don Iliju je svjedočio i znameniti dr. don Ivan Tmas. On je za don Iliju napisao da je „bio nadaleko poznat kao snošljiv i društven čovjek, smiren svećenik i prijatelj svojih najbližih susjeda, od kojih se sjećam imena Triše Mandrape, kad sam ljeti 1939. zamjenjivao pokojnoga Don Iliju, koji onda podje u Rim na kruničarsko hodočašće“. Dodao je da je „bio mio Bogu i ljudima, uvijek spreman učiniti drugima uslugu“. Naveo je da je dobro poznavao don Iliju i da mu je između ostaloga on propovijedao na njegovoj mlađoj misi 1937. u Bijelom Polju kod Mostara.⁵²

Odjeljenju UDB-e u Sisak uputilo je Opunomoćstvo UDB-e za za kotar Kostajnicu 22. studenog 1946. dopis u kojem se među ostalim kaže: „Navedeni župnik još uvijek obilazi po raznim kućama u Dubici gdje govor i poziva narod u crkvu na službu božju, na taj način imade vidnih uspjeha te je uz pomoć mačekovih agenata uspjeo privući veći dio naroda oko sebe a naročito omladine. **Navedeni župnik Tomas Vladislav u razgovoru sa našim čovjekom izražava se da je njemu dobro poznato da će njega pratiti OZN-a, i ostali komunisti, ali da su oni svi za njega zeleni da on znade svakome odbrusiti što ga pripada.**⁵³

Opunomoćstvo UDB-e za za kotar Kostajnicu u više navrata (8. i 22. studenog te 21. prosinca 1946.) tražilo je od viših istanci da se don Vladislava pošalje u vojsku. U tome su uspjeli, što se vidi prema dojavi jednog doušnika od 26. siječnja 1963. UDB-i iz koje izdvajam sljedeće: „Osim toga pričao je da je u JNA dolazilo do nesporazuma izmedju njega i oficira zbog krivog tumačenja kako je postao čovjek. Naime, oficiri su pričali – da je čovjek postao od majmuna, a da je on tumačio onako kako je to zaista bilo? **Gоворио је да је он учио писати официре зато што су они били неписмени.**⁵⁴

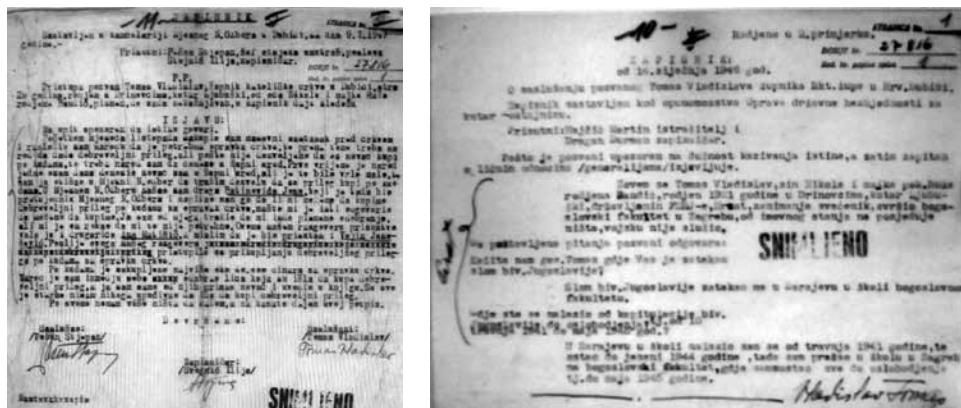
Nove vlasti je osobito smetalo da je don Vladislav uspjevao okupiti veliki broj vjernika, osobito mladih. Najmanje dva puta je saslušavan u prostorijama Opunomoćstva UDB-e za za kotar Kostajnicu, i to 9. siječnja 1947. i 14. siječnja 1948.

⁵¹ Željko Majić, „Don Ilija Tomas (1901. – 1942.“, u: Božo Goluža, *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005., str. 429–468.

⁵² Ivo HUMSKI [IVAN TOMAS], *Božji svjedoci*, (objavljeno kao posebni otisak članka objavljenog pod istim naslovom u mjesecniku *DUMO i njegov narod*, vjesnika župe Hrasno – Hercegovina, broj 12 - Lipanj 1971. potpisano “Ivo Dumin”), Hrasno, 1971., str. 36., 60., 73. i 76-78.

⁵³ HDA, dosje SDS-a br. 201108 Tomas Vladislav, *Izvještaj po kleru.*, Opunomoćstvo UDB-e za za kotar Kostajnicu, 22. studenog 1946.

⁵⁴ HDA, dosje SDS-a br. 201108 Tomas Vladislav, *Odjel državne bezbjednosti*, izvor: Šnjarić Tomo, u Sisku, 20. travnja 1963.

Slika 12. Zapisnici sa saslušanja don Vladislava Tomasa od 9. siječnja 1947. i 14. siječnja 1948.

Da ga ometu u djelovanju organizirali su privođenje nekoliko vjernika koji su u jesen 1946. prikupljali od župljana dobrovoljne priloge za oporavak crkve. U „kancelariji otsjeka unutrašnjih poslova pri Kotarskom N.O.u Kostajnici“, izjave je u prosincu 1946. dalo šestero župljana, a „u kancelariji Mjesnog N. Odbora u Dubici“, 9. siječnja 1947. izjavu je dao don Vladislav i službenik M.N.O.-a Dubica. Ovo nije pokolebalo don Vladislava, pa ni pozivanje na služenje vojnog roka koje je ubrzo uslijedilo. Po povratku iz JNA nastavio je intezivno obavljati svoj svećenički posao. Bio je izuzetno poduzetan u obnovi crkve, ali i u obavljanju drugih poslova koji su omogućavali funkciranje njega kao župnika i cijele župe. Uspješno je obrađivao crkveni vrt; uzgajao je svinje i bio čak kooperant tvrtke „Gavrilović“ iz Petrinje; nabavio je malu pilanu za potrebe oporavka crkve, ali onda i za usluge župljanim i drugim građanima; postao je instruktor vožnje i otvorio svoju auto-školu...

Citajući sve dokumente koji se nalaze u dosjeu SDS-a za don Vladislava Tomasa, dobiva se dojam da je on barem za neke doušnike znao da ga prate i pred njima je govorio ono što je htio da prenesu UDB-asmama. Djelovao je smjelo i živio upravo onako kako je naslovio svoju njigu

Uz sve to doživio je 97. godinu života i 74. godinu svećeništva. Stoga i ne čudi da su mu na pokopu 28. prosinca 2017. bila dvojica biskupa, zagrebački pomoćni biskup Ivan Šaško i sisački biskup Vlado Košić sa članovima Prvostolnog Kaptola zagrebačkog i Stolnog Kaptola sv. Križa u Sisku, mons. Marko Cvitkušić, generalni vikar Sisačke biskupije i prepošt Stolnog kaptola Sv. Križa, don Željko Majić, generalni vikar Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije te o. Dragan Majić, vojni kapelan u Đakovu koji je rodom iz Drinovaca, rodne župe pokojnika.

Slika 13. Sprovodna misa za preč. Vladislava Tomasa, 28. prosinca 2017. u crkvi Krista Kralja na Mirogoju

Homiliju pred okupljenom rođinom, prijateljima i župljanima izrekao je biskup Košić, a na kraju sprovodne mise oproštajne govore uputili su mons. Marko Cvitkušić, don Željko Majić, te o. Dragan Majić. Tijelo prečasnog don Vladislava Tomasa položeno je u kriptu crkve Krista Kralja na Mirogoju.

Zaključak

Petar Tomas i Kata rođena Majstorović donijeli su vizionarsku odluku kada su 1908. godine poslali svoga sina Blaža u Nadbiskupsku (isusovačku) gimnaziju u Travnik. Namjera je bila da postane svećenik, no nije to se nije ostvarilo, jer je nakon tri godine studija teologije u Sarajevu otišao i završio studij prava u Zagrebu. Postao je uspješan sudac, od Pakraca, preko Čakovca do Varaždina. I kada je trebao još napredovati u profesionalnoj karijeri, dolaze nove partizansko-komunističke vlasti koje ga presuđuju na četiri godine prisilnog rada i 10 godina gubitka nacionalne časti s absurdnim obrazloženjem da je generala Rafaela Bobana u proljeće 1944. pozvao na rakiju! Premda je 1956. rehabilitiran više nije mogao biti sudac, a pogotovo ne da napreduje, što je po uspješnosti profesionalne karijere i zaslužio. To je novim vlastima i bila glavna nakana! Uz to Blaž Tomas je bio savjestan katolik i obiteljski čovjek. Njegov sin Eduard počeo je studirati u Zagrebu u jesen 1944., dakle u vrlo teškim ratnim vremenima, a osobito teško bilo mu je kada je njegov otac Blaž od 1. kolovoza 1945. do 1. kolovoza 1947. izdržavao kaznu prisilnog rada u Lepoglavi. Unatoč tomu završio je studij šumarstva 1951. i imao uspješnu profesionalnu karijeru, kakvu ima i njegova kćerka Tanja Tomas Jukić.

Don Iliju Tomasu je njegov stariji brat Blaž bio uzorom, ali i podrška u gimnaziji u Travniku, jer su tri godine istovremeno boravili u sjemeništu u Travniku pri pohađanju gimnazije. Pošao je don Ilija Blaževim stopama i na Vrhbosansku teologiju i istu je završio u rekordnom roku te postao vrlo uspješan i

ugledan svećenik. Poginuo je mučeničkom smrću od četničko-partizanske ruke 1942. i na taj način je svojim životom posvjedočio bogoljublje, čovjekoljublje i domoljublje. Povodom 60. obljetnice njegove mučeničke smrti, 2002. godine posebnu počast odao mu je Biskupski ordinarijat u Mostaru na čelu s biskupom Ratkom Perićem. Izgradili su novu grobnicu – sarkofag pokraj obnovljene župne kuće u Klepcima, ali neprijatelji svake hrvatske države, hrvatskog naroda i njegove vjere oskrnavili su je tijekom svibnja 2020. Ni mrtvom mu ne daju mira.

Don Vladislav Tomas imao je za uzore obojicu svojih stričeva, dakle, i Blaža i don Iliju. Osobiti utjecaj izvršio je na njega don Ilija jer ga je primio kod sebe kada mu je bilo samo 7 godina. On ga je uputio u osnovnu školu u Klepcima i gimnaziju u Travnik, kao i 1940. na Filozofsko-teološki studij u Sarajevu. Postao je svećenikom i pred kraj 1944. bila mu je namijenjena ista sudbina kao stricu don Iliju od strane domaćih novih vlasti. Božjom providnošću uspio je bijegom iz Drinovaca spasiti živu glavu, no punih 45 godina bio je sustavno praćen od OZN-e, UDB-e i inih službi sigurnosti socijalističke Jugoslavije. Pravili su mu razne smicalice i poteškoće, nastojeći ga ometati u njegovoj službi župnika u Hrvatskoj Dubici, gdje je kontinuirano bio na službi pune 42 godine, od 1946. do 1988. No, uspijevao je sve poteškoće prevladati, proći sve prepreke i doživjeti 97. godinu života i 74. godinu svećeništva. Dobio je više počasti da bi nakon smrti njegovi posmrtni ostaci bili položeni u kriptu crkve Krista Kralja na Mirogoju u Zagrebu.

Srećko Tomas

ISLAMIZACIJA NA PODRUČJU BOSNE I HERCEGOVINE DO OSNUTKA PAŠALUKA 1580. GODINE¹

UVOD

Islamizacija je proces prelaska stanovništva određenog područja iz jedne konfesije (u ovom slučaju katoličke) na islam. Ona može biti prisilna ili dobrovoljna, te se može odvijati u većem ili manjem intenzitetu. Zbog različitih povijesnih okolnosti u prošlom i u ovom stoljeću sukobila su se dva gledišta na proces islamizacije na području nekadašnjeg Bosanskog Kraljevstva. Prvo gledište je "katoličko" koje tvrdi da je islamizacija bila prisilna, te se u većem intenzitetu odvijala kada su na stanovništvo vršene različite represije, kao što su: progoni, povećani porezi, te nemogućnost političkog napredovanja. Drugo gledište je "islamsko" koje naravno tvrdi suprotno, tj. da je islamizacija bila dobrovoljna, te da su stanovnici prelazili na islam zbog vjerskih i političkih razloga.

Zbog sukoba ova dva navedena gledišta odlučio sam se pisati o ovoj temi koja me intrigira već duže vrijeme. Ograničeni broj stranica rada nije mi dopustio obradu procesa islamizacije kroz cijelo razdoblje osmanlijske okupacije. Zato sam si za vremensku među odredio razdoblje između prve pojave islama na području Bosanskog Kraljevstva do osnutka Bosanskog pašaluka 1580. godine. Rad je podijeljen u četiri poglavlja u kojem sva poglavlja osim trećeg imaju i određeni broj potpoglavlja. Želio bih samo pojasniti naslov trećeg poglavlja. Prihvatio sam tezu Dominika Mandića da je bilo nekoliko velikih progona katolika u razdoblju osmanlijske okupacije Bosanskog Kraljevstva, stoga sam treće poglavlje imenovao *Prvim velikim progonom katolika*. Drugo i treće veliko progonstvo se ne spominju u radu iz jednostavnog razloga jer su se oni dogodili

¹ Rad je nadopunjeni seminarski rad napisan 2015. godine.

nakon osnutka Bosanskog pašaluka 1580. godine, a o kojima će vjerojatno pisati nekom drugom prilikom.

Što se tiče literature nisam htio previše odstupiti od one literature koja je navedena u planu i programu Studija povijesti. A zbog ograničenosti broja stranica rada nisam mogao ulaziti previše detaljno u pojedinačne slučajeve islamizacije. Koristio sam i određeni broj izvora s kojima sam, nadam se, potvrdio određene teze koje su iznosili neki povjesničari u radovima koje sam koristio.

1. ISLAM I BOSANSKO KRALJEVSTVO

1.1. DOTICAJ ISLAMA I BOSANSKOG KRALJEVSTVA

Prvi doticaj Bosne i Hercegovine i islama zbio se 1386. godine kada su osmanlijske čete upale na područje jugoistočne Hercegovine i opustošili taj kraj.² Vjerojatno su na povratku iz tih područja Osmanlije poveli sa sobom određeni broj djece koju su preveli na islam i koristili ih za daljnje upade u Bosansko Kraljevstvo. Drugi osmanlijski upad zbio se 1388. godine kada su se spremali napasti bosanskog kralja Tvrtka. Kralj Tvrtko je poslao svoga zapovjednika Vlatka Vukovića koji ih je dočekao kod Bileće i nanio im težak poraz.³ Ovom pobjedom Bosansko je Kraljevstvo nakratko zaustavilo upadanje osmanlijskih postrojbi na svoje područje. Iako više nisu imali upade na područje Bosne i Hercegovine, Osmanlije su pratile stanje u kraljevstvu i redovite se uključivale u sporove između pojedinih velmoža i kraljeva. I sama bosanska vlastela nije naslućivala kakva im se opasnost približava s istoka, te kako će povezivanje s njima na kraju značiti kraj njihova kraljevstva.

Godine 1415. za Bosansko Kraljevstvo stanje je bilo izuzetno teško. Sa zapada je prijetio moćni kralj Sigismund Luksemburški, dok je s istoka nadirala osmanlijska horda. Bosanski su se kraljevi priklonili Osmanlijama i plaćali im porez da bi održali takvu neovisnost u odnosu na Ugarsku. Još su bosanski velmože (posebno Hrvoje Vukčić Hrvatinić) dopuštali da osmanlijska vojska preko njihova teritorija upada u područja Ugarske i pustoše taj kraj. To je naljutilo kralja Sigismunda te on šalje vojsku na Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Hrvoje poziva u pomoć Osmanlije te zajedničkim snagama pobjeđuju u bitci

² DOMINIK MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., Ziral, Toronto - Zürich - Roma - Chicago, ²1982., str. 174.

³ MARKO PEROJEVIĆ, "Kralj Stjepan Tvrtko I.", u: *Povijest Bosne i Hercegovine: od najstarijih vremena do godine 1463.*, I., Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo, ²1991., str. 337.

kod Doboja u kolovozu 1415. godine.⁴ Ovom pobjedom uklonjena je opasnost sa zapadne strane, ali je pojačana ona s istočne koja nikada neće biti uklonjena.

1.2. POČETCI ISLAMIZACIJE U BOSANSKOM KRALJEVSTVU

Od 1421. godine na čelu Bosanskog Kraljevstva je kralj Tvrtko II. Kotromanić. Osmanlije su ga dovele na prijestolje. Iako je bio podvrgnut pod osmanlijsku vlast kralj Tvrtko II. na sve se načine pokušavao riješiti njihova utjecaja. Kako nigdje nije mogao pronaći saveznike koji bi mu pomogli Osmanlije su ga napale te ga prisilile 1429. godine da prizna njihovu vlast na tom području.⁵ U ovom razdoblju imamo prve zapise o odvođenju mladića u zarobljeništvo. Tako papa Eugen IV. piše kako su ga bosanski franjevci obavijestili da "postoje neka mjesta, u kojima stanuju kršćani, u koja Turci veoma često upadaju i spomenute kršćane i njihove sinove odvode i zaplijenjena dobra odnose".⁶ Ovo je prvi zapis o odvođenju stanovništva i njihovoj asimilaciji.

Kralj Tvrtko II. je očito bio u vrlo teškoj situaciji kada je tražio od Mlečana da mu posude određenu svotu novca. Naime u svom pismu 1432. godine žali se Mlečanima kako su mu Osmanlije zauzeli određene gradove te traži od njih pozajmicu kako bi te gradove mogao otkupiti.⁷ Je li uspio otkupiti te gradove nije poznato, ali je poznata činjenica da nekako u tom razdoblju Osmanlije drže u svojim rukama gradove Vrhbosnu i Hodidjed.

Franjevci se žale Rimu kako su im Osmanlije 1437. godine zapalili 16 samostana, te se žale o (na) raseljavanju(e) stanovništva iz područja koje drže Osmanlije.⁸ To raseljavanje u kasnijim godinama potvrđuje i osmanlijski defter u kojem su osim naseljenih popisana i nenaseljena mjesta nahija Hodidjed i Tilava. U istom popisu su i brojčani podatci o kršćanskim vojnicima koji sudjeluju u ratovima na strani Osmanlija.⁹ Vjerojatno je broj raseljenih mjesta koji su bili pod osmanlijskom vlašću bio manji kada su se franjevci žalili u odnosu na popis mjesta koji je iznesen u katastarskom popisu iz 1455. godine. U ovim područjima koja su osvojili, Osmanlije su osnovali kasnije Bosansko Krajište iz kojeg su vršili daljnje napade na Bosansko Kraljevstvo. Osmanlije su

⁴ FERDO ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1902., str. 234.

⁵ MILKO BRKOVIĆ, *Srednjovjekovna Bosna i Hum, identitet i kontinuitet*, Crkva na kamenu, Mostar, 2002., str. 47.

⁶ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 175.

⁷ HAZIM ŠABANOVIĆ, *Bosanski pašaluk*, Svjetlost, Sarajevo, 1959., str. 27.

⁸ SREĆKO M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine: Predemancipacijsko razdoblje 1463. - 1804.*, Ziral, Mostar, 21999., str. 48.

⁹ HAZIM ŠABANOVIĆ, *Krajište Isa-bega Ishakovića: zbirni katastarski popisi iz 1455. godine*, Orientalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1964., str. 14-18.

redovito koristili neslogu među bosanskom vlastelom i na njihov poziv upadali su na područje Bosanskog Kraljevstva i vršili pljačke na tim područjima. Takav slučaj zbio se 1435. godine kada su Osmanlije na poziv herceg Stjepana Kosače upali na područje Pavlovića i opljačkali ga.¹⁰

Sam kralj Tvrtko II. tražio je od Mlečana da dopuste njegovo obitelji da se skloni na njihovo područje u slučaju da njegovo kraljevstvo padne u osmanlijske ruke. U isto vrijeme nudio je Mlečanima da preuzmu upravu nad njegovim kraljevstvom na što oni nisu pristali jer nisu željeli ući u sukob s Osmanlijama oko tih područja.¹¹ Srećom, kralj nije morao bježati iz države jer se Osmanlije zbog drugih okolnosti povlače iz Istočne Bosne i Srbije. Naravno i dalje je ostao njihov vazal, ponekad više, a ponekad manje.

1.3. PAD BOSANSKOG KRALJEVSTVA

Nakon što je sultan Mehmed II. 1453. godine osvojio Carigrad sve je svoje snage okrenuo prema zapadu. Prva mu je na red došla Srbija koja pada, nakon pada Smedereva, 1459. godine. Iduća postaja sultanu bilo je Bosansko Kraljevstvo. Tamo je na prijestolju od 1461. godine Stjepan Tomašević koji je u početku vladavine bio sultanov vazal. On, zbog stalnih osmanlijskih upada, premješta svoj dvor iz Bobovca u Jajce. Još i prije nego je Stjepan Tomašević došao na vlas u kraljevstvu se događa depopulacija stanovništva. Tako imamo niz primjera u kojem stanovnici grada Jajca odlaze u primorske krajeve, te preko njih u Italiju.¹²

U ovom razdoblju pred pad kraljevstva imamo i prvi potvrđeni primjer prelaska na islam. Radi se o Balabanu, sinu Bokčinovu. Balaban je imao zemlju na ušću Košave i šume na Trebeviću koje je prodao Isa-begu.¹³ U istim se spisima spominje muslimansko groblje u selu Bulinu.¹⁴

Kralj Stjepan Tomašević je nakon krunjenja došao u sukob s kraljem Matijašom Korvinom jer je Matijaš smatrao da je Bosansko Kraljevstvo njegovo vazalno područje. Na nagovor pape njih se dvojica mire te Stjepan Tomašević odbija platiti danak Osmanlijama.¹⁵ Sultan je naravno bjesnio te je skupio

¹⁰ H. ŠABANOVIĆ, *Bosanski pašaluk*, str. 27.

¹¹ SKUPINA AUTORA, *Historija naroda Jugoslavije*, I., Školska knjiga, Zagreb, 1953., str. 606.

¹² M. BRKOVIĆ, *Srednjovjekovna Bosna i Hum, identitet i kontinuitet*, str. 51.

¹³ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 178.

¹⁴ ISTO, str. 178.

¹⁵ Prema jednome osmanlijskom narativnom izvoru, bosanski je kralj htio pogubiti sultanove poslanike koji su došli po harać koji je kralj bio dužan platiti. Na nagovor svoga "vezira" bosanski je kralj pustio poslanike praznih ruku natrag u Osmanlijsko Carstvo, a sultan Mehmed II. iskoristio je kraljev neposluh i krenuo sa svojom vojskom na Bosnu. Više o ovome u: DINO MUJADŽEVIĆ, "Pad Bosne 1463. prema osmanskim narativnim izvorima",

veliku vojsku i napao Bosansko Kraljevstvo. Prvo je osvojio grad Bobovac koji je pao nakon nekoliko dana borbe 19. svibnja 1463. Jedan dio stanovnika sultan je ostavio na tom području, drugi je poklonio svojim pašama, a treći dio je poslao u Carigrad.¹⁶

Kralj Stjepan Tomašević je bio u šoku kada je doznao da je pao Bobovac u kratkom roku. Brzi pad Bobovca ga je nagnao u bijeg dalje na zapad jer se nije spremio za obranu Jajca, te je pobjegao prema Ključu. Tu su ga susreli Osmanlije i nagovorili su kralja da im predala cijelo kraljevstvo u zamjenu za njegov život. Kralj pristane na to i skupo plaća taj pristanak. Naime, sultan Mehmed II. mu je odrubio glavu i dao ga zakopati pokraj Jajca.¹⁷ Ovim činom kraljevstvo je ostalo bez vladara, a i mnogi drugi članovi vlastele bili su pogubljeni ili su pobegli u sigurnije krajeve¹⁸, tako da je narod na području Bosanskog Kraljevstva ostao bez svojih političkih vođa. Naravno i kraljevstvo je prestalo postojati i postalo je dio Osmanlijskog Carstva pod čijom će upravom biti sve do 1878. godine.

2. RAZDOBLJE OD PADA KRALJEVSTVA DO PRVOG VELIKOG PROGONA KATOLIKA

2.1. KONTROVERZA BRZOG PRIJELAZA NA ISLAM

Izvori ondašnjeg vremena podosta napadaju Crkvu bosansku i njene članove za brz pad Bosanskog Kraljevstva. Tako papa Pio II. optužuje Radaka, kojeg naziva "manihejcem", da je nagovorio posadu tvrđave Bobovac da predaju grad Osmanlijama.¹⁹ Iz papina pisma se lako može uočiti kako su ti "manihejci" bili

u: *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva: Zbornik radona sa znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu*, Hrvatski institut za povijest – Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, Zagreb – Sarajevo, 2013., str. 33-34.

¹⁶ MARKO PEROJEVIĆ, "Stjepan Tomašević", u: *Povijest Bosne i Hercegovine: od najstarijih vremena do godine 1463.*, I., Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo, 1991., str. 563, 570-571.

¹⁷ M. BRKOVIC, *Srednjovjekovna Bosna i Hum, identitet i kontinuitet*, str. 52.

¹⁸ Dubrovčani su od početka budno pratili stanje u Bosni. Doprštali su slobodan prolaz za sve koji su bježali pred osmanlijskom najezdom. Tako je obitelj "kardinala Nikole Radulovića podrijetlom iz Češljara kod Zavale, najprije pred Turcima pobjegla u Dubrovnik, a potom u Italiju, u Polignano gdje su kupili titulu markiza te ženidbenim vezama s uglednim talijanskim obiteljima zadržali taj status." Preuzeto iz: MILENKO KREŠIĆ, "Prodor islama i vjernost kršćanstvu: Obris života katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije pod turskom vlašću", u: *Mučeništvo i mučenički tragovi kroz hrvatsku prošlost; Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 13. ožujka 2014. godine*, Glas Koncila, Zagreb, 2015., str. 210.

¹⁹ ISTO, str. 54.

lažni kršćani koji su izdali svoje kraljevstvo i dali ga Osmanlijama. Safvet beg Bagašić je ovu tvrdnju nadopunio *Janjičarskim zakonom* iz 1724. godine i izjavio kako su “bogumili” odbacili “krst, krštenje, crkvenu pompu, sve ceremonije, hijerarhiju, sakrament braka i t. d.”²⁰ Dalje piše kako su dragovoljno i brzo prihvatali islam koji im je bio puno bliži nego kršćanska vjera.²¹ Ovu tezu pobjio je, nekoliko desetljeća kasnije, fra Dominik Mandić. On je analizirao tekst koji je iznio Safvet beg Bagašić i ustvrdio je kako *Janjičarski zakon* uopće nije suvremen i kako su mnoge odredbe koje se nalaze u njemu nelogične, jer se nisu primjenjivale u vrijeme pada Bosanskog Kraljevstva. Nadalje Dominik Mandić dokazuje kako nije bilo brzog i dragovoljnog prijelaza na islam kako je to iznio Safvet Beg Bagašić.²² Iz osmanlijskih izvora kasnijeg vremena (točnije 1468. i 1469. godine) utvrđeno je kako je na bosanskohercegovačkom području bilo oko 37.600 kućanstava, od toga 37.272 kršćanskih kućanstava i 332 muslimanska kućanstva u oko 2450 mjesta, od čega je oko 1900 bilo naseljenih, a oko 550 ih je bilo nenaseljenih.²³ Ova nenaseljena mjesta su vjerojatno bila katolička, jer kako se zna pred i nakon pada kraljevstva mnogi su stanovnici pobegli u sigurnije krajeve bježeći od pokolja i islamizacije. U Hercegovini prema popisu deftera iz druge polovice 15. stoljeća može se pronaći poveći broj pustih selišta, te se nekima čak zna i ime bivših vlasnika koji su vjerojatno napustili ta područja dok su vršeni ti popisi.²⁴

2.2. FRANJEVCI I NOVA VLAST

Nakon pogubljenja kralja i dijela plemića kraljevstvo je ostalo bez svojih političkih vođa. Ipak s ovim činom sultan Mehmed II. nije u potpunosti pokorio oslojeno područje jer je znao da će se stanovnici prikloniti Ugarskom Kraljevstvu koje se nalazilo na zapadu. Stoga je mudro postupio i postavio kralja domaće krvi i jamčio je slobodu svim stanovnicima Bosanskog Kraljevstva.²⁵ Ovu situaciju iskoristio je i fra Andeo Zvizdović koji se bojao da ne dođe do potpunog istrebljenja katoličkog puka u kraljevstvu. Stoga je on u Milodražu zatražio od sultana Mehmeda II. slobodu vjere za katolički puk. Sultan Mehmed II. je na to pristao i dodijelio fra Andelu Zvizdoviću dokument zvan Ahdnama, koja je s vremenom prozvana Fojničkom Ahdnamom jer original nije sačuvan

²⁰ SAFVET BEG BAGAŠIĆ, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine* (Od g. 1463.-1850), Vlastita naklada, Sarajevo, 1900., str. 18., bilj. 1.;

²¹ Isto, str. 18.

²² D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 181, 188.

²³ S. M. ĐAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, str. 50-51.

²⁴ AHMED S. ALIČIĆ, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1985., str. 601-606, 608, 611-612.

²⁵ M. BRKOVIĆ, *Srednjovjekovna Bosna i Hum, identitet i kontinuitet*, str. 59.

nego prijepis koji se čuva u samostanu u Fojnici.²⁶ Ovim dokumentom sultan Mehmed II. je obećao franjevcima da se mogu nastaniti u svojim samostanima “i neka nitko – ni moje visoko veličanstvo, ni itko od mojih vezira, ni od mojih sluga, ni od mojih sluga, ni od mojih podanika, niti itko od podanika moga carstva – ne uznamiruje i ne ugrožava njihove živote, njihova imanja i samostane”.²⁷

Franjevci su dobili legitimitet za očuvanje katoličke vjere na području cijelog Osmanlijskog Carstva. Na kraju dokumenta piše da taj dokument vrijedi “sve dokle god oni meni budu služili i mojoj se naredbi pokoravali”.²⁸ S ovom stavkom franjevci su u Bosni stavljeni pred zid jer nisu smjeli organizirati nikakve pobune protiv osmanlijskih vlasti niti su se mogli suprotstaviti ikakvoj njihovoj odluci. Fra Andeo Zvizdović je bio ustrajan u provođenju odluka Ahdname sve do svoje smrti 1498. godine, a Skender-paša, bosanski sandžakbeg je za njega napisao kako je “pravo i vjerno hodio”.²⁹ Oni franjevci koji nisu potpali pod osmanlijsku vlast vršili su pritisak na susjedne zemlje kako bi krenuli u oslobođenje zauzetih područja. Protiv takvih akcija bile su Mletačka i Dubrovačka Republika jer nisu htjele da se s njihovih područja izazivaju Osmanlije. Bilo je pokušaja osnutka neovisne kustodije na području današnje Hercegovine s koje bi se propagirao protuosmanlijske akcije, ali je taj pokušaj, zbog spomenutih Republika, neslavno završio.³⁰

2.3. “ZATIŠJE PRED BURU”

Osmanlijske su vlasti pokušale uspostaviti koliko toliko normalan život na osvojenom području. Osim što su dopustili franjevcima da slobodno vrše vjerske službe dopustili su i sitnim plemićima da zadrže svoja područja ako se pokore njihovoj vlasti. Godine 1469. spominje se 111 od 135 timara koji su bili u vlasti kršćanskih spahija. No zbog suradnje s Ugarima i otpora osmanlijskoj vlasti mnogi od njih su ostali bez svojih posjeda, a oni koji su ostali vjerni Osmanlijama prešli su na islam. Tako je 1485. godine od 269 timara u kršćanskom posjedu bilo njih samo 35.³¹ Treba istaknuti slučajevе obitelji Vilić iz nahije Rama i obitelj Repuš iz Hercegovine. Obje obitelji su

²⁶ SREĆKO M. DŽAJA, “Fojnička Ahdnama u zrcalu paleografije, pravne povijesti i politike: Kontekstualizacija Ahdname bosanskih franjevaca”, u: *Bosna franciscana*, Sarajevo, 31/2009, str. 103-128.

²⁷ Isto, str. 103-128.

²⁸ Isto, str. 103-128.

²⁹ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 192.

³⁰ <https://fra3.net/zrnca-povijesti/prvi-pokusaj-osamostaljenja-franjevaca-u-hercegovini-169> (22. 9. 2021.).

³¹ S. M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, str. 33.

sačuvalo svoja područja koja su imali u svome vlasništvu prije pada Bosanskog Kraljevstva. U novu državu su ušli kao saveznici Osmanlija, a s vremenom su prešli na islam i proširili svoje posjede na kasnije oslobođenim područjima.³² Prema svjedočanstvu mletačkog poslanika Sebastiana Giustiniania katolici su tražili od ugarskog poslanika na Porti da Ugari oslobole zauzete krajeve jer ne žele da im Osmanlije otimaju djecu i da se naslađuju nad njihovim ženama i kćerima. Čak su neki svećenici tražili od "Kongregacije Svetoga Oficija savjet što učiniti s djevojkama i kršćanskim ženama koje su »Turci« silom oženili, a dopuštaju im da ostanu u katoličkoj vjeri."³³

Što se tiče privrede, nastavljeno je eksploracija sirovina iz rudnika, na čemu se temeljilo bogatstvo Bosanskog Kraljevstva. Ipak ono nije bilo ni približno veliko kao u vrijeme kraljevstva te se pokušalo poboljšati sa smanjenjem nameta rudarima. Nisu morali plaćati namete na mlinove i ovce, te nisu morali davati ispendžiju i harač. Oslobođeni su bili od svih divanskih tereta.³⁴ Zbog ovih olakšanja islamizacija u rudarskim područjima nije bila očita na početku, te su poneka područja oko 1477. godine imala po par muslimana. Čak je u Zvorniku postojala veća grupa kršćanskih martologa koji su bili oslobođeni od harača, ispendžija, desetine i drugih podavanja.³⁵

Jedan oblik islamizacije vođen je i kroz obrte. Naime nakon uspostave nove vlasti uvodi se orientalno-muslimanska tekovina u oblasti obrtničke proizvodnje. Uspostavljaju se novi oblici obrta koji popunjavaju muslimanski obrtnici, dok se katolički stavlju u drugi plan. U nekim mjestima oduzima se zemljište kršćanskim trgovcima i predaje muslimanima za izgradnju svojih trgovina i nastambi. S vremenom se ta novonaseljena područja povećavaju, a katolička se umanjuju, te se katoličke četvrti počinju zvati varošima.³⁶ Određeni kršćanski posjedi su imali privilegije dok su vršili razne usluge za svoje nove vladare. Tako su selišta obitelji Đundera i Kovač bili oslobođeni raznih davanja sve dok su vršili popravke tvrđava u nahiji Mileševo. Nakon što su popravili te tvrđave izgubili su sve povlastice i bili su zavedeni kao raja.³⁷

³² SKUPINA AUTORA, *Historija naroda Jugoslavije*, II., Školska knjiga, Zagreb, 1958., str. 119.

³³ M. Krešić, "Prodor islama i vjernost kršćanstvu: Obris života katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije pod turskom vlašću", str. 219-220.

³⁴ *Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžakat*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1957., str. 14-18.

³⁵ SKUPINA AUTORA, *Historija naroda Jugoslavije*, II., str. 125.

³⁶ ISTO, str. 125-126.

³⁷ A. S. ALIČIĆ, *Poimenični popisi sandžaka vilajeta Hercegovina*, str. 599.

3. PRVI VELIKI PROGON KATOLIKA

Kako je vrijeme prolazilo tako su Osmanlije sve više nadirale u prostor Srednje Europe. S tim prodom oni sve više očvršćuju svoju vlast na području nekadašnjeg Bosanskog Kraljevstva. Početkom 16. stoljeća dolazi do smjene na osmanlijskom prijestolju. Na prijestolje dolazi Selim I. zvani Yavuz (Strogi, Okrutni).³⁸ Ovaj sultan je bio puno okrutniji od svoga prethodnika, te nije poštivao do tada nijedan sklopljeni ugovor. Pa tako nije poštivao ni Ahdnamu koja je bila donesena 50-ak godina prije njegovog dolaska na vlast. Stoga je 1516. godine donio kanun-namu za Bosanski Sandžak u čijem jednom dijelu piše kako su podignute nove crkve i da te iste crkve treba srušiti, a da se svećenici i vjernici koji žive u njima kazne strogim tjelesnim kaznama ili smrću.³⁹ Nadalje u tekstu piše da sve križeve koji su podignuti treba srušiti, a oni koji su ih podigli trebaju biti kažnjeni.⁴⁰

Ovaj progon je trajao od 1516. do 1526. godine. U ovom razdoblju srušen je veliki broj franjevačkih samostana. Srećko M. Džaja iznosi podatak da je do zauzeća Bosanskog Kraljevstva na njenom tlu bilo 39 samostana.⁴¹ Da je određeni broj samostana bio uništen svjedoči i franjevački generalni ministar Franjo Gonzaga koji je krajem 16. stoljeća posjetio franjevačku provinciju Bosnu Srebrenu i na njezinu području zatekao samo 10 samostana.⁴² Prema ljetopisima najgora je bila 1524. godina kada je uništeno podosta samostana i pobijeno podosta svećenika. Tako Nikola Lašvanin piše kako su 1524. godine razrušeni samostani u Konjicu, Visokom, Sutjesci, Kreševu i Fojnici, te donosi popis gvardijana tih samostana koji su pobijeni i navodi da je pobijeno još 12 franjevaca.⁴³ U *Ljetopisu sutješkog samostana* piše kako "je u to vrijeme nastalo silno progonstvo, koje je nečovječnim poganskim bijesom sasvim zatralo našu jadnu braću: neki od njih su poginuli od rana, a drugi pobjegli".⁴⁴

Progoni stanovništva su prestali 1526. godine. Tome svjedoči sarajevski budžet iz 1527. godine u kojem se dopušta fojničkim rudarima da obnove porušenu crkvu.⁴⁵ Razlog tome se može tražiti u tome da je te godine smijenjen

³⁸ IVE MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 54.

³⁹ *Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžakat*, str. 31.

⁴⁰ ISTO, str. 31.

⁴¹ S. M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, str. 159-160.

⁴² ISTO., str. 162-163.

⁴³ NIKOLA LAŠVANIN, *Ljetopis*, Synopsis, Sarajevo - Zagreb, IGNACIJE GAVRAN (ur.), 2003., str. 267.

⁴⁴ BONO BENIĆ, *Ljetopis sutješkog samostana*, Synopsis, Sarajevo - Zagreb, IGNACIJE GAVRAN (ur.), 2003., str. 106.

⁴⁵ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 202.

s mjesta bosanskog sandžak-bega Gazi Husrev-beg, te da je te godine sultan Sulejman I. Zakonodavac skupljao veliku vojsku za napad na Ugarsku i trebao je osigurati mirno stanje u Bosanskom sandžaku.⁴⁶

Zbog izostanka velikog dijela bosanskih spahija stanje u Bosanskom sandžaku se smirilo što dokazuje i kanun-nama iz 1530. godine. U toj kanun-nami piše kako i dalje treba rušiti crkve koje su izgrađene na mjestima na kojim nije bilo crkava i da se ljudi koji u njima borave da se kazne, a ponovno podignuti križevi kada se sruše da se ne popravljuju.⁴⁷ Kada se usporede ova dva dokumenta može se uočiti da su kazne za katolike mnogo blaže u drugom nego u prvom dokumentu. U prvoj kanun-nami piše kako će se graditelji crkvi kazniti strogim tjelesnim kaznama, dok u drugoj kanun-nami piše da se njih treba samo kazniti, vjerojatno su trebali platiti određene novčane kazne. Može se uočiti da se jedan dio stanovništva iselio jer određeni posjedi na području Bosanskog sandžakata više nisu imali vlasnika i da su opustjela.⁴⁸

Uspoređivanjem deftera iz 1489. i 1528. godine može se vidjeti da se broj stanovnika u Bosanskom sandžaku povećao s oko 244.000 na oko 291.000.⁴⁹ Taj broj je povećan ne zbog povećanog prirodnog prirosta nego zbog toga što je u tom razdoblju Bosanski sandžak proširen na područja Like na zapadu i na područja preko Save na sjeveru. Moglo bi se zaključiti da je u granicama Bosanskog sandžakata iz 1489. godine smanjen broj stanovnika i da se promijenila konfesionalna struktura stanovništva. To potvrđuje i činjenica da je prema defterima iz 1489. godine na području današnje Bosne i Hercegovine živjelo oko 55.000 muslimana, dok ih je 1526. godine bilo oko 221.000.⁵⁰

⁴⁶ S. B. BAGAŠIĆ, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine* (Od g. 1463.-1850), str. 27.

⁴⁷ *Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžakat*, str. 43.

⁴⁸ ISTO, str. 44.

⁴⁹ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 194.

⁵⁰ ISTO, str. 195.

4. RAZDOBLJE OD PRVOG VELIKOG PROGONA KATOLIKA DO OSNUTKA PAŠALUKA

Kao što je već napisano zbog različitih vanjskopolitičkih događanja smanjen je progon katolika na području nekadašnjeg Bosanskog sandžakata. No ipak određene vrste torture i dalje su vršene nad katoličkim stanovništvom. To ponajbolje opisuje Benedikt Kuripešić u svom djelu *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*. Benedikt Kuripešić je bio član austrijskog poslanstva koje je išlo u Carigrad voditi pregovore o primirju s Osmanlijama.⁵¹ U svom dijelu opisuje područja kroz koja su prošli i o stanovništvu koje je živjelo na tim područjima. Posebno je dojmljiv njegov izvještaj iz sela Kruščica gdje su vojnici doveli oko 20-ak dječaka i djevojčica koja su predata "Usferbegu" paši od Vrhbosne.⁵² U djelu je opisan i još jedan slučaj gdje u varoši Vrhbosni tjeraju kao stoku oko 15-ak dječaka i djevojčica pokraj njih jer ih nisu uspjeli prodati.⁵³ Ovdje se pod prodati vjerojatno podrazumijeva: ili veliki broj mladeži koji je poslan u Istanbul pa im oni nisu potrebni, ili nisu zadovoljili sve uvjete koji su od njih traži. Ovo uzimanje djece iz roditeljskih domova naziva se devširma. Devširma je prema jednom turskom povjesničaru utemeljena kao "odgovor na potrebu za povremenim obnavljanjem kapikulu odreda, dakle spahija i janjičara".⁵⁴ Dječaci su vođeni u vojne kampove za obuke vojske, dok su djevojčice bile vođene u harem. Turski povjesničar navodi u svome radu da devširma nije bila provođena svake godine, nego svako nekoliko godina i da uopće nije bilo odvođeno puno djece nego svega pet do šest tisuća djece. Dalje, on tvrdi da mnogi nisu bili samo obični vojnici nego da je i određeni broj njih vršio i najviše službe u Osmanlijskom Carstvu.⁵⁵ Naravno da je bilo određenih katolika koji su dospjeli do visokih položaja u Osmanlijskom Carstvu, neki od njih su: Ali-beg Vlahović, Ali-beg Pavlović, Gazi Skender-paša Jurišević, Ahmed-paša Hercegović, Hadim Ali-paša, itd.⁵⁶ Većina njih nije bila odvedena devširmom nego su svojevoljno stupili u tu službu (kako bi zadržali svoja imanja), barem je tako bilo na početku dok nije nestalo katoličkih plemića do sredine 16. stoljeća. A kakav je odnos bio prema običnom stanovništvu svjedoči Benedikt Kuripešić koji kaže da su pred njima "nemilo tukli ne samo stare nego i mlade, pa i žene" jer su primali poslanike u svojim kućama i pričali im o svim

⁵¹ BENEDIKT KURIPEŠIĆ, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, VI., Biblioteka, Beograd, MIROSLAV NIŠKANOVIC (ur.), 2001., str. 5.

⁵² ISTO, str. 22.

⁵³ ISTO, str. 25.

⁵⁴ İlber ORTAYLI, *Drukčije razumijevanje Osmanlija*, Dialogos, Sarajevo, 2009., str. 35.

⁵⁵ ISTO, str. 36, 40.

⁵⁶ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 176-177, 183-185.

strahotama što su prošli.⁵⁷ Oni koji su tukli te nesretne katolike to su činili po zakonu koji je bio određen prema kanun-nami iz 1530. godine u kojem piše da "s nevjernicima i popovima koji u njima sjede (ovdje se misli na novoizgrađene crkve, op. a.), vrše špijunske poslove i šalju izvještaje u nevjerničke zemlje, neka se strogo postupi i neka se kazne".⁵⁸

Kao što je napisano pred kraj prethodnog poglavljia broj stanovnika nije uopće bio povećan, nego je čak došlo i do depopulacije. Tu tezu se može potkrijepiti tvrdnjama Benedikta Kuripešića koji piše da postoje tri razloga zbog kojeg je smanjen broj stanovnika: prvi je da narod mnogo umire od gladi, drugi je taj da bježe zbog prevelikih nameta i davanja i treći je devširma ili odvođenje najspasobnijih mladića iz zemlje.⁵⁹ Piše kako su putujući prošli kroz selo Blažuj, koji je prije bio velika varoš, a da sada ima samo 10 do 12 kuća.⁶⁰

4.1. DVije TEORIJE O MASOVNOM PRIJELAZU KATOLIKA NA ISLAM

Bilo bi potrebno napomenuti da postoje još dvije teorije o velikom prijelazu katolika na islam. U prvoj radi se o gladi jer je u vrijeme prve velike islamizacije uz ratove i kugu zavladala i velika glad. Zemlja nije bila naročito plodna pa su stanovnici jedva uspjeli uzgojiti za svoj opstanak. Viškova nisu imali pa nisu imali što prodati i tako podmiriti svoje dugove. Nešto se uspjelo nadoknaditi uzgojem sitne stoke, napose ovaca ali ni to nije uspjelo riješiti ovaj problem na dugoročne staze. Katoličko stanovništvo nije imalo velikog izbora kako bi riješili svoj egzistencijalni problem, jer s prijelazom na islam davali bi oko 45% poreza manje što bi značilo oko jedan do dva dukata. Pošto se dobar dio poreza plaćao u naturi ostalo bi im podosta hrana s kojom bi lakše prebrodili teške dane.⁶¹ O smanjenim porezima za poturice govori nam i primjer iz 1533. godine, gdje su, u Gornjoj Tuzli, katolici plaćali 2500 akči poreza godišnje, dok su muslimani plaćali samo 942 akče.⁶² Poreza bi se rješavali i tako što bi, pogotovo

⁵⁷ B. KURIPEŠIĆ, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, VI., str. 28.

⁵⁸ *Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžakat*, str. 43

⁵⁹ B. KURIPEŠIĆ, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, VI., str. 36.

⁶⁰ ISTO, str. 23.

⁶¹ NENAD MOAČANIN, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. - Preispitivanja*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1999., str. 109-111; ŽELJKO HOLJEVAC – NENAD MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007., str. 128.

⁶² S. M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, str. 90., bilj. 149.

u pograničnim područjima, služili kao vojnici⁶³, tj. graničari u osmanlijskoj vojsci i vršili prepade na susjedne zemlje. Vojnici nisu morali plaćati nikakve poreze, a vjerojatno bi dio njih s vremenom, služeći u osmanlijskoj vojsci, prešao na islam.

Druga teorija je dobrovoljno pristupanje islamu putem devširme kako je to prije navedeno. Tada bi određeni kraj imao jednog suseljana koji bi ako preživi ratove, uspio lobirati za njihov kraj u Osmanlijskom Carstvu.⁶⁴ Najbolji primjer lobiranja iz ovog razdoblja je slučaj Mehmed-paše Sokolovića. On je bio sin pravoslavnog svećenika, te je nakon regrutacije u osmanlijsku vojsku postao jedan od najutjecajnijih ljudi u Osmanlijskom Carstvu. Mnoge članove svoje obitelji preveo je na islam i uvukao ih u državnu službu pa su oni relativno dobro živjeli. Mehmed paša Sokolović bio je toliko moćan da je svog vlastita brata postavio za patrijarha Pećke patrijarsije.⁶⁵

Zaključiti bi se moglo da su razlozi za masovni prijelaz na islam bili progoni i glad. Zbog stalne strepnje hoće li ostati živi ili ne katolici su prelazili na islam kako bi spasili živu glavu. Ovome je još pridonijela i glad, jer su prijelazom na islam smanjeni porezi i osigurana je egzistencija u teškim godinama gladi i kuge. Naravno ovo ne znači da je prijelazom na islam glad prestala, ali su smanjena davanja u naturi pa su postojale veće šanse da se preživi godina. A što se tiče dobrovoljne⁶⁶ islamizacije (ovdje mislim na nagovor rodbine koja je prešla na islam) ona je postojala, ali ne u tolikoj mjeri da dobar dio stanovništva prijeđe na islam. Razlog tomu je taj što su rijetki uspijevali doći do visokih državničkih položaja kako bi mogli osigurati članovima svoje obitelji lagodan život.

⁶³ JAROSLAV ŠIDAK (prir.), *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I. do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god. 1848.*, Zagreb, Školska knjiga, 1952., str. 116-117.

⁶⁴ N. MOAČANIN, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. – Preispitivanja*, str. 106.

⁶⁵ İ. ORTAYLI, *Drukčije razumijevanje Osmanlija*, str. 39-40.

⁶⁶ Osmanlijske su vlasti imali veliki problem s uzimanjem poreza jer su shvatili da su mnogi prešli na islam samo zato da ne plaćaju razne namete. Zbog toga su počeli s vremenom oporezivati i muslimansko stanovništvo i tražili su od njega da plaća i poreze nevjernika. Ž. Holjevac – N. MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*, str. 128-129; Primjer nalazimo i u jednom kanunu nami iz 1545. godine u kojoj piše da "ako muslimani kupe vinograde zimija, od kojih je određena desetina, neka opet daju desetinu." J. ŠIDAK (prir.), *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I. do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god. 1848.*, str. 115.

4.2. MANJI PROGONI KATOLIKA

Nakon smirivanja stanja još uvijek su se događali napadi na franjevce. Godine 1532. dogodio se na blagdan Svih Svetih pokolj kada su osmanlijske haramije mučili i ubili "sve ramske fratre".⁶⁷ O kolikom broju franjevaca se radi nije poznato i ne zna se što se dogodilo sa samostanom, očito nije niti spaljen niti opljačkan jer izvori to ne navode. Problema su imali mostarski franjevci koji su se žalili sultanu da moraju naplaćivati carinu lokalnom kadiji na redovničku robu koju uvoze iz Makarske.⁶⁸ Pravi problemi počinju 1539. godine kada se opet po zakonu traži da se novoizgrađene crkve sruše, a kadija koji ne bude izvršavao ovu zapovijed biti će otpušten.⁶⁹ Katolici su pokušali preko Dubrovčana opstruirati ovaj zakon, a to su na jedno vrijeme i uspjeli jer je sultan Sulejman I. izdao ferman kojim zabranjuje rušenje crkava u hercegovačkom sandžaku.⁷⁰ Na kraju je zakon o sakralnim objektima, najviše pogodio Hercegovinu jer su srušene crkva sv. Stjepana u Gabeli te više crkava na području Popova polja i crkva u Mostaru.⁷¹ U Bosni je, prema jednom kroničaru, Gazi Husrev-beg pozvao ostatak bosanske vlastele k sebi kako bi im potvrdio povlastice. Nažalost on ih je prevario te je nekolicinu njih smaknuo. Jedan dio njih je, kad su ovo vidjeli, pobegao, dok su drugi kako bi spasili svoje živote i imanja prešli na islam.⁷² Teško je povjerovati da je ostalo katoličkog plemstva sa svojim posjedima nakon burnog razdoblja od 1516. do 1526. godine. To su vjerojatno bili poturice⁷³, koji su se, prema Dominiku Mandiću, vani "iskazivali kao muslimani, a u svojoj nutrini i u kući htjeli živjeti kao katolici".⁷⁴ S ovim činom vjerojatno je nestalo zadnjih takvih povlaštenih muslimana, čiji preci nisu devširmom prevedeni kao djeca na islam nego su svojevoljno pristupili

⁶⁷ B. BENIĆ, *Ljetopis sutješkog samostana*, str. 42.

⁶⁸ IVICA ŠARAC, "Institucionalna prisutnost franjevaca u Mostaru pod osmanskom vlašću (neka pitanja oko samostana i crkvi)", u: *Hum, časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, Mostar, 11/2014, str. 38-62.

⁶⁹ *Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžakat*, str. 56.

⁷⁰ M. KREŠIĆ, "Prodror islama i vjernost kršćanstvu – obris života katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije pod turskom vlašću", str. 218.

⁷¹ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 208-209.

⁷² B. BENIĆ, *Ljetopis sutješkog samostana*, str. 42-43.

⁷³ Nenad Moačanin donosi priču iz 1585. godine prema kojoj je jedan osmanlijski popisivač nastojao smanjiti namete katolicima u Bosni tako da iz svakog sela jedan čovjek uzme muslimansko ime i tako osloboди svoje selo plaćanja džizije. "Naposljetku neki ostanu dobri muslimani, neki se ne obrate, a mnogi budu muslimani samo izvanjsko i neiskreno." Ž. HOLJEVAC – N. MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*, str. 128.

⁷⁴ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 234.

islamu u nadi da će sačuvati svoje posjede i čekali pogodna vremena kako bi digli ustanak protiv okupatora. U kanun-nami iz 1542. godine spominju se sela koja su pusta, a i ona u kojima stanuju muslimani raja.⁷⁵ Raja je naziv koji su osmanlijske vlasti koristile za katolike na svojim posjedima. Muslimanska raja su vjerojatno novopečeni muslimani koji su donedavno bili katolici. Pred kraj 16. stoljeća u Hercegovini su postojala 21.103 domaćinstva od kojih su 83% bili muslimani, a ostalih 17 posto kršćani. Što se tiče zemljišnih posjeda, muslimani su bili vlasnici 86% svih posjeda Hercegovine, dok su ostalih 14% vlasnici bili kršćani.⁷⁶

Područje Turske Hrvatske postupno je padalo pod osmanlijsku vlast sve do kraja 16. stoljeća. Kako je već pisano osmanlijska je vojska ili bolje reći izvidnica u svojim pohodima palila sve na svome putu i pljačkala stanovništvo. Za Osmanlije većinu tih pljački činili su Vlasi i martolozi na koje se stanovništvo stalno tužio zbog njihovih razbojstava i pljački.⁷⁷ To je toliko dozlogrdilo stanovništvo da su 1552. godine pisali sultanu da će mu se rado predati ako ih njegovi vojnici prestanu pljačkati.⁷⁸ U razdoblju između 1576. i 1578. godine dio stanovništva iz Turske Hrvatske na području oko Une je pobegao na sigurnije područje, ali ih je većina ostala na svojim ognjištima. Većina njih je primila islam samo zato da ne bi bili proganjani i da im životi i imanja budu što više pošteđeni.⁷⁹

Godine 1558. u Mostaru je nastao spor između zakupnika osmanlijskih poreza Huseina i dvojice franjevaca Jure i Nikole. Spor je bio oko vinograda i kuće koji su bili u vlasništvu franjevaca, a koje je spomenuti Husein htio uzeti sebi. Mostarski kadija je presudio u korist franjevaca, ali njihovo slavlje nakon dobivene parnice nije dugo potrajalo, jer je već 1563. godine samostan bio porušen.⁸⁰

Nakon 1564. godine sveopće stanje na području Bosne i Hercegovine se smiruje. Franjevci u određenim područjima dobivaju zaštitu lokalnih kadija. Tako sarajevski kadija 1654. godine daje određenu zaštitu franjevcima, a to čini i sultan Murat III. 1586. godine koji ih posebnim fermanom zaštićuje.⁸¹ No

⁷⁵ *Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžakat*, str. 117.

⁷⁶ AHMED S. ALIČIĆ, "Širenje islama u Hercegovini", u: *Prilozi za orientalnu filologiju*, Sarajevo 41/1991., str. 69-70.

⁷⁷ RADOSLAV LOPAŠIĆ, *Bihać i Bihaćka Krajina*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1890., str. 68.

⁷⁸ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 224.

⁷⁹ R. LOPAŠIĆ, *Bihać i Bihaćka Krajina*, str. 8.

⁸⁰ I. ŠARAC, "Institucionalna prisutnost franjevaca u Mostaru pod osmanskom vlašću (neka pitanja oko samostana i crkvi)", str. 44.

⁸¹ D. MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., str. 234

stanje po franjevce i katolike je i dalje bilo nesigurno. Godine 1566. skupina razbojnika je napala Fojnicu i opljačkala ju. Odneseno je mnogo blaga od lokalne muslimanske obitelji i sve srebro iz samostanske sakristije.⁸² Iako su sutradan svi razbojnici bili pohvatani franjevci u Bosni nisu previše vjerovali vlastima nego su do kraja te godine svi zaštitili svoja područja i ogradili se kamenim zidovima.⁸³

Bez obzira što su franjevci sada uživali određenu zaštitu od osmanlijskih vlasti oni su nju skupo plaćali. Još im je to teže bilo održavati jer su ponekad ti samostani bili uništavani, pa bi ponovna izgradnja i njihov popravak svaki put bio sve skuplji. Tako Franjo Gonzaga piše da su 1587. godine samostani u Srebrenici i Kraljevoj Sutjesci bili dužni 600, odnosno 900 zlatnih kruna.⁸⁴

Bilo kako bilo stanje do osnutka Bosanskog pašaluka, koje je bilo 1580. godine, bilo je relativno mirno. Ipak to mirno stanje nije dugo potrajalo jer već 1606. godine počinje drugi veliki progon katolika.

⁸² B. BENIĆ, *Ljetopis sutješkog samostana*, str. 43.

⁸³ ISTO, str. 43.

⁸⁴ S. M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, str. 163.

ZAKLJUČAK

Islamizacija u vrijeme Bosanskog Kraljevstva nije vođena na način da određeni propovjednik putuje po kraju i propovijeda islam. U radu se može iščitati da su određene vojne ekspedicije harale po području kraljevstva te otimale stanovništvo i stvaralo od njega vojsku koju su koristili za daljnje upade u kraljevstvo.

Proces islamizacije je u početku osnutka Bosanskog sandžaka tekao jako sporo. Osim u trenutku pada kraljevstva. Taj proces nije vršen prisilom stanovništva da prijeđu na islam zato što će tako sačuvati glavu. Razlozi su bili vrlo jednostavnji. Ukoliko bi sitno plemstvo htjelo zadržati svoje posjede morali su se pokoriti vrhovnoj vlasti, te bi na kraju s vremenom svi prešli na islam zbog pritiska te iste vlasti. Nadalje, na selu nije odmah vršena islamizacija dok se nije sredilo stanje u gradovima gdje su katolici postali manjina. Kada bi vanjskopolitička situacija bila povoljna u sandžaku je vršena prisilna islamizacija na razne načine. A stado je najlakše rastjerati kada im se udari na pastire. Mnogi samostani su srušeni i svećenici pobijeni. Ovo je isto bio jedan od razloga zbog kojih je narod masovno prelazio na islam jer su ostali bez duhovnih autoriteta koji su ih podupirali u tijeho borbi protiv okupatora.

Naravno mnogi drugi faktori pridonosili su masovnom prijelazu na islam. Jedan, možda od najjačih, je glad. Ona se dogodila u vrijeme prvog velikog progona i podosta je utjecala na odluku da se prijeđe na drugu konfesiju. A što se tiče dobrovoljnog prijelaza on u početku nije bio toliko izražen jer je stanovništvo do dugo očekivalo silu sa zapada koja će ih oslobođiti okupacije. A oni što su prešli na islam u većini slučajeva učinili su to kako bi spasili svoje živote, a usput su očekivali oslobođitelje sa zapada i čekali povoljan trenutak kako bi se pobunili i vratili svojoj konfesiji. Kako do toga nije došlo počeli su prakticirati novu religiju te tako postali pravi muslimani.

IZVORI I LITERATURA

1. IZVORI

ALIČIĆ, AHMED S., *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1985.

BENIĆ, BONO, *Ljetopis sutješkog samostana*, Synopsis, Sarajevo - Zagreb, IGNACIJE GAVRAN (ur.), 2003.

KANUNI i KANUN-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžakat, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1957.

KURIPEŠIĆ, BENEDIKT, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, VI. Biblioteka, Beograd, MIROSLAV NIŠKANOVIĆ (ur.), 2001.

LAŠVANIN, NIKOLA, *Ljetopis*, Synopsis, Sarajevo - Zagreb, IGNACIJE GAVRAN (ur.), 2003.

ŠABANOVIĆ, HAZIM, *Krajište Isa-bega Ishakovića:zbirni katastarski popisi iz 1455.godine*, Orijentalni institut Sarajevo, Sarajevo, 1964.

ŠIDAK, JAROSLAV (prir.), *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I. do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god. 1848.*, Zagreb, Školska knjiga, 1952.

2. LITERATURA

ALIČIĆ, AHMED S., "Širenje islama u Hercegovini", u: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo 41/1991., str. 67-73.

BAGAŠIĆ, SAFET BEG, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (Od g. 1463.-1850)*, Vlastita naklada, Sarajevo, 1900.

BRKOVIĆ, MILKO, *Srednjovjekovna Bosna i Hum, identitet i kontinuitet*, Crkva na kamenu, Mostar, 2002.

DŽAJA, SREĆKO M., "Fojnička Ahdnama u zrcalu paleografije, pravne povijesti i politike: Kontekstualizacija Ahdname bosanskih franjevac", u: *Bosna franciscana*, Sarajevo, 31/2009, str. 103-128.

DŽAJA, SREĆKO M., *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine: Predemancijsko razdoblje 1463. - 1804.*, Ziral, Mostar, ²1999.

HOLJEVAC, ŽELJKO – MOAČANIN, NENAD, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*, Leykam international, Zagreb, 2007.

KREŠIĆ, MILENKO, "Prodor islama i vjernost kršćanstvu: Obris života katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije pod turskom vlašću", u: *Mučeništvo i mučenički tragovi kroz hrvatsku prošlost; Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 13. ožujka 2014. godine*, Glas Koncila, Zagreb, 2015., str. 206-229.

LOPAŠIĆ, RADOSLAV, *Bihać i Bihaćka Krajina*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1890.

MANDIĆ, DOMINIK, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, III., Ziral, Toronto - Zürich - Roma - Chicago, ²1982.

MAŽURAN, IVE, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998.

MOAČANIN, NENAD, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. - Preispitivanja*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1999.

MUJADŽEVIĆ, DINO, "Pad Bosne 1463. prema osmanskim narativnim izvorima", u: *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenoga 2011. godine u Jajcu*, Hrvatski institut za povijest – Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, Zagreb – Sarajevo, 2013., str. 29-45.

ORTAYLI, İLBER, *Drukčije razumjevanje Osmanlija*, Dialogos, Sarajevo, 2009.

PEROJEVIĆ, MARKO, "Kralj Stjepan Tvrtko I.", u: *Povijest Bosne i Hercegovine: od najstarijih vremena do godine 1463.*, I., Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo, ²1991., str. 313-340.

PEROJEVIĆ, MARKO, "Stjepan Tomašević", u: *Povijest Bosne i Hercegovine: od najstarijih vremena do godine 1463.*, I., Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo, ²1991., str. 555-592.

SKUPINA AUTORA, *Historija naroda Jugoslavije*, I., Školska knjiga, Zagreb, 1953.

SKUPINA AUTORA, *Historija naroda Jugoslavije*, II., Školska knjiga, Zagreb, 1958.

ŠABANOVIĆ, HAZIM, *Bosanski pašaluk*, Svjetlost, Sarajevo, 1959.

ŠARAC, IVICA, "Institucionalna prisutnost franjevaca u Mostaru pod osmanskim vlašću (neka pitanja oko samostana i crkvi)", u: *Hum, časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, Mostar, 11/2014, str. 38-62.

ŠIŠIĆ, FERDO, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1902.

<https://fra3.net/zrnca-povijesti/prvi-pokusaj-osamostaljenja-franjevaca-u-hercegovini-169> (22. 9. 2021.).

fra Antonio Petric

RELIGIJA

FRA PAVO FILIPOVIĆ

Savjet iz Nogenta 219

PAULA TOMIĆ

Uz 40. Obljetnicu Gospinih ukazanja u Međugorju 227

SAVJET IZ NOGENTA

U svojoj prvoj poslanici apostol Ivan, vidjelac posljednjih vremena i Antikristova dolaska, upozorava Kristove sljedbenike: „Ljubljeni, ne vjerujte svakom duhu, nego provjeravajte duhove jesu li od Boga“ (1 Iv 4, 1). Službena Crkva se kroz duga stoljeća svojega zemaljskog propovijedanja uvijek dala voditi ovim načelom, koje joj je bilo temeljom daljnje promišljanja kada su u pitanju nadahnuća, vizije, snoviđenja, objave, ukazanja i druge čudesne pojave. Mnogi katolički intelektualci pisali su kasnije cijele traktate na temu „razlikovanja duhova“ (*discretio spirituum*). Tako nam je primjera radi franjevac sv. Bernardin Sijenski († 1444.) ostavio mali spis („*Natura e varieta delle ispirazioni*“) o naravi i vrstama nadahnuća dijeleći nadahnuća u tri skupine – božanske, đavolske i ljudske – i sedam podvrsta: 1. ona koja dolaze od Boga; 2. ona koja dolaze od anđela; 3. ona koja proizlaze iz krjeposna života; 4. ona koja su demonskog podrijetla; 5. ona koja proizlaze iz poročna života; 6. ona koje imaju podrijetlo u vremenitim nevoljama i potrebama; 7. ona kojima je izvor neka vremenita korist. Veliki klasici na temu „razlikovanja duhova“ svakako su remek djelo „Institucije i Konferencije“ Ivana Kasijana († 435), „*Ljestve*“ Ivana Klimaka († 649), „*O provjeri duhova*“ i „*O razlikovanju pravih vizija od lažnih*“ Jeana Gersona († 1429), „*O razlikovanju i preispitivanju duhova*“ Dionizija Kartuzijanca († 1471.) „*O razlikovanju duhova*“ kardinala Giovanni Bona-e († 1674) da spomenem samo neke.

Rijetka ptica

Kršćanska je tradicija, podsjeća nas Benedicta Ward, uvijek visoko cijenila sposobnost razlikovanja duhova („diakrisis“) i gledala je na tu sposobnost ne samo kao na sastavni dio kreposti razboritosti, već je u njoj vidjela poseban dar Duha Svetoga. Sv. Bernard od Clirvauxa će reći kako je „razlikovanje duhova vrlo rijetka ptica („*rara avis*“) na zemlji“. Za Ivana Kasijana je sposobnost razlučivanja duhova „majka svih krjeposti i njihova voditeljica“, a Grgur Veliki je smatra istančanim njuhom, kojim se „razlučuje dobre mirise od loših“.

U latinskom se za razlikovanje ili razlučivanje rabi riječ „discretio“. Odatle i naša riječ „diskretnost“. Možda nam današnja posvemašnja indiskretnost među ljudima može dati naslutiti koliko je dar razlučivanja duhova (discretio spirituum) rijetka ptica. Ima i onih koji su kroz povijest pretenciozno bili uvjereni kako posjeduju taj rijetki dar Duha Svetoga pa su posvema pogriješili u svojim „razlučivanjima“. Takav jedan preuzetan duh svakako je bio njemački monah Martin Luther († 1546.), koji je sebi umislio kako baš njega Bog šalje da obnovi Crkvu. No, umjesto da doneše obnovu, on je Crkvu Zapada podijelio i to u jednom od najosjetljivijih povijesnih trenutaka, naime u vrijeme invazije militantnog islama na Zapad te tako uvelike oslabio njezine snage otpora. Ne bi bilo na odmet da suvremenici „reformatori“ u Crkvi poput onih biskupa koji zagovaraju neki „sinodalni put“ sa svim svojim liberalno-progresivnim premisama i utopijskim tlapnjama o tome malo „produmaju“. No, nije to bila jedina prigoda u kojoj je Luther preuzetno sebe gradio velikim „razlučiteljem“ duhovnih stvarnosti. Za tada treće po značenju evropsko hodočašće u španjolsko svetište Santiago de Compostela Luther je rekao: „Tko zna koga su tamo pokopali? Možda ondje leži crknut pas ili krepan konj u grobu. Ostanite doma!“.

Pogubna „međugorska duhonost“?

Kako se bliži 40. obljetnica Gospinih „ukazanja“ u Međugorju (24.06.1981.-24.06.2021.), tako se javljaju i mnogi kritički glasovi po pitanju tog u međuvremenu svjetskog fenomena. Među njima su i mnogi veoma preuzetni „razlučitelji duhova“, koji međugorskim hodočasnicima lutherovski poručuju „ostanite doma!“. Jedan od njih je i bosanski franjevac, kojega je Mirko Ladan prekrstio u „Veletačni“! A spomenuti fra „Veletačni“ je o međugorskom fenomenu „razlučio“ slijedeće: „Međugorska duhovnost, treba to stalno ponavljati, temelji se na lažnim i umišljenim privatnim objavama. Ona jeftinim i sladunjavim vjerskim frazama zavodi ljude, oslobađa ih napora mišljenja i servira im u međugorskoj marijanskoj radionici zgotovljene recepte vjere. Ta individualistička duhovnost ... uglavnom je izmještena iz stvarnoga života. Ona unosi razdore i podjele u međuljudske odnose, uništava bračno i obiteljsko zajedništvo, uvlači se u intimu ljudi i zloupotrebljava najsvetije ljudske tajne. Ta duhovnost pojačava nesreću ljudi, produbljuje njihov očaj i pretvara ih u pobožne i bogobojazne mrzitelje sreće i radosti ljudi. Međugorska duhovnost i slične karizmatske duhovnosti ne žele da ljudi misle i sazrijevaju u svojoj vjeri, nego ih konstantno infantiliziraju i pretvaraju u duhovne pacijente“. Za fra „Veletačnog“ je međugorska duhovnost „izmještena iz stvarnoga života“. Možda je i sam fra „Veletačni“ izmješten iz stvarnoga života. No, tko će to prosuđivati? To bi zahtijevalo odviše suvišnog razlučivanja. Bilo kako bilo

Međugorje ima kako svoje podržavatelje, tako i svoje osporavatelje. I nije to ništa novo ni čudno. Sa svakim svetištem i ukazanjem je tako bilo. A u svojoj nedokučivoj providnosti Bog nekada dopusti čak da slavi neke stvarnosti više doprinesu njezini osporavatelji, negoli njezini podržavatelji. Najbolji primjer za to imamo u osobi apostola naroda, sv. Pavla iz Tarza. Od progonitelja kršćanstva postao je njegov najveći navjestitelj.

Ispravna prosudba „međugorskih ukazanja“

Možda nam po pitanju prosudbe „međugorskih ukazanja“ može od pomoći biti savjet jednog srednjovjekovnog benediktinskog opata od Nogenta. Nogent ili Auffrique-et-Nogent kako ga se danas naziva malo je seoce u francuskoj pokrajini Pikardiji. Prema popisu stanovništva provedenu 1921. godine u Nogentu je prebivalo 457 osoba. Brojčano stanje nije se do danas značajnije promijenilo. Krajem 11. i početkom 12. stoljeća u nogentskoj benediktinskoj opatiji službu opata obnašao je jedan monah imenom Guibert. Svojem vremenu Guibert je bio poprilično nepoznat i kronike tadašnjega vremena ga i ne spominju. Naišao je međutim tek odnedavno na veliko zanimanje učenjaka osobito zbog svojih autobiografskih memoara „Monodiae“, koje je prva poznata opširna srednjovjekovna autobiografija od vremena Augustinovih „Ispovijesti“. Djelo je po mnogo čemu jedinstveno i fascinantno i predstavlja neku vrstu psihološke drame s nebrojenim i vrlo dragocjenim socio-kulturnim uvidima u ondašnje srednjovjekovno društvo. Ako je razdoblje Guiberta od Nogenta s pravom nazvano „doba otkrića individue“, onda je Guibert njegov najizvrsniji predstavnik. Učiniti svoj osobni život izravnim predmetom svojega pisanja bilo je i više nego li neobično za to vrijeme. Pored svojih autobiografskih memoara „Monodiae“ Guibert je napisao i cijeli niz drugih knjiga među kojima se posebno ističe jedna o relikvijama svetaca i njihovoј zloupорabi: „Liber de pignoribus sanctorum“. Ta knjiga ga čini prvim pravim kritičarem trgovanja relikvijama svetaca i svim prijevarama i obmanama uz nju vezanima. Savjeti koje nam daje u toj predivnoj i po mnogo čemu neobičnoj knjizi mogu i nama danas biti od velike koristi u prosudbi „Međugorskih ukazanja“ i zauzimanju ispravnoga stava prema istima dok iščekujemo konačni sud iz Vatikana.

Oprez Crkve

Guibert nas u spomenutoj knjizi podsjeća na oprez koji je Crkva uvijek imala pri prosudbi nadnaravnih fenomena kada kaže da se Crkva „čak nije usudila potvrditi da je tijelo Majke Gospodinove proslavljenio fizičkim uskršnućem ... iako bi bilo veliko zlo i pomisliti samo da bi tako dragocjena posuda bila bačena na tlo i prepuštena iskustvu truleža ili da bi ona ostala bez nagrade

ili da bi časti uskraćena bila ona koja je poslije svojega Sina sjajnija negoli ijedno drugo stvorenje...“. Tek je papa Pio XII. 1950. godine proglašio dogmu o uznesenju Blažene Djevice Marije dušom i tijelom na nebo. Smiješno je dakle vidjeti nestrpljivost mnogih vjernika u čekanju proglašenja svetim blaženoga Alojzija Stepinca ili u izricanju konačnoga suda Vatikana o „međugorskim ukazanjima“ kada uzmemo u obzir da je Majka Spasiteljeva gotovo dvije tisuće godina „čekala“ da se proglaši tako jedna važna marijanska dogma.

Benediktinski opat od Nogenta tvrdi da je u njegovo vrijeme bilo toliko prijevara s lažnim relikvijama da on niti ima vremena niti snage da ih sve zapiše već donosi samo njih nekoliko. Jednu od njih ču ovdje izdvojiti. Bio je u ono vrijeme neki biskup Bayeuxa imenom Odon. Taj se biskup iz nekog osobnog razloga uvelike zanimal za zemne ostatke svetoga Exuperiusa, biskupa iz 4. stoljeća, čiji su zemni ostaci preneseni u crkvu u Corbeilu kako bi ih se sačuvalo od vikingških pustošenja. Biskup Odon je upravitelju crkve u Corbeilu ponudio sto funti u kovanome novcu da prenese zemne ostatke sv. Exuperiusa iz župne crkve u Corbeilu u katedralu u Bayeuxu. Upravitelj crkve u Corbeilu, čovjek prepreden i okrenut svjetovnom probitku, dosjeti se kako bi mogao zadržati i „ovce i novce“ pa pronađe u svojoj župi grobnicu nekoga seljaka imenom Exuperius s istoimenim natpisom na njegovu lijisu, iskopa ga i podvali biskupu Bayeuxa kao tijelo sv. Exuperiusa. Biskup, znajući da se u to vrijeme čine mnoge prijevare relikvijama svetaca, upita ga pripadaju li ti zemni ostaci doista sv. Exuperiju i zatraži da se izjasni pod zakletvom. A taj lukavi prevarant se ovako zakune: „Zakunut ču ti se svečanom prisegom da je to Exuperijevo tijelo; na njegovu svetost međutim ne polažem nikakve zakletve, budući da je to isto ime dano mnogima koji su bili daleko od glasa svetosti“.

Vjerska dilema o Međugorju

Takvih slučajeva prijevare po pitanju relikvija svetaca bijaše u ono vrijeme mnogo i to nije nikakva novost. Ono što se međutim pred Guibertovim suvremenicima postavljalo kao velika vjerska dilema jest činjenica da su molitelji na grobovima lažnih svetaca i pred lažnim relikvijama ipak nalazili uslišanje svojih prošnji i da su se događala mnoga čudesna. Ondje gdje bi se laž razotkrila ostali bi vjernici u nemalom čuđenju o čudesnim fenomenima vezanim uz lažne relikvije. Guibert tu dilemu na slijedeći način razrješuje: „Netko će možda upitati uslišava li Bog one osobe koje mu se posrednički obraćaju imenujući svetima one koji to u stvarnosti nisu. Njima odgovaram ovako: Svaki onaj koji Boga zaziva bez pouzdanja, Bogu dodijava, a onaj koji s vjerom zazove nekoga za koga misli da je svet, a ustvari svetac nije, nalazi uslišanje kod Boga. Radi usporedbe zamislimo sada nekoga tko je uvjeren kako je milosrđe grijeh. Ako takav svjesno i namjerno vrši djela milosrđa on grijesi u svojoj savjesti, iako je u

drugom nekom smislu ono što on čini zapravo dobro. Tako ako netko vjeruje za nekoga da je svet, jer je čuo da ga svetim zovu, iako taj to zapravo nije, ako doista iskreno i s vjerom zavapi Bogu po „zagovoru“ tobоžnjeg sveca, onda pred Bogom koji je krajnji cilj i plod naših molitava, njegova nakana ostaje čvrsta i pouzdana bez obzira što se njegov um vara po pitanju predmnijevanoga zagovornika. Uostalom mnogi ljudi u svojoj pripratnosti često čine pogreške u svojim molitvama, ali Božje „uši“ osluškuju nakane, a ne toliko riječi. Ako hoćeš moliti molitvu „Neka snaga Duha Svetoga bude s nama, Gospodine“ i za vrijeme molitve ti izleti nehotice „ne bude s nama“, ništa ne brini za to: Bog nije pretjerano zaokupljen gramatikom“.

Provjeravajte duhove!

Ne znam jeste li primijetili gdje je oprez, gdje su razlučivanje, dileme i razlikovanje duhova uvijek prisutni? U stvarima vjere! Po pitanju kršćanskih nadnaravnih fenomena svi su uvijek na nekom oprezu. Kada se dođe do kršćanstva i svega što se uza nj veže onda primijećujemo jednu vrlo neobičnu potrebu da se sve preispituje, stavi pod povećalo, pristupi s velikom dozom skepsa. Možda sam pitanje trebao obrnuto postaviti?! Ne znam jeste li primijetili gdje oprez, gdje razlučivanje, dileme i razlikovanje duhova gotovo nikada nisu prisutni? U stvarima politike, ekonomije, medicine! Kada se do tih stvarnosti dođe zamjećuje se kako ljudi imaju neko čudesno povjerenje u njih, kako gotovo da i nema potrebe za kritičkim preispitivanjem, skepsom u tim područjima života. Možda poneko negodovanje i nezadovoljstvo izraženo na internetskim mrežama, ali ne i skepsa, dovodenje u pitanje.

Najbolja potvrda ovoga upravo je slijepi posluh i fanatična spremnost ljudi danas da se cijepi. I to bez obzira na tolika neodgovorena pitanja, na tolike nejasnoće vezane uz ista. Jesu li to uopće cijepiva ili su to stvarno eksperimentalne genetske terapije? Beznačajno pitanje? Tu nema potrebe za razlučivanjem duhova? Zašto cijepljene osobe i nakon cijepljenja mogu oboliti od istoga virusa? Ako se moramo trajno procjepljivati protiv navodnih bezbrojnih mutacija virusa, kakvu nam zaštitu onda ta pseudovakcina pruža? Kakve su dugoročne posljedice tih pseudocijepiva? Zašto državnici koji se inače nikada ne trude prednjačiti dobrim primjerom, sada se odjednom toliko trse dati dobar primjer odgovornih vođa pa insceniraju pred kamerama kampanje cijepljenja (barem to kao cijepljenje predstavljaju, iako mi ne znamo je li u njihovim špricama doista bila genetsko-terapeutska smjesa ili samo neka vitamska otipina). Zašto države, koje krate ili dokidaju budžete za poticaj poljoprivredi, za infrastrukturu, za školstvo, za braniteljske mirovine, za invalide, za siromaše sada odjednom imaju novaca za premije onima koji će se dati cijepiti? Nije li uostalom jadno vidjeti kako u nekim državama pridobivaju ljude na cijepljenje

besplatnim šišanjem, a još jadnije da ljudi na to i pristaju? Gdje su tu nestali svi ti kritički duhovi i razlučitelji? Tu su se svi utopili u ono što srednji vijek zove „massa damnata“ (*pali svijet*) koja nikada svojega mišljenja nema, osim kada treba iznalaziti beskrajna opravdanja za odbijanje Evandželja. Nikada svojega stava, osim negativnoga po pitanju stvari vjere. Kako se tu samo rijetki pitaju o psihološkoj šteti koju su djeca, obitelji, starci pretrpjeli zbog društvene izolacije? Zašto se tu tek ponetko pita o finansijskoj šteti i propasti cijelih ekonomskih branši poput ugostiteljstva, turizma itd.? Gdje su tu kritički duhovi da podignu svoj glas zbog zdravstvene štete uslijed nošenja maski i udisanja mikroplastike? Gdje su sada oni tako hrabri studenti što se uvijek na cestama bore za prava izmišljenih manjina.

Crkva u puževoj kućici

A o vjerskoj šteti zbog zatvorenih crkava i svetišta da i ne govorim. Tu će se sama Crkva uskoro dobro morati povući za nos. Crkva koja se uvelike povukla u puževu kućicu nekog eklezijalnog deizma. Crkva u kojoj su se toliki biskupi svijeta natjecali u svojim biskupijama nadmašiti i mjere zdravstvenoga stožera i propise ministarstava zdravstva. To je Crkva koja je kapitulirala pred novom religijom, pred novim kultom zdravlja, kaže talijanski filozof Giorgio Agamben. Pogledajte samo kako „dugi redovi stoje pred svećenicima ovog novog i misterioznog božanstva svi spremni pružiti mu u religioznom iščekivanju svoj delta mišić (Paolo Deotto). Filozof Agamben je nedavno izrazio svoje veliko negodovanje zbog viroloških imperativa, tehnološke kontrole i sanitарne diktature koja se posvuda razmahal i pred kojom je i sama Crkva sramotno poklekla. Medicina je, tako Agamben, nova religija, liječnici su kulturni službenici, zdravlje je predmet kultnog obožavanja, a virolozi i epidemolozi pružaju dogme toj novoj religiji. Umjesto da Crkva nudi čovjeku smisao koji nadilazi čisti biološki život, ona je spasenje (tal. *salvezza*) žrtvovala kultu zdravlja (tal. *salute*). Poslanje Crkve je otvarati horizonte koji nas izdižu iznad straha za golu egizstenciju i borbe za preživljavanje.

Hereza neo-doketizma

Čini se kako se Crkva u ovo vrijeme „nametnute pandemije“ odrekla svih triju svojih temeljna ozbiljenja: navještaja i svjedočenja (martyria), služenja onima koji trpe (diakonia) i bogoslužja (liturgia). Osobito je stvar dramatična kada je riječ o bogoslužju (liturgia). Liturgija je u zadnjih godinu dana uvelike preseljena u digitalni prostor. U tome su mnogi s entuzijazmom vidjeli novu pučinu na koju treba izvesti. Pri tome su međutim previdjeli nešto jako bitno. Digitalni prostor sa sobom nosi tendenciju de-inkarnacije (od-tjelovljenja),

a kršćanstvo je religija in-karnacije (u-tjelovljenja). Virtualizacija vjerskih stvarnosti vodi ponovno u najstariju herezu kršćanstva – doketizam. Doketizam je tvrdio kako Isus nije stvarno trpio i umro na križu, jer je imao *prividno*, a ne stvarno tijelo. Danas je vjera postala uvelike prividna. Dugo se kršćanstvo borilo i u srednjem vijeku da obrani stvarnu prisutnost Isusa Krista u prilikama posvećenog kruha i vina. Danas se zaboravlja da stvarna prisutnost Krista u prilikama posvećenog kruha i vina zahtijeva i stvarnu, ne prividnu (virtualnu), zajednicu vjernika. Neodoketizam je u korona-krizi ušao u Crkvi na velika vrata, a s njim i neoklerikalizam, jer su klerici u virtualnim misama *volens-nolens* leće svojih kamera usmjerili na prikazivanje sebe.

Izlazak iz nezrelosti?

Nemojmo se zavaravati: Providnost Božja stoji i iza ovoga svega, sve vodi k svome konačnom cilju – spasenju – i svime upravlja na dobro čovjeka. Covid-kriza ima objavitelsku narav: objavila je stanje (ne)vjere, (ne)duha i (ne)inteligencije kako u društvu tako i u Crkvi. U glasovitom spisu „Što je prosvjetiteljstvo?“ („Was ist Aufklärung?“, 1783) njemački filozof Immanuel Kant je tvrdio: „Prosvjetiteljstvo je čovjekov izlazak iz samoskrivljene nezrelosti“, a „nezrelost“ je prije svega čovjekova nesposobnost da se samostalno služi svojim razumom. U tom smislu prosvjetiteljstvo je hrabrost, odvažnost, smionost da se čovjek osloni na samoga sebe i na svoje duhovne moći te da sukladno tomu preuzme odgovornost za svoja djela i svoje spoznaje. Samo tako čovjek može postati svjestan svoje slobode: sloboda se zadobiva „javnom upotrebom uma“, onkraj povjerenja i slijepo pokornosti bilo kojoj vrsti autoriteta, osobito vjerskoga i crkvenog. „Etabliranu“ religiju (u to doba kršćanstvo) smatrali su prosvjetitelji najvećom preprekom čovjekovoj punoj slobodi i uzrokom nesposobnosti da se služi svojim umom. Čovjek je već odavno prestao biti slijepo pokoran bilo kojoj vrsti vjerskoga autoriteta. Čudno samo kako ga to nije učinilo zrelim, slobodnim, sposobnim i smionim sam se služiti svojim umom. Umjesto toga vidimo ga ponovno slijepo pokornog i poslušnog. Ovaj put autoritetima svjetske sanitарne diktature, koja je nakon uvođenja internetskih i antiterotističkih zakon samo još jedan novi korak u dokidanju temeljnih ljudskih prava i uništavanju slobode pod izlikom brige o našemu zdravlju.

Jedan osobni savjet

A za razlučitelje međugorskih duhova imam jedan osobni savjet. Ako se u Međugorju i nije Blažena Djevica Marija nikada uzkazala; ako nas vidioci već desetljećima obmanjuju, jer su i sami obmanjeni dijaboličkim prijevarama;

ako se i pokaže kako je biskup emeritus Perić sa svojim „constat de non supernaturalitate“ (nije nadnaravnoga podrijetla) bio u pravu; čak ako i službena Crkva nikada oficijelno ne prizna „međugorska ukazanja“, budite uvjereni da vam je sat klanjanja pred Presvetim u crkvi sv. Jakova u Međugorju, sudjelovanje na molitvenom programu krunice ili na pobožnosti križnoga puta na Križevcu, da su vam svete isповijedi i mise koje se ondje slave i tada zdravije od pseudavakcina na koje vas svim silama nagovaraju.

A što s kritičarima i kritikama Međugorja? Francuski pisac Yves Chiron je 2010. godine napisao knjigu protiv „međugorskih ukazanja“ pod naslovom „Demaskirano Međugorje“ (Medjugorje demasque). U toj knjizi govori o „ukazanjima“ Djevice Marije u Međugorju, jednom seocetu u Hrvatskoj“ („Međugorje, petit ville de Croatie“). To što ja osobno o Međugorju vjerujem moja je osobna stvar, ali odlučno odbijam poklanjati svoje povjerenje kritičarima Međugorja, koji ne umiju razlikovati ni Hrvatsku od Bosne i Hercegovine, a kamoli razlikovati duhove. Potpuno razumijem i vjernike koji će radije otici u Međugorje i slušati poruke koje započinju s „draga dječice“, pa makar se te poruke jednoga dana ispostavile i kao lažne, već slušati biskupe kojima uskrsna poruka 2021. godine glasi: „Cijepite se, cijepite se, cijepite se!“.

Ne skrivaj lica svoga

Bog nam je u Isusu Kristu objavio svoje lice! Psalmist vapije za tim licem: „Lice tvoje, Gospodine, ja tražim, ne skrivaj lica svoga od mene“ (Ps 27). Prema filozofu Agambenu je ljudsko lice ono što bitno čini našu ljudskost (Menschsein). Čovjek ima lice, a ne samo žvalje ili facu, jer se on svojim licem drugima izlaže i priopćava. Zato je lice danas postalo mjesto politike. Naše vrijeme se ne želi ogledati u svojemu licu, već ga drži na distanci, maskira ga i prekriva. Danas više ne smije biti lica, samo brojke i cifre. Pa i sam tiranin koji nas tlači postao je bezličan, kaže Agamben. Ono što nam u ovo vrijeme tako bolno nedostaje jest upravo lice – lice čovjeka, lice Crkve, lice Bogočovjeka! Neki ta lica nalaze još jedino u mjestima kao što su svetište Blažene Djevice Marije u bosansko-hercegovačkom Međugorju. Vi koji ste toliko zabrinuti „za život svoj: što ćete jesti, što ćete pititi; ... za tijelo svoje: u što ćete se obući“ (usp. Mt 6) *ostanite doma!* A ove što su još uvijek željni lica čovjeka, lica Crkve, lica Božjega: Pustite ih na miru!

Fra Pavo Filipović

UZ 40. OBLJETNICU GOSPINIH UKAZANJA U MEĐUGORJU

GOSPINE PORUKE POGAĐAJU U BIT PROBLEMA DANAŠNJEG ČOVJEKA I SVIJETA

Nalazimo se u godini u kojoj obilježavamo 40. Obljetnicu Gospinih ukazanja u Međugorju, pa se kroz sve njene dane snažnije prisjećamo značaja i uloge koju je međugorska poruka donijela svijetu. A ona doista nije mala, niti beznačajna. Dapače, pogoda u samu srž čovjeka i svijeta. Zato što je jednostavna i ne boji se imenovati korijen problema te ponuditi njegovo rješenje. U svojim porukama Gospa progovara aktualno. To ćemo shvatiti ako pogledamo širu sliku u kojoj se današnji svijet i Crkva nalazi.

CRKVENE AKCIJSKE PLATFORME

U utorak, 25. svibnja 2021., u Tiskovnom uredu Svete Stolice održana je online tiskovna konferencija na kojoj je predstavljena Akcijska platforma LAUDATO SI' (LSAP), sedmogodišnji akcijski plan kojim krajevne crkve, zajednice, poduzeća, zdravstveni centri i obrazovne ustanove nastavljaju konkretnim djelovanjima oživljavati poruku enciklike pape Franje Laudato si' i ostvarivati ekološku viziju sadržanu u enciklici.

Akcijska platforma LAUDATO SI' je hod prema punoj održivosti u duhu cjelovite ekologije. Kako bi se osiguralo vjernost cjelovitoj ekološkoj viziji Laudato si', predloženo je sedam ciljeva iz Laudato si', a to su: odgovor na vapaj zemlje, odgovor na vapaj siromaha, ekološka ekonomija, usvajanje jednostavnih životnih stilova, ekološki odgoj, ekološka duhovnost i uključivanje zajednice i participativno djelovanje.¹ Međutim, postavlja se pitanje, da li je to pravi odgovor Crkva ako želi „spasiti budućnost planeta“? Gospa u svojoj poruci to puno duhovnije i jasnije kaže: „**Ostavite grijeh i zlo, odlučite se za svetost i radost će zavladati, a vi ćete biti moje ispružene ruke u ovom izgubljenom**

¹ izvor: <https://www.bitno.net/vijesti/vatikan/u-vatikanu-predstavljen-sedmogodisnji-plan-za-ostvarenje-cjelovite-ekologije/>

svijetu.“ (usp. poruka 25. 5. 2021.) U njezinim riječima nalazimo tako jasno izrečene tri istine: 1. Korijen svega nereda su grijeh i zlo. 2. Prava radost je jedino u svetosti života i 3. Ovaj svijet je u stanju izgubljenosti.

USPOREDBA O JABUCI

Zamislite da ste jabuka. Jednoga dana, na vašu koru, u jednu sićušnu pukotinu upadne jedna stanica pljesni. Budući da ste sočni i jedri, pljesan se dobro udomaći i započne se množiti kvarči vašu srž. Vaše zdrave stanice jabuke postanu bolesne. Pljesan polako počne mijenjati vašu strukturu. Ona zahvaća vaše tkivo u širinu i u dubinu. Naravno vi je želite spriječiti, i stoga vašu koru lijepo našpriccate protiv pljesni i dooobro očistite posudu u kojoj se nalazite. Vaša kora ponovno postane glatka i lijepa, a oko vas sve sjajno. Ali ajme, pljesan i dalje u vama radi, napada i mijenja vašu srž, vašu srčiku, vaše sjeme. Izvana izgledate zdrava i lijepa jabuka, ali iznutra vaše tijelo jabuke polako se raspada. A taj raspadajući smrad preko zagadenih isparavanja i dalje truje druge, zdrave jabuke.

KORIJEN ONEČIŠĆENJA JE GRIJEH

Ovom slikom željela sam vam približiti situaciju čovjeka i grijeha. Grijeh je poput pljesni, ulazi u čovjeka i polako se množi mijenjajući njegovu strukturu, njegove sklonosti, želje, poglede, nastojanja, ideje, vrijednosti... jer grijeh teži ugodi, sebičnosti, egocentrizmu, dominaciji, prljavosti...

Čovjek koji je u grijehu počinje „truliti iznutra“ i tom truleži zahvaća i druge „jabuke“ tj. ljude oko sebe. Zato sv. Ivan Pavao II. u enciklici *Solicitudo rei socialis* (1987.) po prvi put u jednom socijalnom dokumentu izrijekom govori o »strukturama grijeha« a što se podrazumijeva pod tom sintagmom pojašnjava ovako: »Međutim, kad Crkva govori o grešnim *situacijama* ili kad *društvenim grijesima* označava određene situacije ili stanovito skupno ponašanje više ili manje raširenih društvenih skupina ili pak stanovništva cijelih država i blokova, ona zna i proglašava da su ti slučajevi *društvenog grijeha* plod, gomilanje i sažimanje brojnih *osobnih grijeha*. Riječ je o posve osobnim grijesima onih koji podržavaju ili izazivaju nepravdu ili izrabljivanje; onih koji, premda bi mogli nešto poduzeti da se izbjegnu, otklone ili barem ograniče određena moralna zla, propuštaju to učiniti iz nemara, straha i lažne solidarnosti, zbog skrivanja sudioništva ili iz ravnodušnosti onih koji se izgovaraju da nije moguće izmijeniti svijet; također onih koji sebi žele prištedjeti napore ili žrtve izgovarajući se višim razlozima. **Prave odgovornosti, dakle, jesu odgovornosti osoba.** Neka

situacija – a isto tako ustanova, struktura, društvo – sama po sebi nije subjekt čudorednih čina; zbog toga sama po sebi ne može biti ni dobra ni zla.“²

Gledano tako začuđuje što Crkva nema, a to kaže i papa, Pavao VI., nikakvih gotovih rješenja, niti političke moći niti gotovih tehničkih rješenja u borbi protiv tih „grešnih struktura“.

ULOGA CRKVE JE DUHOVNA OBNOVA SKLADA I REDA U ČOVJEKU I SVIJETU

Pa zar nam cijelo Sveti Pismo ne ukazuje na korijen problema zla, onečišćenja i propasti. Od prvih stranica Biblije vidimo kako sav nered dolazi preko grijeha. U raju je vladao sklad i red, sve je bilo po „ekološkim propisima“ – mogli bi danas reći. Do trenutka kad čovjek nije poželio biti kao Bog, uplesti se u razlučivanje onoga što je dobro, od onoga što zlo. Tada je prvi put prljavština došla u čovjeka. Kad se kaže da su Adam i Eva shvatili da su goli i morali se zaognuti smokvinim listom, to je simbolika za trenutak kad je čovjek počeo gledati drugoga s požudom, sebičnošću, kad je izgubio nevinost i čistoću. Čovjekovo srce se uprljalo i zato više nije bilo sposobno biti u zajedništvu s Bogom „hodati s Bogom“, a kako se grijeh gomilao tako je čovjek postajao sve veći lažac, bratoubojica, osvajač, rušitelj, zavoditelj, iskvaritelj... Proroci će zato stoljećima pozivati Božji narod: Razderite srca, a ne halje svoje.

A i sam Isus će jasno u Evandelju reći da ništa izvana ne može onečistiti čovjeka, nego da čovjeka onečišćuje ono što izlazi iz njegova srca. U čovjekovom srcu dakle leži problem, leži ona plijesan grijeha! Svojom otkupiteljskom smrti na križu, kojom je platio cijenu za naše grijhehe, Isus nam je dao lijek za čovjekovo prljavo srce: a to je sakrament svete isповijedi.

U sakramentu pomirenja uspostavlja se ponovni red i odnos između Boga i čovjeka. A bez tog, duhovnog reda, nemoguć je bilo kakav istinski red oko nas. Jer stvarnost oko nas je slika stvarnosti onoga što je u nama. Svaki psiholog će vam reći da čovjek stvara oko sebe onakvo ozračje i onakav svijet kakav nosi u sebi. Gdje dakle leži početak puta prema „punoj održivosti u duhu cjelovite ekologije“ koju traži crkveni „Dikasterij za promicanje cjelovitog ljudskog razvoja“ koji je papa Franjo ustanovio 31. kolovoza 2016. a koji ima za cilj brigu za neizmjerna dobra pravednosti, mira i skrbi za stvoreno? Sigurno ne u kojekakvim aplikacijama i borbama za ekološku održivost planete, odnosno stvaranje nove ekološke religije zelenih!

Crkva treba ustrajati na duhovnoj obnovi čovjeka, na ekologiji (očišćenju) duše. Kao mistično tijelo Kristovo, kao vidljivi znak Božjeg Kraljevstva na

² Apostolska pobudnica »Reconciliatio et Paenitentia« (2. prosinca 1984.)

zemlji, Crkva treba ovom svijet nuditi rješenje duhovne prirode, jer kada se izlijeći čovjekov duh, izlječiti će se i njegovo biće, a onda i svijet koji stvara.

GUBITAK OSJEĆAJA ZA GRIJEH

Crkva bi sa svojih propovjedaonica trebala navještati kako problem današnjeg svijeta nije onečišćenje planete, nego onečišćenje duša. Duše su se pogubile u ovoj igri čovjeka koji želi biti Bog i odlučivati o tome što je dobro a što zlo, što je normalno, a što nije. Tako iz dana u dan vidimo sve nevjerljivije stvari koje nažalost postaju istina: kao npr. kako je cool i normalno biti transrodna ili seksualno fluidna osoba, kako je sloboda ubojstvo tvog djeteta u utrobi, kako je normalno nekome skratiti život ili ubrizgavati eksperimentalna cjepiva milijunima ljudi

Današnji problem je taj što smo izgubili pojam o grijehu, osjećaj za grijeh i znanje što je to grijeh. A često puta nema ni one svjesne i čvrste odluke prvih kršćana da ne želimo više grijevati!

Sotoni je upravo najdraža ova igra sa našim savjestima – da ih otvrđne, iskrivi i relativizira – tako da ispada da ništa više nije grijeh! Međutim, grijeh je itekako teška stvar – on je prava bolest duše! KKC kaže kako je grijeh prije svega uvreda Boga, prekid zajedništva s njima, a onda i prekid zajedništva s Crkvom. Sakrament isповједи je baš stoga važan jer nas čisti i ponovno nas pomiruje s Bogom i braćom u Kristu. U isповједi pokajnici susreću milosrdnog Krista koji ih liječi, jača, krijepi i sjedinjuje s Ocem.

GOSPINE PRLJAVE HALJINE

Od početaka ukazanja Gospa naglašava koliko je za nju važna isповijed. Jedan događaj posebno slikovito pojašnjava kako izgleda stvarnost grijeha i zašto je Međugorje postalo „ispovjedaonica svijeta“: „Na dan 2. kolovoza 1981. godine (znakovito jer je taj dan Gospa od Andjela i potpuni oprost u franjevačkim crkvama) Gospa se ukazala vidjelicu Mariji Pavlović u njezinoj kući i rekla da kaže svima u svome susjedstvu neka siđu na gumnu, mjesto koje se nalazi otprilike 200 m od stare Vickine kuće. I nadodala je „U toku je je jedna velika bitka između Boga i Sotone. A u igri su ljudske duše.“³

Vidjelica Marija se malo smela jer se taj dan Gospa već bila ukazala u crkvi, i molitve su završile, ali je ipak poslušala. Na gumnu se sabralo četrdesetak ljudi. Kad su zajedno počeli moliti, došla je Gospa i preko Marije pozvala sve prisutne da je dotaknu. Od mnogih dodira ostajali su prljavi otisci ruku na Gospinim haljinama. Kad se Gospa tako uprljana od njih udaljavala, Marija

³ R. Laurentin str. 142

je gorko zaplakala. Kroz plač je pripovjedila ljudima što se dogodilo i kako su svojim dodirima „zaprljali“ Gospu. Jedan od prisutnih, Marinko Ivanković je zavatio: „Ljudi, braćo! Ujutro svi na ispovid!“ „Za vrijeme sutrašnjeg ukazanja Marija je pitala Gospu što su značile one fleke i zašto je otišla, a Gospa joj je odgovorila: ‘Draga djeco one crne mrlje su neispovjedeni grijesi!’ Tako smo mi shvatili da je Gospa tražila da se počnemo ispovijedati.“⁴

ISPOVIJED JE LIJEK ZA ZAPADNU CRKVU

Naši grijesi dakle nisu nešto „nevidljivo“, zapravo jesu nevidljivi ovim našim tjelesnim očima, ali duhovnima nisu. Itekako dakle prljaju i narušavaju naša „duhovna tijela“. A Gospa kao što smo vidjeli zna kako sve polazi od duha i duše, i da je njihovo zdravlje najvažnije za čovjekovo spasenje. Zato Gospa izričito kaže u poruci od 6. kolovoza 1982.: „Potrebno je pozivati ljude da se ispovijedaju jedanput mjesечно, a posebno prve subote u mjesecu. (...) Mjeseca ispovijed bit će lijek za Zapadnu Crkvu. Ovu poruku treba prenijeti Zapadu.“⁵

Pa dragi moji čitatelji, iz svega ovoga što ste čuli, lako vam je zaključiti gdje se trenutno nalazimo i koji put trebamo slijediti.

Mogli ste vidjeti zašto Međugorje toliko smeta današnjem duhu svijeta, posebno zato jer svojim pozivima na ispovijed pokazuje koliko su za naš život važni sakramenti i koliko služe unutarnjem ozdravljenju cijelog našeg bića te koliko se upravo po sakramentima sjedinjujemo s Kristom. A u budućnosti tko zna kakve će još lukavije spletke sotona smisliti samo kako bi nas udaljio od sakramentalnog izvora spasenja i uzdigao do neke nove antikristološke ekološke religije kojoj nije za cilj spasenje čovjeka nego njegova propast uz bogaćenje nekolicine elitno izabranih.

Zato dragi čitatelji, obilježavajući 40. Obljetnicu Gospina ukazanja, vratite se molitvi i vratite se prvoj ljubavi – živom odnosu sa Isusom Kristom, baš kao što Gospa poziva: „Vratite se Bogu jer On je ljubav i mene je iz ljubavi poslao vama da vas vodim na putu obraćenja!“

Paula Tomić

⁴ usp. D. Vidović: Spasenje čovječanstva str.90

⁵ R. Laurentin str. 170

UČENIČKI POKUŠAJI

OSNOVNA ŠKOLA

LJUBICA BOBAN

Susresti prijatelja 235

ANTE BUŠIĆ

Ruke 237

MARIJA BUŠIĆ

Ruke 238

PETAR BUŠIĆ

Ruke moga djeda 239

MARTINA GRIZELJ

Ruke naših majki 240

ANTONIJA SOLDO

Zagrljaj mojih ruku 241

EMA VLAŠIĆ

Ruke moje majke 242

SREDNJA ŠKOLA

PETAR ILIČIĆ

Jednom kad sve ovo bude jučer 245

EMA MIKULIĆ

Jednom kad sve ovo bude jučer 246

ANTEA SOSA

Jednom kad sve ovo bude jučer 247

PETRA SUŠAC

Usporedba modernih i mikenskih građevina 248

SANJA VUKOJA

Usporedba modernih i mikenskih građevina 250

OSNOVNA ŠKOLA

SUSRESTI PRIJATELJA

Prijatelj nam je važna osoba u životu. Prijateljstvo nam daje mogućnost da s nekim dijelimo dobre i loše stvari. „Prijatelj“ će uvjek biti uz tebe kad ti se nešto dobro dogodi. Kada ti se nešto loše dogodi, samo oni pravi prijatelji će ostati uz tebe. Pružiti će ti rame za plakanje i pomoći ti riješiti problem. Prijatelj, koji je uz tebe i kad ti je dobro i kad ti je teško, je pravi istinski prijatelj. Nikad mu neće biti problem biti uz tebe. Neki će te lažni prijatelji podapeti onda kad ti se ostvaruje san. Oni će biti ljubomorni na to što ti se ostvaruje san. Oni će sve učiniti da ne uspiješ. Postoje danas mnoga prijateljstva koja se osnivaju na tome koliko netko ima novaca, koliko je uspješan, slavan,... To nije pravo prijateljstvo i takavi prijatelji ne bi smijeli biti.

Pravog prijatelja je teško pronaći, ali kad ga nađeš kao da si našao blago. Zato bi trebali slijediti primjer Isusa koji je naš najbolji i pravi prijatelj. On je uvjek pomagao svima. Prilazio bi ljudima od kojih su se svi odmicali, samo zato što su siromašni, slijepi, nijemi, hromi, zato jer su u očima ljudi bili „drugačiji“. Zato je Isus najviše prilazio takvima. On ih je liječio i s njima podijelio tople riječi. Ponekad se treba i žrtvovati za prijatelje. I Isus se žrtvovao za nas,zbog svoje ljubavi prema nama. Isus je rekao:

„Što god učiniste nekom od moje najmanje braće, meni ste učinili.“

Isus to govori i nama. On želi da mi u svakom čovjeku vidimo Njega. I danas ima bolesnih, usamljenih,izgubljenih. Mnogi nemaju nikoga za druženje, razgovor,da ih netko voli.

Majka Terezija je rekla:

„ Danas je više gladi u svijetu za ljubavlju i poštivanjem nego kruhom.“

Od kada je počela pandemija cijeli svijet se promijenio, još više je usamljenih, tužnih, bolesnih, koji su u strahu. Sad svi ljudi moraju nositi maske i držati razmak. Nema rukovanja, grljenja, ljubljenja. Svi smo zatvoreni u svoje kuće,

ljudi su se otudili. Nitko se ni skim ne druži. Neki nisu vidjeli članove svoje obitelji skoro godinu dana. Ljudi se razilaze, svatko bježi od svakoga. Puno je ljudi u depesiji. Sva događanja koja su se događala uživo sada su preko interneta. Tako je i škola postala na daljinu. To je najteže palo mlađima jer ne mogu vidjeti svoje prijatelje, a oni su željni igre.

Danas je cijeli svijet online. Danas je najviše usamljenih. Usamljenost je osjećaj da nisi voljen, kao što Majka Terezija kaže, a to je najveće siromaštvo.

Nadam se da će ovo sve brzo završiti i da ćemo se vratiti u normalan život. Kad imaći pravog prijatelja, ovakve i druge teške životne situacije lakše je pobijediti. Budimo jedni drugima prijatelji. Ljubimo jedni druge kao što Isus nas ljubi. Susreti s Isusom su mijenjali ljude. I moj susret s Isusom je i mene promijenio.

Isuse, daruj mi radost, da mogu i ja ljudi činiti sretnim, barem malo osmjeha izmamiti na lice. Daj da drugima budem kao što su Tebi bili Veronika i Šimun Cirenac.

Isuse, kao što su tvoji susreti s ljudima bili puni plodova ljubavi, neka i moji susreti, budu susreti koji će davati polodove ljubavi, posebno u ovom vemenu pandemije. Neka ova fizička udaljenost zbliži naše duše.

Nastojmo davati sve dobro što imamo jer najugodniji osjećaj je unutarnji mir. Kako bismo vratili mir, neka nas na tom putu vodi Isus.

Jer Ti si , Isuse, jedini smisao i najveća snaga od koje trebamo živjeti.

Ljubica Boban 8. a

RUKE

Tražeći pravi način kako opisati razne koristi koje nam ruke omogućuju ugledao sam šalicu mlijeka na stolu. Sinula mi je ideja. Postavio sam si izazov da ispijem mlijeko bez korištenja ruku. Naravno, rezultat mog pokušaja bilo je razliveno mlijeko po stolu.

Tada sam shvatio koliko zanemaruјemo taj blagoslov koji nam je Bog dao da možemo imati ruke. Rukama gradimo i rušimo, uzimamo i dajemo, mašemo i šaljemo poljupce, ruke nam ponekad služe kao držač za glavu, a ponekad čak i hodamo na rukama. Ruke su i tople i hladne, snažne i nježne, uvijek spremne na zagrljaj i za nabaciti pet.

Ruke su bitan dio ljudskog tijela. Njima zarađujemo kruh naš svagdašnji.

U ruke majke primaju djecu kad ih rode. Rukama ih grle, miluju, presvlače i njisu. Stavljujući ruke na svoju djecu daju im blagoslov. Rukama ih hrane. Rukama pišu prva slova i crtaju prve crteže. Rukama ih spremaju za prvi dan škole i mašu s vrata. Rukama očevi podižu djecu kada padnu, brišu im suze i grle ih.

Ruke, ruke, ruke... dva uda i deset prstiju, a miliјuni različitih čuda koje čine svaki dan.

Spomenuo bih jednog sveca koji se zvao Leopold Mandić. On je bio kapucin u Padovi. U crkvi, gdje je živio, u jednom malom staklenom ormariću čuva se upravo njegova ruka. Kroz njegovu ruku je Bog udijelio drugima toliko milosti i oprosta.

Puno vrijede naše malene, ali tako savršeno građene ruke.

Ante Bušić 8. a

RUKE

Teško je zamisliti kako je biti bez ruke. Ne bih mogla jesti, ne bih mogla pisati, ne bih mogla zagrliti druge ruke. Zato sam zahvalna Bogu da mi je dao ruke. I molim za one koji ruku nemaju.

Najdraže ruke su ruke moje mame. One su nježne, tople. Uvijek mi pomažu. One su me vodile kad sam učila svoje prve korake. Kad bih pala, majčine ruke su mi bile najbliže, podigle su me i mazile, tješile i činile dobra djela. Te ruke bi me opomenule kad bih nešto krivo uradila.

Najdraže ruke su mi ruke moje mame, ali i mog tate.

Njih najviše volim i uvijek čekam da ih osjetim i da me zagrle!

Marija Bušić 6. a

RUKE MOGA DJEDA

Moj djed je imao velike ruke. Bile su tvrde poput kamena. Njegove ruke su mene držale s puno ljubavi. Kad bi me pustio, stalno sam ga molio da mi pokaže svoje dlanove. Bile su pune žuljeva od teškog posla koje je moj djed radio u vrtu, vinogradu i na njivi.

Ono što bi uzeo u ruke, čvrsto je držao rukama. Jako bi stiskao sve osim mene. Prema meni je bio nježan. I te njegove tvrde ruke, kad bi mene uzeo u krilo, bile su meke i tople. Gledao bih velike žile na njegovim rukama, i smijao bih se, kako su velike i neobične. Prsti su na njegovim rukama bili ispučani i uvijek ih je mazao nekom kremom.

Drugi moj djed je umro. Prekrižili smo mu ruke i pomolili se da ga Bog uzme k sebi. Uvijek će mi ostati u sjećanju te njegove tvrde ruke, pune žila i žulja, a tako drage. To su ruke moga djeda.

Petar Bušić 8. a

RUKE NAŠIH MAJKI

Ruke naših majki jako su posebne. One su se o nama brinule od rođenja. Bile su najvažniji dio našeg djetinjstva. Žao mi je onih koji su ostali bez svojih majki. One su nas tješile kad smo bili tužni, grlile kad nam je bilo teško. Uvijek su bile tu da nas razvedre i iskažu nam majčinsku ljubav.

Sigurno nam se bar jednom dogodilo da su naše ruke mislile prije nas pa smo napravili nešto što zapravo nismo htjeli. E, pa vjerovali ili ne, to se dogodilo i najboljima, našim majkama. No, one bi nam se nakon toga ispričale i napravile nam naš najdraži kolač ili skuhale šalicu toplog čaja. Ruke bi im često i pročitale naše misli ako smo im nešto tajili, ali bi nas one čvrsto primile i zagrlile.

Kad se prisjetimo, njihove ruke rade i žrtvuju mnogo za nas i našu budućnost. Njihove ruke često su mijenjale naše oči, tj. pazile na nas kada mi sami nismo. Tako bi nas često spasile ili izvukle iz nevolje kada smo je najmanje očekivale.

Bodrile su nas glasnim pljeskom na bitnim događanjima ili, pak, smirivale umirujućom melodijom. Njihove su nas nježne ruke učile i pomagale nam. Bez njih toliko toga ne bismo znali. Mogli smo po majčinim rukama nekada prepoznati što se dogodilo ili kako se osjeća jer ruke puno toga govore i pokazuju.

Nakon svega, najbitnije je to što su nas majčine ruke prihvatile. Neke majke to možda drugačije pokazuju, no one nas vole više od svega na svijetu.

Nadam se da ćemo svi svojim majkama imati priliku barem zahvaliti što su se za nas brinule jer njima od nas i obično „hvala“ puno znači.

Martina Grizelj 6. a

ZAGRLJAJ MOJIH RUKU

Život počinje sa Bogom.

Križ je simbol moje vjere, on me vodi kroz život koji mi je Bog darovao. Za svaki dan sam zahvalna Bogu jer mi je dao sve što danas imam, a to je život da ga živim, ruke da njima mogu zagrliti sve ono što najviše volim, a to je moja obitelj, moji dragi prijatelji, srce moje puno ljubavi, sreće i hrabrosti.

Ja sam samo jedna malena djevojčica koja kao i sva druga djeca želi samo da bude živa i zdrava, i da svojim malim ručicama mogu uraditi sve što poželim, a sve to mogu postići sa vjerom u Boga.

Bože hvala ti za darovani život.

Antonija Soldo 2. a

RUKE MOJE MAJKE

Zovem se Ema Vlašić. Idem u II. a) razred. Odabrala sam temu ruke moje majke, jer su važne u mom životu. Ona ima nježne krhkhe ruke, iako ne izgledaju tako. Te ruke su me nosale i bdile po cijele noći. Te ruke su učile moje prve korake. Te ruke me grle, kad me drži za ruku osjetim toplinu, radost, snagu. Te ruke, ručice znaju raditi više stvari istodobno. Te ručice su prošle tužnog vremena, ali moja majka se i dalje smije, kao da je obasjava svijetlost. Tako je lijepa i nježna. Te ruke se mole, uvijek se pomoli Bogu i zahvali mu na svakom danu. Ponosim se što imam takvu majku. Kad narastem želim imati iste ruke kao moja majka. Tako su moćne, sve te ruke stignu sav taj teret koji nosi ali ona to nosi kao leptir. Moja majka i je leptir, plavi, jer voli često gledati plavo nebo, kaže da je nebo sloboda kao i leptir. Zato kažem da je moja majka prava lavica.

Ema Vlašić 2. a

Matija Prlić

Stjepan Prlić

Iskrene čestitke našim učenicima koji su sudjelovali na Međunarodnom likovno-literarnom natječaju Iserlohn- Essen- Zagreb- München- Vukovar 2021. na temu: „Ruke su život-oči, misao, utjeha, glazba i priča“. Na natječaju su sudjelovala 173 literarna rada iz više od pedeset škola iz Hrvatske, BiH, Njemačke i Italije. Stručno povjerenstvo za literarne radove sastojalo se od tri člana: Ankica Tolić iz Düsseldorfa, Božana Brozović iz Neussa i Jadranka Gradac- dopredsjednica Matice hrvatske za Ruhrska područje.

Nagrađeni su sljedeći učenici:

prva nagrada:

6.a- „Ruke naših majki“, **Martina Grizelj**, Marija Tomić-mentorica;

druga nagrada:

2.a- „Zagrljaj mojih ruku“, **Antonija Soldo**, Matilda Grubišić-mentorica;

6.a- „Ruke“, **Marija Bušić**, Marija Tomić-mentorica;

treća nagrada:

2.a- „Ruke moje majke“, **Ema Vlašić**, Matilda Grubišić-mentorica;

8.a- „Ruke moga djeda“, **Petar Bušić**, Marija Tomić-mentorica;

četvrta nagrada:

8.a- „Ruke“, **Ante Bušić**, Marija Tomić-mentorica.

Na natječaju je sudjelovalo preko 1000 likovnih radova iz 150 škola i 9 zemalja. Stručno povjerenstvo za likovne radove sastojalo se od tri člana: dr. Reinhard Veit direktor umjetničke škole, Reiner Danne direktor gradske galerije i Cirnelije Merkl redaktor u IKZ.

Nagrađeni učenici:

druga nagrada:

9.a- **Matija Prlić**, mentorica: Anita Marić Bilić;

četvrta nagrada:

9.a- **Stjepan Prlić**, mentorica: Anita Marić Bilić.

SREDNJA ŠKOLA

JEDNOM KAD SVE OVO BUDE JUČER

„Jednom davno“, karakterističan je početak uvodne rečenice većine bajki, djela koja pričaju priče o junacima, zmajevima i princezama, a imaju sretan kraj. Smatram da je i moj život poput jedne takve bajke.

Junaci ove priče su moji prijatelji, oni s kojima ču odigrati nogometnu utakmicu, biciklom obići mnoge krajeve, provoditi se, šaliti, razgovarati o različitim temama, proživjeti neke jako lijepo i sretne trenutke. Naravno, neće sve uvijek biti divno i utopijski. Pojavit će se i naši zmajevi, poroci, životne neprilike i mnogi drugi ružni trenuci rigat će vatru i pokušati nas proždrijeti poput lјutog zmaja. Tada će se pokazati tko je zapravo junak, koga odlikuju osobine junaštva, ljudskosti, poštenja i prijateljstva. Uz pomoć toga porazit ćemo zmaja i spasiti princezu. Princeza za nekog uistinu može predstavljati lijepu djevojku s kojom će zasnovati obitelj, a za druge karijeru i bogatstvo, za treće moć i slavu, a neki će možda otici u nove pustolovine.

Ja se nadam, jednom kad sve ovo bude jučer, da ču se svega sjećati kao divne bajke sa sretnim završetkom.

Petar Iličić 4.a

JEDNOM KAD SVE OVO BUDE JUČER

Dani prolaze, odlaze. Neki idu u zaborav, neki nam ostanu urezani u sjećanje.

Kada sutra postane danas, danas postane jučer, a jučer ostane samo u magli, hoćemo li biti zadovoljni time kako smo proveli te dane? Kada pogledam unazad, u zadnjih godinu dana od početka ove pandemije, samo me nešto oko srca stegne jer moj mozak automatski razmišlja samo o onome što smo propustili i čega nije bilo. Ali, kada se otpuste ti lanci oko srca i moj um se pročisti, prisjećam se svih lijepih trenutaka koji su mi se dogodili u tom vremenu: igranja karata s prijateljima do kasnih sati, na onim bijelim plastičnim stolicama koje možemo pronaći ispred kuće svakog djeda i bake, svakodnevnih šetnja po polju i promatranja kako se priroda oko nas mijenja, vožnje biciklom s najbližim prijateljima i puštanja pjesama dok nas vjetar udara u lice i baca nam kosu, nalaženja ispred tek obnovljene crkve i cijelonoćnog pričanja o budućnosti, o dragim uspomenama, ljudima, o jučer. Zato mi jučer nije ostalo u tako lošem sjećanju. Da, bilo je stvari koje su se mogle dogoditi da nije bilo policijskog sata ili cijele ove pandemije, ali mi je drago što se dogodila. Za ovo vrijeme sam se zbližila sa svojim prijateljima više nego što bih se ikada zbližila da pandemije nije bilo.

Zato sam zahvalna za jučer i voljela bih da svako sutra koje će jednog dana postati jučer bude bolje od prethodnog.

Ema Mikulić 4. b

JEDNOM KAD SVE OVO BUDE JUČER

Život je prolazan, a vrijeme? Život se od njega sastoji. Ono teče nekom munjevitom brzinom, troši se, a opet, ima ga dovoljno za tolike naraštaje ljudi.

Svatko od nas je dobio svoju ograničenu količinu vremena. To vrijeme ne možemo vidjeti, ali ga možemo osjetiti. Osjećamo ga na sebi i u sebi – na svojoj koži, duši i umu. Iako ne znamo kako vrijeme izgleda, vidimo kako ono mijenja upravo naš izgled, misli, osjećaje i naš pogled na svijet. Ne kaže se uzalud da vrijeme liječi sve rane. Kako bismo se znali u njemu orijentirati, podijelili smo ga na prošlost, sadašnjost i budućnost. No, često smo zaglavljeni u prošlosti ili pretjerano opterećeni budućnošću kako bismo uopće mogli shvatiti da je jedino što imamo – sada. To vrijeme koje imamo, koje nam je dano i čiju količinu unaprijed ne zna i nije izmjerio nitko osim Onoga koji nam ga je dao, trebamo iskoristiti danas. Danas trebamo živjeti kako bismo sutra bili zadovoljni svime što smo postigli jučer.

Jednom kad sve ovo bude jučer, a bit će vrlo brzo, cijenit ćemo svaki trenutak koji smo proveli u sadašnjosti, a u mislima i u srcu otpustili sve ono što je bilo i što bi moglo biti. Jedino tako ćemo biti ispunjeni i zadovoljni i u starosti koja nas neće pitati gdje nam je bila mladost.

Antea Sosa 4. a

USPOREDBA MODERNIH I MIKENSKIH GRAĐEVINA

Tijekom mnogih godina provedenih na Zemlji, ljudska civilizacija se sve više razvijala i rasla. Osim znanosti, razvijala se i umjetnost, a s njom zajedno i građevina.

Stare civilizacije danas su, s pravom, smatrane za vrlo intelligentne skupine ljudi. Uradili su i shvatili mnoge stvari bez tehnologije ili suvremenih pomagača s kojima se mi i dan danas mučimo. Danas usporedujemo Citadelu i suvremene građevine.

Citadela je bila sagrađena na brežuljku, što joj govori i samo ime. Bila je ograđena goleim kiklopskim zidinama, čija se visina odnosila između deset do petnaest metara. Zidine su, također, pratile konfiguraciju tla što ih je savršeno uklapalo u teren na kojem se nalaze. One su bile prijeko potrebne i efektivne u ono vrijeme, da se ljudi mogu zaštитiti od napada. Zanimljiva činjenica o ovim zidinama je ta da su napravljene bez vezivnog materijala, što znači da su kameni blokovi jednostavno naslagani jedni na druge. Ulaz u Mikenu su tzv. Lavlja vrata. Ona se sastoje od jednog dolmena iznad kojeg je zabatni trokut u kojem je sveti stup u središtu, a sa strane dva lava. Unutar Mikene se nalaze tumuli (grobnice). Današnje građevine su mnogo jednostavnije nego one koje su nastale u prošlosti. Brže se izgrade i vjerojatno su manje i uobičajnije. Građene su, ne samo od kama, nego i raznih drugih materijala, poput drveta i svi su povezani vezivnim materijalom. Budući da više nema prevelikog straha od napada, kuće nisu opasane zidinama. Neke jednostavno imaju manje ili veće dvorište koje može, ali ne mora biti ograđeno zidom, ogradom ili živicom. Građevine više ne prate reljef teritorija na kojem se nalaze, nego se obično prilagodi mjestu na kojem gradnja počinje.

Koliko god različiti stilovi gradnje u prošlosti i sadašnjosti bili, i dalje mislim da su oba načina gradnje zanimljiva. Cijenim današnju jednostavnost i minimalistiku kuća i zgrada, ali isto tako smatram da su starinske kuće,

dvorci i građevine vrlo zanimljive. Nikad se ne zna što se u njima može naći i u nekim slučajevima se ne zna za što su te građevine služile i zbog čega su uopće napravljene.

Petra Sušac, 2.b

USPOREDBA MODERNIH I MIKENSKIH GRAĐEVINA

Na otoku Kreti, u gradu Knososu, poznata je palača kralja Minosa. Za tadašnje građevine, bila je s puno prostorija i izgledala je poput labirinta. S vanjske i unutarnje strane oslikana je raznim freskama s motivima biljnog i životinjskog svijeta u plavim i zelenim tonovima da bi se uklopile u ambijent. Građena je uz more, pa oko palače nije bilo obrambenih zidina protiv neprijatelja, more je samo po sebi bilo dovoljno.

Za današnju kuću moga susjeda potrebno je prvo iskopati zemlju na mjestu gdje će biti kuća, zatim posjeći šumu. To je upravo negativna strana želje za dobrom kućom i na isto tako dobroj lokaciji. Kuća će biti uz cestu, pa je ujedno sam promet smetnja ukućanima i njihovom miru.

Privatnost je bitna značajka, a u kući uz cestu prometnicu neće biti baš ostvariva želja. Jedina prednost po meni je udobnost toploga doma i puno prostorija.

Sanja Vukoja 2.b

ZANIMLJIVOSTI

MARIO KNEZOVIĆ

Uz obljetnicu, jedna razglednica

(Prigodom 90 godina župe Ledinac) 255

UZ OBLJETNICU, JEDNA RAZGLEDNICA (PRIGODOM 90 GODINA ŽUPE LEDINAC)

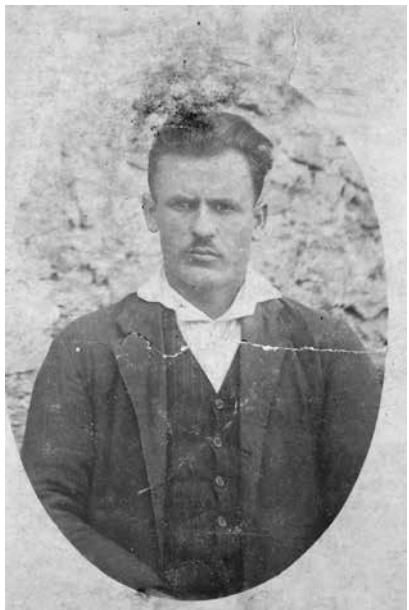
2020. godine župa Ledinac je navršila 90 godina svoga postojanja. Bilo je to trećeg listopada davne 1930. godine kada je tadašnji biskup Alojzije Mišić donio odluku o osnivanju nove župe Ledinac. Sama činjenica da je prošle godine ova župa napunila okruglih 90, zahtjeva jedan ozbiljniji pristup i jednu monografiju koja bi opisala život ovog kraja i ove župe kroz proteklih 90 godina. Nadati se je da ćemo i to u skorije vrijeme moći vidjeti u našim rukama, te da će ovaj naš kraj biti bogatiji za još jednu knjigu koja će oplemeniti ljude Mamića Donjih, čiji teren u velikoj većini ova župa pokriva.

O tome nekom drugom prilikom.

Ovaj put uz ovu obljetnicu, pošto je prošle godine izostala priča u Susretima (a već ove 2021. godine župa će navršiti 91 godinu postojanja), odlučio sam napisati priču o jednoj razglednici. Nije ona nešto posebno, ali je posebna u tome smislu jer će pričati ovu priču. Nažalost, osim par novinskih izvještaja o okrugloj obljetnici naše župe nisam naišao ni na jednu posebniju priču koja bi se dotakla ovih godina koje je župa Ledinac živjela i proživjela. A bilo je tu svega... Od velikog truda da se uspostavi župa, pa onda izgradi župna kuća i župna crkva koja će biti na ponos kraju ove župe. U spomen tim danima, fotografija izgradnje ledinačke crkve iz 1938. godine je najbolji pokazatelj koliko se truda podnijelo da se napravi jedna velebna crkva u teškim vremenima. Upravo ta slika, bila je razlog da Ivan (Ine) Leko Vidović pošalje razglednicu svojoj sestri Tereziji Leko u Šibensku bolnicu te 1938. godine.

Ali prije svega, želio bih čitaljateljima predočiti pošiljatelja i primatelja ove razglednice.

Ivan (Ine) Leko - Vidović rođen je 4. srpnja 1898. godine u Podledincu. Leke Vidovići su u to vrijeme bili poznati kao vrsni kameni majstori i izrađivači, pa je se i Ine pokazao kao vrsni graditelj, a uz to i dobar stolar, limar i krojač. Uz sve ovo, bio je i politički angažiran za vrijeme Kraljevine Jugoslavije kao poslanik HSS –a u Skupštini u Sarajevu.

Ivan Leko (Ine Vidović)

Kada je započeta gradnja crkve na Ledincu, Ivan Ine Leko je vodio radove na izgradnji crkve. Prema pričanju njegova sina Tomislava, Ine je vodio izgradnju ledinačkog doma i zadružnog doma na Kočerinu. Državna čatrna na Ledincu je njegovih ruku djelo, te most na Privalju. Poslije drugog svjetskog rata pomogao je škriparima koji su se skrivali u blizini njegove kuće, te kao istaknuti predratni HSS – ovac, našao se na meti nove vlasti. Zatvaraju ga u kapelu u Ledincu gdje ga muče 15 dana. Od posljedica mučenja umire 2. prosinca 1951. godine.

Da je poživio duže, tko zna šta bi još sve njegove ruke izgradile...

O sestri Tereziji mi priča Tomislav Leko Vidović, Ivanov (Inin) sin: „Sestra Terezija

Leko iz Podledinca se krsnim imenom zvala Andra, no stupanjem u red Sv. Vinka Paulskoga tj. u sestre milosrdnice, dobiva ime Terezija. Sa 16 godina je otišla u časne sestre. Ona je u to vrijeme kada je pisana ova razglednica djelovala kao medincinska sestra u bolnici u Šibeniku. Kao časna sestra djelovala je još na Braču i u Kotoru, te na još nekoliko mjesta. U dubokoj starosti odlazi u starački dom u Sinj. Prije svoje smrti izrazila je želju da se pokopa na Ledincu, no to joj nisu dopustili. Umrla je 2000. godine, pokopana je u Splitu.“

Ivan Leko, voditelj radova crkve na Ledincu piše i šalje razglednicu svojoj sestri Tereziji:

„*Ledinac 5. 11. '38.*

Draga sestro, evo ti šaljem za uspomenu sliku naše Crkve u radu pokrivanja. Na blagdan sv. Terezije je bila posveta i prva misa u Crkvi. Sad zigjamo(zidamo) još zvonik. Umrla je sestra Terezija Solomunović. Ukupno te svi pozdravljamo. Tvoj brat Ine Vidović.“

Naizgled je ovo obična razglednica, ali ako je pogledamo s vremenskim odmakom, ova razglednica je i jedan mali dokument vremena. U par riječi sročeno i ispričano. Te daleke 1938. godine, piše Ine svojoj sestri Tereziji u šibensku bolnicu, jednu od tada najvećih dalmatinskih bolnica, da se pokriva krov crkve, da je se crkva posvetila sv. Maloj Tereziji i da je te godine na blagdan zaštitnice ove župe, 1. listopada održana prva misa u prostoru nove crkve koja je još u izgradnji.

Naime, u to vrijeme crkveni ljudi i okolni fratri su župnika don Antu Čulu odvraćali od namisli da gradi velebnu crkvu jer neće moći financijski izdržati. No, don Ante nije odsutao. Plan crkve mu je napravio bosanski franjevac fra Petar Ćorković. Crkva duga 40 metara zamišljena u tri lađe.

Otišao don Ante s planom u Francusku u Liseaux na grob sv. Male Terezije i ostavio ga. Vratio se i nastavio graditi crkvu i konačno je završio 1964. godine...

U razglednici dalje piše da je umrla sestra Terezija Solomunović. I na kraju pozdravi..

Potudio sam se u Matici Umrlih župe Ledinac potražiti sestruru Tereziju. Upisana pod rednim brojem 30. sa nadnevkom

smrti 18. 10. 1938. časna sestra Terezija Leko iz Podledinca. Bile su joj samo 23 godine kada je umrla od tuberkuloze. Ispovjeđena, pričešćena, uljana i primila papin blagoslov. Svečano pokopana 19. 10. 1938. u Bijelom Polju uz nazočnost 20 svećenika.

U opasci je don Ante Čule zapisao: „*Po izvješću nadžupnog ureda u Mostaru bila živa svetica*“

Pomislio sam, samo za usporedbu. S veta Mala Terezija koja je bila karmeličanka, umrla u svojoj 24 –oj godini od neizlječive bolesti. 28 godina nakon njezine smrti proglašena je sveticom. Naša časna sestra Terezija Leko je imala 23 godine kada je umrla od tuberkuloze i za nju kažu da je živa svetica. Toliko sličnosti...

Časna sestra Terezija (Andra) Leko
(lijevo)

Razglednica koju je Ivan Leko pisao svojoj sestri Tereziji

I sve se to skrilo u ovoj razglednici. Tolika događanja, a sve stalo u četiri rečenice. I tri Terezije u njoj.

Čekala je ova razglednica 83 godine da je netko ponovno pronađe i pročita. I da napiše nešto o njoj. I napisalo se.

Na poseban način sam želio napisati jednu priču koju posvećujem ovoj okrugloj obljetnici župe, a zaslugom Tomislava Leke Vidovića ova razglednica je sačuvana da bih danas mogao pričati priču o njoj.

Izgradnja crkve na Ledincu 1938. godina, fotografija s razglednice

U znaku devedesete obljetnice, jedna razglednica za sjećanje na sve one ljudе koji su gradili i ugradili sebe u ledinačku crkvu i župu. U sjećanje na prvog župnika don Antu Čulu, koji je na Ledincu župnikovao 40 godina, od 1930. do 1970. i sustolovao još dvije godine sa don Petrom Vuletićem do svoje smrti 1972. godine. Dogodine, 2022. će se navršiti 50 godina od njegove smrti – još jedna okrugla obljetnica. U sjećanju na sve prošle župnike: don Petra Vuletića, don Acu Borasa, don Krešimira Pandžića, don Dragu Bevandu, don Zdravka Ivankovića i don Jozu Ančića. I na kraju, sadašnjeg župnika don Ivana Kordića.

Ovo je tek jedan mali djelić iz mozaika ove župe i mjesta. I jedan pozdrav s Ledinca...

Mario Knezović

KRONIKA

MARIO BUŠIĆ, SREĆKO MIKULIĆ

Kronika Matice hrvatske Ogranak Grude (2020. – 2021.) 263

KRONIKA MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE 2020. – 2021.

-Korona virus ove godine usporio je naša kulturna nastojanja ili ih je u nekim sadržajima posve zaustavio. Ipak neke stvari smo odradili koliko smo mogli u ovakvim okolnostima. Nadamo se boljem vremenu u idućem razdoblju. Neka nam dragi Bog pomogne!

-Kulturno ljeto u župi Gorica – Sovići 2020. održano je uz mjere zaštite od korona-virusa.

-4. humanitarna likovna kolonija u čast Zvonka Bušića Taika nije održana na način kao do sada, ali su umjetnici darovali svoje slike u humanitarne svrhe.

-Kulturna manifestacija 57. Šimićevi susreti ove su godine održani na drukčiji način i s manjim programom zbog pandemije korona-virusa. Kod spomenika Antuna Branka i Stanislava Šimića ispred škole u Drinovcima položeno je cvijeće i zapaljene su svijeće, a ostatak manifestacije nastavio se u Peći Mlinima, ispred Ravlića pećine. Manifestaciju je otvorio i pozdravio sve nazočne predsjednik organizacijskog odbora i načelnik Općine Grude Ljubo Grizelj. Dodijeljene su nagrade mladim pjesnicima, a učenici osnovnih škola s područja Gruda kazivali su poeziju Antuna Branka Šimića, njemu u čast.

Dobitnik ovogodišnje nagrade *Antun Branko Šimić* hrvatski je književnik Tomislav Marijan Bilosnić. U ime DHK-a Herceg-Bosne nagradu je uručio predsjednik Ivan Sivrić. U glazbenom dijelu programa nastupile su Gabrijela Iličić i učenica srednje glazbene škole Lana Šimić. Šimićeve susrete prigodnim

je govorom zatvorila ministrica obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije ZH Ružica Mikulić. I ovogodišnju su manifestaciju Šimićevih susreta organizirali Ogranak MH u Grudama i Općina Grude.

Grude, 24. studenoga 2020.

**-ŽUPNICIMA
-VODITELJIMA ŽUPNIH ZBOROVA I FRAMA
-GLAZBENIM ORGANIZACIJAMA OPĆINE GRUDE**

16. ADVENTSKO – BOŽIĆNI KONCERT 2020.

Hvaljen Isus i Marija!

Poštovani!

Ova godina nas je sve zatekla pošašcu korona-virusom. Mnoge smo stvari morali otkazati, mnoge odgoditi ili uraditi pod određenim mjerama zaštite od ovoga virusa. I mi u Matici hrvatskoj u Grudama sveli smo svoj program na minimum. Većinu smo stvari i događaja iz područja kulture otkazali čekajući, uz Božju pomoć, bolja vremena. Nadamo se da će doći!

Poznato Vam je svima, da je svake godine, počevši od 2005., Ogranak Matice hrvatske Grude, u dogovoru i suorganizaciji sa župnim uredima (župnicima) i voditeljima župnih zborova i drugih glazbenih organizacija s područja općine Grude, organizirao Adventsko - božićni koncert župnih i drugih zborova i glazbenih organizacija. Svake smo godine taj koncert radili u drugoj župi. Ovogodišnji 16. po redu koncert bio bi u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Ružićima, u nedjelju 20. prosinca 2020. godine u 17 sati.

Kao odgovorne osobe ove smo godine dogovorno odlučili otkazati ovaj koncert. Žao nam je iz dna duše zbog toga, ali zdravlje sviju na prvom je mjestu.

Ove bi godine bilo lijepo, naravno ako to dopuste prilike, kao i crkveni i državni poglavari, da ipak zapjevamo Novorođenomu Kralju u svojim župama, na otvorenom, svatko ispred svoje crkve, i to upravo u nedjelju 20. prosinca 2020. u 17 sati, i na taj način pokažemo svoju istinsku i duboku povezanost s Novorođenim Isusom, i povezanost nas vjernika međusobno u tom predblagdanskom duhu. Nas je ovaj koncert kroz ovih 15 godina povezao i združio. Pjevali smo svi zdušno iz svega srca, radovali smo se ovom susretu, o njemu pri povijedali i uvijek s nestrpljenjem čekali sljedeći koncert. Stoga ne posustajmo, jer je upravo Božić svetkovina koja nas krije i ulijeva nam nadu. I uza sve nedaće trenutka i vremena u kojemu se nalazimo, radujmo se svim srcem Božiću koji dolazi!

S poštovanjem!

PREDSJEDNIK MATICE HRVATSKE GRUDE
Mario Bušić

BOŽIĆNA ČESTITKA MATICE HRVATSKE - OGRANAK GRUDE

Matica hrvatska u svom naručju broji godine od davne 1842. u sva ova ljeta s pukom hrvatskim združena, u jedno gnijezdo svijena. Želi svome hrvatskom rodu dušu sačuvati, jezik, povijest, narod i zemlju hrvatsku. Matica hrvatska - Ogranak Grude na tom je tragu sva ljeta od svoga osnutka. Dišemo jedno sa svojim pukom i želimo u ovom teškom vremenu svim Hrvatima i ljudima dobre volje uskliknuti: Na dobro Vam došao Božić i sveto Isusovo rođenje. Čestito Vam Novo 2021. Ljeto Gospodnje.

Anđelko Mikulić: Božić

BOŽIĆNA ČESTITKA BRATOŠTINE SV. STJEPANA PRVOMUČENIKA GORICA - SOVIĆI

Božja je Riječ s nebeskih visina zemlji sišla i tijelom postala. U špilji betlehemske. Djetešće u jaslama, povijeno u pelene, spi. Do njega Djeva Marija i Josip, k tomu magarac i vol. Pastiri hrle anđelima razbuđeni, da Dijete i Majku pozdrave, a nebo se razliježe pjesmom anđeoskih korova. Ovo nam je u srcu u sve vrime harnih godišta, kad kao Bratovština sv. Stjepana u sopre hodimo da Božiću reknemo: Na dobro nam došao. I svima Vama ljudi dobre volje od srca želi Bratovština sv. Stjepana Gorice i Sovića: Na dobro Vam došao Božić i sveto rođenje Isusovo. Čestito Vam Novo ljeto Gospodnje.

-Posljednji petak u siječnju tradicionalno je rezerviran za Noć muzeja koja se ove godine u Gorici održala po 11 put, a zbila se 29. siječnja 2021. godine. Muzej Hrvatske franjevačke arheološke zbirke zajedno sa Starom crkvom sv. Stjepana Prvomučenika i Galerijom Bratovštine još jednom su otvorili svoja vrata. Organizatori su ovoga događaja već 11 puta na ovom mjestu Matica hrvatska Ogranak Grude, Bratovština sv. Stjepana Gorica.-Sovići, Hrvatska franjska arheološka zbirka Gorica i župni ured Gorica.

Program je počeo u 18 sati u Staroj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika službenim otvaranjem Noći muzeja koju je proglašio načelnik općine Grude Ljubo Grizelj. Nakon kratkog uvodnog govora voditeljica Marija Prlić pozvala je fra Antu Marića kako bi im u kratko ispričao sve što su on i fra Vinko Mikulić zajedno s mnogobrojnim sudionicima radili i danas rade na predstavljanju ovog mjeseta i svemu onome u čemu će posjetitelji moći uživati u ovoj večeri.

Na kraju svoga obraćanja najavio je i otvorio izložbu slika akademskog slikara Srećka Sliškovića iz Širokog Brijega. U Staroj crkvi sv. Stjepana nazočnima se obratio i sam autor izložbe pozdravljajući goste i zahvaljujući na pruženoj prilici da u galeriji Bratovštine gdje su svoja djela izlagali mnogobrojni umjetnici i on može izložiti i prikazati svoje rade.

Pred kraj službenog dijela programa voditeljica Marija Prlić najavila je i video prilog koji je krenuo kružiti virtualnim svijetom o ovom povijesnom mjestu u kojem govori fra Ante Marić. Video prilog prati ovogodišnju temu Noći muzeja a to je Digitalna Noć muzeja. Na taj način svima zainteresirani-

ma pripremljeni video daje osnovne informacije o ovom mjestu i događaju. U kreiranju video priloga sudjelovali su kao snimatelji Ivan Jasak i Slaven Tomić koji je ujedno i montirao video, a produkciju je odradio Vision Art Studio iz Gruda. U glazbenoj pozadini pjesmu "Svetom Stipanu" za koju su tekst i glazbu napisali Živko Ključ i Tina Ključ pjeva klapa Bratovština.

Nakon službenog dijela u Staroj Crkvi sv. Stjepana posjetitelji su otisli u razgledavanje izložbe Srećka Sliškovića koji je sve očarao svojim djelima od kojih su neka stara i preko 30 godina, a na nekim se boja još nije osušila.

Na kraju se može s pravom kazati kako je u Gorici bila još jedna uspješna Noć muzeja na zadovoljstvo organizatorima i mnogobrojnim posjetiteljima.

-12. veljače 2021. godine izaslanstvo Matice hrvatske - Ogranak Grude pomolilo se, položilo je cvijeće i zapalilo svijeću na grobu Ivana Alilovića na Škeljinoj njivi u župi Ružići. Izaslanstvo je predvodio Ivan Žulj.

-Od 10. do 13. veljače 2021. godine Matica hrvatska - Ogranak Grude, zajedno s djelatnicima radio-postaje Grude, slušateljima ove nadaleko slušane radio-postaje, darivala je knjige u povodu tri značajna nadnevka u mjesecu veljači. Nadnevci su vezani uz darivanje i obljetnice, to su: Međunarodni dan darivanja knjiga koji se obilježava 14. veljače, zatim spomendan sv. Valentina – Valentinovo (Dan zaljubljenih) koji se također obilježava 14. veljače i rođendan Matice hrvatske koji je 10. veljače, naime 10. veljače 1842. utemeljena je Matica ilirska, danas Matica hrvatska.

- Petak, 5. III. 2021. u 20 sati u starom župnom dvoru u Gorici bilo je Otvorenje humanitarne izložbe slika s 4. humanitarne Likovne kolonije održane u znak zahvalnosti Zvonki Bušiću Taiku, Sve slike su bile na prodaju po povoljnim cijenama u humanitarne svrhe.

Petak, 12. III. 2021. u 20 sati u starom župnom dvoru u Gorici održana je korizmena tribina na temu: Ne budeš li se bavio prošlošću, bavit će se ona tobom.

Tribinu je održao fra Miljenko Mića Stojić, vicepostulator postupka mučeništva „Fra Leo Petrović i 65 subraće“.

Bratvoština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići pozvala je i ove godine sve na Korizmenu humanitarnu akciju za djecu u Majčinu selu u Međugorju. Pomoć je bila prikupljana od četvrtka 18. ožujka do subote 20. ožujka 2021. godine u Starom župnom dvoru u Gorici od 18 do 20 sati. Prikupljali su se nekvarljivi prehrambeni proizvodi!

-Korizmene tribine su otkazane 17. ožujka 2021. zbog epidemije korona-virusa, održana je korizmena humanitarna akcija za djecu u Majčinu selu u Međugorju.

-Matica hrvatska je uputila Uskrsnu čestitku: U cik zore nebo je rasjekao gromki poklik života: USKRSNUO JE! Zašto živoga među mrtvima tražite?! Nije ovdje. Pošao je u Galileju kako Vam je rekao. I tako sva ova stoljeća s Usksrom drugujemo, u Usksru svoje rane i križeve štujemo i častimo. Sa svojim pukom Matica hrvatska iz prijestolnice naše i po svim ograncima, sa svake grane kliče: Aleluja. Tako i s ove cvjetne i pobjedonosne grudske kliče: Čestit Vam i blagoslovjen Usksr

-Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama pripremljen i otkazan zbog pandemije korona-virusa.

-U organizaciji Javne ustanove Kulturni dom A. B. Šimić Grude, Matice hrvatske – Ogranak Grude i HDP „Dr. Rudolf Horvat“ u petak 21. svibnja u kinodvorani u Grudama zabilo se predstavljanje knjige „Jasenovac i poslijeratni jasenovački logori: Geostrateška točka velikosrpske politike i propagandni pokretač njezina širenja prema Zapadu“, autora Stipe Pilića i Blanke Matković.

Riječ je o knjizi tvrdog uveza na 640 stranica (uključujući fotografije, zemljovide i grafikone) koja obuhvaća razdoblje od početka 19. stoljeća do danas s naglaskom na Jasenovac i jasenovačke logo-

re, odnosno njihovu ulogu u velikosrpskoj ideologiji i protuhrvatskoj propagandi. Knjigu je predstavila mr. sc. Blanka Matković, a program je vodila dr. sc. Dominika Andrijanić. Predstavljanja je bilo u 19 sati.

-Potpredsjednica Ogranka MH Grude mr. Andrijana Mlinarević - Cvetković sa svojom djecom uradila izložbu pod nazivom IGRA u galeriji NV u Širokom Brijegu, 22. svibnja 2021. godine! Čestitamo!

Predstavljajući autoricu vlasnica NV galerije profesorica Dragana Nuić-Vučković kazala je da *Andrijanin pozitivan karakter, spontanost i neobuzdana kreativnost njezinu umjetnost čine osebujnom, što ona prenosi i na svoju djecu, zajedno sa suprugom akademskim slikarom Svetislavom.*

O izloženim djelima govorila je akademska kiparica Vesna Vuga-Sušac, autorka teksta u katalogu izložbe: „*Izložba za odrasle i za djecu, uz visoke estetske vrijednosti koje su osobina Andrijaninog stvaralaštva, edukativnog je karaktera jer ukazuje na potrebu likovnog odgoja kod djece i na razvoj njihove kreativnosti kroz likovnost izvan vrtića i škole. Andrijanin infantilni likovni rukopis djeca su prihvatile jer im je za njihovu dob prikladan, te je pred nama zanimljiva izložba ovog tria koja je nastajala na podu na velikim formatima papira kojeg nastanjuju predimenzionirane figure, junaci crtića i dječja svakodnevica u njima svojstvenoj poliperspektivi!*

Andrijana Mlinarević-Cvetković rođena je 1981. u Grudama. Diplomirala je slikarstvo na ALU u Širokom Brijegu 2004. godine te završila i poslijediplomski studij „Ars Sacra“ 2006. godine. Bavi se ilustracijom i dizajnom interijera te je autorica više dječjih slikovnica. Članica je ULUBIH-a i ULU En Face. Izlagala je na mnogo samostalnih i skupnih selektivnih izložbi u BiH i inozemstvu. Više puta je nagrađivana prestižnim nagradama za crtež i slikarstvo u BiH, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Živi u Širokom Brijegu i profesorica je likovne umjetnosti u Gimnaziji Antuna Branka Šimića u Grudama. Potpredsjednica je Matrice hrvatske - Ogranak Grude i grafička urednica Godišnjaka OMH u Grudama.

Izložbu naziva "Igra" otvorila je gospođa Ružica Mikulić, ministrica obrazovanja, kulture i športa Županije Zapadno-hercegovačke. U NV galeriji izložba će ostati otvorena do 15. lipnja 2021. godine.

-Drugu večer trodnevnice na čast sv. Petru i Pavlu u filijalnoj crkvi u Sovićima dana 27. lipnja 2021. godine u sklopu Kulturnog ljeta u župi Gorica Sovići 2021. održan je koncert Vokalnog ansambla "Lux Pacis" iz Tomislavgrada.

Ansambel Lux Pacis svojim je pjevanjem uveličao misno slavlje koje je predmolio fra Slaven Brekalo župnik iz Tomislavgrada uz koncelebraciju fra Stipe Markovića te je nakon mise održao kratki koncert na oduševljenje vjernog puka koji su ih nagradili dugotrajnim pljeskom.

Župnik fra Stipe Marković je zahvalio gostima iz svoje rodne župe na dolasku i lijepom ugodaju koji su priuštili svima prisutnim.

-U petak, 2. srpnja 2021. godine u staroj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici upriličena je izložba ljuboškog umjetnika Tomislava Dugandžića, u organizaciji Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i Matice hrvatske Ogranak Grude, a u okviru Kulturnog ljeta u župi Gorica-Sovići 2021.

Voditeljica programa bila je Marija Prlić. U programu su sudjelovali: Mila Fofić, koja je kazivala stihove pjesnika Mile Luburića te Ivana Dugandžić, sa stihovima akademika Veselka Koromana. Bio je prikazan i video-spot: Lucije

Zovko i klape Bratovština s pjesmom Pozdrav Majci. Dario Šimić je pročitao prigodan tekst Maria Bušića za ovu izložbu, a tiskan je i poseban katalog kojeg su prisutni mogli uzeti sa sobom.

Načelnik Ljubo Grizelj je prigodnim riječima pozdrava i pohvale za Tomin rad otvorio ovu izložbu. Na kraju je sam autor svima zahvalio.

-U okviru "Kulturnog ljeta u župi Gorica-Sovići", u subotu 17. srpnja 2021. kod zvonika-kapelice sv. Ilike u Bobanovoj Dragi predstavljena je knjiga "Povratak", autora Veselka Grubišića, veleposlanika Republike Hrvatske u Crnoj Gori. Izdavač ove knjige je Matica hrvatska - Ogranak Grude te ogranci MH u Posušju i Širokom Brijegu! Organizatori ovoga skupa su Bratovština sv. Stjepana Gorica-Sovići, Matica hrvatska-Ogranak Grude i mještani Bobanove Drage!

Uvodnu je riječ održala dr. sc. Dominika Andrijanić, a program je skladno vodio domaći bobanjarski pjesnik Marko Čuljak.

Program su također uveličali i stari prijatelji ovih događanja: guslari, diplari i gangaši, koje je predvodio domaćin Ante Boban Bujica.

Oduševljen je bio autor Veselko Grubišić koji je prigodnim biranim riječima zahvalio svima! Mještani su mu u znak zahvalnosti darovali dres svoga kluba!

-U okviru Kulturnog ljeta u župi Gorica-Sovići 2021., u subotu, 31. srpnja 2021. godine, u staroj crkvi sv. Stipana Prvomučenika u Gorici održan je 15. Susret klape u Gorici, svetom Stipanu od Imote u čast! Nastupile su klape: Rusula, Cetinjani, Žrnovnica, Benedictus i Bratovština. Bilo je zaista lijepo druženje i ugodaj koji se pamti!

-150. OBLJETNICA OBNOVE ŽUPE DRINOVCI

Uvijek je lijepo doživjeti obljeticnicu i sjetiti se nekog događaja i razdoblja od tog događaja do danas. Ako su lijepa prisjećanja, ako je razdoblje uspješno, ako se slavi s radošću i puna srca, to daje jednu novu dimenziju življenja i svakom pojedincu i svakoj zajednici. Znano je da su Drinovci 1971. proslavili 100 godina od obnove župe, pa iako se primiče četiristota obljetcnica prvog pisanog spomena župe Drinovci, bio je red, a bilo je i volje da se dostoјno obilježi i 150. obljetcnica obnove naše župe.

Sve je to znala i svojski prije 5 godina prihvatile nova svećenička ekipa u Drinovcima, župnik fra Josip Mioč i kapelan fra Velimir Bagavac kad su došli u ovu dosta živu, organiziranu i čvrstu, ali u pojedinim duhovnim i materijalnim segmentima pomalo zapuštenu župu. Neka su, naime, pastoralna udruženja utihnula, obnova filijalnih crkvi bila je nedovršena, a župna crkva i spomenik ispred nje bili su potrebiti skoro cjelokupne rekonstrukcije, a vjernici su bili pomalo inertni i neinventivni. Dakako, da smo svi bili pomalo skeptični kad su krenuli tiho, ali odlučno i ustajno. Odmah su obnovili mali dječji zbor, pa osnovali tri filijalna zbora, intenzivirali rad velikog župnog zbora, čitača, udruge Trećeg reda sv. Franje i FRAME, povećali brojnost ministranata, doslovno oživjeli župno Pastoralno vijeće i Pogrebnu udrugu sveti Mihovil, podržali osnivanje i rad molitvene zajednice „Mihael“ i potakli osnivanje zajednice „Misericordia“ – humanitarne udruge mladih.

Župnik je neumorno uspostavlja dobre veze i korektne odnose i s civilnim drinovačkim institucijama i udruženjima: osnovnom školom, Organizacijskim odborom Šimićevih susreta, Mjesnom zajednicom, ambulantom, HNK Drinovci, HBK Drinovci, Maticom hrvatskom, udrugama lovaca i ribolovaca, planinarima, kulturnjacima, privatnim poduzetnicima, drinovačkim odseljenicima i običnim ljudima. Nekako kao da je imao intenciju sve Drinovčane povezati nekim nevidljivim drinovačkim nitima, a nije se ustručavao suradnje i kontakta s Općinom i drugim širim državnopolitičkim, kulturnim i crkvenim institucijama. U Drinovce su češće navraćali drinovački svećenici i časne, bivši župnici i kapelani, poznati propovjednici (A. Vučković, D. Stojić, I. Mandurić...) pjevači (Klapa sveti Juraj, Bratovština, Grga, Emanuel, Škoro, Mia Dimšić, Tiho Orlić, Dalmatino ...), bile su brojne promocije, dramske predstave, izložbe, izleti, hodočašća, predavanja... i cjelokupni duhovni život je neosjetno poprimio novu dimenziju. Sve se pokrenulo.

Odmah na početku, završeni su preostali radovi na filijalnim crkvama u Blaževićima, na Bilom Grebu i Drinovačkom Brdu, te izrađeni stručni projekti dogradnje i potpune obnove župne crkve, spomenika i kompletног crkvenog dvorišta. Krenulo se smjelo i odlučno. Svu skepsu, nepovjerenje i opstrukciju rušio je neočekivano velik odaziv drinovačkog vjerničkog puka u svekolikoj

potpori, te pohvale i pomoć pojedinaca i institucija sa strane. Danas gledajući, sve one radne akcije oko crkve i dvorišta, akcije čišćenja smeća, prikupljanja pomoći, blagdanske tradicije... koje su nas učvršćivale u spoznaji da trebamo i možemo bolje, bile su kao dobar trening za pripremu obilježavanja Obljetnice. Činilo se da su je svi, baš svi na svoj način spremni podržati. Župnik, Miro i "Misericordia" vukli su i osmisljavali, a članovi za tu prigodu formiranog Organizacijskog odbora i mnogi drugi punim su srcem pratili i podržavali. Kao da su se sve te bujice samostalnog djelovanja svih navedenih pastoralnih i civilnih udruga i udruženja slile u jednu silnu rijeku drinovačkog zajedništva.

Da, radovi dogradnje sakristije te obnove crkve, dvorišta i spomenika još nisu završeni, ali je napravljeno nemjerljivo više od početne ideje, monografija župe još nije tiskana ali je prikupljeno toliko podataka i napisano više teksta nego smo mogli sanjati, a ni planirani godišnji hodogram programa obilježavanja nije bio provediv zbog zdravstvene situacije uzrokovane epidemijom, pa ni pozivnice gostima za Obljetnicu nisu bile protokolarne, ali svemu tome unatoč, ipak je sve teklo dobro. Mnogi gosti su nas pohvalili da je bilo savršeno!

U čast Drinovačkog domobrana na Bartuluši je pred zajedničkom spomenikom, uz tihu molitvu položeno cvijeće i upaljene svijeće za mir duša svih poginulih za Domovinu. Uz koncelebraciju zamjenika provincijala i dvadesetak svećenika koji su pretežno rođeni ili službovali u Drinovcima, misu je predslavio i nadahnuto propovijedao biskup Mostarsko – duvanjski Petar Palić.

"Drinovci su nadaleko poznato i priznato ishodište katoličke duhovnosti, hrvatske kulture i domoljublja. U 150 godina župe 75 svećenika i redovnika nema nitko u hrvatskom narodu, te još 46 časnih sestara i na desetine duhovnih zvanja po majčinoj liniji. Čestitam vam na braći Šimić, desetinama književnika, stotinu doktora znanosti i tisuću intelektualaca poteklih iz Drinovaca. Bog vas blagoslovio!", lijepo je bilo čuti sve te pohvale, a lijepo je bilo čuti i prigodni zajednički drinovačko – ružički zbor koji je misu popratio zdušnim pjevanjem. Uz biskupove čestitke župniku, njegovim suradnicima te brojnim domaćim i pristiglim Drinovčanima, svečani blagoslov udijeljen je za dvadesetak časnih sestara, nekoliko stotina vjernika iz susjednih župa te eminentne goste iz društvenopolitičkog života iz BiH i Republike Hrvatske. Vidno ushićen župnik je zahvalio baš svima, a prije svega svojim prethodnicima i sve nazočne pozvao na zajednički objed i druženje kod obližnje osnovne škole.

"Ma zadivljujući je način na koji ste vi sve ovo pripremili za skoro 2000 ljudi, ali mi nije jasno kako ste namamili i vjetar, da se barjadi ovako vijore i da ne bude vrlo vruće na ovoj višednevnoj žezni", našalio se Marinko Čavara, predsjednik FBiH. "O ništa se ti nemoj čuditi Drinovčanima i njihovom utjecaju i na nebu i na zemlji", odvrati mu vukovarski Tihaljčanin Zvonko Milas, izaslanik predsjednika Vlade RH. Doista, uz drage goste: zastupnike svih razina

u BiH, predsjednike, ministre, načelnika Gruda i susjednih općina, ravnatelje, novinare, nazočili su brojni poznati "Drinovani iz svijeta" različitih zanimanja, koji su u svojim pozdravnim obraćanjima i spontanom ophođenju, pokazivali da se ovdje osjećaju pravim domaćinima. I potpuno smo sigurni da će kad čuju priče i dojmove duboko zažaliti svi oni koji danas nisu mogli doći u svoje Drinovce.

Svi ljubazno posluženi, bogato najedeni i napijeni ukusnom hranom i hladnim pićem, razdraganom pjesmom i razgovorom ugodnim, svima je pokazan znak poštovanja i dobrodošlice. Kao da je nevidljiva Božja ruka ravnala svime, čini se da se svatko i od domaćina i od gostiju trudio pokazati ono najbolje i najljepše u svom karakteru. "Mogli bismo mnoge, ali nećemo isticati imena pojedinaca ni grupe, jer svi ste dali sve od sebe, nego vam svima čast i hvala na ovakovm danu, Bog vas sve blagoslovio!", napisao je u poruci župnik fra Josip.

Uvečer nakon kratkog predaha svi smo željno očekivali koncert Marka Perkovića Thompsona na stadionu HNK Drinovci. Zarana se rijeka automobila i pješaka iz svih krajeva Herceg - Bosne i Dalmacije počela slijevati prema Boljavi. Drinovački su volonteri bili na visini zadatka, a "Misericordia" je bila pravi domaćin i svime vrsno rukovodila. Desetak tisuća ljudi, bez ijednog većeg propusta i incidenta, bez prijekora i ružnog pogleda, doista sve je funkcionalo. I Thompson je bio vidno oduševljen. Doista iznimski ambijent, doista prekrasna atmosfera, doista veličanstven koncert da ne znaš je li jače proključalo kad su pjevane legendarne Čavoglave i Kupreška, ili kad su na binu izišli olimpijski pobjednici Mateja Jelić s trenerom, po ocu Drinovčaninom, Tonijem Tomasom, ili kad je ushićeni župnik fra Josip iz srca zahvalio svima, ili kada je Thompson na kraju poručio: "Uvijek uz Božju pomoć čuvajte vjeru otaca, čuvajte svoj dom i Domovinu kao svetinju, i pronosite ljubav kao tajnu dvaju svjetova na sve ljude i sva živa Božja stvorenja!"

Dragi moji Drinovčani, neka nam dragi Bog podari još puno ovakvih obljetnica!

(napisao: Petar Majić)

-U staroj crkvi u Gorici, u srijedu 1. rujna 2021., u 20 sati otvorena je V. humanitarna likovna kolonija "ZVONKO BUŠIĆ TAIK – 32-godišnji uznički san o slobodnoj domovini Hrvatskoj".

Sjećanje na Taika probudili su u prisutnima njegova Julienne Bušić, vjerna supruga, hrvatska Penelopa! Zatim Mladen Begić ministar hrvatskih branitelja ŽZH koji je otvorio Likovnu koloniju, i glumac Robert Kurbaša koji je izveo monodramu ISPIT SAVJESTI prema prozi Tina Ujevića! Marija Prlić je skladno i lijepo vodila program!

Hvala svima koji su došli veceras u staru crkvu, i na ovaj način se svi zajedno prisjetili hrvatskog domoljuba i uznika Zvonka Bušića Taika i njegove i naše vjerne Julie!

-Knjiga UČITELJ DADO predstavljena u četvrtak, 2. rujna 2021. godine, u Gorici ispred starog župnog dvora!!

Knjiga je tiskana za 80. rođendan Damjanu Dadi Bušiću u čast, a svojevrsna je HVALA svim učiteljicama i učiteljima našega zavičaja!

Nakladnici knjige su Matica hrvatska Grude i Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica- Soviči. Priredivač i urednik je Mario Bušić. Za nakladnika se potpisuje Dragan Prlić.

Ilustratorice u knjizi su (mama i kći) Andrijana i Magdalena Mlinarević-Cvetković.

Grafičku pripremu je uradila Edita Grubišić, a sponzor tiskanja je općina Grude.

O knjizi su govorili dr. Tiho Bušić Jurin i učitelj Damjan Dado Bušić. Stihove je lijepo kazivala Marija Bušić, a program je sadržajno vodila Marija Prlić!

-Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Soviči i Matica hrvatska-Ogranak Grude organizatori su V. humanitarne Likovne kolonije u čast i znak zahvalnosti za svu žrtvu tamnice i uzništva hrvatskom vitezu i domoljubu Zvonku Bušiću Taiku.

Likovna kolonija bila je u Taikovoj rodnoj Gorici od 1. do 4. rujna 2021. pod nazivom:

“-Zvonko Bušić Taik-32-godišnji uznički san o slobodnoj domovini Hrvatskoj”.

Ova je humanitarna likovna kolonija održana pod pokroviteljstvom Ministarstva hrvatskih branitelja Republike Hrvatske i Ministarstva hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke.

U srijedu, 1. rujna 2021. u 20 sati u staroj crkvi u Gorici, u kojoj je Taik kršten, svečano je otvorena kolonija prigodnim programom u Večeri domoljublja. U program su sudjelovali Zvonkova supruga Julianne Bušić koja je pozdravila sve prisutne i zahvalila na ovom događaju, i ministar hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke Mladen Begić koji je prigodnim riječima otvorio ovu likovnu koloniju. Glumac Robert Kurbaša izveo je monodramu ISPIT SAVJESTI prema prozi Tina Ujevića.

Knjiga UČITELJ DADO predstavljena je u četvrtak, 2. rujna 2021. godine, u Gorici ispred starog župnog dvora u okviru ove likovne kolonije!

Knjiga je tiskana za 80. rođendan Damjanu Dadi Bušiću u čast, a svojevrsna je HVALA svim učiteljicama i učiteljima našega zavičaja!

Nakladnici knjige su Matica hrvatska Grude i Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica- Sovići. Priredivač i urednik je Mario Bušić. Za nakladnika se potpisuje Dragan Prlić.

Ilustratorice u knjizi su (mama i kći) Andrijana i Magdalena Mlinarević-Cvetković.

Grafičku pripremu je uradila Edita Grubišić, a sponzor tiskanja je općina Grude.

O knjizi su govorili dr. Tiho Bušić Jurin i učitelj Damjan Dado Bušić. Stihove je lijepo kazivala učenica Marija Bušić, a program je skladno vodila Marija Prlić!

Također u četvrtak i petak cijeli dan i u subotu do podne umjetnici su radili nadahnuti krajolikom i ljepotama, te povjesno-kulturnim bogatstvom Gorice i njezine okolice. U subotu u podne pod starim kostilama, u parku ispred starog župnog dvora u Gorici upriličeno je otvorenje izložbe radova. Mnogi Taikovi prijatelji, njegova obitelj, hrvatski branitelji, kao i ljubitelji umjetnosti posjećivali su od početka do kraja ovaj hvalevrijedan kulturni događaj.

Prigodne riječi zahvale, prisutnoj publici i umjetnicima na zatvaranju Likovne kolonije i otvorenju izložbe, iskazali su umjetnik Andelko Mikulić i načelnik općine Grude Ljubo Grizelj koji je otvorio ovu izložbu i time ujedno zatvorio ovogodišnju V. humanitarnu likovnu koloniju. Voditelj ove Likovne kolonije u Gorici prof. Antun Boris Švaljek zbog zdravstvenih problema nije bio nazočan, ali je uputio velike pozdrave svim sudionicima.

Slike s ove likovne kolonije bit će na humanitarnoj aukciji u korizmi 2022. godine!

Pok. Zvonko Bušić Taik i njegova supruga Julianne Eden Bušić duboko su urezani u srce ljudi ovog podnebesja koji cijene žrtvu i patnju, koji ne zaboravljaju svojih velikana, koji pamte i redovito se sjećaju svojih heroja. Eto, upravo je cilj ove Likovne kolonije bio da se s dubokim pijetetom sjetimo hrvatskog uznika Zvonka Bušića Taika i njegove Julianne, da im kažemo da ih volimo i da ih nikada nećemo zaboraviti, njih i njihove velike žrtve za domovinu Hrvatsku!

Slike koje su umjetnici uradili ili darovali, ostaju u fundusu Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, a Bratovština će ih upotrebljavati u humanitarne svrhe.

U ovoj su Likovnoj koloniji svojim dolaskom ili gotovim radovima sudjelovali su slijedeći hrvatski umjetnici kojima od srca zahvaljujemo:

Andrijana Mlinarević-Cvetković (Široki Brijeg-Grude)

Andelko Mikulić (Široki Brijeg)

Ante Braovac (Tomislavgrad)

Ante Brkić (Čapljina)

Ante Ljubičić Car (Imotski)

Antun Boris Švaljek (Zadar) voditelj Likovne kolonije

Borislav Brzica (Grude)

Branko Širić (Posušje)

Damir Boras (Ljubuški)

Dominik Bošnjak (Sovići)

Drago Bušić (Gorica)

Edo Unković (Split)

Fra Vinko Mikulić (Gorica)

Josipa Jelavić (Imotski)

Josip Škerlj (Dubrovnik)

Jure Pešorda (Grude)

Karolina Marušić (Široki Brijeg)

Kristina Ćavar (Širko Brijeg)

Marija Galić (Gorica)

Matea Martinović (Mostar)

Miro Stamatović (Dubrovnik)

Mišo Baričević (Dubrovnik)

Nikša Erceg (Split)

Robert Tomić (Posušje)

Stipe Marušić (Široki Brijeg)

Srećko Slišković (Široki Brijeg)

Zoran Vlašić (Sovići)

Sanijela Matković (Široki Brijeg)

Andelka Hrkać (Široki Brijeg)

Vesna Čorluka (Grude)

-U petak 24. rujna 2021. u knjižnici Osnovne škole Ruđera Boškovića u Grudama održano je predstavljanje dviju knjiga uvaženoga književnika iz Ruvnovića kod Imotskog Ivana Bitange Šujana. Zbirka pjesama s naslovom *Čiji si* objavljena je prošle godine, i druga knjiga naslovljena *Imotska zmija smijaju* izišla iz tiska ove godine, obje u nakladi Matice hrvatske u Grudama čiji je predstavnik Mario Bušić.

Voditeljica programa bila je Ivana Bošnjak, koja je uz predstavljanja prestavljača govorila i nekoliko uvodnih misli o ovim Šujanovim knjigama. O knjizi *Čiji si* recenziju je napisao don Ilija Drmić, a izgovorio je ovom prigodom one najvažnije naglaske za prisutne pohoditelje. "Zaključno valja reći da su ove pjesme ispisane u duhu poetike koja uvažava i koristi stilske figure i sve jezične mogućnosti. To je stvar za daljnju račlambu, ali svaki pomni citatelj otkrivat će postupno i polako ta snažna oblikovanja koja ukazuju sve one skrivene poruke, primjerice, u pjesmi *Kad bi se vratio*, što je zapravo pjesničko umijeće koje se razlikuje od proze i epike. Sadržajno se o ovoj pjesmi može ispjevati cijela epska deseteračka pjesma u kojoj se ništa više ne bi reklo od ovoga što je sada rečeno u odnosu na ubijenoga muža u ratu i ženu koja ga je čekala sa svojim sinom kojemu je ostao posljednji očev zagrljaj, a da mu je bio još jedan, valjalo bi. To je sve rečeno umijećem primjerenim poetici poezije, koja je kraljica književnosti. U stihozbirci ima stihova koje nazivamo haikuističkim stihovima, što kraći, tj. što manje riječi, to bolje, ali s bisernom porukom. Pjesme ovdje nanizane na pjesnički lanac bude sve misaone sfere ljudskoga života i čovjeka, a u njima se i zrcale određene slutnje i istina koja nas raduje. Ništa nas ne može obradovati kao istina o Bogu, svijetu i čovjeku izražena pjesničkim načinom. Ovdje imamo upravo takvu poeziju koja nas uvodi u svijet istine, a on je obasjava sa svih strana da kao takva svijetli po ovoj strani i pogotovo s onu stranu, te odozgor do dolje da nas osvijetli i da se vidimo, jer naše postojanje je vrlo zanimljivo. Mi ulazimo u budući život s bogatim oblicima zemaljskoga života, a grijeha i propuste Bog će nam oprostiti ako stanemo uspravno pred nj kajući se. Budući da on podosta govori o smrti, reći će i to da prelaskom u drugu zbilju našega

postojanja, nećemo moći zaobići Vječnu svjetlost – Boga, jer to je nemoguće, moramo se s time susresti i po njegovu svjetlu posvema se ogledati, te dopustiti da budemo umiveni u Duhu i da uđemo u prostore gledanja Boga ‘licem u lice’, kako kaže sv. Pavao, te da se za njega posvema opredijelimo.“

Potom je govorila o ovoj stihozbirci *Čiji si* recenzentica Mara Pezo s puno pjesničkoga znanja, umijeća i duha. Najprije je pročitala pjesmu A. B. Šimića s naslovom *Nađeni Bog*, čija je vrijednost trajna kao i svaka biblijska riječ i misao. Poslije ove pjesme pročitala je nekoliko Šujanovih pjesama i svaku tumačila da bi slušatelji otpreve imali bolji uvid u rečeno. Da ne bismo ostali samo na rzini govorenja, evo i jedne njegove pjesme s naslovom *Račun vrimena*: “Kad utrnu svjetla/ utiša pljesak i zvižduk/ pitat će/ koliko si tuđih rana vidoao/ koliko tuđih brimena uprtio/ Ivane sine Petrov/ to će ti odrediti/ smrt/ il život.“ Ovdje je sve rečeno o njegovu kutu motrenja zbilje, naše ljudske stvarnosti koju je odredio i svojim evanđeljem Isus Krist (usp. Mt 25,31-46).

Treći predstavljajući, inače urednik ovih knjiga, Mladen Vuković govorio je o onoj drugoj knjizi naslovljenoj *Imotska zmija smija*. On je napisao u proslovu i ovom prigodom rekao: “Ivan Bitanga Šujan od svojega prvoga stiha, poetskog iskona, sklon je duhovitom i aforističkom iskazu, u više su njegovih zbirkki tiskani ciklusi Šujanizmi, svojevrsni šaljivi haiku i mudroslovne osmislice. Ovom slatkom knjižicom zaplovio je i proznim iskazom bilježeći mikroknjiževne vrste: anegdote, berekinade, doskočice, fore, gegove, glende, navlakuše, škerce, štoseve, uncutarije, viceve, rezancije i druge rodijačke oblike smijada. Uz dobro srce i veliku dušu, autor ima i otvoreno uho koje sluša kujače vremena, koji se u kardiogramima malog čovjeka oglašuju i čuju kao grohotan smijeh, hranjivo duševno zrnje koje se i namjerno i slučajno rađa u grlima ljudi spremnih i jakih da se našale, najprije na svoj, a zatim i na tuđi račun.“

Evo jedne takve: “Godine 1984. mraz odnio lozu, što je silno pogodilo Marka Puljića ‘Blaževića’, te je rđavu godinu doživio tragično i osta upančena njegova izjava: – Ove san godine Duvnjak. Marko se te godine u svojoj sedamdesetoj propušio.“ Počujte i drugu: “Okupilo se društvo i razgovaraju o pijenju kave, što in bijaše strast. Ljubo prozbori. – Apač pije čin ustane. – Kao da ti nisi? – uzvrati Apač. – Jesan, ali ja najprija zapalin. – doda Ljubo.“

Valja spomenuti da je naslovnice ovih dviju knjiga uradio Augustin Ku-jundžić Ago kao i neke druge ilustracije, a ovu drugu obogatio svojim karikaturama Perica Majić “Milićić“. Pisac je zahvalan svima koji su ga poticali na stvaralaštvo podržavajući ga.

(tekst: don Ilija Drmić)

-2. listopada 2021. godine preminuo je član i suradnik naše Matice hrvatske, ugledni arheolog mr. Tihomir Glavaš, rodom iz Drinovaca! Bio je i član uredništva Godišnjaka Matice hrvatske Grude “Susreti”.

Za pok. Tihomira molimo: pokoj vječni daruj mu, Gospodine! I svjetlost vječna neka mu svijetli! Počivao u miru Božjem! Obitelji izražavamo iskrenu sućut! Zahvaljujemo mu na svemu što je uradio za naše podneblje, posebno u arheologiji!

- U staroj crkvi u Gorici, u četvrtak, 21. listopada 2021. godine, s početkom u 11 sati održana je komemoracija arheologu prof. Tihomiru Glavašu.

Na komemoraciji su bili brojni uglednici iz kulturnog javnog života Hercegovine i Hrvatske. Na skupu je bila nazočna i obitelj pok. Tihomira Glavaša. Prigodne riječi sjećanja izrekli su fra Ante Marić, župnik u Gorici kad je Tihomir Glavaš vodio arheološka iskapanja u Šamatroju u Gorici. Potom je govorio Miran Palčok iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, i Ankica Odža, profesorica arheologije. Riječi sućuti su uputili i djelatnici Zemaljskoga muzeja u Sarajevu, gdje je pok. Tihomir jedno vrijeme radio.

U ime kolega iz Ministarstva obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije ZH, s pokojnim Tihomirom se prigodnim riječima oprostila njegova radna kolegica Maja Soldo i to sljedećim riječima:

„Tihomir Glavaš, brižan suprug, otac i djed, a tek onda istaknuti znanstvenik i čovjek, svima je ostavio neizbrisiv trag svog postojanja. Samozatajan, predan, iskren, pun poštovanja prema svakom čovjeku i djetetu, radna etika, profesionalnost su vrline koje se vežu za njegovo ime. Čovjek koji se nikada nije žalio, uvijek skroman i zadovoljan, čovjek vrijedan poštovanja i divljenja, uzor svojoj obitelji kao i svojim prijateljima i kolegama. Rođen je 1. siječnja 1951. u Drinovcima. Osnovno školovanje završio u rodnom mjestu, a gimnaziju u Metkoviću i Grudama. Studij povijesti i latinskoga jezika završio je 1975. godine u Sarajevu, a poslijediplomski studij u Zadru. Svoju karijeru započeo je radom u Zemaljskom muzeju BiH u Sarajevu na mjestu kustosa srednjovjekovne zbirke kojoj je bio upravitelj i načelnik arheološkoga odjela. Nakon ratnih zbijanja u Sarajevu Tihomir Glavaš se vraća s obitelji (suprugom Dinkom te kćerima Ivom i Anom) u Hercegovinu. Od 1994. godine radio je u Ministarstvu prosvjete, znanosti, kulture i športa HZ

Herceg-Bosne, a od 1996. godine kao ravnatelj Zavoda za zaštitu spomenika kulture HZ Herceg – Bosne. Nakon Mostara Tihomirovo radno mjesto postao je Široki Brijeg gdje je postao ravnatelj Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno – povijesne i prirodne baštine u Županiji Zapadnohercegovačkoj, a zatim i kao šef Odsjeka za zaštitu kulturno povijesne i prirodne baštine pri Ministarstvu obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije Zapadnohercegovačke, odakle 29. prosinca 2017. odlazi u mirovinu.

Na studiju arheologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru predavao je na kolegijima Očuvanje i zaštita spomenika kulture i Muzeologija. (O Tihomiru Glavašu kao profesoru govoriti će prof. Ankica Odža ispred Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta u Mostaru). Sudjelovao u brojnim terensko-istraživačkim radovima, a nekima od tih radova je rukovodio. Najznačajnija su mu arheološka iskapanja starohrvatske crkve i nekropole u Vrutcima pokraj izvora rijeke Bosne, ranokršćanske bazilike u Barama kraj Konjica, nekropole knezova Nikolića u Vranjevu selu kod Neuma, kasnoantičkoga i srednjovjekovnoga lokaliteta na groblju sv. Ive u Livnu, revizijskog istraživanja ranokršćanske bazilike u Mokrom kraj Š. Brijega i kompleksnoga lokaliteta u Gorici. Sustavna iskapanja u Grabarju i Šamatorju u Gorici trajala su od 1995. do 2003. godine, a kasnije zaštitno istraživanje na Grotuši, o čemu će nam više reći fra Ante Marić.

Bavio se arheologijom na području Livanjskog polja. Tijekom arheoloških istraživanja na groblju sv. Ive otkriveni su dijelovi rimske građevine, starokršćanska bazilika sa starokršćanskim grobnicama i nekropolu ranoga srednjeg vijeka; sve je obilježeno brojnim prilozima. Radove su vodili Tihomir Glavaš i fra Bono Vrdoljak. Svi prilozi pohranjeni su u Franjevačkom muzeju i Galeriji Gorica u Livnu.

Nakon Gorice i Mokrog u novije vrijeme istražio je franjevačku župnu kuću iz XVI. Stoljeća, u selu Podbila kod Posušja, zatim srednjovjekovnu crkvu u selu Varda kod Knešpolja, te mnogobrojna zaštitna istraživanja diljem zapadne Hercegovine.

Na sjednici vijeća održanoj 27. veljače 1991. godine kada je Skupština SR Bosne i Hercegovine na prijedlog 86 poslanika donijela Odluku da se pristupi promjeni Ustava SR BiH, te da se donese ustavni zakon o nazivu i državnim simbolima Republike Bosne i Hercegovine, na poziv se između ostalih odazvao za sudjelovanje u izradi grba i zastave iz Zemaljskog muzeja arheolog Hasan-Mirza Ćeman i povjesničar Tihomir Glavaš. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je na svojoj sjednici od 4. svibnja 1992. godine prihvatiло ponuđena rješenja za grb i zastavu bez ikakvih primjedbi, čime su ti simboli postali državna obilježja te usvojeni kao trajno i konačno rješenje.

Za vrijeme 1994. i 1995. bio je u Komisiji za zaštitu spomenika kulture, arhivske i muzejske građe, knjižničnog fonda na prostorima Šipova, Glamoča, Drvara, Jajca i Kupresa, gdje su popisane stotine artefakata, umjetnina i adekvatno

zaštićene. Tihomir Glavaš je sudjelovao u postavkama arheološke zbirke sv Stjepana Prvomučenika Gorica Grude, Humac, Ljubuški te Livno.

Na sjednici Glavnog vijeća HZ Herceg Bosne 5. Studenog 1997. Godine formirani su Odjeli kao tijela Glavnog vijeća koji će pratiti razvoj regulative, proučavati određena pitanja u državi Bosne i Hercegovine te pružati odgovore na sva aktualna pitanja za dogradnju društvenog i državnog ustroja BiH. Tihomir je imenovan u Odjel za znanost, školstvo i kulturu.

Postavio je temelj zakonodavnom okviru zaštite kulturno-povijesne baštine na ovim prostorima u novije vrijeme. Svojim trudom, radom, znanjem, a prije svega dostojanstvom i poštenjem održavao je mjere zaštite koliko je to bio u mogućnosti. Pečat svog rada ostavio je nama u baštinu, ali i dužnost njegovanja prema najosjetljivijem segmentu našeg kulturnog identiteta, a to je zaštićena baština. Volio je rad na terenu, druženje s kolegama, ljudima koje bi upoznao u mjestima gdje je radio, a mislim da nema mjesta u zapadnoj Hercegovini pogotovo, ali i šire koje nije čulo za Tihomira Glavaša.

Također, sudjelovao je kao arheolog prilikom ekshumacija žrtava Drugog svjetskog rata i porača, a sveukupno je istražio preko 100 žrtava.

Nekoliko Tihinjih riječi:

Moja prva iskustva na ovom specifičnom poslu – što ga moji suradnici nerijetko nazivaju ekshumacijom, a ja istraživačkim radom – potječu iz 2005. godine. Tada sam doživio pronalaženje, istraživanje i dokumentiranje masovne grobnice u Zagvozdu (RH). Arheološki sam posao nastavio 2009. godine u Vrgorcu, Rezultat tih istraživanja jest pronalazak i identifikacija trojice frataru ubijenih u Zagvozdu (fra Melhior Prlić, fra Zdenko Zubac i fra Julijan Kožul), te jednog u Vrgorcu (fra Maksimilijan Jurčić).

Zadovoljstvo je raditi ovaj posao, zapravo grubo je kazat zadovoljstvo, ali u svakom slučaju čovjek se osjeća nekako oplemenjenim nakon što uradi ekshumaciju, pogotovo kad se neka od tih žrtava identificira, kad se sazna o komu se radi. Ja to nosim u sebi još od ranog djetinjstva, jer su moj otac Andrija i stric prošli Križni put. O tome se stalno u kući pričalo i uvijek sam razmišljao o tomu kako ću upravo ja jednog dana započeti s tim istraživanjima. Ne znam ni sam, ali evo me s ljudima u tom poslu... Dok još nisam živio ovdje imao sam kontakte sa franjevcima Provincije Bosne Srebrenе, s kojima sam bio u malo bliskijim odnosima. Razgovarali smo o tome, a kad sam došao ovdje, naravno, razgovarao sam i sa ovdasnjim istaknutim franjevcima koji bi mogli oko toga nešto uraditi, možda potaknuti taj posao. Dugo se čekalo tako da je tek 2005. započelo istraživanje i nadam se da će ono potrajati, da neće biti zaustavljen do pronalaska svih žrtava. A već spomenuto zadovoljstvo, to je nekakva čista ljudska, odnosno moralna obveza svakog čovjeka. Pogotovo kršćanina! Da se barem na taj način odužimo tim našim nebrojenim nevinim žrtvama. Svaki je čovjek zaslužio barem toliko da ima grob, da ga se na

način dostojan čovjeka pokopa i da tako konačno nađe svoj smiraj. Ako ne možemo ništa drugo, onda barem toliko možemo!

Napisao je više znanstvenih i stručnih radova najvećim dijelom u Glasnicima Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Također bio je i član uredništva Susreti, časopis Matice hrvatske ograna Grude.

Neki od njegovih istaknutih radova:

1978- Ornamentirana kamena ploča iz predromaničke crkve u Čipuljiću (Bugojno) GZM n. s. A, XXXII, 1977 (1978), 349-352.

1978- A contribution to the study of the medieval town of Visoki. Balkanoslavica 7, Prilep 1978, 141-153

1982- Iskopavanje predromaničke crkve u Vrutcima kod vrela Bosne. GZM n. s. A, 37, 1982, 93-122.

1986- Starokršćanska bazilika u Barama kod Konjica. GZM n. s. A, 40-41, 1985-1986, 113-128.

1987/1988- Nekropolu knezova Nikolića u Vranjevu selu. GZM (A) n.s. sv.42/43 1987-1988, str. 143-164

1988- Oružje kroz vjekove; Katalog-izložba; B. Marijanović, I. Marijanović, T. Glavaš, M. Niškanović

1988- Arheološki leksikon BiH

1989- Druga ostava bosanskog novca iz Ribića kod Konjica. GZM (A) n.s. 44, 1989, 233-266

1990- Novi nalazi predromaničke arhitekture u Bosni i Hercegovini (Drvar, Gorica kod Gruda, Livno), 177-190.

1994- Otkrivanje sv Ive (dosadašnji rezultati istraživanja prvog franjevačkog samostana u Livnu). Livanjski kraj u povijesti. Split-Livno, 1994, 105-113.

1994- Samostan Sv. Ivana Krstitelja u Livnu, najstarijem franjevačkom samostanu u BiH, Napredak 1995, Sarajevo 1994 339.

1994- Arheološko istraživanje na groblju Sv. Ive u Livnu, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, br. 1, god XXVI, 55-59.

1998- Arheološko nalazište Šamatorje u Gorici, Motrišta br. 7.

1998- Srednjovjekovne crkve u Jajcu, Motrišta, br.8.

1998- Srednjovjekovne crkve u Jajcu, Motrišta br.9.

1999- Arheološko nalazište Mokro kod Širokog Brijega, Motrišta br.12.

1999- Zaštiti spomenika kulture treba pristupiti žurno i temeljito, Motrišta br.13.

1999- Franjevački samostan Sv. Ive u Livnu tijekom 14. i 15. st., Livanjski kraj u povijesti, Split-Livno, 1994.

2002- Širokobriješki stećci, A SE LEŽI VITKO..., Vitko, Časopis Matice hrvatske Široki Brijeg, godina I., broj 1., 45-50.

2002- Pavao Andelić, pionir nacionalne arheologije u Bosni i Hercegovini, okrugli stol posvećen dr. Pavi Andeliću, Motrišta, br.23.

2002/2003- Pavao Andelić, pionir nacionalne arheologije u Bosni i Hercegovini, okrugli stol posvećen dr. Pavi Andeliću, Hercegovina br.8-9(16-17).

2005- Sakralne građevine u širokobriješkom kraju od ranog kršćanstva do kraja srednjeg vijeka (IV.-XV.st.), 23-47, 2005.

2007- Arheološka istraživanja u Gorici, Susreti 1, 2007 Grude, 110-125.
2007- Godišnjak Matice hrvatske, Ogranak Matice hrvatske Grude.

2007- Posvetni križ iz XVII. stoljeća iz Blaževića, Susreti 1, Časopis Matice hrvatske, Ogranak Matice hrvatske Grude, 125-127.

2007- Drinovci-100 godina postaja križnog puta, Susreti 1, Časopis Matice hrvatske, Ogranak Matice hrvatske Grude, 128-129.

2008- Starohrvatska crkva svetog Stjepana Prvomučenika u Gorici. Susreti 2 (Matica Hrvatska Grude) 2008, str.11-17 Starohrvatska crkva u Gorici 11-17.

Tihomir, samo ga ime opisuje, meni osobno je bio profesor i šef. Čovjek koji mi je puno pomogao i kao kolega i prijatelj. Imao je jedinstven pristup struci, njegovi radovi su uvijek bili jezgroviti, znao je zainteresirati ljudе za temu svog izlaganja. Studentima je uvijek pružao kako stručne, tako i životne lekcije, bolje rečeno savjete na kojima su mu generacije zahvalne. Ogromno znanje i karizma ovog iznimnog čovjeka koji je svojim humanim i nesebičnim zalaganjem promicao ljubav i zaštitu baštine ostat će u sjećanju svih nas.“

Za pokoj njegove duše fra Vinko Mikulić je izmilio prigodnu molitvu! Počivao u miru Božjem!

- U četvrtak, 21. listopada s početkom u 19:30 sati u knjižnici Kulturnog doma predstavljena je zbirkа pjesama "Oluja" autorice Marije Lovrić-Crnjac.

O zbirci su govorili književnica Miljenka Koštro i prof. Bernarda Lasić-Crnjac.

Program je vodila dr.sc. Dominika Andrijanić a prelijep glazbeni ugodaj napravio je Filip Čale, učenik 5. razreda Glazbene škole Grude.

Na kraju se i sama autorica zahvalila svima na dolasku i kazala kako je po-uka priče da sve oluje dođu u naš život, kako bi nas učinile jačim i da uvijek zapamtimo da i poslije najjače oluje uvijek dođe sunce.

Marija Lovrić, umjetnički Marija Lovrić-Crnjac, rođena 2. siječnja 1986. u Mostaru. Diplomirana ekonomistica po struci. Udana, majka dviju kćeri blizanki.

Objavljene zbirke poezije: *Tragovi minulog vremena* (2008.), *Ulice života* (2011.), *Gdje je nestala ljubav* (2013.), *Tango za kraj* (2017.), *Oluja* (2021.).

- U čast svetkovini Svih Svetih u staroj crkvi u Gorici u subotu, 23. listopada 2021. godine zbio se lijep kulturni događaj. Bilo je naime predstavljanje knjiga fra Ante Marića molitvenika „PUT KRIŽA“ i romana „ZVONO“ i otvorenje izložbe slika „Svjetlo svetosti“, autorice akademске slikarice Ivane Ćavar.

Na samom početku prikazan je kratki film iz fra Antine knjige igrokaza “Veronikin rubac”. Film je uradio Gojko Jelić koji je ukratko kazao i o nastanku fra Antine knjige-molitvenika Put križa! Zatim je o romanu “Zvono” govorio fra Gabrijel Mioč, urednik Naših ognjišta iz Tomislavgrada u čijem je izdanju izašao ovaj roman, a potom književnik Dragan Marijanović, recenzent. Na koncu je autor fra Ante Marić zahvalio svima na dolasku.

Nakon predstavljanja knjiga otvorena je izložba slika akademске slikarice Ivane Ćavar: “Svjetlo svetosti”, zapravo je riječ o izložbi portreta hrvatskih svecata, blaženika i slugu božjih.

Voditeljica programa Marija Prlić pročitala iz kataloga osrvt na Ivanine slike likovnog kritičara Stanka Špoljarića, potom je autorica Ivana Ćavar uputila riječi zahvale svima. Na kraju je izložbu otvorio Ljubo Grizelj, načelnik općine Grude! Lijep je ovo kulturni događaj pred svetkovinu Svih svetih koji već dulji niz godina prerasta u tradiciju i zbiva se upravo ovdje u Gorici, u Šamatorju, gdje u svom spokoju počivaju mnogi sveti ljudi naše mukotrpne hrvatske povijesti!

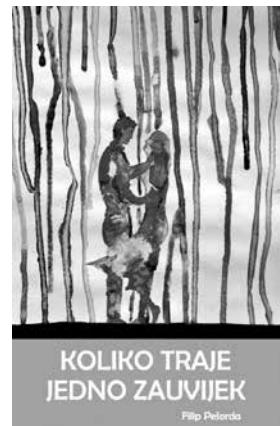
NAKLADNIŠTVI MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE U 2020.

U godini pandemije, ipak su u nakladi Matice hrvatske-Ogranak Grude u 2020. godini tiskana sljedeća izdanja:

Filip Pešorda: **KOLIKO TRAJE JEDNO ZAUVIJEK**, Matica hrvatska - Ogranak Grude, Grude, 2020.

Ivan Bitanga Šujan: **ČIJI SI** (zbirka duhovne poezije), Matica hrvatska – Ogranak Grude, Grude, 2020.

SUSRETI 14, Godišnjak Matice hrvatske - Ogranak Grude, (Gl. urednik: Mario Bušić), Grude, 2020.

GODIŠNJA K MATICE HRVATSKE GRUDE SUSRETI 14. IZAŠAO IZ TISKA

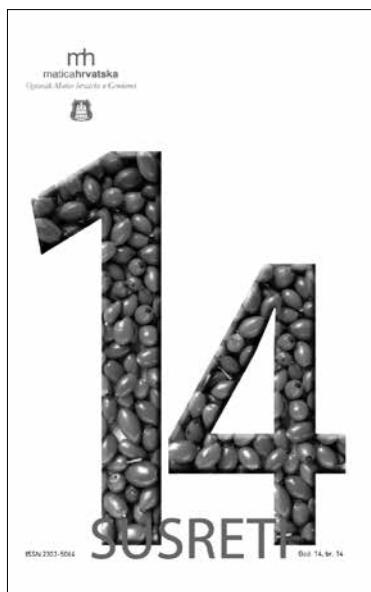
Krajem studenoga 2020. godine iz tiska su izašli SUSRETI 14, Godišnjak Matice hrvatske-Ogranak Grude, već četrnaesti po redu. Uvodnik je napisao Glavni urednik Susreta od 1. do 14. broja mr. sc. Mario Bušić.

U rubrici KNJIŽEVNOST svoje su radove napisali: Igrokaz „Vijenac“ - sestra Bernardina Crnogorac. Sestra Bernardina donosi i uglazbljenu pjesmu posvećenu Mariji Majci, kao i svoje izabrane pjesme. Tu su i izabrane pjesme stalnoga suradnika Marka Čuljka.

Zatim je tu Odabrani haiku iz ciklusa Prodavači leda na sjevernom polu, također suradnika profesora Goran Đurđević. Potom možemo uživati u izabranim pjesmama akademika Fabijana Lovrića, kao i izabranim pjesmama Ante Žužula Marinovića. Stalni suradnik Susreta Pejo Šimić priložio je isto tako svoje izabrane pjesme za ovogodišnji grudski matičin Godišnjak. Dr. sc. Milka Tica sudjeluje sa svojim prilozima u Susretima 14, a to su: Konjić Bubilo Vilenac, Bugina zraka svjetlosti i Žena bez godina.

Književnik i urednik na HRT-u Mladen Vuković doprinio je ovom Godišnjaku svojim radom: Sto godina „Preobraženja“ Antuna Branka Šimića, te je priredio i Šimićeve Papiriće za ovaj broj Susreta.

U rubrici KULTURA svoje su radove napisali: dr. sc. Dominika Andrijanić: Pjesništvo Antuna Branka Šimića predočeno kroz dječju kreativnost; fra Ante Marić: Monografija Gorica od drevne Imote; Srećko Mikulić: Božićni koncerti 2005. – 2020.

U odsjeku POVIJEST imaju dva veoma zanimljiva rada. To su radovi dr. sc. fra Roberta Jolića: Stanovništvo župe Drinovci; i rad prof. dr. sc. Srećka Tomasa i mr. sc. Zvonimira Glavaša pod naslovom: 120 godina Osnovne škole u Drinovcima.

Rubriku UČENIČKI POKUŠAJI ispunili su svojim radovima učenici: Michelangelo – Antonija Bandić; Leonardo da Vinci – Vlatka Leko; Pieta – Iva Marić; Malo drugačiji putopis – Iva Zadro; Može kava za onaj stol lijevo od ulaza? – Iva Zadro; Ožujak – Iva Zadro.

U ZANIMLJIVOSTI spadaju sljedeći radovi: 3. kolovoza – Sveti Stipan u Gorici i

zbivanja uz svetkovinu, autora Maria Bušića; O starini Donjih Mamića, autora Ivana Tice Paškića; Božji naum o braku i obitelji, autorice Paule Tomić; Proizvodnja duhana u Donjim Mamićima, autora Nene Tomića.

Na koncu je Kronika Matice hrvatske - Ogranak Grude (2019. – 2020.), čiji su autori Mario Bušić, Srećko Mikulić, Marko Čuljak i Josip Ćorluka.

Grafička je urednica i grafički je oblikovala ovaj broj, kao i sve do sada Susrete, mr. Andrijana Mlinarević-Cvetković.

Ljetopisali Mario Bušić i Srećko Mikulić

IN MEMORIAM

PETAR MAJIĆ

Čovjek u vremenu

(In memoriam - Tihomir Glavaš Solarević 1951. – 2021.) 293

ČOVJEK U VREMENU

(*IN MEMORIAM - TIHOMIR GLAVAŠ SOLAREVIĆ
1951. – 2021.*)

Tihomir Glavaš nije bio običan čovjek. Doista, kad ga prvi put vidiš, kad stupiš s njim u kontakt, razgovor, ako s njim nešto zajednički radiš, pa čak i kad čitaš njegove zapise, opise ili stručno pisane radove, osjetiš neku posebnost. I u njegovu držanju, i u njegovu izričaju, i u njegovu radu prije svega smirenost, dostojanstvo, prisnost, poniznost, dobronamjernost, odgovornost i stručnost te posebno vjera, domoljublje i uvijek pozitivni argumentirani optimizam. I teško ćeš naći nekoga tko će osporiti bilo koji od ovih epiteta. E, hajde ovdje zastanite i zamislite se malo: u ovom vremenu i ovakvom načinu življena koliko poznajete ljudi sa svim ovim epitetima? Ili zamislite koliko osoba poznajete koje vam je uvijek drago sresti, koje vam ama baš nikada nisu u duši ili mislima ostavile neugodu nakon bilo kojeg susreta. Da, imao je to nešto posebno, toplo i ljudsko u sebi, roditeljski naslijedno i životom stećeno. Čak će biti upamćen i svojim izgledom netipičnim ovom podneblju: s gusto njegovanom bradom, grubim naboranim licem, bistrim pametnim očima, blagim prijateljskim osmijehom, blago povijenih ramena i sigurna koraka.

Da, znam život ga je baš povijao i mrvio od najranijih dana. Majka je rano umrla, dva mlađa brata prerano, otac tragično, a rat ga je protjerao iz Sarajeva, ostavio i bez posla i bez imovine, sa suprugom i dvoje maloljetne djece vratio se u zavičaj na novi životni početak. Nerazumljivo i nepojmljivo teško, ali jeste li vi svjedočili da je ikada ikome prenosi svoju srdžbu i gorčinu, jeste li ikada morali slušati njegovu jadikovku? Ja nisam! Baš kao i svaka osoba koja se sama uspješno probijala kroz život, uvjeren u svoje sposobnosti i stručnost i s istinskim povjerenjem u dragoga Boga krenuo je iz početka. S radošću je

obavljao svoj povijesni arheološki posao tijekom i nakon rata diljem Herceg-Bosne i s radošću se kučio i podizao obitelj u svojim Drinovcima. S radošću je pričao o svojoj dobroj mačehi i primjernom odnosu s dvojicom polubraće. S radošću se susretao s brojnim prijateljima, svećenicima, namjernicima, s radošću provodio slobodno vrijeme u svojevrsnoj meditaciji loveći ribu, berući kuke, skupljajući gljive i puževe do zadnjih dana.

I baš kako to biva u ozbiljnim romanima, kad pomisliš da si se navikao i dosta uspješno prebrodio sve te teškoće, kad se okučio i u Mostaru i u Drinovcima, kad su djeca privela kraju školovanje, a on i njegova Dinka bili polako na putu k zasluženoj mirovini i životnom smiraju, došla je ona – neizlječiva bolest. O Bože, godinama se Tiho nije predavao. Operacije i kemoterapije, borio se srčano, hrabro i ustrajno. Opet ih nisi čuo da kukaju, da optužuju Boga, ljudе, sudbinu. I tad je radio, pun znanja i iskustva nastojao je svima biti koristan, barem savjetom. Kćer se udala, doživio je radost unučeta i živio svjestan i razuman, punim dahom do posljednjeg daha. Doista primjer dobrog čovjeka koji će svima nedostajati. Baš svima. Zamoljen nekoliko dana prije smrti, u svojoj životnoj knjizi sam je zapisao:

CURRICULUM VITAE

Roden 1. siječnja 1951. godine u Drinovcima gdje je završio osnovnu školu, gimnaziju u Metkoviću i Grudama. Filozofski fakultet (povijest i latinski jezik) završio je u Sarajevu. Potom se zaposlio u Zemaljskom muzeju BiH kao kustos za kasni i srednji vijek gdje je ostao do početka Domovinskog rata 1992. godine. U međuvremenu je pohađao poslijediplomski studij na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zadru. Početkom svibnja 1992. godine stavlja se na raspolaganje Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosni i kasnije Hrvatskoj Republici Herceg-Bosni, a nakon Daytonskog sporazuma županijama sa hrvatskom većinom gdje ostaje do mirovine.

Za vrijeme rada u Zemaljskom muzeju od 1975. do 1992. godine obnašao je dužnost šefa Kasnosrednjovjekovne zbirke i načelnika arheološkog odjela.

Muzeološki rad

Sudjelovao je u nizu povremenih i prigodnih izložbi i na koncu je bio jedan od suautora stalnog postava izložbe Bosna i Hercegovina u srednjem vijeku.

Terensko istraživački rad

Sudjelovao u terensko-istraživačkim aktivnostima za izradu Arheološkog leksikona BiH, a u povodu stote obljetnice Zemaljskog muzeja i u nizu većih i manjih projekata iz programa muzeja. Osim toga, sudjelovao je na samostalnim i skupnim istraživanjima više arheoloških lokaliteta na prostoru BiH. Među njima ističu se srednjovjekovna crkva Sv. Stjepana Prvomučenika kraj Vrela Bosne, ranokršćanska bazilika u Barama kraj Konjica, revizijsko istraživanje krunidbene i grobne crkve

bosanskih kraljeva u Milama (Arnautovićima) kraj Visokog te probnog iskapanja srednjovjekovnog grada Visokog. Od brojnih istraživanja srednjovjekovnih stećaka ističe se nekropola knezova Nikolića u Vranjevom selu kod Neuma gdje je otkrio dotada nepoznate natpise na stećima.

Stručno-znanstveni rad

Stručno-znanstvene radove objavljivao je u Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu i drugim domaćim stručnim i znanstvenim časopisima (Balcanoslavica i Arheološki pregled Jugoslavije) kao i u časopisu Wissenschaftliche mittelungen. Referate sa domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova objavljivao je u prigodnim zbornicima. Osim čisto arheoloških radova bavio se i pomoćnim povijesnim znanostima kao što su numizmatika, heraldika, latinskom i slavenskom paleografijom iz kojih je objavio nekoliko priloga.

U proljeće 1992. godine prisiljen je napustiti Zemaljski muzej u Sarajevu te se stavlja na raspolaganje hrvatskim vlastima. Raspoređen je na dužnost očuvanja i zaštite kulturno-povijesnih dobara. U tim okvirima bavi se evidentiranjem oštećenja i uništavanja sakralnih i drugih kulturnih dobara. Tamo gdje je bilo moguće prikuplja i zbrinjava na sigurno mjesto kulturna dobra, pretežito na području središnje i jugozapadne Bosne i Hercegovine. Kad je rat stao i prilike dopustile nastavio je istraživati arheološke lokalitete. Po značaju se izdvajaju jedan od najstarijih franjevačkih samostana u Livnu i ranokršćanska i starohrvatska crkva sa starohrvatskom i srednjovjekovnom nekropolom u Gorici (Grude). Osim toga izvršio je revizijsko arheološko iskapanje ranokršćanske bazilike u Mokrom kraj Širokog Brijega. Usprkosno sa terensko istraživačkim poslovima inicirao je osnivanje zavoda za zaštitu spomenika i kulture u županijama sa hrvatskom većinom. Na tom području postignut je polovičan uspjeh. Dao je značajan doprinos osnutku arheološke zbirke u okviru Franjevačkog muzeja i galerije u Livnu, te je auktor stalnog postava Arheološkog muzeja na Humcu (najstariji muzej u Bosni i Hercegovini) i arheološke zbirke u Gorici (Grude). Posebno je ponosan na otkrivanje, iskapanje i identifikaciju grobova iz Drugoga svjetskog rata gdje su u Zagvozdu, Vrgorcu i Ljubuškom identificirani zemni ostaci nekolicine fratara koje su pobili komunisti. Svoju stručnu biblioteku poklonio je knjižnici Franjevačkog samostana u Mostaru.

Da, doslovan je ovo prijepis. Naš Tijo, skroman i ponizan, sve je pisao u trećem licu. Nije čak ni spomenuo Glavaše Solareviće, svoju veliku, znamenitu obitelj poštenih radnika, svećenika, domoljuba i znanstvenika, na koje je bio tako ponosan i koja je na ponos Drinovaca, Hercegovine, Vukovara i sveg hrvatskog naroda. Tako je to kod dobrih ljudi. I u ovom dobu bolesnih ambicija, karijerizma i japajapanja, nema samoisticanja, nema oholosti i bahatosti, nema lakomosti i sebeljublja. Dobar čovjek tiho i neprimjetno koraca velik ispod zvijezda. Pitat ćete zar to nije kontradiktorno, kako je to moguće? Moguće je! Čut ćete od mnogih da je moguće. Vidjet ćete u goričkom Šamatorju i drugim arheološkim lokalitetima, mnogim arheološkim muzejima i arhivima, na grobovima pobijenih fratara, u Ravlića pećini, svakoj gomili, gradini i nekropoli stećaka u njegovim Drinovcima, diljem Bekije i cijele Herceg Bosne..., čitat ćete o tom u mnogim njegovim stručnim zapisima, u mnogim novinama, časopisima, godišnjacima, biltenima, zbornicima, monografijama Livna, Gorice, Humca, Drinovaca, Hercegovačke franjevačke provincije... i tko zna gdje još. Tiho je bio član i suradnik Matice Hrvatske, Odbora Šimićevih susreta, uredništva ovih naših Susreta, suradnik Kršnog zavičaja, Drinovačkog zova, Rodne grude, Za rodnu grudu, Naših ognjišta, pa da ne nabrajamo dalje slobodni smo reći da je surađivao u skoro svim glasilima koja su obrađivala povijesnu problematiku, prezentirao, recenzirao, promovirao, inicirao i organizirao. U ime Matice hrvatske velika mu hvala!

Žudio je bolju budućnost, živio krutu sadašnjost, drugovao s poviješću i trajno će ostati upisano ime Tihomira Glavaša u povijest ovoga kraja - naglasio je pred okupljenim mnoštvom, u prijateljskom, emotivnom oproštaju fra Ante Marić.

Prije nekoliko godina, na njegovu inicijativu, Tiho i susjed mu Iko Glavaš su kapelici i mrtvačnici na Bartuluši darovali doista prekrasne vitraje, rad njegova prijatelja Andelka Mikulića. O, kako me razdragano pogledao kad sam im predložio motive *Pieta* i Kristova uskrsnuća. Doista, doista ima puno simbolike i s njegovim životom. Svaki pogled na njih budit će sjećanje na dragog čovjeka. Da, Tihomir Glavaš Solarević bio je drag, dobar, velik i običan čovjek iz Drinovaca.

Dragi Bog, kome je bezgranično vjerovao, neka mu podari pokoj vječni. Počivao u miru!

Petar Majić

SUSRETI